

Opgravingen aan de Ter Hofstadlaan te Someren
Een nederzetting en grafveld uit de Late IJzertijd en
Romeinse tijd en erven uit de Volle Middeleeuwen

ELBRICH DE BOER EN HENK HIDDINK

MET BIJDRAGEN VAN:
MARJOLEIN VAN DER LINDEN
WOUTER VAN DER MEER
SEBASTIAAN OSTKAMP

Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 37

Amsterdam 2009
Archeologisch Centrum Vrije Universiteit

De serie Zuidnederlandse Archeologische Rapporten is een uitgave van het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit en de Hendrik Brunsting Stichting te Amsterdam

Serie-redactie: prof.dr. N.G.A.M. Roymans / dr. H.A. Hiddink

Colofon

Opdrachtgever:	Gemeente Someren
Project:	Someren-Ter Hofstadlaan/Huize Witven
Topniem:	Someren-Ter Hofstadlaan
Coördinaten:	177.436 / 378.260
Plaats vondsten en documentatie:	PDB, 's-Hertogenbosch
Objectcode/registratienummer:	SMR-TH-07 (21472)
Auteurs:	drs. E. de Boer, dr. H.A. Hiddink
Bijdragen van:	dr. M. van der Linden, drs. W. van der Meer (BIAX Consult, Zaandam), drs. S. Ostkamp (ArcheoSpecialisten, Amersfoort).
Omslagontwerp:	Mikko Kriek
Opmaak:	Mikko Kriek
Druk binnenwerk:	PrintPartners Ipskamp, Enschede

ISBN 978-90-8614-115-9

© ACVU-HBS Amsterdam, augustus 2009
Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit
Hendrik Brunsting Stichting, Amsterdam
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

ACVU-HBS
Archeologische Projecten

INHOUD

I	INLEIDING	I
	<i>Elbrich de Boer</i>	
2	HET ONDERZOEK	
	<i>Elbrich de Boer</i>	
	2.1 Het proefsleuvenonderzoek	5
	2.1.1 Doelstellingen en methode	5
	2.1.2 Resultaten van het proefsleuvenonderzoek	5
	2.2 De opgraving	7
	2.2.1 Doel- en vraagstellingen	7
	2.2.2 Onderzoeksstrategie en methode	7
	2.2.3 Uitwerking	9
3	LANDSCHAP	I I
	<i>Henk Hiddink</i>	
	3.1 Het landschap van de micro-regio Someren	I I
	3.1.1 Geologie	I I
	3.1.2 Reliëf	I 2
	3.1.3 Bodems	I 3
	3.2 Het landschap van het onderzoeksgebied en de directe omgeving	I 6
	3.2.1 Historische geografie en archeologische vindplaatsen	I 6
	3.2.2 Het dekzand	I 7
	3.2.3 Profielopbouw en depressies	2 0
	3.2.4 Het oorspronkelijke micro-reliëf, de opbouw en dikte van het plaggendek	2 0
4	DATERING EN PERIODISERING VAN DE SPOREN EN STRUCTUREN	2 3
	<i>Elbrich de Boer</i>	
	4.1 Periodisering	2 3
	4.1.1 Late IJzertijd/Romeinse periode	2 3
	4.1.2 Volle Middeleeuwen	2 3
	4.1.3 Laat- en post-middeleeuwse periode	2 4
	4.2 Dendrochronologie	2 4
	4.3 Oversnijdingen	2 5
5	EEN GRAFVELD EN NEDERZETTING UIT DE LATE IJZERTIJD EN DE ROMEINSE TIJD	2 7
	<i>Henk Hiddink</i>	
	5.1 Het grafveld	2 7
	5.2 De nederzetting	3 0
	5.2.1 Een gebouw uit de Late IJzertijd	3 0
	5.2.2 Woonstalhuizen uit de Romeinse tijd	3 I
	5.2.3 Bijgebouwen en gebouwen	5 0
	5.2.4 Waterputten	5 4
	5.3 Besluit	5 4

6	BEWONINGSSPOREN UIT DE VOLLE MIDDELEEUWEN	57
	<i>Elbrich de Boer</i>	
	6.1 Inleiding. De indeling van de gebouwen en de verschillende erven.....	57
	6.2 Gebouwen.....	59
	6.3 Grotere bijgebouwen.....	62
	6.4 Kleinere bijgebouwen en hooimijten.....	63
	6.5 Waterputten en waterkuilen.....	66
	6.6 Greppels.....	67
	6.7 Sporenclusters.....	68
	6.8 Kuilen en mestkuilen.....	68
	6.9 Besluit	69
7	LAAT- EN POST-MIDDELEEUWSE SPOREN	71
	<i>Elbrich de Boer</i>	
8	DE VONDSTEN	73
	<i>Henk Hiddink</i>	
	8.1 Aardewerk uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd.....	73
	8.1.1 Handgevormd aardewerk.....	73
	8.1.2 Gedraaid aardewerk.....	74
	8.2 Aardewerk uit de Middeleeuwen en latere perioden.....	79
	<i>Henk Hiddink/Sebastiaan Ostkamp</i>	
	8.2.1 Badorf.....	81
	8.2.2 Zuidnederlands handgevormd.....	81
	8.2.3 Pingsdorf.....	81
	8.2.4 Witbakkend Maaslands aardewerk.....	82
	8.2.5 Blauwgrijs aardewerk.....	82
	8.2.6 Kempisch aardewerk.....	83
	8.2.7 Laat-middeleeuws aardewerk.....	83
	8.3 Metaal	85
	<i>Henk Hiddink</i>	
	8.4 Glas	89
	8.5 Natuursteen en slak.....	93
	8.5.1 Natuursteen.....	94
	8.5.2 Tefriet.....	95
	8.5.3 Slak.....	96
	8.6 Huttenleem.....	96
	8.7 Bouwmateriaal.....	96
9	ECOLOGISCH ONDERZOEK	97
	<i>Wouter van der Meer/Marjolein van der Linden</i>	
	9.1 Inleiding.....	97
	9.2 Materiaal en methode.....	97
	9.2.1 Macrobotanische resten.....	97
	9.2.2 Pollen.....	98
	9.3 Resultaten.....	98
	9.3.1 Macrobotanische resten.....	98
	9.3.2 Pollen.....	105

9.4	Discussie	106
9.4.1	Macrobotanische resten.....	106
9.4.1.1	De Romeinse periode.....	106
9.4.1.2	De Middeleeuwen.....	107
9.4.2	Pollen.....	109
9.5	Conclusie.....	109
10	BESLUIT, SAMENVATTING VAN DE RESULTATEN	111
	<i>Henk Hiddink/Elbrich de Boer</i>	
11	TOELICHTING OP DE CATALOGUS	115
	<i>Henk Hiddink</i>	
11.1	Terminologie in de gebouwbeschrijvingen.....	115
11.2	De gebouwbeschrijvingen.....	118
11.3	Beschrijvingen van de overige structuren.....	120
11.4	Structurenlijst.....	122
12	STRUCTUREN EN SPOREN UIT DE LATE IJZERTIJD EN ROMEINSE TIJD	125
	<i>Elbrich de Boer/Henk Hiddink</i>	
12.1	Graven en randstructuren.....	125
12.2	Huizen.....	131
12.3	Bijgebouwen en spieker.....	138
12.4	Gebouwen.....	144
12.5	Waterputten.....	147
12.6	Kuil	150
12.7	Romeins materiaal uit andere contexten en de aanleg van werkputten.....	150
13	STRUCTUREN EN SPOREN UIT DE MIDDELEEUWEN	153
	<i>Elbrich de Boer</i>	
13.1	Gebouwen.....	153
13.2	Grotere bijgebouwen.....	162
13.3	Kleinere bijgebouwen en spiekers.....	165
13.4	Hooimijten.....	172
13.5	Waterputten en waterkuilen.....	174
13.6	Greppels.....	182
13.7	Sporenclusters.....	189
13.8	Kuilen	192
13.9	Mestkuilen.....	197
14	LAAT- EN POST-MIDDELEEUWSE SPOREN	203
	<i>Elbrich de Boer</i>	
	REFERENTIES	213
	BIJLAGEN	
1	Overzicht van archeologische perioden.....	219
2	Onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen.....	221
3	Overzicht van de oversnijdingen.....	227

4	Resultaten van het analyserend macrorestenonderzoek.....	2 2 9
5	Resultaten van de pollenanalyses (percentages).....	2 3 5
6	Catalogus van het middeleeuws aardewerk.....	2 3 9

K A A R T B I J L A G E N

- 1 Sporenoverzicht. Schaal 1:500
- 2 Pollendiagram

A F K O R T I N G E N

AAS	Amsterdam Archaeological Studies
ACVU	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit, Amsterdam
ADC	Archeologisch Diensten Centrum
BG	Blauwgrijs aardewerk
<i>BH</i>	<i>Brabants Heem</i>
BROB	Berichten van de ROB
BW	Belgische waar
HBS	Hendrik Brunsting Stichting, Amsterdam
n	aantal (fragmenten)
NAR	Nederlandse Archeologische Rapporten
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAAP	RAAP Archeologisch Adviesbureau
RAM	Rapportage Archeologische Monumentenzorg
SPP	Studies in Prae- en Protohistorie
UvA	Universiteit van Amsterdam
VU	Vrije Universiteit, Amsterdam
ZAR	Zuidnederlandse Archeologische Rapporten

Fig. 1.2. Het oosten van Noord-Brabant met in het kader de micro-regio zoals afgebeeld in onder meer figuur 1.3 en plaat 2-3, alsmede de locatie van het onderzoeksterrein (kruis). Schaal 1:300.000.

I INLEIDING

Elbrich de Boer

In deze publicatie worden de resultaten beschreven van opgravingen te Someren in de provincie Noord-Brabant (fig. 1.1-1.4). Het plangebied bevindt zich direct ten noorden van de dorpskern van Someren en ten westen van de Ter Hofstadlaan. De aanleiding voor het onderzoek van het bijna 2 hectare grote terrein was het voornemen van de gemeente Someren ter plaatse de nieuwbouw van verzorgingshuis Witven te realiseren.

Omdat in vrijwel alle oude akkercomplexen in Zuid Nederland archeologische vindplaatsen aanwezig zijn, mocht dit ook verwacht worden voor het plangebied aan de Ter Hofstadlaan. Dit idee werd ondersteund door de resultaten van eerdere opgravingen ten zuidoosten van Someren, die zijn uitgevoerd naar aanleiding van de aanleg van de woonwijk Waterdael en het bedrijventerrein Hoge Akkers. Hier zijn de afgelopen jaren talloze sporen van bewoning en begraving aangetroffen, daterend uit de periode van de IJzertijd tot en met de Late Middeleeuwen.¹ Genoemde plangebieden liggen op dezelfde dekzandrug als het terrein aan de Ter Hofstadlaan en bepalen dus mede de archeologische verwachting ter plaatse.

Op basis van deze verwachting heeft de gemeente besloten in eerste instantie een proefsleuvenonderzoek te laten uitvoeren door ADC Archeoprojecten uit Amersfoort. In totaal zijn tien proefsleuven aangelegd, waaruit is gebleken dat in het plangebied inderdaad nederzettingssporen uit de Romeinse tijd en de Volle Middeleeuwen aanwezig zijn. Volgens criteria uit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie waren de in het plangebied aangetroffen archeologische waarden behoudenswaardig. Ook de ligging op nog geen 300 m van de voormalige St. Lambertuskerk, die zeker al uit de 13de eeuw stamt, maakt het gebied interessant. Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek en het selectieadvies van ArchAeO heeft het gemeentebestuur besloten over te gaan tot het vlakdekkend opgraven van het te ontwikkelen plangebied.

Deze opgravingen hebben plaatsgevonden van 5 maart tot 23 april 2007 en zijn uitgevoerd door het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting (ACVU-HBS). Namens de gemeente Someren was de directievoering in handen van ArchAeO, vertegenwoordigd door drs. F.P. Kortlang. Het onderzoeksteam van ACVU-HBS stond onder leiding van dr. Henk A. Hiddink. Drs. Elbrich de Boer, drs. Mara Wesdorp en drs. Karel-Jan

Fig. 1.1. De ligging van Someren binnen Nederland. Het omkaderde gebied is weergegeven in figuur 1.2.

¹ Een overzicht van archeologische perioden met hun dateringen is opgenomen in bijlage 1.

Fig. 1.3. Micro-regio Someren. Vereenvoudigde moderne topografie (situatie 2003, beken pre-kanalisisatie). Schaal 1:50.000.
A bouw- en grasland; B open water, beken en kanalen; C bos; D heide; E bebouwde kom met kerk; F hoofd- en secundaire wegen; G opgraving of andere archeologische vindplaats met nummer.
1 Someren-Ter Hofstadlaan; 2 Waterdael I/II; 3 Hoge Akkers; 4 Kievitsakkers; 5 Waterdael III; 6 Witvrouwenbergweg; 7 SRV-terrein; 8 Ripsvelden; 9 Lieropsedijk; 10 Kraaijenstark; 11 Hoenderboompaal; 12 Philips-kampeertterrein.

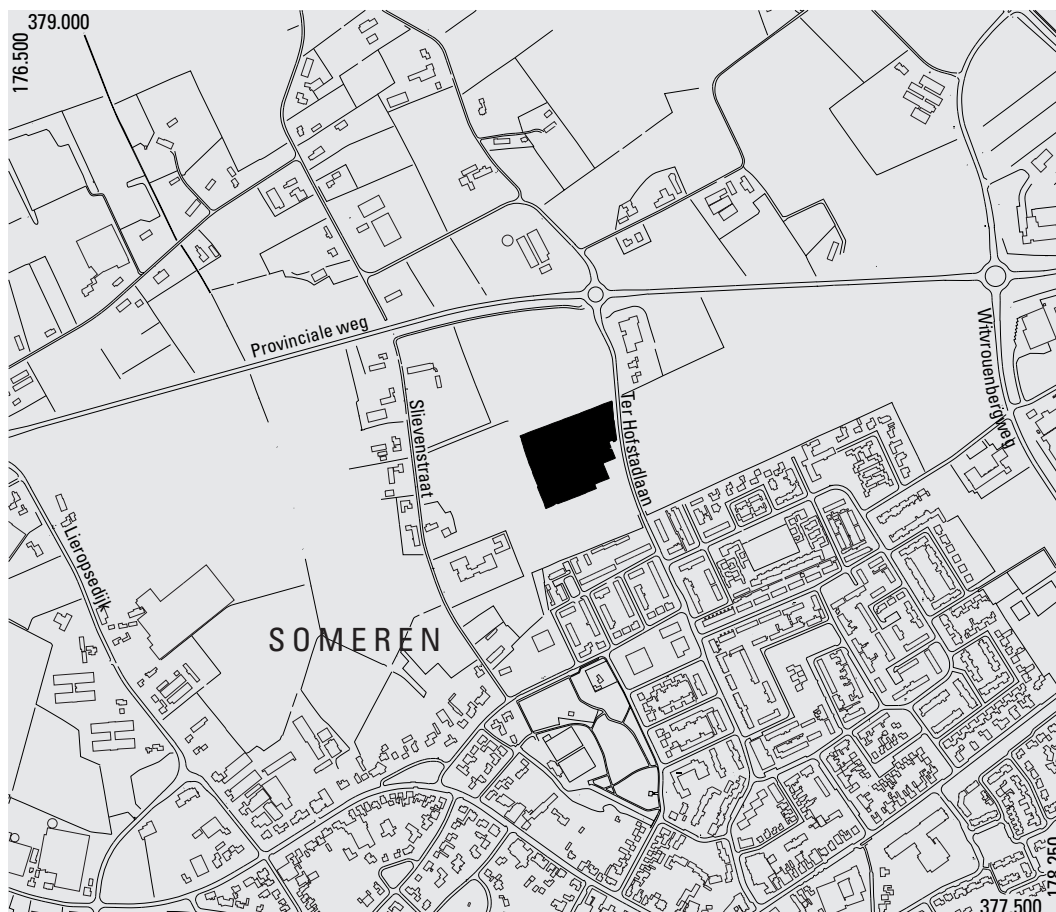

Fig. 1.4. Someren. Topografie van het noordelijke deel van de bebouwde kom met het aansluitende landelijke gebied. Schaal 1:12.500.

Kerckhaert waren verantwoordelijk voor het veldwerk en tevens voor een groot deel van de uitwerking. Buiten de medewerkers van ACVU-HBS bestond het opgravings-team uit uitzendkrachten: drs. Johan Opdebeek en drs. Jorrit van Horssen (Vriens Archeoflex). Tijdens het veldwerk hebben enkele leden van heemkundekring De Vonder uit Asten en Someren enthousiast en veelvuldig geassisteerd. Hierbij moeten vooral Willem van den Bosch en Ad Smulders genoemd worden. Ook Martien van der Els verdient een vermelding voor het maken van prachtige foto's. Het landmeetkundige werk en het digitaliseren van de veldtekeningen was in handen van Ans van Eenbergen (ACVU-HBS). Het machinale grondverzet is vakkundig uitgevoerd door Ton Luijten (Dalem), met uitzondering van de laatste dag van het onderzoek, toen Toon Stoop van de firma Leenders (Mariahout) de graafwerkzaamheden heeft verricht.

Het archeologisch onderzoek heeft structuren en vondsten uit verschillende perioden opgeleverd: een deel van een nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd, alsmede sporen van een grafveld uit dezelfde periode. Dit laatste is opmerkelijk, omdat het voor Zuidnederlandse begrippen zeer dicht bij de nederzetting ligt. Daarnaast zijn meerdere erven uit de Volle Middeleeuwen aangesneden. Tenslotte zijn in de opgraving jongere greppelsystemen aangetroffen, waarvan sommige nog op de kadasterkaart van 1832 herkenbaar zijn. Hoewel van geen van de vindplaatsen binnen de opgraving de begrenzing is bepaald, is duidelijk geworden dat het noordelijke deel van de dekzandrug, net als het zuidelijke, gedurende verschillende perioden intensief bewoond is geweest.

In deze publicatie worden de resultaten van het onderzoek als volgt gepresenteerd: het volgende, tweede hoofdstuk is gewijd aan de onderzoeksstrategie en methode. In hoofdstuk 3 komt de landschappelijke context aan de orde. Hoofdstuk 4 omvat een bespreking van de periodisering van de sporen en structu-

ren, de dendrochronologie en de oversnijdingen. In de hoofdstukken 5, 6 en 7 worden respectievelijk de vindplaatsen uit de late prehistorie/Romeinse tijd, de Middeleeuwen en de perioden daarna behandeld. Vervolgens komen de verschillende materiaalcategorieën uit deze perioden aan bod in hoofdstuk 8. De resultaten van het ecologisch onderzoek worden besproken in hoofdstuk 9. Alle gegevens worden nog eens kort samengevat in hoofdstuk 10. Tot slot bevat de publicatie een catalogus (hoofdstuk 11-14) met daarin per periode alle aangetroffen structuren en hun beschrijvingen. Het eerste hoofdstuk van de catalogus geeft een toelichting op deze beschrijvingen en de gebruikte terminologie.

Graag willen wij iedereen bedanken die een bijdrage heeft geleverd aan het project. In de eerste plaats is dat natuurlijk de gemeente Someren die het grootste deel van de financiering voor haar rekening heeft genomen. We willen het college van B en W onder voorzitterschap van burgemeester A.P.M. Veltman en andere bestuurders van de gemeente danken voor hun belangstelling voor het onderzoek. De samenwerking met de vertegenwoordiger van de gemeente Someren, de heer Gerard Lomans, alsmede die met de directievoerder, hebben wij als zeer prettig ervaren. Daarnaast dient de provincie Noord-Brabant genoemd te worden voor het verlenen van een aanvullende subsidie. De leden van heemkundekring De Vonder willen we hier nogmaals noemen, niet alleen voor hun deelname aan het veldwerk, maar ook voor hun medewerking aan de open dag. Deze vond plaats op zaterdag 21 november 2007 en mag met een paar honderd bezoekers zeer succesvol genoemd worden (plaat 1D-F). Het informeren van bezoekers en het geven van rondleidingen over de opgraving is onder andere verzorgd door Willem van den Bosch, Ria Berkvens en Fokko Kortlang.

De uitwerking van de sporen en structuren is uitgevoerd door het eerder genoemde opgravingsteam. Verder gaat onze dank uit naar de specialisten: Gerard Boreel (ACVU-HBS) voor het determineren van het natuursteen, Liesbeth Smits (Smits Antropologisch Bureau, Amsterdam) voor het determineren van de crematieresten, Sebastiaan Ostkamp (ArcheoSpecialisten, Amersfoort) voor hulp bij de analyse van het middeleeuws aardewerk en tenslotte Wouter van der Meer en Marjolein van der Linden (BIAXConsult, Zaandam) voor het onderzoek van macrobotanische resten en pollen. Zoals altijd heeft Mikko Kriek (ACVU-HBS) ervoor gezorgd dat de tekst en tekeningen tot een mooi rapport zijn geworden.

2 HET ONDERZOEK

Elbrich de Boer

2.1 HET PROEFSLEUVENONDERZOEK

2.1.1 DOELSTELLINGEN EN METHODE

De eerste fase van het archeologisch onderzoek in het plangebied bestond uit een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven dat van 15 tot 18 mei 2006 is uitgevoerd door ADC Archeoprojecten.² Op dat moment was het te onderzoeken terrein aan de Ter Hofstadlaan in gebruik als voetbalveld, hondentrainingsveld en omwald parkeerterrein. Er zijn tien proefsleuven gegraven (fig. 2.1), waarbij met name het omwalde parkeerterrein en een hekwerk rond het hondentrainingsveld ervoor hebben gezorgd dat er iets moest worden afgeweken van het oorspronkelijke puttenplan. De sleuven maten 25 bij 5 m en in totaal is ca. 2500 m² opengelegd. Hoewel in de zuidoosthoek van het terrein vanwege de wal geen sleuven konden worden aangelegd, is de spreiding voldoende geweest om inzicht te krijgen in de archeologische waarden binnen het plangebied.

De doel- en vraagstellingen voor het proefsleuvenonderzoek zijn neergelegd in een Programma van Eisen (PvE).³ Daarbij ging het in de eerste plaats om de standaardvragen voor een dergelijk onderzoek: zijn er archeologische vindplaatsen aanwezig, en zo ja, wat is hun aard, begrenzing, datering en hun gaafheid/conservering. Daarnaast is in het PvE aandacht gevraagd voor de geologische/bodemkundige opbouw van het gebied en voor de vraag of op basis van de bodemprofielen iets gezegd kan worden over de ontginningsgeschiedenis ervan.

De sleuven zijn machinaal opengelegd en het sporenvlak bevond zich direct onder het esdek. Alle vlakken zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:50. Daarnaast is om de 5 m een NAP hoogte bepaald. Van de archeologische sporen is een selectie handmatig onderzocht, met uitzondering van de greppels, die allemaal zijn bekeken. Tot slot is in elke werkput van de lange wand een profielsectie van 1 m breed getekend en beschreven.

2.1.2 RESULTATEN VAN HET PROEFSLEUVENONDERZOEK

Uit de hierboven genoemde profielsecties is gebleken dat zich in het hele plangebied een plaggendek bevindt, met een wisselende dikte. Op de meeste plaatsen is echter sprake van een dek van ca. 80 - 90 cm. Dit esdek is ontstaan door plaggenbemesting en het omspitten van de bodem, waardoor het oorspronkelijke loopvlak en microreliëf zijn bedekt en uitgevlakt. Alleen in proefsleuf 9 was onder het plaggendek een restant van een cultuurlaag aanwezig. Wel is in het plangebied een drietal depressies aangetroffen, waarbij in proefsleuf 5 een restant van een podzolbodem is waargenomen.

In alle proefsleuven zijn onder het aanwezige esdek archeologische grondsporen aangetroffen. In de proefsleuven 1 en 2 waren dit uitsluitend enkele greppels. In de werkputten 3 tot en met 10 echter, zijn bewoningssporen uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd en minimaal (delen van) drie erven uit de Volle Middeleeuwen aangetroffen.⁴ In sleuf 3 ging het om middeleeuwse sporen die zeker één, maar mogelijk meerdere gebouwen vertegenwoordigen (naar later bleek de structuren 400, 402, 403 en 426). Geen van deze sporen is gecoupeerd, om tijdens eventueel vervolgonderzoek het beeld van de structuur niet te verstoren. De sporen die in de westelijke helft van werkput 6 zijn aangetroffen, waren relatief vierkant van vorm en zijn door de opgravers toegeschreven aan de IJzertijd of Romeinse periode. Gedacht werd

² Meijlink/Alders 2006.

⁴ Meijlink/Alders 2006, 21.

³ Kortlang 2006.

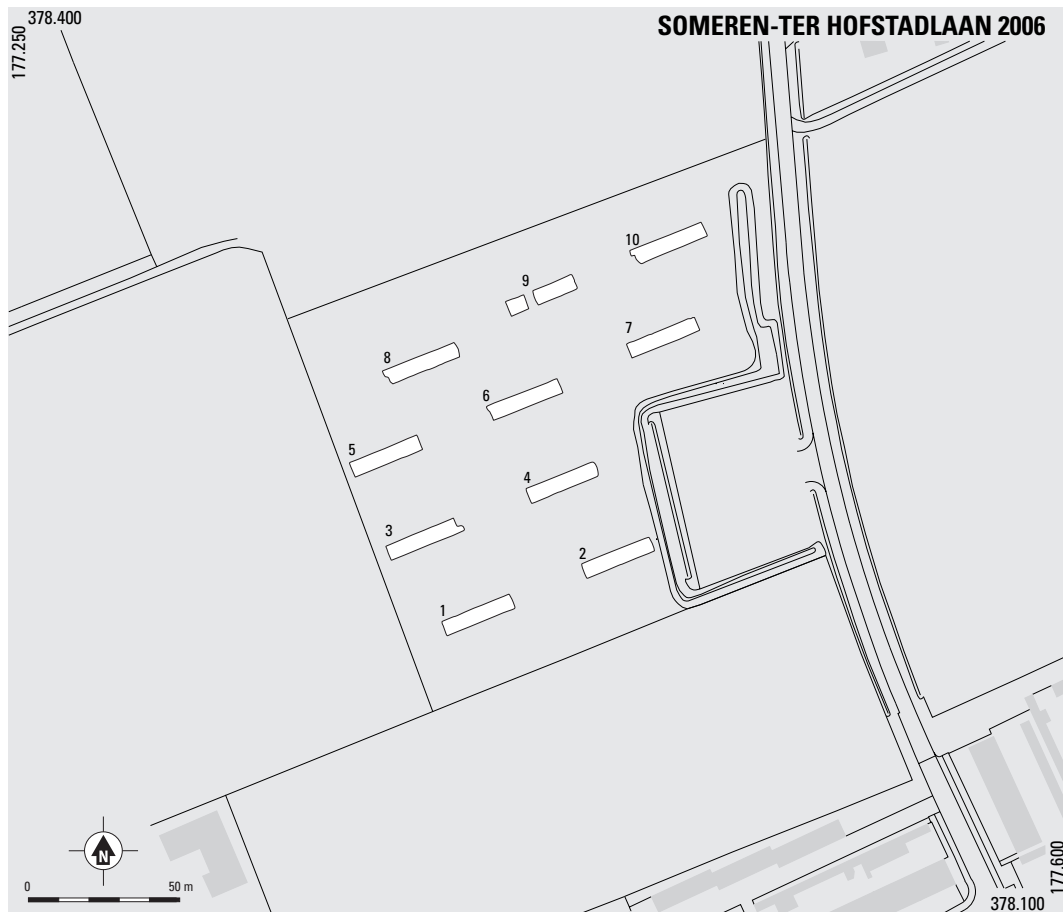

Fig. 2.1. Someren-Ter Hofstadlaan. De ligging van de proefsleuven. Schaal 1:2500.

aan een plattegrond van het Alphen Ekeren type (in werkelijkheid bijgebouw 315). Centraal in de sleuf is de helft van een waterput aangesneden (320/418). Hoewel tijdens het proefsleuvenonderzoek niet als zodanig herkend, zijn ook in werkput 7 paalsporen ontdekt die toegeschreven kunnen worden aan een bijgebouw uit de Romeinse tijd (structuur 318). Twee sporen hiervan zijn gecoupeerd. In sleuf 8 zijn weer sporen uit de Volle Middeleeuwen aangesneden, ditmaal zeker van een bootvormige boerderij (407). In de sleuf werden vijf sporen van de zuidelijke rij binnenstijlen blootgelegd. Proefsleuf 9 moest in twee delen worden aangelegd, door de aanwezigheid van een hek. In beide delen zijn Romeinse paalsporen opgetekend en tijdens de aanleg zijn 32 aardewerkscherven uit deze periode verzameld. Bij de definitieve opgravingen bleken deze sporen deel van structuur 300 te zijn. In het oosten van sleuf 9 zijn ook nog de sporen van een mogelijk spiekertje waargenomen, maar deze zijn bij het vlakdekkend onderzoek niet teruggevonden. Tot slot is in proefsleuf 10 een groot aantal paalsporen en kuilen blootgelegd, die merendeels niet aan gebouwen of een periode konden worden toegeschreven. Wel was in het oostelijke deel van de sleuf sprake van een concentratie sporen die deel uit leken te maken van een plattegrond uit de Volle Middeleeuwen (409).

De waardering van de archeologische waarden in het plangebied is gebeurd op basis van de criteria uit de KNA.⁵ Hieruit volgde dat de vindplaats zowel op fysieke als inhoudelijke kwaliteit hoog scoort. Fysiek omdat de sporen zijn afgedekt met een esdek en hierdoor niet of nauwelijks verstoord zijn door recentere graafwerkzaamheden. Inhoudelijk scoort de vindplaats hoog vanwege de aanwezigheid van vergelijkbare *sites* uit dezelfde periode binnen de microregio, zoals Waterdael, Kievitsakkers en Hoge Akkers.

⁵ KNA 2006, bijlage 4.

Het bestuderen van verschillende archeologische vindplaatsen binnen een zogenaamde micro-regio past in het Zuid-Nederland onderzoek van de archeologische centra van de UvA, VU en de Universiteit Leiden. De resultaten van vlakdekkend archeologisch onderzoek in het plangebied aan de Ter Hofstadlaan zouden hieraan een zinvolle bijdrage leveren. Vanwege deze hoge waardering is door ADC Archeoprojecten geadviseerd 'te streven naar behoud van de archeologische waarden *in situ* en indien dit niet mogelijk blijkt te zijn, *ex situ*, door middel van een Definitief Onderzoek waarbij alle aanwezige resten worden gedocumenteerd en vondstmateriaal wordt geborgen'.⁶

2.2 DE OPGRAVING

2.2.1 DOEL- EN VRAAGSTELLINGEN

Naar aanleiding van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek, de waardering daarvan en het selectieadvies van ArchAeO, heeft het gemeentebestuur van Someren besloten tot opgraving van het te ontwikkelen plangebied.⁷ De doel- en vraagstellingen voor het vlakdekkend onderzoek zijn, net als die voor het IVO, neergelegd in een PvE.⁸ In het PvE zijn 22 onderzoeksvragen opgesteld, die tijdens het onderzoek zoveel mogelijk beantwoord dienden te worden. Dit om meer kennis te verkrijgen over de geschiedenis van bewoning en landschap van de micro-regio Someren. Aangezien het te ver voert hier alle vragen uit het PvE op te sommen, zijn zij opgenomen in bijlage 2. De vragen hebben vooral betrekking op de aard, datering en de onderlinge samenhang van de aanwezige sporen en hun ruimtelijke spreiding. Dus, of er sprake is van verschillende erven, eventueel uit meerdere perioden en hoe de sporen daarvan fysiek geconserveerd zijn. Daarnaast gaat de aandacht uit naar de relatie van de bewoningssporen met het landschap en de invloed van deze aanvullende gegevens op het huidige beeld van het bewoningspatroon op het dekzandplateau.

Als bijlage bij de offerte van ACVU-HBS is een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld, waarin de inhoudelijke inkadering van het onderzoek en aandachtspunten ten aanzien van het landschap en de verschillende archeologische perioden zijn geformuleerd.⁹ Hierbij is rekening gehouden met de resultaten van eerder onderzoek bij Someren. Met name op gebieden zoals het wegenpatroon en de verkaveling vanaf de Volle Middeleeuwen, als ook plattegronden en contexten uit slecht bekende perioden (Midden en Late Bronstijd, Late IJzertijd en ook de Romeinse tijd) kan relevante aanvullende kennis verkregen worden. Ook de relatie van de middeleeuwse erven tot de waarschijnlijk rondom de St. Lambertuskerk aanwezige vroeg- en vol-middeleeuwse bewoning is een aandachtspunt.

2.2.2 ONDERZOEKSSTRATEGIE EN -METHODE

Op basis van de bij het proefsleuvenonderzoek aangetroffen delen van structuren en de grootte van het terrein is aan het PvA een indicatief puttenplan toegevoegd. Hierbij is getracht de plattegronden zoveel mogelijk in hun geheel in een werkput te laten vallen en is uitgegaan van standaardwerkputten van 30 bij 45 m. In de periode tussen het vooronderzoek en de opgraving is de wal rond het parkeerterrein verwijderd, alsmede hekken en andere obstakels. Hierdoor was het mogelijk het gehele terrein vrij te betreden. In het PvE wordt uitgegaan van een oppervlak van 19.470 m² voor het gehele plangebied en een op te graven areaal van 18.000 m². Dit omdat de verwachte lege, dan wel verstoorde zones niet verder hoefden te worden onderzocht.

⁶ Meijlink/Alders 2006, 24.

⁸ Kortlang 2006.

⁷ Kortlang 2006, 4. Collegebesluit d.d. 19 september 2006, reg. nr. 948.

⁹ Hiddink 2007a.

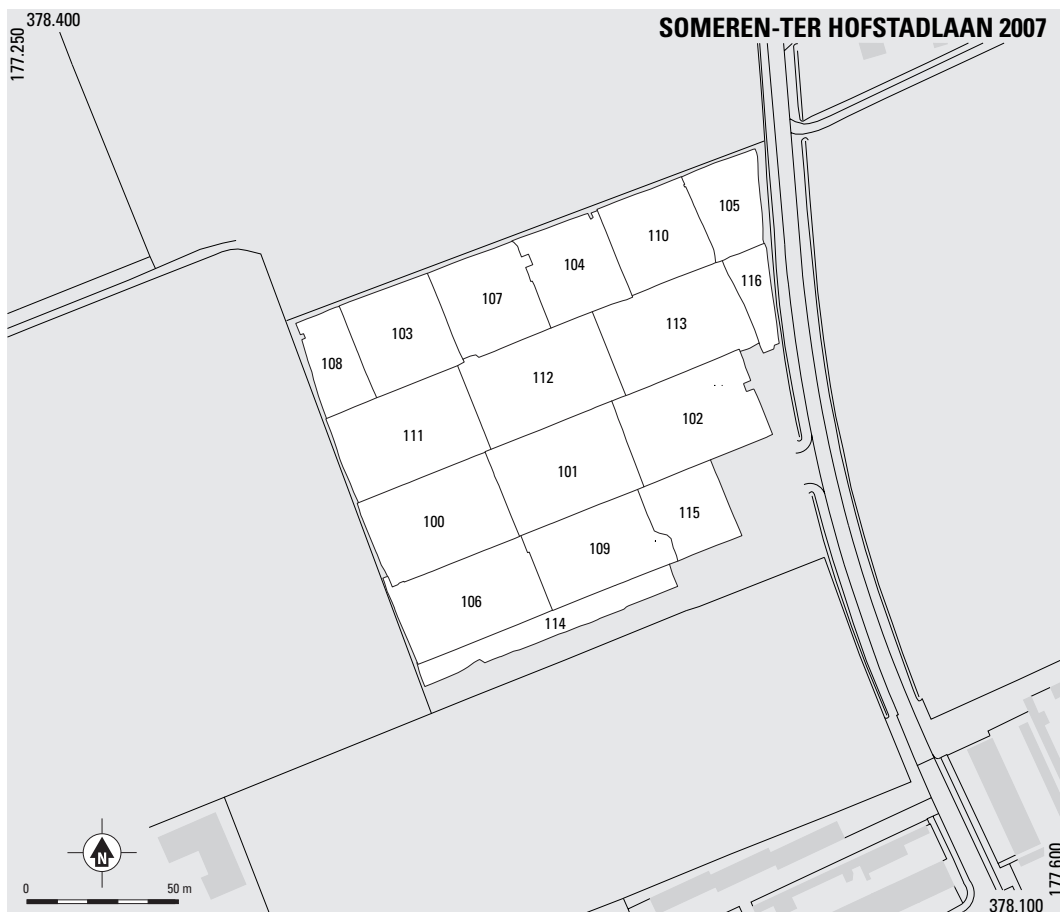

Fig. 2.2. Someren-Ter Hofstadlaan. De ligging van de werkputten. Schaal 1:2500.

In het veld is om praktische redenen op sommige plaatsen afgeweken van het puttenplan. De werkputten 100 tot en met 102 zijn als eerste aangelegd en overlappen met de proefsleuven 3 en 4 (fig. 2.2). De ligging van de werkputten is ingegeven door de middeleeuwse sporen in proefsleuf 3 en het maximale oppervlak dat op deze manier in één keer kon worden opengelegd. Het was duidelijk dat er in werkput 100 een structuur aanwezig zou zijn (gebouw 400) en dat deze zo in elk geval vrij in het vlak kwam te liggen. Vervolgens is de meest noordelijke raai werkputten aangelegd. Aangezien het stort niet op de aangrenzende akkers kon worden neergelegd, hebben de putten hier steeds een relatief geringe omvang gekregen (ca. 30 bij 30 m) en zijn ze om en om aangelegd. Dit had als nadeel dat verschillende structuren niet in één keer konden worden onderzocht. Vervolgens zijn de werkputten 111 tot en met 113 weer in elkaars verlengde aangelegd. De meest zuidelijke raai werkputten (106, 109, 115) is ook zoveel mogelijk in één keer opengelegd, maar deze zijn met een breedte van 26 m wel iets smaller dan gebruikelijk. Dit omdat hier aan de zuidkant wederom een strook vrijgehouden moest worden voor stort. Deze strook is vervolgens in één keer opengelegd en opgegraven. Tenslotte is er aan de oostkant van de opgraving sprake van twee driehoekige werkputten (105 en 116). Ook dit is het gevolg van 'storttechnische' redenen en het verloop van de Ter Hofstadlaan.

Uiteindelijk is in een periode van zeven weken een gebied van 17.400 m² opgegraven in zeventien werkputten, waarbij in overleg met de directievoerder besloten is de zuidoosthoek niet te onderzoeken. Dit omdat de spoordichtheid in deze richting aanzienlijk afnam en daarbij zowel de hoeveelheid geld als tijd niet meer toereikend was.

Wat betreft de methoden die tijdens de opgraving zijn gehanteerd, kan grotendeels verwezen worden naar de publicaties van Lieshout-Beekseweg en Nederweert-Rosveld.¹⁰ Hierin staat uitgebreid beschre-

ven wat de werkwijze van ACVU-HBS bij het opgraven en documenteren is en waar deze afwijkt van hetgeen algemeen gebruikelijk is bij onderzoek op de zandgronden. Bij de opgraving aan de Ter Hofstadlaan is gebruik gemaakt van een lokaal meetsysteem, dat met behulp van bekende coördinaten van de hoeken van gebouwen in de omgeving is gerelateerd aan coördinaten van de Rijksdriehoeksmeting. Het lokale systeem is haaks georiënteerd op de noordelijke perceelsgrens van het terrein en daarom 20.8° tegen de wijzers van de klok in gedraaid. Dit meetsysteem is uitgezet in de vorm van stalen buizen in een grid van 50 bij 50 m (of minder, tegen de grenzen van het plangebied). Met behulp van stalen 50 m-linten zijn de meetlijnen in de werkputten uitgezet, met een interval van 3 m. In alle werkputten zijn langs elke meetlijn om de 5 m waterpassingen gezet. De hoogte van onze 'locale' buis is afgeleid van een NAP bout aan de Avennelaan, een paar honderd meter ten zuiden van de opgraving.¹¹

Ondanks de hoge tijdsdruk zijn alle grondsporen gecoupeerd en de meeste greppels zelfs meerdere keren. Alle coupes dieper dan 10 cm zijn op A4 tekenvellen gedocumenteerd en van een groot aantal is eveneens een foto genomen. Ook is van elk spoor afzonderlijk een NAP-hoogte bepaald. Omdat veel middeleeuwse sporen elkaar oversneden, is veelvuldig gebruik gemaakt van kwadrantcoupes. De grondsporen zijn zoveel mogelijk per structuur gecoupeerd en dus niet op basis van opeenvolgende spoornummers. Het afwerken van sporen is alleen gedaan waar dit nodig was. Bijvoorbeeld als er sprake was van veel vondstmateriaal, zoals bij de structuren 423, 433 en 433 of in het geval van randstructuren, waarbij eventuele bijzettingen of paalsporen in of onder de greppel aanwezig kunnen zijn. Zowel waterputten als grote kuilen zijn machinaal gecoupeerd en afgewerkt. Van hout uit waterputten is, waar mogelijk, een monster voor dendrochronologisch onderzoek genomen. De vulling van twee waterputten (314 en 418) en één kuil (425) is bemonsterd op onverkoalde zaden. Daarnaast zijn enkele sporen van de middeleeuwse gebouwen 406 en 409 bemonsterd op verkoalde zaden. Van een aantal mestkuilen is een pollenmonster genomen. De wijze waarop specifieke structuren in het veld zijn onderzocht, wordt besproken in de catalogus.

2.2.3 UITWERKING

De manier van uitwerken van ACVU-HBS is al in een ander kader uitgebreid beschreven.¹² Het meest kenmerkende van de werkwijze is het feit dat de veldarcheologen van elke structuur zowel de beschrijving als de publicatietekening vervaardigen. Tijdens het maken van de tekening wordt de structuur automatisch grondig geanalyseerd, waarbij men natuurlijk ook kan terugvallen op de eigen waarnemingen in het veld. Hierdoor wint de uitwerking aan kwaliteit. In het geval van het onderzoek aan de Ter Hofstadlaan zijn alle structuren uitgewerkt door Elbrich de Boer, Mara Wesdorp en Karel-Jan Kerckhaert.

Een tweede karakteristiek element van onze uitwerkingsmethode is dat de vondsten uit elke afzonderlijke structuur worden onderverdeeld in relevante eenheden ('items') door de persoon die de beschrijving van de structuur heeft gemaakt. Wat betreft Someren, is het Romeinse aardewerk gedetermineerd door Henk Hiddink. Van het middeleeuwse aardewerk zijn de voorlopige determinaties gecontroleerd op hun consistentie door auteur dezes en de projectleider. Vervolgens is de definitieve determinatie uitgevoerd door Sebastiaan Ostkamp, die ook gezorgd heeft voor het toekennen van de nodige type-aanduidingen volgens het zogenaamde Deventer systeem.¹³ De crematieresten zijn direct aan de specialist overgedragen. Het natuursteen en slak is door de uitwerkers van de structuren ondergebracht in de categorieën tefriet, slak/ovenwand en natuursteen. De laatste categorie omvatte maar dertien stukken en er is dus geen selectie meer gemaakt van door de specialist te onderzoeken materiaal.

¹⁰ Hiddink 2005a; 2005b.

¹² Hiddink 2005a, 27-28.

¹¹ NAP-punt 51H0293, Avennelaan 23, 25.899 m NAP.

¹³ Zie paragraaf 8.2.

Een groot deel van de basale uitwerking is uitgevoerd in de zomer van 2007, binnen twee maanden na het beëindigen van de opgraving. Vervolgens is de uitwerking vanaf eind oktober van genoemd jaar tot in juli 2008 komen stil te liggen doordat onze aandacht toen geheel was gericht op grootschalige opgravingen in het plangebied Waterdael III aan de zuidzijde van Someren. De uitwerking is direct daarna weer opgepakt en 90% van het manuscript was voltooid in november 2008. Echter, omdat pas toen de crematieresten en het natuursteen aan de specialisten is overgedragen en gewacht moest worden op de definitieve typenummers van het middeleeuwse aardewerk, heeft het tot juni 2009 geduurd alvorens het kon worden afgerond. Daarna is nog enige tijd gemoeid geweest met de redactie en opmaak van het manuscript.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het landschap – in de meest ruime zin – van het opgravingsterrein en de omgeving daarvan. Eerst worden de geologie, het reliëf en de bodems van de micro-regio Someren besproken. Vervolgens komen het onderzoeksterrein en haar directe omgeving aan bod: de gegevens op historische kaarten, de bekende archeologische vindplaatsen in de buurt, de dekzandondergrond en de profielopbouw van de bodem.

3.1 HET LANDSCHAP VAN DE MICRO-REGIO SOMEREN

3.1.1 GEOLOGIE

Someren bevindt zich in de Roerdalslenk, een dalend gebied dat in het oosten wordt begrensd door de Peelrandbreuk en het Peel Blok en in het westen door de Feldbissbreuk en het Kempen Blok (fig. 3.1).¹⁴ Na het ontstaan van de Roerdalslenk in het Oligoceen (rond 30-25 miljoen jaar geleden) lag deze aanvankelijk in zee. Door het geleidelijk in noordwestelijke richting terugtrekken van de kustlijn vond vanaf het begin van het Pleistoceen – ca. 2.5 miljoen jaar geleden – opvulling plaats met sedimenten van de Rijn (met daarin opgenomen de Maas; Formatie van Sterksel). Door tektonische bewegingen verschoof de loop van de Rijn naar het oosten en werd de sedimentatie overgenomen door de Maas (Formatie van Beegden). De Maas verplaatste zich later eveneens geleidelijk naar het oosten, zodat in de Roerdalslenk alleen oudere afzettingen van deze rivier te vinden zijn (tussen ca. 750.000-530.000 jaar geleden).

Gedurende het Midden en Laat Kwartair is de Roerdalslenk opgevuld met een 20-30 m dikke en complexe afwisseling van zand en leemlagen, hier en daar gescheiden door veen (Formatie van Boxtel). Bij het meeste materiaal gaat het om fluvio-eolische periglaciaire sedimenten, afgezet door de wind en (smelt)water tijdens glaciale. Tijdens deze glaciale of 'ijstijden' bereikte het landijs Zuid-Nederland nooit, maar had het wel een grote invloed op de geologische processen door het verdwijnen van de vegetatie en het ontstaan van permafrost.

Het bovenste deel van de Formatie van Boxtel is dekzand behorend tot het Laagpakket van Wierden, afgezet in zowel de Roerdalslenk als op het Peel Blok, vooral vanaf het laatste deel van het Midden-Weichselien of Pleniglaciaal (ca. 28.000 jaar geleden). Het Oud Dekzand is doorgaans wat lemiger en bestaat uit afwisselende fijne laagjes zand en leem. Dit materiaal moet zijn afgezet op een oppervlak dat droog was in de winter en nat in de zomer, wanneer de top van de permafrost ontdooid was. In twee warmere perioden, het Bølling en Allerød (tot respectievelijk 12.000 en 11.000 jaar geleden), werd de afzetting van dekzand tijdelijk onderbroken. Vervolgens is onder drogere omstandigheden het relatief leemarme Jong Dekzand I en II afgezet.

Het dekzand van de rug waarop Someren ligt, vormt een dik pakket. Op de geologische kaart is het gekarteerd als Nu3, ofwel dekzand dikker dan 2 m. In de korte toelichting op het kaartblad wordt gesproken van een pakket van meer dan 4 m bij Someren. Met name direct langs de westelijke flank van het dal van de Aa is sprake van hooggelegen dekzand, waarbij wel moet worden aangetekend dat het oorspronkelijke reliëf door een dik plaggendek kan zijn geaccentueerd (plaat 3).¹⁵ Mogelijk was hier gedurende de afzetting van het dekzand sprake van wat meer vegetatie door een vochtiger milieu en een ligging aan de lijzijde van het Aa-dal. Deze vegetatie kan het zand vast hebben gehouden. Het opgravingster-

¹⁴ Voor de geologie van het onderzoeksgebied, zie met name Geologische kaart 51O/Bisschops 1982 en Schokker 2001; 2003, maar ook Westerhoff *et al.* 2003, 159ff.

¹⁵ Ook zichtbaar op profiel E-E' bij Geologische kaart 51O.

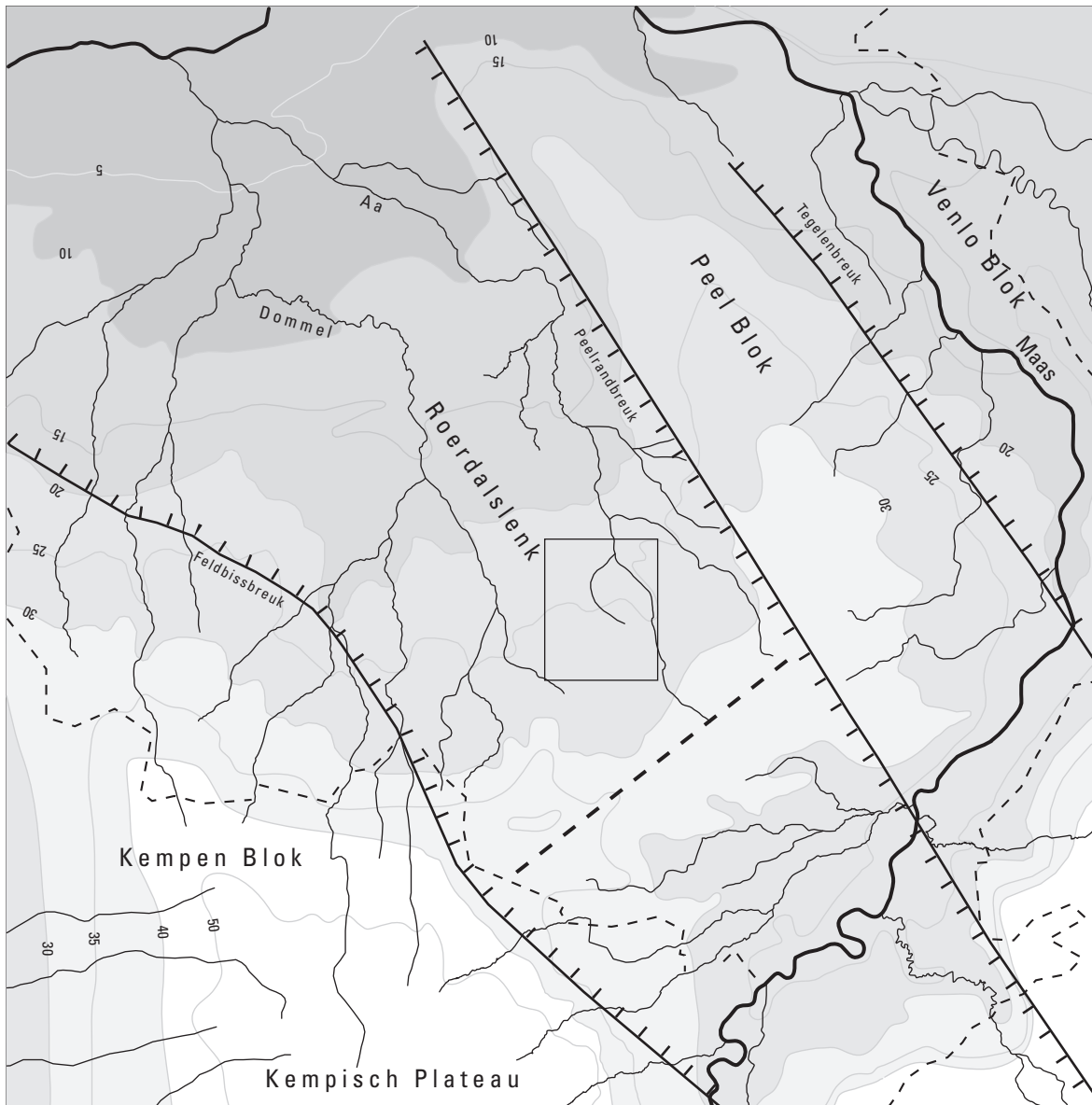

Fig. 3.1. Vereenvoudigde hoogtelijnenkaart van Oost-Brabant met de belangrijkste breuken en de ligging van de micro-regio Someren. Schaal 1:500.000.

rein ligt aan de noordzijde van het gebied met Nuenen 3-afzettingen, en wordt begrensd door arealen met Nuenen 4-afzettingen van dekzand op fluvioperiglaciale afzettingen. De laatstgenoemde afzettingen zijn eveneens ten westen van Someren aanwezig, terwijl verder naar het zuiden en westen weer Nuenen 3-afzettingen voorkomen.

3.1.2 RELIËF

Op de hoogtezonekaart van plaat 2 is de verbreiding van de zojuist besproken Nuenen 3-afzettingen enigszins weerspiegeld in de arealen met hoogtes van 27 m NAP of daarboven. Meer noordelijk komen ook gebieden met deze afzettingen voor, maar deze zijn minder makkelijk op de hoogtekaart te traceren omdat ze versluierd worden door de algehele daling van de Roerdalslenk in noordwestelijke richting. In

de 10 kilometer die op de kaart is weergegeven, bedraagt deze daling zo'n 6–7 m.

De kaart toont duidelijk de insnijdingen van de Aa en Kleine Aa en bij nadere beschouwing eveneens een laagte die het 'dekzandeiland' van Someren in tweeën deelt (zie ook plaat 4). Deze laagte komt uit direct ten westen van de onderzoeksterreinen van Waterdael en vormt de locatie van de historische kern van Someren. Het dekzandareal tussen de Aa en Kleine Aa als geheel ligt voornamelijk boven 25 m NAP, waarbij de ruggen aan weerszijden van de centrale laagte een hoogte net boven 26 m bereiken. Op de oostelijke rug komt het (huidige) maaiveld zelfs tot een hoogte van 28 m. Afgezien van de hoogste delen van de ruggen, ligt het hier besproken gebied niet veel hoger dan dat ten westen van de Kleine Aa. De nabijheid van de beken zorgde echter voor een relatief goede drainage en dus gunstige omstandigheden voor bewoning.

Langs een denkbeeldige noordwest-zuidoost lopende lijn in de linker helft van de hoogtezonekaart is een aanzienlijk aantal vennen te zien. Deze vennen zijn voornamelijk ontstaan als laat-glaciale uitwaaiingskommen en kenmerken zich door een beperkte diepte en een vlakke bodem; slechts een enkel dieper ven is mogelijk als pingoruïne te interpreteren.¹⁶ De waterscheiding van het Dommel en het Aa-systeem kende een slechte drainage, wat heeft geresulteerd in een zone met vennen.

3.1.3 BODEMS

In dekzandafzettingen kunnen verschillende bodemtypen ontstaan, met name onder invloed van de ligging ten opzichte van het grondwater, de korrelgrootteverdeling van het zand en van de aard van de vegetatie (fig. 3.2).¹⁷ In relatief lemig dekzand ontwikkelen zich onder drogere omstandigheden moderpodzolen onder bossen van vooral beuk en wintereik (*Fago-Quercetum petraeae*).¹⁸ Op hoge en droge, leemarme zandgronden ontstaan haarpodzolen met een berken-zomereikenbos (*Betulo-Quercetum roboris*);¹⁹ in vochtige of natte omstandigheden ontwikkelen zich veldpodzolen, waarbij het aandeel van berk groter is (*Betulo-Quercetum roboris* var. *moliniotosum*).²⁰ Onder invloed van de mens, die in de loop van de geschiedenis bos kapte en afbrandde voor de landbouw en andere doeleinden, gingen voedingsstoffen uitspoelen zodat de moderpodzolen in minder lemig moedermateriaal (10–25% leem) degradeerden tot humuspodzolen (fig. 3.2).²¹ Door het verdwijnen van de oorspronkelijke vegetatie werd de bodem gevoeliger voor verstuiving en trad in lager gelegen gebieden juist vernatting op omdat minder verdamping optrad. Deze ontwikkeling is overal op de Zuidnederlandse zandgronden opgetreden.

Onder meer door de zojuist beschreven veranderingen, geven moderne bodemkaarten niet het 'oorspronkelijke' landschap weer. Met name in de urnenveldentijd (Late Bronstijd/Vroege IJzertijd) verwijderde de mens veel bos voor de aanleg van uitgestrekte akkercomplexen (*Celtic fields*). In aanzienlijke delen van het landschap ontstonden zandverstuivingen of een heidevegetatie.²² Dit proces werd met name vanaf de Late Middeleeuwen versterkt door de introductie van de plaggenbemesting, waarbij op de hei-

¹⁶ Van den Toorn 1982, 75.

¹⁷ In figuur 3.2 is de bodemvruchtbaarheid uitgedrukt als het koolstof/stikstof-quotiënt (C/N). Een hoog stikstofgehalte geeft een hogere vruchtbaarheid en een lagere quotiënt. Onder droge omstandigheden gaat een hoog leemgehalte samen met een hoog stikstofaandeel (Spek 1993, 178).

¹⁸ In dit soort bossen is sprake van ca. 80–90% beuk en 10–20% wintereik (Van der Werf 1991, 78–92). In vochtige omstandigheden heet het bostype *Fago-Quercetum petraeae* var. *moliniotosum*, met 40–70% beuk, 30–60%

wintereik en minder dan 10% zomereik (Van der Werf 1991, 95–100). Moderpodzolen werden in het verleden aangeduid als humusijzerpodzolen of bruine bosgronden. Het element -podzol in de naam is verwarrend, omdat verwerking een belangrijker bodemvormende factor is dan uitspoeling.

¹⁹ Zomereik domineert, verder ruwe en zachte berk (Van der Werf 1991, 64–72).

²⁰ Van der Werf 1991, 73–78.

²¹ Spek 1993, 174–177; 1996, 109–113; 2004, 118–120.

²² Roymans 1991; Roymans/Gerritsen 2002.

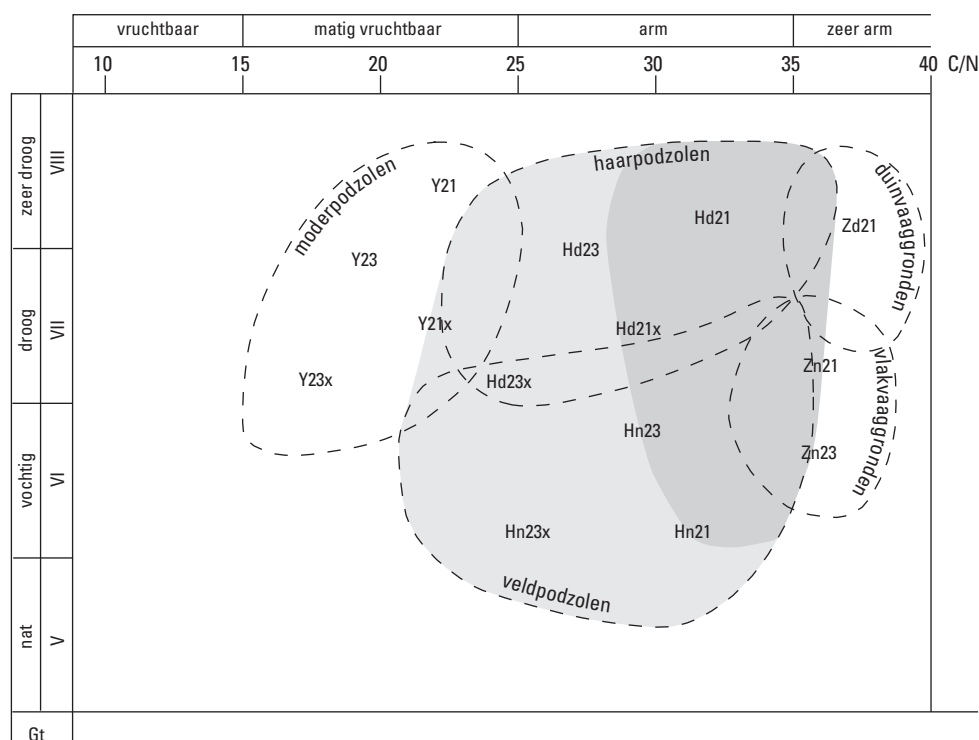

Fig. 3.2. De belangrijkste bodemtypen in dekzand in relatie tot de grondwaterstand en de bodemvruchtbaarheid. Donker grijs: primaire podzolen; licht grijs: bodems ontstaan door secundaire podzolizatie. Vereenvoudigd en gewijzigd naar Spek 1993, fig. 3.

des plaggen werden gestoken om in de stal te vermengen met mest. Doordat het mengsel op de akkers werd gebracht, ontstonden hier dikke plaggendecken (enkeerdgronden). Een andere factor waardoor de moderne bodemkaart niet een 'oorspronkelijk' of prehistorisch landschap weergeeft, heeft te maken met de grondwaterstand. Heeft de mens in het verre verleden bijgedragen aan een vernatting van het landschap door het bos te kappen, in recentere tijden is hij juist verantwoordelijk geweest voor verdroging van het landschap. De verdroging begon in de Middeleeuwen door het versnellen van de afwatering van de beekdalen. Men kapte hier broekbossen en groef sloten en greppels die op de beken afwaterden. Vervolgens zijn de beken gekanaliseerd en is met name in de laatste decennia sterke verdroging opgetreden door een complex van factoren.²³

Ondanks de zojuist genoemde voorbehouden, geeft de moderne bodemkaart wel inzicht in de globale geleiding van het 'oorspronkelijke' landschap van de micro-regio Someren. In plaat 3 is een vereenvoudigde versie gegeven van de bodemkaart 1:50.000, waarbij de verschillende legenda-eenheden zijn teruggebracht tot vijf (tabel 3.1).²⁴

De eerste twee legenda-eenheden op onze kaart hebben betrekking op de enkeleerdgronden met grondwatertrap VII (droog) respectievelijk VI (vochtiger). Hierboven is al opgemerkt dat deze enkeleerdgronden zijn ontstaan door het opbrengen van een mengsel van plaggen en stalmest. De plaggen werden vaak gestoken op de heide, maar ze kunnen eveneens uit beekdalen zijn gehaald. Het vermengen van mest met plaggen werd vermoedelijk vooral toegepast in de Nieuwe Tijd, terwijl aanvankelijk, in de Late Middeleeuwen, vooral gemaaid heide en strooisel zullen zijn toegevoegd.²⁵ Door de bemesting zijn meer of minder dikke plaggendecken ontstaan, die bij een dikte boven de 50 cm als enkeleerdgronden op

²³ Dufour 1998, 153-162.

²⁴ Bodemkaart 510.

²⁵ Zie Hiddink/Renes 2007, waar de relevante litera-

tuur over plaggendecken in Zuid-Nederland wordt genoemd.

legenda eenheid	legenda-eenheden bodemkaart	code bodemkaart	grondwater trap
1	zwarte, hoge enkeerdgronden, fijn leemarm-lemig zand	zEZ21/23	VII
2	zwarte, hoge enkeerdgronden, fijn leemarm-lemig zand	zEZ21/23	VI
3	haarpodzolgronden, fijn leemarm-lemig zand	Hd21/23	VII
	duinvaaggronden, fijn leemarm zand	Zd21	VI/VII
	veldpodzolgronden, fijn leemarm-lemig zand	Hn21/23	VI/VII
4	veldpodzolgronden, fijn leemarm-lemig zand	Hn21/23	V
5	zwarte, lage enkeerdgronden, leemarm-lemig zand	zEZ21/23	IV/III
	lage enkeerdgronden (gley), fijn lemig zand	EZg23	III
	gooreerdgronden, fijn lemig zand	pZg23	III
	veldpodzolgronden, fijn leemarm; lemig zand	Hn21/23	IV
	moerige eerdgrond op zand	vWz	III/II
	moerige podzolgrond	zWp	III/II
	veengronden	Vp, Vz	III/II

Tabel 3.1. Relatie tussen de legenda-eenheden van plaat 3 en de eenheden van de bodemkaart 1:50.000.

de bodemkaart zijn aangegeven. De plaggendecken liggen als een ‘beschermende deken’ over het (pre-) middeleeuwse landschap en archeologische vindplaatsen, waardoor ze hier tegelijkertijd alle zicht op ontnemen. Dat onder de plaggendecken een, wat micro-reliëf en bodems betreft, gevarieerd landschap kan schuilgaan, zal later in dit hoofdstuk blijken.²⁶

Problematisch is het feit dat een deel van de enkeerdgronden op de bodemkaart niet is gekarteerd, omdat zij gedurende de bodemkundige opnames al waren overbouwd met woonwijken en bedrijventerreinen. In onze micro-regio betreft het de bebouwde kom van Someren, Someren-Eind, Asten en Lierop, alsmede het bedrijventerrein Sluis 11. De bodemkaart is op plaat 3 aangevuld door extrapolatie vanuit omliggende eenheden en door gebruikmaking van de oudste historische kaarten, met in het achterhoofd vooral het veelvuldig in Zuid-Nederland voorkomende verschijnsel van een relatief lage ligging van de historische dorpskernen. Deze lagere ligging is hier vertaald naar een grondwatertrap VI, hoewel ook sprake kan zijn geweest van V. Benadrukt moet worden dat de reconstructie van plaat 3 globaal is en zeker voor verbetering vatbaar.

De arealen met enkeerdgronden worden in de eerste plaats van elkaar gescheiden door de dalen van de Aa, Kleine Aa en enkele laagten die op het dal van laatstgenoemde beek aansluiten. Met name in het dal van de Aa is veen tot ontwikkeling gekomen en verder is sprake van uiteenlopende bodemtypen met grondwatertrap IV of lager (legenda-eenheid 5). Ten zuiden van Someren is eveneens een groot areaal aanwezig waarin voorafgaand aan de ontginning hoofdzakelijk sprake was van veldpodzolen met grondwatertrap V. Het slecht gedraineerde en daardoor vochtige heideareaal is te beschouwen als een uitloper van de Peel. Pas in de eerste decennia van de 20ste eeuw werd dit gebied ontgonnen en ontstond Someren-Heide.²⁷ De enige waterloop in dit gebied is de Peelrijt, die ontsprong in de uitlopers van de Peel en afwaterde op het grote Beuven.

²⁶ Zie hiervoor bijvoorbeeld ook Hiddink 2005a, 42-62 (Lieshout-Beekseweg) of 2005b, 44-53 (Nederweert-

Rosveld).

²⁷ Coenen 2001, 323-327.

De westelijke helft van plaat 3 wordt ingenomen door iets hoger gelegen en drogere gronden met haarpodzolen. Door uitwaaiing zijn hier veel vennen ontstaan (zie boven). Tot in de eerste helft van de IJzertijd werd in dit gebied nog wel gewoond, getuige de meldingen van urnenvelden bij Kraaijenstark, de Hoenderboompaal en het Philips-kampeerterein. Door bodemdegeneratie en verstuiwingen was hier nadien sprake van heide, later van ontginningen en bosaanplant. De bewoning concentreert zich tot de Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd in de arealen direct langs de Aa en Kleine Aa, op de bodemkaart herkenbaar als het gebied met enkeerdgronden.

3.2 HET LANDSCHAP VAN HET ONDERZOEKSGBIED EN DE DIRECTE OMGEVING

3.2.1 HISTORISCHE GEOGRAFIE EN ARCHEOLOGISCHE VINDPLAATSEN

De hierboven besproken oude landschappelijke geleding, zoals die op de bodemkaart van plaat 3 naar voren komt, is ook heel goed herkenbaar op de oudste topografische kaart van ca. 1837-1841 (plaat 4).²⁸ Op deze oude kaart is met name de laagte die het grote Somerense dekzandeiland in tweeën deelt duidelijk te zien. Onze opgraving bevindt zich vlak naast deze laagte en dicht bij de noordgrens van de oostelijke dekzandrug. Deze situatie komt eveneens naar voren op de combinatie van de topografische kaart en de oudste kadasterkaart (plaat 5A).²⁹ Het complex *De Hoepel Akkers*, waar het opgravingsterrein zich bevindt, wordt net als de aangrenzende akkers *Het Geluk* en *De Ho(o)ff(d) Stad*, omgeven door weides. De meeste boerderijen liggen ten midden van deze lager gelegen weides.

Op plaat 5A zijn de vindplaatsen uit de omgeving van de opgraving aangegeven die geregistreerd staan in Archis. Een aantal waarnemingen heeft betrekking op ‘kastelen’, ofwel grote (omgrachte) hoeves, uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Waarneming 34019 heeft betrekking op de door Beex gereconstrueerde locatie van de *Grimburg*, hetgeen zeker geen kasteel was maar een gewone hoeve. De laatste vermelding van het huis is vroeg 18de-eeuws.³⁰ De waarnemingen 33998 en 52133 slaan op de locatie waar opgeploegd puin naar boven is gekomen, toegewezen aan de *Elenborch* (ook wel Edenburg of Edenburg genoemd). De Elenborch was een klein kasteel, dat voor 1542-44 reeds bestond en kort na 1781 gesloopt moet zijn.³¹ De naam *Neelen Burg* van een reeks percelen is natuurlijk een verbastering van de naam van het kasteeltje. Een derde ‘kasteel’ op onze kaart heeft in de omgeving van waarneming 34172 óf 33999 gelegen. Het gaat om de Witvrouwenberg of, volgens de oudste vermelding uit 1530: *Wijtvrouwenberch*.³² Er is echter geen enkele vermelding waaruit blijkt dat Witvrouwenberg werkelijk een kasteel of hoeve was en ook de ligging is in feite onbekend.³³ Sommigen pleiten voor een locatie tegen de Zuid-Willemsvaart, anderen voor een meer naar het zuiden, langs de weg naar Asten. Het vierde en laatste kasteel is het *Wolfsnest*. Deze hoeve is in de tweede helft van de 17de eeuw genoemd naar Wolfart Idelet.³⁴ Rond het midden van de 19de eeuw waren de grachten van de hoeve nog zichtbaar, maar was het ‘kasteel’ zelf al afgebroken.

Nog geen 300 m ten zuidoosten van de opgraving lag de oude kerk van Someren (Archis-waarneming 34020). Naar analogie met de situatie op veel plaatsen in Zuid-Nederland, kan rondom het oude

²⁸ Topografische kaart 1:25.000, blad 181C, D, 191A en B.

²⁹ Het laatste hoofdzakelijk gebaseerd op kadastrale minuten Someren, sectie A2, B1, B2.

³⁰ Coenen 2001, 131, 217.

³¹ Coenen 2001, 129, 215-216.

³² Coenen 2001, 130-131, 315.

³³ Er is sprake van een beemd bij de *Wijtvrouwenborch*. In

14de en 15de-eeuwse cijnsboeken wordt een perceel *De Brant* genoemd, dat *prope castrum* lag en in 1625 wordt dit perceel beschreven als *in de Brant omtrent de Witvrouwenberg*. Volgens Coenen is het denkbaar dat puin dat bij waarneming 33999 is aangetroffen, eerder tot Ten Bosse behoorde.

³⁴ Coenen 2001, 129-130, 216, 314.

kerkterrein bewoning uit de Vroege en Volle Middeleeuwen worden verwacht. De kerk is mogelijk reeds in de 10de/11de eeuw gesticht vanuit het Sint-Lambertuskapittel uit Luik.³⁵ Het tiendrecht voor het onderhoud van de kerk en de pastoor is in het begin van de 13de eeuw overgegaan op de priorij van Postel (bestuurd door de abdij van Floreffe). Vanaf 1648 was de kerk in handen van de protestanten. Zoals in veel plaatsen, kon de kleine protestantse gemeenschap de kerk niet goed onderhouden. Het bouwvallige schip van de kerk werd in 1868 afgebroken en het koor bleef tot de sloop in 1885 als kerk in gebruik. In Someren bleef er geen kerktoren in de akkers achter, omdat de kerk slechts voorzien was geweest van twee kleine torens op het schip.³⁶

Niet ver van de kerk lag de hoeve Ter Hofstad, waaraan de Ter Hofstadlaan zijn naam dankt. De huidige Ter Hofstadlaan loopt overigens wat meer westelijk dan zijn voorganger, de Kerkstraat. Ter Hofstad was een van de vier hoeves van Postel in Someren. Op grond van de ligging van Ter Hofstad dicht bij de Kerk zou men kunnen vermoeden dat deze hoeve oud is en teruggaat op de stichtingsperiode van de kerk.³⁷ Het is mogelijk dat de vier hoeves van Postel dezelfde zijn die in oorkondes uit 1244 en 1246 worden genoemd als schenkingen van Maria van Brabant aan het klooster Binderen bij Helmond. Deze kunnen dan later zijn geruild tegen andere bezittingen van Postel. De akker naam *De Hoofd Stad* verwijst naar de naam van de hoeve, terwijl *Het Geluk* kan zijn afgeleid van *geloict* of *geloekt*, hetgeen slaat op een door een heg of vlechtwerk omheinde ruimte.³⁸

Van de tot nog toe besproken locaties is het alleen zeker dat de kerk met omringende – hypothetische – bewoning al was gesticht in de Volle Middeleeuwen, de periode die in onze opgraving is vertegenwoordigd. Het is verder waarschijnlijk dat de hoeve Ter Hofstad destijds ook al bestond en gebouwen had die sterk leken op de door ons onderzochte structuren. Mogelijk is de hoeve voortgekomen uit een van de erven rond het kerkterrein. Voorts is het denkbaar dat de bewoning ter plaatse van de Sint Lambertuskerk al is ontstaan in de Merovingische of Karolingische periode, al bestaan hiervoor geen harde bewijzen.³⁹ Vroeg-middeleeuwse activiteiten in de omgeving blijken uit de vondst van een Badorfischerf (item 105-3) in onze opgraving én die van een ijzeren lanspunt meer naar het oosten. In Archis staan twee locaties vermeld waar deze lanspunt gevonden zou zijn (34039 of 33996), maar de eerste lijkt de juiste.⁴⁰ Een bij waarnemingslocatie 34037 of 34038 gevonden tonput zou in principe eveneens vroeg-middeleeuws kunnen zijn, al is een datering in de Volle Middeleeuwen waarschijnlijker.

3.2.2 HET DEKZAND

De ondergrond van het onderzoeksgebied bestaat uit dekzand, ofwel eolische afzettingen van het Laagpakket van Wierde binnen de Formatie van Bostel.⁴¹ In de diepere coupes was duidelijk sprake van Oud Dekzand: een fijn gelamineerd pakket met afwisselend iets lemiger dan wel zandiger bandjes ('spekkoek-gelaagdheid'). In het profiel van mestkuil 510 aan de westzijde van de opgraving bijvoorbeeld, lag de top van het Oud Dekzand op 24.40 m NAP, ongeveer 45 cm beneden het sporenvak ter plaatse. Op hogere niveau's is geen sprake van de karakteristieke gelaagdheid, hetgeen ten dele te wijten is aan bioturbatie en bodemvorming maar wat mede zal samenhangen met de aanwezigheid van Jong Dekzand.

³⁵ Deze datering berust op het feit dat de Luikse activiteiten in Texandrië teruggaan op de 11de eeuw (vergelijk Schabbink 1999, 137).

³⁶ Coenen 2001, 43-44, 175-178, 369.

³⁷ Coenen 2001, 78-79. Voor een afwijkende visie op de ontwikkeling van het grondbezit rond Someren, zie Schabbink 1999, 137.

³⁸ Coenen 2001, 127.

³⁹ De veronderstelde vroeg-middeleeuwse bewoningskeren van Someren zijn te vinden op een kaart gepubliceerd door Schabbink (2004, fig. 8).

⁴⁰ Van Renswoude 2002, 8, 87, fig. 2.5, tabel 6.9.

⁴¹ Zoals beschreven in paragraaf 3.1.1.

monsternr	47002	47003	47001	47004	47005	47006	47007
werkput-laag	104.504	106.505	100.505	109.505	109.508	109.507	109.507
klei < 8 µm	5.8	4.6	3.7	3.3	4.7	4.4	3.4
zeer fijne silt <16 µm	3.2	2.4	1.9	1.7	2.5	2.3	1.7
fijne silt <32 µm	8.1	5.9	5.0	4.5	5.7	4.7	3.5
grove silt <63 µm	15.2	11.7	10.7	10.4	11.7	9.1	7.5
leem (% <52.5 µm)	28.1	21.2	17.9	16.6	20.9	17.7	13.5
leem (% <63 µm)	32.4	24.6	21.3	20.0	24.5	20.5	16.0
zeer fijn zand <125 µm	21.2	21.0	21.9	22.6	21.8	18.8	19.5
fijn zand <250 µm	35.5	39.6	41.6	41.3	39.1	40.6	44.6
middelgrof zand <500 µm	10.9	14.7	15.0	15.6	14.3	19.5	19.4
grof zand < 1000 µm	0.0	0.3	0.3	0.5	0.2	0.7	0.7
zeer grof zand <2000 µm	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
zand (% >63 µm)	67.7	75.7	78.8	80.0	75.5	79.5	84.0
klasse	Zs3	Zs3	Zs3	Zs3	Zs3	Zs3	Zs2

Tabel 3.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Resultaten van de korrelgroottebepalingen van vier monsters uit het dekzand en drie uit het plaggendek.

Tijdens de opgraving is een viertal monsters van het dekzand genomen ter bepaling van de korrelgrootteverdeling. De monsters zijn afkomstig uit profielsecties in werkput 100, 104, 106 en 109. De monsters zijn onderzocht door Ing. Martin Konert in het Laboratorium voor Sedimentanalyse van de Faculteit Aard- en Levenswetenschappen van de Vrije Universiteit. De laserdiffractie metingen zijn uitgevoerd met een Fritsch Laser Particle Sizer A22. De bemonsterde locaties zijn aangegeven in figuur 3.3, de resultaten van de metingen in tabel 3.2.

In alle vier de gevallen is het dekzand te classificeren als sterk siltig (Zs3), met een leem (silt) gehalte tussen 20 en 32.4%. Het zand bevat door de bank genomen minder leem dan in het ten zuiden van Someren gelegen plangebied Waterdael III met waarden tot 40-50%,⁴² maar meer dan op veel andere plaatsen in Zuidoost-Brabant.⁴³ Afgaande op de gegevens van Spek zouden de bodems op de hogere en drogere delen van ons terrein oorspronkelijk betrekkelijk vruchtbare moderpodzolen zijn geweest, die mogelijk licht gevoelig waren voor secundaire podzolidering.⁴⁴ Dit proces kan optreden bij een leemgehalte minder dan 25%.

⁴² Ongepubliceerde gegevens ACVU-HBS.

⁴⁴ Paragraaf 3.1.3.

⁴³ Zie bijvoorbeeld Hiddink 2005a, bijlage 10.

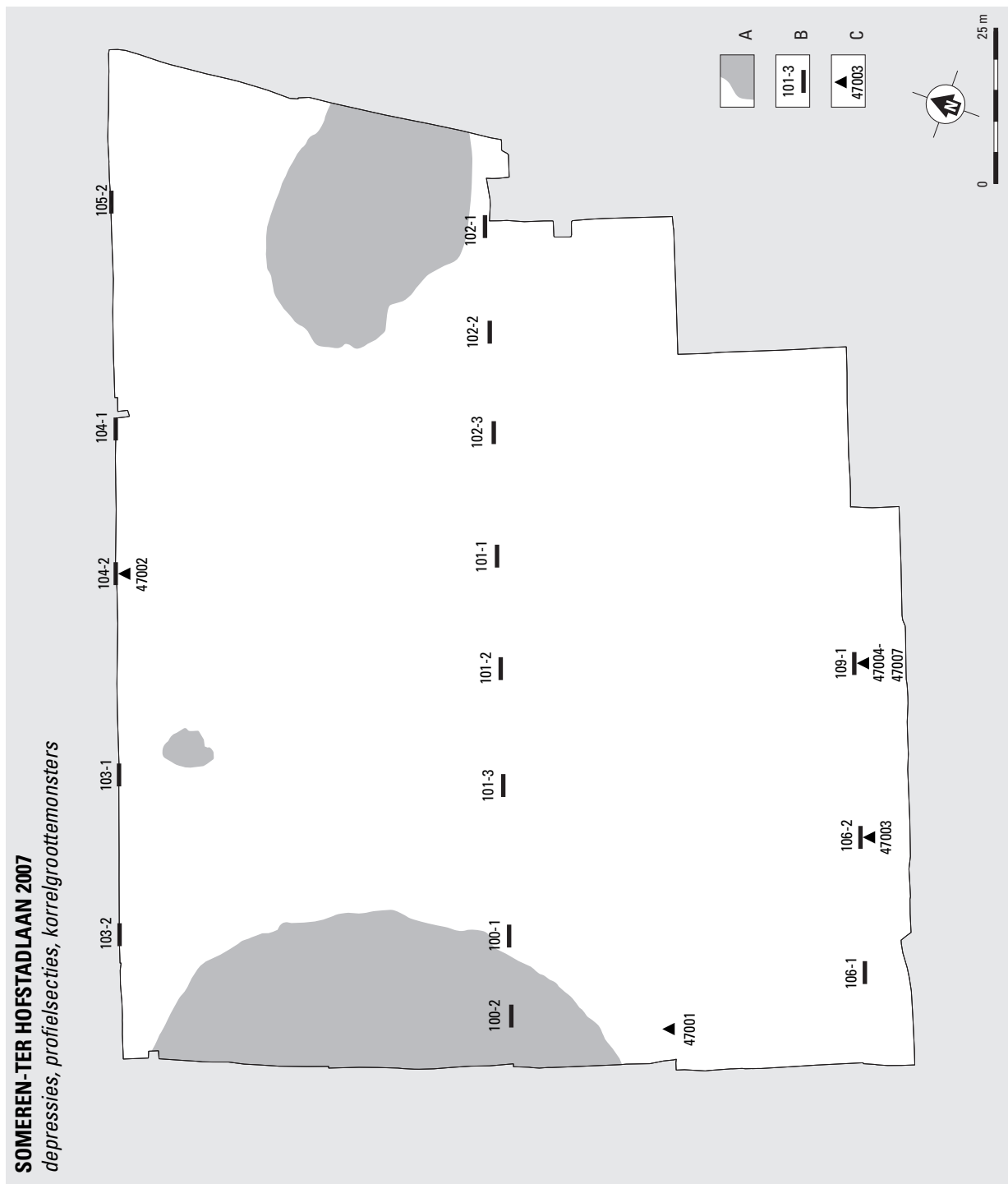

Fig. 3.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de depressies, profielsecties en korrelgroottemonsters. Schaal 1:1000.
A depressie; B profielsectie met nummer; C leemmonster met nummer.

Gedurende de opgraving van 2007 is de profielopbouw bestudeerd door middel van 16 profielsecties (fig. 3.3). Deze bevonden zich in de wanden van werkputten, waarbij telkens ongeveer 2 m werd schoongemaakt en gefotografeerd en 1 m werd getekend en beschreven. Indien nodig zijn de secties doorgezet tot 20-30 cm beneden het opgravingsvlak. De putwanden zijn zo gekozen, dat er drie raaien van profielsecties ontstonden, namelijk aan de noordzijde, zuidzijde en door het centrum van de opgraving. De afstanden tussen de secties binnen de raaien zijn meer willekeurig en bepaald door de wens ze enerzijds representatief te laten zijn voor de 'standaard' bodemopbouw en anderzijds voor de verschillen tussen delen van de opgraving. De bodemopbouw is voorts gedocumenteerd door dagzomen van bodemhorizonten in de opgravingsvlakken in te tekenen, te beschrijven en te fotograferen.

Op drie locaties binnen de opgraving is sprake van een depressie onder het plaggendek: aan de westelijke rand, aan de oostzijde en – een zeer kleine laagte – aan de noordwestzijde (fig. 3.3; plaat 5B; plaat 16A). De westelijke depressie is het grootste en diepste. Het opgravingsvlak, waarin een B- en/of een E/A-horizont is aangesneden, daalt hier van ca. 25 m NAP tot ca. 24.20 m NAP. Aan de geringe hoogte van het maaiveld van de akker ten westen van de opgraving was te zien dat de depressie zich verder naar het westen voortzet. De depressie aan de oostzijde van de opgraving is hooguit 20 cm diep (24.90–24.70 m NAP) en manifesteerde zich minder door de diepte als wel door de duidelijke 'B-kleur' van het opgravingsvlak. De derde depressie tenslotte, meet slechts 6 bij 8 m, en was alleen zichtbaar als een donkerbruine vlek in het opgravingsvlak.

In profielsectie wp100-2 is de bodemopbouw van een minder diep deel van de westelijke depressie te zien (plaat 6). Onder het plaggendek zijn de E- en B- horizont van een veldpodzol aanwezig. Op sommige plaatsen was zelfs nog een deel van de bovenliggende A-horizont voorhanden. De profielen die buiten de depressies zijn aangelegd, bevatten plaatselijk nog restanten van de B- (of eerder B/C-)horizont van een veld- of moderpodzol (wp102-2). Op andere locaties is hooguit nog wat bruin zand zichtbaar in de bioturbatie onder het plaggendek, maar in principe ligt het plaggendek 'koud' op de C-horizont (wp109-1, 103-2).

3.2.4 HET OORSPRONKELIJKE MICRO-RELIËF, DE OPBOUW EN DIKTE VAN HET PLAGGENDEK

De hoogtezonekaart van het niveau van het vlak in plaat 5B toont dat de reliëfverschillen binnen de opgraving minimaal zijn, afgezien van die in de westelijke depressie. Praktisch het hele opgravingsvlak bevindt zich tussen 24.80 en 25.00 m NAP; alleen een klein areaal in de zuidwesthoek ligt net boven 25.20 m NAP. Door de geringe verschillen was in de praktijk niet veel aan te vangen met de op de vlaktekeningen aangegeven 'dazomen', grenzen tussen arealen met een B/C- of C-horizont. In bepaalde werkputten gedocumenteerde grenzen waren in latere putten niet te vervolgen als de vlakken slechts enkele centimeters hoger of lager lagen.

In het licht van de geringe niveauverschillen binnen de opgraving, valt te begrijpen dat er hier van afgezien is een reconstructie te maken van het oorspronkelijke, 'pre-plaggendek' maaiveld. Het komt er eenvoudigweg op neer dat het oorspronkelijke maaiveld in de depressies min of meer overeenkwam met het opgravingsvlak of hooguit 10-15 centimeter hoger lag. Het maaiveld buiten de depressies zal tot en met de Volle Middeleeuwen zeker 20-30 cm hoger hebben gelegen. Een laag met de genoemde dikte, die de A tot B horizont van vooral een moderpodzol zal hebben omvat, is vanaf de prehistorie opgenomen in de 'cultuur-' of akkerlaag, die op zijn beurt vanaf de Late Middeleeuwen weer is geïntegreerd in het plaggendek.

Bij beschouwing van plaat 6 met de profielsecties kan het de lezer niet ontgaan zijn, dat het plaggen-

dek op het terrein sterk in dikte wisselt. Helaas is het historische verloop van het maaiveld niet precies bekend, want er is de afgelopen decennia nogal wat met grond geschoven. Het terrein is geëgaliseerd ten behoeve van de aanleg van een voetbalveld en een grasveld voor de hondensport; aan de zuidoostzijde was sprake van een omwald parkeerterrein. Het asfalt van dit terrein is later weer verwijderd en de wal is vervolgens geslecht.

Door de egalisaties is de bouwvoor op sommige plaatsen erg dun geworden, zoals ca. 50 cm in werkput 102-profiel 2 aan de zuidoost zijde van het terrein. Het staat daarentegen niet vast in hoeverre het dunne plaggendek aan de noordrand van het terrein (werkput 103-profiel 2) of aan de zuidwestzijde (werkput 106) eveneens het gevolg is van egalisaties. Het is goed mogelijk dat het dek hier oorspronkelijk werkelijk dunner was. Aan de noordzijde van het opgravingsterrein is misschien de marge van de oude akkercomplexen rond Someren bereikt, net zoals aan de zuidzijde van de recente opgravingen te Waterdael III.⁴⁵ In werkput 106 hangt het dunne plaggendek wellicht samen met de relatieve hoge ligging van het oorspronkelijke maaiveld, waardoor hier een minimale netto-ophoging kan hebben plaatsgevonden.

Buiten genoemde locaties met een dun plaggendek, is – afgezien van eventuele effecten van de egalisatie – wel degelijk sprake van een substantieel akkerdek. De dikte ligt rond 100-110 cm en rekening houdend met de oorspronkelijke maaiveldhoogte is hier in de loop der tijd zo'n 70-90 cm plaggemest opgebracht.

Bij wijze van experiment is in een profielsectie van werkput 109 ook het plaggendek bemonsterd om na te gaan of de korrelgrootteverdeling door het profiel heen varieert (tabel 3.2). Het is in theorie mogelijk dat het minerale materiaal hoger in het plaggendek grover is door de toepassing van heideplaggen – afkomstig van leemarme bodems – voor het bereiden van de mest.⁴⁶ Het dek kan daarentegen ook lemiger zijn dan de dekzandondergrond, wanneer plaggen uit beekdalen zijn gewonnen. Hoewel de lemigheid in het profiel van werkput 109 naar boven toe geleidelijk afneemt, is de afname niet zeer sterk: van 24.5 tot 16% binnen het plaggendek. Het zand van het hoogste monster is met een leemgehalte van 16% als matig siltig (Zs2) te karakteriseren, maar de korrelgrootteverdeling van het monster direct eronder wijkt nauwelijks af van die van het dekzand onder het plaggendek (20.5 tegenover 20.0% leem). Dat het beperkte aantal monsters tot weinig duidelijke resultaten leidt hoeft natuurlijk niet te bevreemden; men kan hooguit vaststellen dat er variatie in het leemgehalte optreedt binnen het plaggendek.

⁴⁵ Hiddink 2007b. Het feit dat de betreffende arealen op de bodemkaart staan aangegeven als enkeerdgronden zegt

niets.

⁴⁶ Hiddink/Renes 2007, 136ff. met verdere literatuur.

Fig. 4.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de structuren uit alle perioden. Schaal 1:1000.
Donker raster: Late IJzertijd en Romeinse tijd; licht raster: Volle Middeleeuwen; ongerasterd: Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

4 DATERING EN PERIODISERING VAN DE SPOREN EN STRUCTUREN

Elbrich de Boer

Gedurende de opgraving aan de Ter Hofstadlaan zijn 1495 grondsporen opgetekend, waarvan het merendeel al in het veld aan één van de ruim 100 structuren kon worden toegewezen.⁴⁷ De structuren aan de Ter Hofstadlaan zijn wat betreft de datering grofweg onder te verdelen in Late IJzertijd/Romeinse periode, Volle Middeleeuwen en Late Middeleeuwen en jonger (fig. 4.1). In de paragrafen hieronder wordt kort en algemeen besproken op basis waarvan sporen en structuren een bepaalde datering hebben meegerekend. In de hoofdstukken 5, 6 en 7 komen de verschillende perioden aan bod en de beschrijvingen van de afzonderlijke structuren zijn opgenomen in de catalogushoofdstukken 12 tot en met 14.

4.1 PERIODISERING

4.1.1 LATE IJZERTIJD/ROMEINSE PERIODE

Voor het merendeel van de sporen uit deze periode geldt dat het om paalsporen van gebouwen gaat. Daarnaast zijn in de noordoosthoek van de opgraving enkele randstructuren en graven aangetroffen van een groter grafveld. Zowel de graven als gebouwplattegronden waren gemakkelijk te herkennen, de eerste met name door de aanwezigheid van brede, rechthoekige randgreppels en de tweede door het soort gebouw. De huizen uit de Romeinse tijd behoren tot het tweebeukige Alphen-Ekerentype met grote middenstijlkuilen en de bijgebouwtjes vormen daar een afgeleide van. Greppels en paalkuilen uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd hebben vaak een wat blauwgrijze kleur (plaat 8A-C). Daarnaast is in het geval van waterputten de vierkante putconstructie en, zo mogelijk, een dendrochronologische datering van het hout bepalend. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval bij waterput 320, die is aangetroffen in de kuil van de middeleeuwse boomstamp 418. Al met al vormen de vondsten pas in tweede instantie een hulpmiddel bij het dateren.

De datering in de Late IJzertijd of vroegste Romeinse tijd van gebouw 324 is voornamelijk ingegeven door de afwijkende oriëntatie ten opzichte van de Romeinse structuren. De kleur en ook het uiterlijk van de sporen komen wel overeen met die van de Romeinse sporen.

4.1.2 VOLLE MIDDELEEUEWEN

Ook van de middeleeuwse sporen bestaat het grootste deel uit paalsporen die aan gebouwplattegronden kunnen worden toegewezen. In totaal zijn 62 structuren uit deze periode aangetroffen, waarvan 26 gebouwen. De bootvormige uitleg van deze gebouwen en bijgebouwen is zeer typerend voor de vol-middeleeuwse periode. Ook het voorkomen van vijf-palige hooimijten is een specifiek middeleeuws verschijnsel. Omdat in Someren-Ter Hofstadlaan geen rechthoekige vroeg-middeleeuwse gebouwen zijn aangetroffen, is voor de hooimijten eveneens een vol-middeleeuwse datering gekozen, die aansluit bij de overige gebouwen.

Voor andere structuren, zoals waterputten, kuilen en greppels, maar ook de vijf spiekers, is de kleur en de structuur van de vulling, alsmede het middeleeuwse vondstmateriaal, doorslaggevend geweest voor een indeling in de Volle Middeleeuwen. Voor sporen uit deze periode geldt dat de vulling vaak gebrokt

⁴⁷ De aanlegvondsten en 'restsporen' zijn hierbij niet meegerekend.

en heterogeen van kleur is (plaat 13-14). Dit in tegenstelling tot de meestal veel homogenere kleur van sporen uit eerdere perioden. Verder hebben de paalkuilen doorgaans een betrekkelijk groot formaat. In het geval van waterputten is daarnaast meestal het gebruik van een uitgeholde boomstam als putkist een betrouwbaar dateringsmiddel,⁴⁸ maar langs de Ter Hofstadlaan is alleen in put 418 een dergelijke constructie aangetroffen. In de andere waterkuilen en -putten ontbreekt een houten putconstructie en is dus de kleur van de sporen en het soort aardewerk bepalend geweest. Oversnijdingen met andere sporen en structuren, of de plaats binnen een erf kunnen eveneens een aanwijzing voor de datering vormen. Zo maakt greppel 427 duidelijk deel uit van een vol middeleeuws erf en zal dus zelf ook uit deze periode stammen. Waterput 438 ligt midden in het Romeinse huis 302 en zal dus jonger zijn dan dit gebouw. Voor de greppels 620 tot en met 623 is naast de kleur ook de oriëntatie van belang gebleken. In het veld werd in eerste instantie gedacht dat deze sporen laat-middeleeuws of jonger zouden zijn. Tijdens de uitwerking is dit echter toch veranderd naar een datering in de Volle Middeleeuwen. De reden hiervoor is de afwijkende oriëntatie ten opzichte van de kadasterkaart van ca. 1832 (zie hoofdstuk 7) en het (weinig) aardewerk uit de sporen, dat in de 11de en 12de eeuw kan worden gedateerd.

Dat de mestkuilen in de Volle Middeleeuwen worden gedateerd, is voornamelijk gebaseerd op de kleur van de vulling en minder op het weinig aardewerk dat in de sporen is aangetroffen. Dit laatste geeft echter net als voor greppels vooral een *terminus post quem* en sluit een latere datering zeker niet uit. Daarnaast berust de datering op ervaringen uit andere opgravingen en het voor Someren uitgevoerde pollenonderzoek.⁴⁹

4.1.3 LAAT- EN POST-MIDDELEEUWSE PERIODE

Tijdens de uitwerking is een 21-tal greppels en/of greppelbundels en één weg gedefinieerd (structuur 600-619 en 624-625), die allen aan het tijdvak van de Late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd worden toegeschreven. Dit is vooral gebaseerd op de oriëntatie van de sporen, die in de meeste gevallen overeenkomt met die van perceelsgreppels op de kadasterkaart van 1832. Dit geeft aan dat de greppels zelf, dan wel de directe opvolgers ervan, op dat moment nog in gebruik waren. Wanneer ze voor het eerst gegraven zijn, is echter lastig vast te stellen. Greppels met een andere richting zijn vooral op basis van de kleur van de vulling en oversnijdingen met oudere sporen gedateerd. Uiteraard is ook hier gekeken of vondstmateriaal eventueel bij de datering kan helpen. In het geval van greppels is dit echter, zoals eerder al werd opgemerkt, altijd lastig en moet zeker rekening gehouden worden met het feit dat in jongere sporen ouder vondstmateriaal aanwezig kan zijn omdat dit overal op het terrein rondslingerde. Daarnaast zijn oudere fasen van greppels vaak onherkenbaar omdat zij later zijn vergraven door nieuwere fasen van dezelfde greppel.

4.2 DENDRONCHRONOLOGIE

In totaal zijn twaalf houtmonsters opgestuurd voor dendrochronologisch onderzoek: zes van de Romeinse waterput 314 en eveneens zes van de middeleeuwse waterput 418 (320). Omdat in de waterputten 440 en 441 slechts nog houtmoolm aanwezig was, konden deze niet bemonsterd worden en zijn zij ook niet onderzocht. Van waterput 418 zijn zowel van de boomstam (418) als van de verticale planken eromheen (320) monsters genomen. Dit omdat al in het veld vermoed werd dat de datering van deze planken wel eens zou kunnen afwijken van die van de middeleeuwse put. Tijdens de uitwerking is het spoor dan ook als twee afzonderlijke waterputten behandeld, die elk een structuurnummer hebben gekregen. Hoewel

⁴⁸ Hoewel boomstamputten sporadisch in de Romeinse tijd voorkomen.

⁴⁹ Zoals Lieshout-Beekseweg (Hiddink 2005, 158, 264). Voor het pollenonderzoek, zie hoofdstuk 9.

structuur	item	dendrocode	veldatum	zekerheid datering (%)	referentie chronologie
314	6	SWP00050	voorjaar 162 AD	≥ 98	NLZWOL01
314	7	SWP00020	na 167 AD ± 6	≥ 99.99	NLNatRom
314	10	SWP00040	na 167 AD ± 6	≥ 99.99	NLBRUG01
320 (418)	1 (418-5)	SWP00030	160 AD ± 6	≥ 99.9	NLVLAA01

Tabel 4.1. Someren Ter Hofstadlaan. Overzicht van de gedateerde dendrochronologische monsters.

de boomstam van waterput 418 vanwege een gebrek aan ringen niet gedateerd kon worden, is dit wel gelukt voor één van de planken van put 320 (H6; tabel 4.1). De kapdatum van 160 na Chr. ± 6 bevestigt het beeld dat we hier te maken hebben met een Romeinse waterput, waarin later een middeleeuwse boomstamput is ingegraven. De planken H1 en H4 konden niet worden gedateerd, maar wel is vastgesteld dat ze van één boom afkomstig zijn.

Van waterput 314 is het voor drie van de zes monsters gelukt een datering te verkrijgen. Voor H18 (item 314-6) is bepaald dat de boom waarvan de plank afkomstig is, in het voorjaar van 162 na Chr. geveld moet zijn. Voor zowel H6 als H11 (respectievelijk *item* 7 en 10) ligt de kapdatum na 167 na Chr. ± 6. Het is dus mogelijk dat alle planken in hetzelfde jaar zijn gekapt en meteen in de waterput zijn verwerkt. Er zijn geen aanwijzingen voor secundair gebruik geconstateerd.

4.3 OVERSNIJDINGEN

De oversnijdingen tussen grondsporen van verschillende structuren zijn weergegeven in figuur 4.2 en in de tabellen van bijlage 3. Omdat de meeste bouwplattegronden al op basis van hun type, alsmede de kleur van de grondsporen in een bepaalde periode zijn ingedeeld, is het belang van de oversnijdingen voor de periodisering van gebouwen gering. Wel worden uit oversnijdingen chronologische relaties duidelijk van structuren binnen de periodes.

Zoals al eerder opgemerkt, is het moeilijk greppels precies te dateren op basis van vondstmateriaal en zijn oudere fasen vaak door opschonen en opnieuw ingraven verdwenen. De oversnijdingen tussen greppels zeggen vaak ook niet zo veel omdat ze zowel in het vlak als het profiel lastig zijn waar te nemen. De oversnijdingen van en door weg 605 waren zo vaag dat ze in figuur 4.2 zelfs geheel buiten beschouwing zijn gelaten. Veel andere onduidelijke oversnijdingen zijn door streeplijnen weergegeven. In elk geval blijkt dat het systeem van greppels meer fasen heeft gekend en niet statisch is geweest. Opmerkelijk is het feit dat waterkuil 439, die een ‘middeleeuws’ structuurnummer heeft gekregen, greppel 608 lijkt te oversnijden. Dit wijst dus op een datering in de Late Middeleeuwen of later.

Tussen de vol-middeleeuwse en de Romeinse bouwplattegronden zijn geen oversnijdingen vastgesteld. Wel snijden drie middeleeuwse greppels over Romeinse gebouwen en oversnijdt de middeleeuwse kuil 425 de Romeinse randstructuur 305. Met name interessant zijn de oversnijdingen tussen een aantal vol-middeleeuwse structuren onderling. In de werkputten 100 en 106 is een drietal huisplattegronden, een waterput, twee bijgebouwen en een greppel aangetroffen, die door middel van de oversnijdingen onderling gefaseerd kunnen worden. Voor de huisplattegronden geldt dat gebouw 411 de jongste is en 412 de oudste fase vertegenwoordigt. Omdat waterput 431 gebouw 411 oversnijdt, kan gesteld worden dat deze jonger is dan alle drie de gebouwen. Bijgebouw 415 oversnijdt bijgebouw 416 en deze gaan beide over greppel 427. Dit laatste geldt ook voor de drie eerder genoemde huisplattegronden. Greppel 427 is dus de oudste van de structuren die in dit deel van de opgraving zijn aangetroffen.

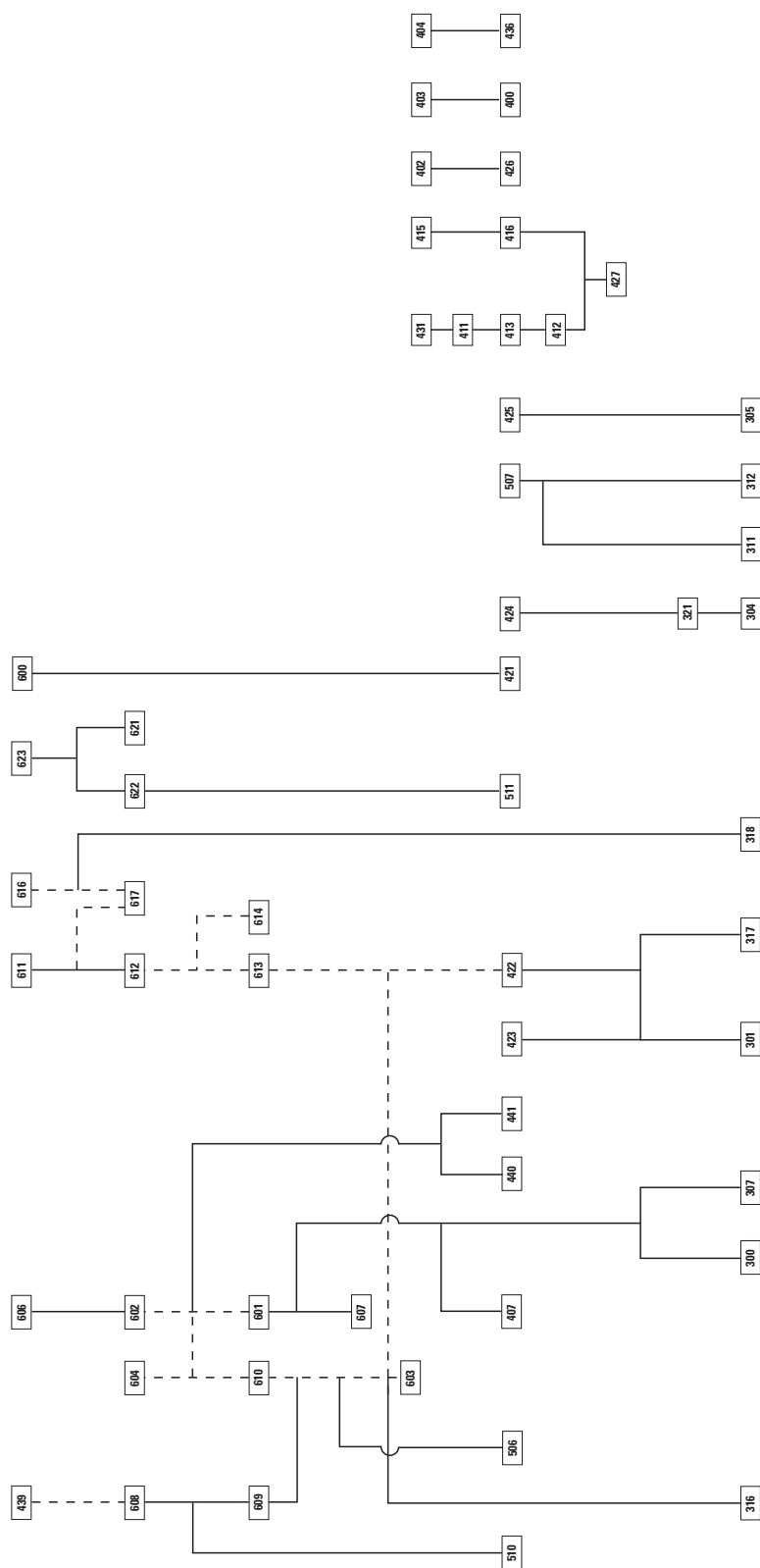

Fig. 4.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Harrismatrix met de oversnijdingen van structuren.

Tot slot is in het cluster structuren in werkput 100 een stratigrafische relatie vastgesteld. Hooimijt 402 oversnijdt spieker 426 en hooimijt 403 snijdt over gebouw 400. Uit de oversnijdingen tussen spieker 404 en bijgebouw 436 blijkt dat eerstgenoemde de jongste is van de twee.

5 EEN GRAFVELD EN NEDERZETTING UIT DE LATE IJZER- TIJD EN DE ROMEINSE TIJD *Henk Hiddink*

5.1 HET GRAFVELD

Het was een grote verrassing toen bij de aanleg van werkput 105, helemaal in de noordoosthoek van de opgraving, een aantal randstructuren aan het licht kwam (fig. 5.1-5.2; plaat 7A). Een grafveld zo dicht bij de Romeinse nederzetting – randstructuur 304 ligt slechts 2 m van huis 302 en bijgebouw 303 – werd totaal niet verwacht. Tijdens het onderzoek was natuurlijk nog niet duidelijk in hoeverre beide gelijktijdig waren. Helaas is slechts de uiterste rand van het grafveld aangesneden. Dat het een behoorlijke omvang kan hebben, wordt geïllustreerd door het inmiddels volledig opgegraven grafveld van Someren-Waterdael III: dit meet 150 bij 150 m en heeft ongeveer 230 graven en randstructuren opgeleverd. Ook als het minder groot is, zet het hier besproken grafveld zich zonder twijfel voort onder de Ter Hofstadlaan en de akkers ten oosten daarvan.

Bij het onderzoek zijn vier crematiegraven aan het licht gekomen. Graf 308 en 309 liggen binnen randstructuur 306, maar het kan bijna niet anders dan dat hun positie excentrisch is en zij dus niet de primaire of belangrijkste bijzetting vertegenwoordigen. Graf 321 is aangetroffen in de vulling van randstructuur 304 en is dus zeker een secundaire bijzetting. Graf 326 tenslotte ligt op ruim 90 m ten westen van de overige structuren. Het – verstoorde – graf is ongedateerd en kan derhalve ook veel ouder zijn dan de overige structuren. Naast de genoemde graven is sprake van vier randstructuren. Alleen de greppels 304 en 305 zijn min of meer compleet, van 306 en 310 is slechts een klein deel aangetroffen. Van 310 is het zelfs niet geheel zeker of het een randstructuur betreft, al gaan we daar in het onderstaande voor het gemak wel van uit. Greppel 304 is bijzonder, in die zin dat rondom de greppel nog een smalle (stand?)greppel met paalkuilen ligt. Mogelijk was er dus een soort hek of schutting rond het monument geplaatst.

Aangezien de graven en hun inhoud in de catalogus al zijn beschreven, wordt hier verder alleen kort ingegaan op de datering. De enige vondst uit de crematies is een verbrand fragment van een 5-ribbige La Tène armband. Dergelijke armringen zijn te dateren in de Late IJzertijd, vanaf ca. 200 voor Chr. Het voorwerp kan hooguit nog in het begin van de vroeg-Romeinse tijd op de brandstapel terecht zijn gekomen.⁵⁰

De genoemde tijdsperiode komt goed overeen met het vondstmateriaal uit randstructuur 306, waarbinnen graf 308 ligt. Met name in de hogere lagen zijn scherven gevonden van een Gallo-Belgische beker (306-6) en van handgevormd aardewerk. De beker dateert in de eerste helft van de 1ste eeuw na Chr. en op dat moment was de greppel al gedeeltelijk dichtgeraakt, zodat deze in de Late IJzertijd gegraven kan zijn. Ook uit de hogere lagen van greppel 305 komt handgevormd aardewerk en een fragment van een Gallo-Belgische beker (305-4 en -8). De datering is dus voor zover we kunnen achterhalen gelijk aan die van randstructuur 305. In randstructuur 304 tenslotte, is uitsluitend handgevormd aardewerk aangetroffen, voornamelijk (of uitsluitend) van twee kommen. Dergelijke kommen zijn typisch voor de Late IJzertijd, al kunnen zij eventueel nog in de Romeinse tijd vervaardigd zijn.⁵¹

De kenmerken van de randstructuren zelf wijzen overigens ook op een datering in de Late IJzertijd of de vroeg-Romeinse tijd. De randstructuren 304, 305 en 306 lijken op een reeks grotere randstructuren met relatief brede greppels uit genoemd tijdvak in het grafveld Waterdael III. Genoemde greppels hebben, anders dan die wat later in de Romeinse tijd, geen openingen aan de zuidoostzijde. In ieder geval heeft

⁵⁰ Zie verder (ook voor literatuur) Hiddink 2003, 196-197; 2006, 61-62. Een doorgaand gebruik van deze armbanden tot in de vroeg-Romeinse tijd wordt naar

de huidige inzichten echter steeds minder waarschijnlijk (mondelinge mededeling Nico Roymans).

⁵¹ Vergelijk paragraaf 8.1.

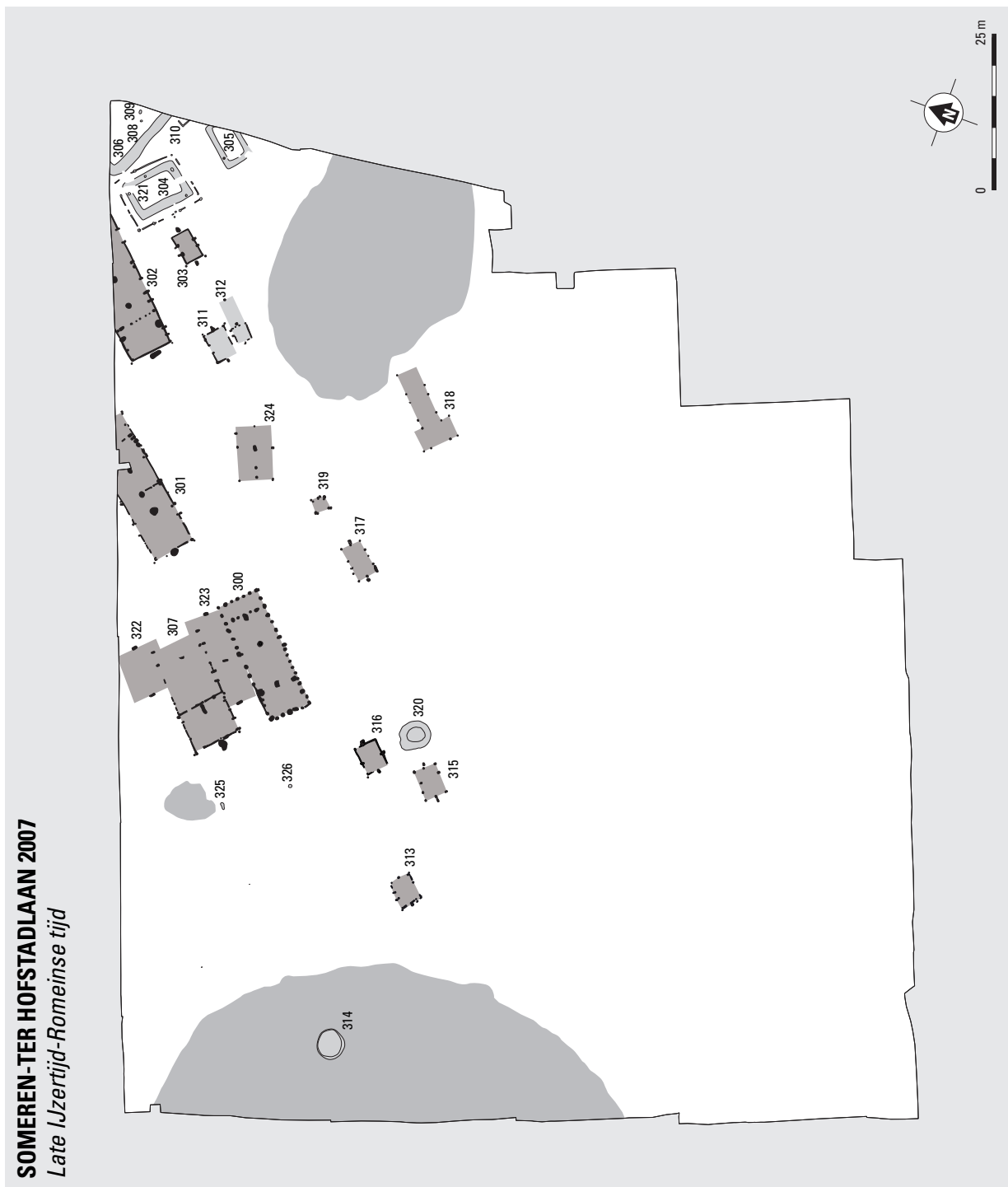

Fig. 5.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de structuren uit de Romeinse tijd. Schaal 1:1000.

onze randstructuur 305 ook geen opening aan die kant, en hetzelfde geldt vrijwel zeker eveneens voor 304. Als 310 werkelijk een randstructuur is, kunnen we die greppel op grond van de geringe breedte eerder als Romeins dateren.

Wanneer we de bovenstaande gegevens op een rijtje zetten, lijkt het er op dat het onderzochte deel van het grafveld in de Late IJzertijd in gebruik genomen is. Zeker in de vroeg-Romeinse tijd vonden hier nog rituelen plaats (aardewerk in de greppels). Het is echter waarschijnlijk dat het grafveld als geheel gedurende de hele Romeinse tijd nog gebruikt werd. De in werkput 105 aangetroffen graven zijn zeker

Fig. 5.2. Someren-Ter Hofstadlaan. De graven, randstructuren en gebouwen in de noordoostelijke hoek van de opgraving. Schaal 1:250.

wat ouder dan de meeste huizen en bijgebouwen. Toch blijft overeind dat de nederzetting en het grafveld opmerkelijk dicht bij elkaar liggen. In de vroeg-Romeinse periode kunnen de huizen dan wel wat verder van het grafveld af hebben gelegen, maar wat later, in de 2de eeuw, werden toch gebouwen vlak bij oudere grafmonumenten neergezet.

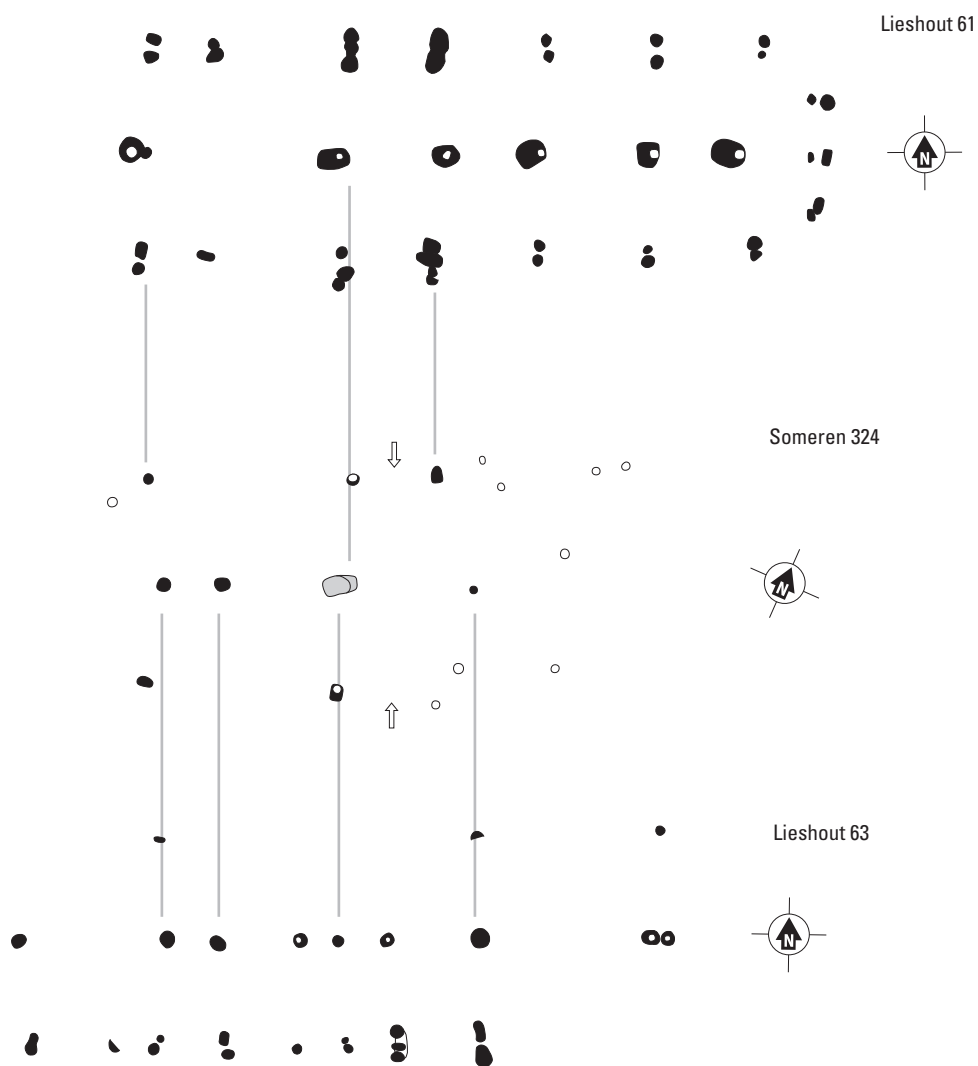

Fig. 5.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Een vergelijking van de plaatsing van bepaalde midden- en wandstijlen in die van de Oss-Ussen 5 huizen Someren 324 en Lieshout-Beekseweg 61 en 63. Schaal 1:200.

5.2 DE NEDERZETTING

5.2.1 EEN GEBOUW UIT DE LATE IJZERTIJD

De aanwezigheid van graven en randstructuren uit de Late IJzertijd wijst er op dat er in de directe omgeving van het grafveld in genoemde periode sprake was van bewoning. Naar analogie met de situatie elders in Zuid-Nederland, hoeven we dan geen grotere nederzetting te verwachten, maar eerder 'losse' boerderijen op minstens enkele tientallen meters van elkaar.

Het enige gebouw in de opgraving dat thuis lijkt te horen in de Late IJzertijd, is 324 (fig. 5.3). Helaas is deze structuur pas laat tijdens de uitwerking ontdekt en is in het veld niet gezocht naar ontbrekende sporen. De van de Romeinse gebouwen afwijkende oriëntatie wijst op een vroegere of juist latere datering, terwijl de plaatsing van de midden- en wandstijlen, alsmede de breedte, vergelijkbaar is met bepaalde stijlen in de gebouwen Lieshout-Beekseweg 61 en 63.⁵² Beide gebouwen zijn vertegenwoordigers van het type Oss-Ussen 5, dat dateert in de periode van grofweg 200/150 voor tot 50 na Chr. Uit de vergelijking met de beide Lieshoutse gebouwen blijkt dat 324 veel langer moet zijn geweest, als het tenminste een woonstalhuis is geweest en geen bijgebouw.

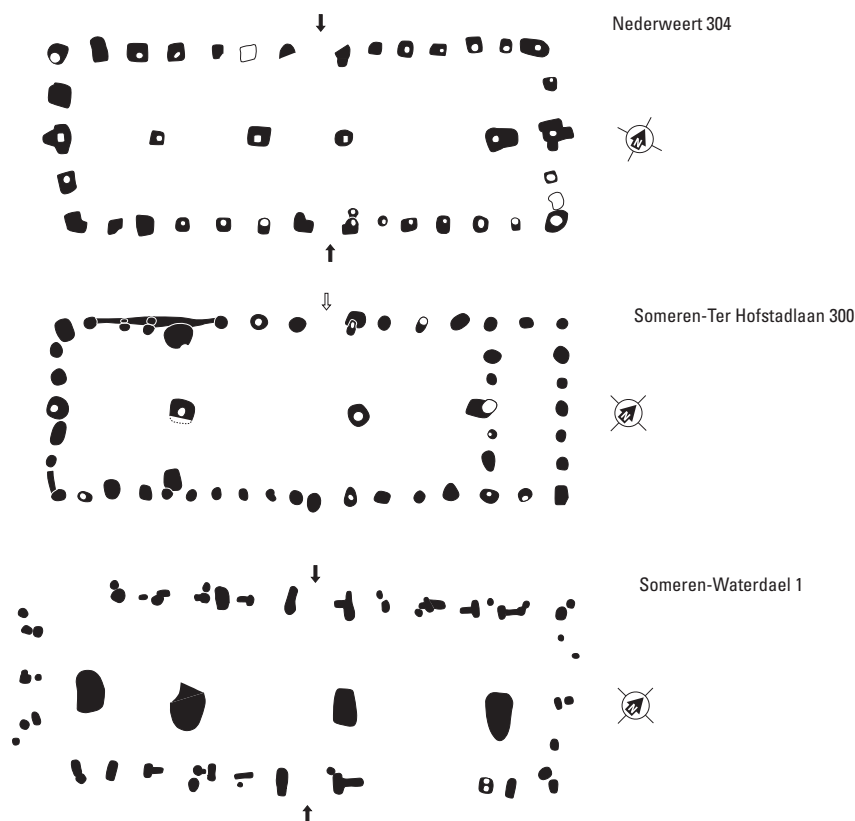

Fig. 5.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Huis 300 in vergelijking met plattegronden uit Someren-Waterdael en Nederweert-Rosveld. Schaal 1:300.

5.2.2 WOONSTALHUIZEN UIT DE ROMEINSE TIJD

In de opgraving Ter Hofstadlaan zijn vier woonstalhuizen uit de Romeinse tijd aangetroffen, namelijk de structuren 300, 301, 302 en 307 (fig. 5.4-5.5; plaat 7B-C). Helaas is alleen de eerste plattegrond compleet, want 301 en 302 liggen deels buiten de opgraving en de oostzijde van 307 was niet duidelijk, onder meer door de aanwezigheid van jongere sporen. Ondanks het incomplete karakter van de meeste plattegronden, gaat het onmiskenbaar om vertegenwoordigers van het type Alphen-Ekeren. Dit huistype is karakteristiek voor de Romeinse tijd in Zuid-Nederland en Noord-België en kenmerkt zich door een tweebeukige opbouw met een rij grote, diepe middenstijlkuilen. Deze kuilen hebben bovendien vaak een langwerpige vorm in het vlak en een doorsnede met een dieper en ondieper deel, gebruikt om de middenstijl makkelijker te kunnen plaatsen (plaat 8A). De wanden kunnen verschillend zijn uitgevoerd, zoals in Someren duidelijk blijkt. Gebouw 300 heeft een wand van dieper ingegraven wandstijlen, waartussen oorspronkelijk smalle verticale staken dan wel smalle panelen met vlechtwerk waren geplaatst (fig. 5.6). De wand van de andere gebouwen bestond uit liggende balken, met daarin gaten voor verticale stijlen die aan de bovenzijde weer aan een ligger waren bevestigd. Ook deze wanden waren gemaakt van met leem afgesmeerd vlechtwerk tussen staken of in panelen. Bij de gebouwen 301, 302 en 307 is voorts sprake van stijlen aan weerszijden van de wand, bedoeld voor extra ondersteuning hiervan en/of om dwarsliggers op te laten rusten.

⁵² Hiddink 2005a, 115-116, fig. 7.5 (met verdere literatuur over dit huistype).

Fig. 5.5. Someren-Ter Hofstadlaan. Huis 301, 302 en 307 in vergelijking met plattegronden uit Lieshout-Beekseweg en -Nieuwenhof. Schaal 1:300.

A

B

C

D

E

Plaat 1. Someren-Ter Hofstadlaan. Beelden van het onderzoek.

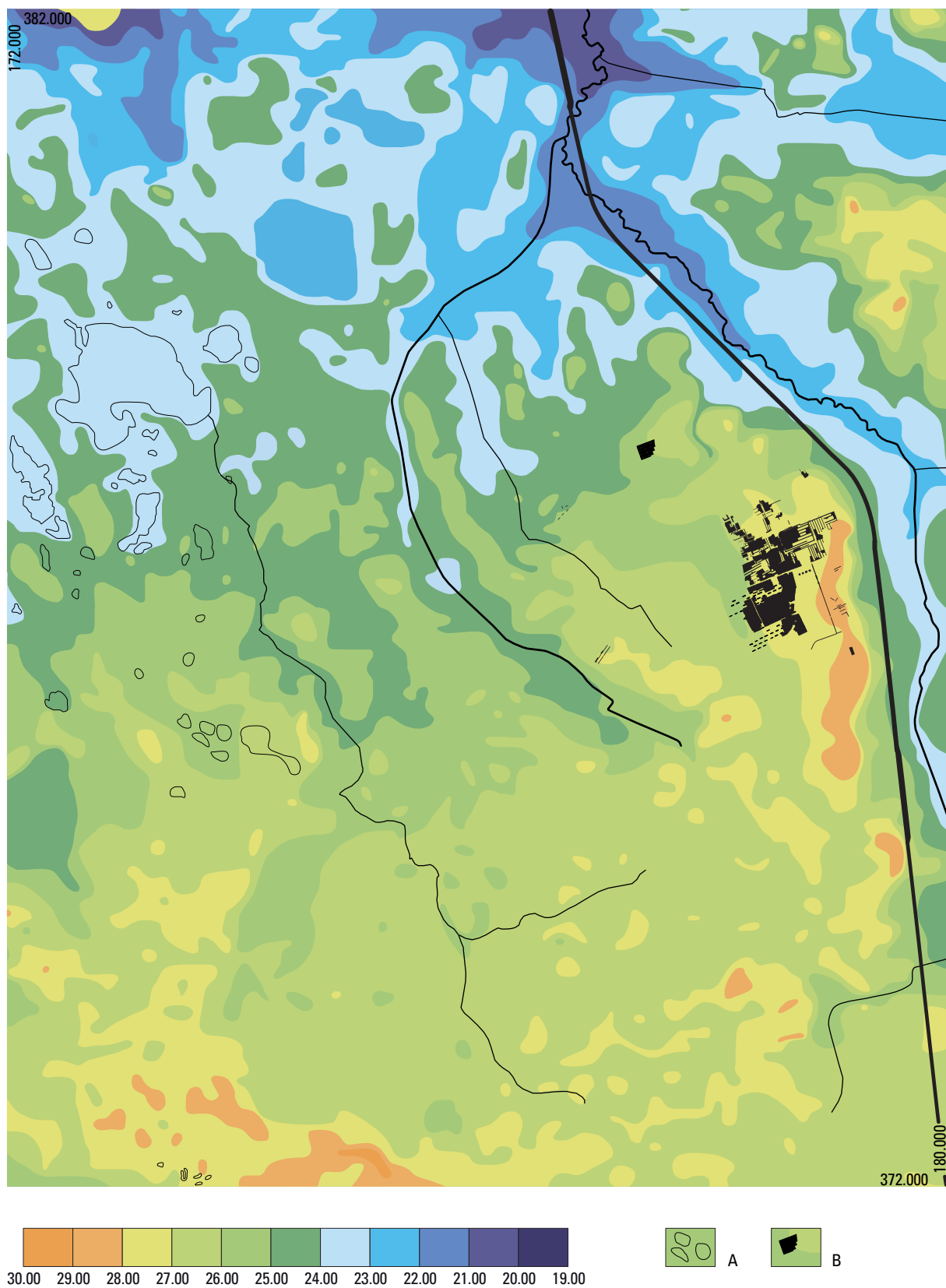
A aanleg van een van de opgravingsvlakken.

B couperen van de bijgebouwen in werkput 100 (vergelijk plaat 12A).

C het onderzoek van gebouw 300 en greppel 602.

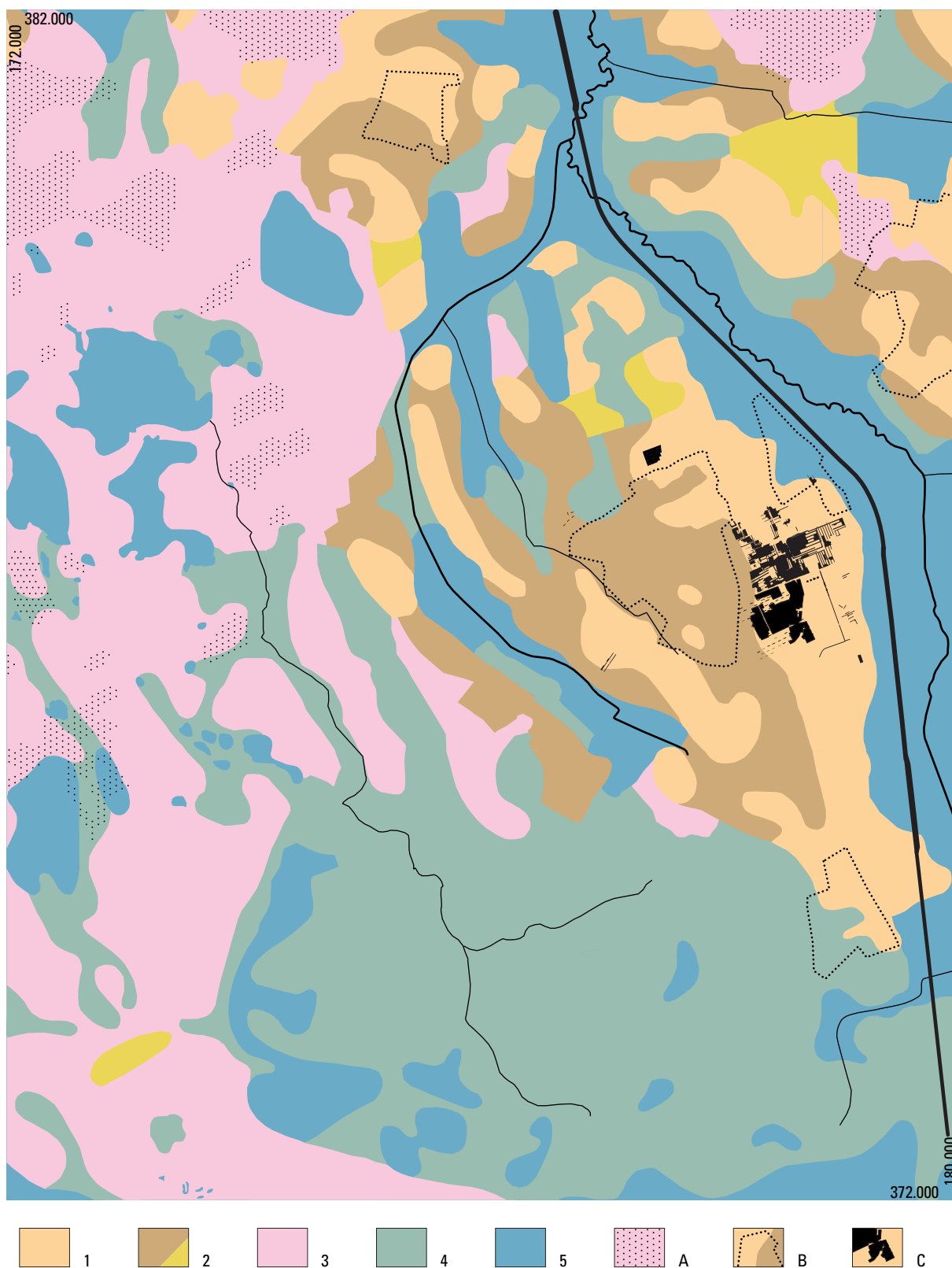
D de mini-tentoonstelling bij de open dag.

E publiek op de open dag.

Plaat 2. Micro-regio Someren. Hoogtezonekaart; hoogten in m NAP; interval 1 m. Schaal 1:50.000.

A open water; B opgraving.

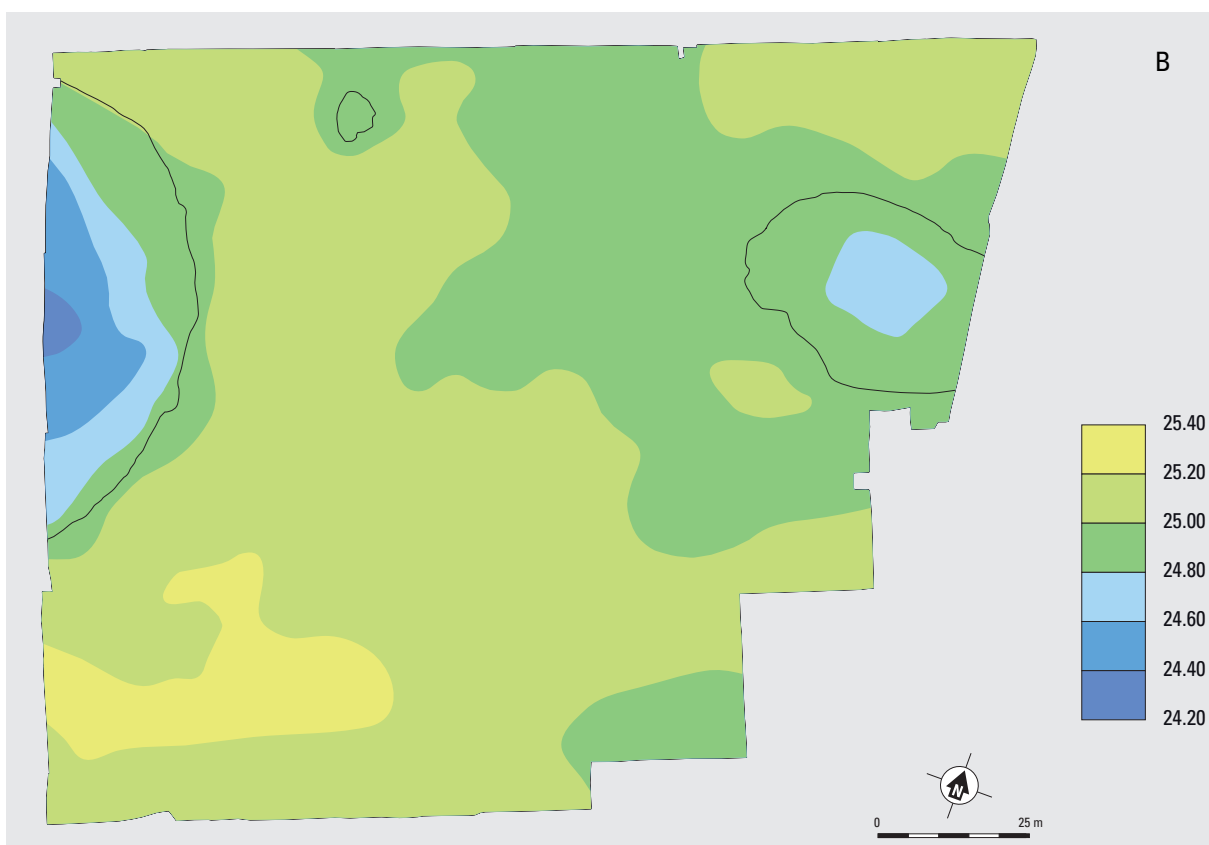
Plaat 3. Micro-regio Someren. Vereenvoudigde bodemkaart. Schaal 1:50.000.

1 enkeerdgronden, gt VII; 2 enkeerdgronden, moderpodzolen, gt VI; 3 overige zandgronden, gt VII/VI; 4 veldpodzolgronden, gt V; 5 bodems met gt IV of lager.

A stuifzanden; B op de bodemkaart niet gekarteerd gebied; C opgraving.

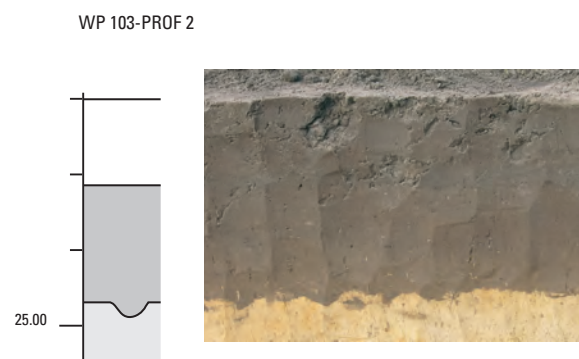
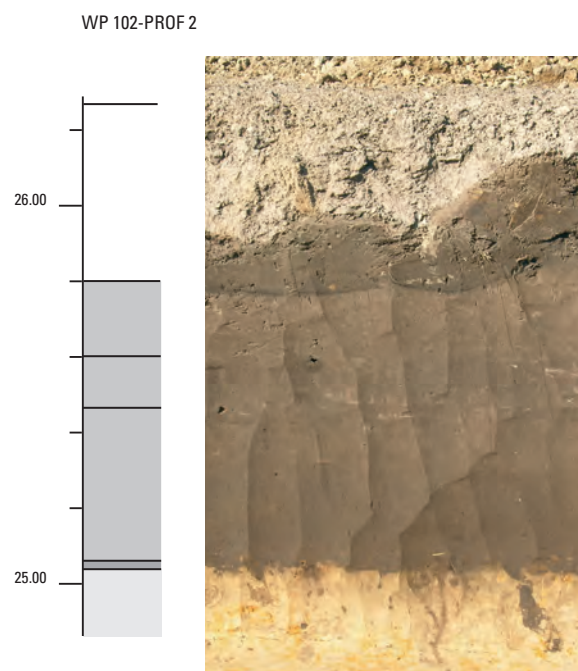
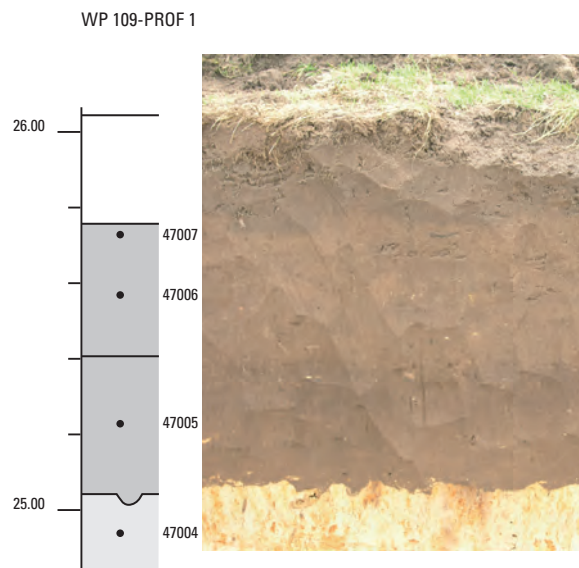
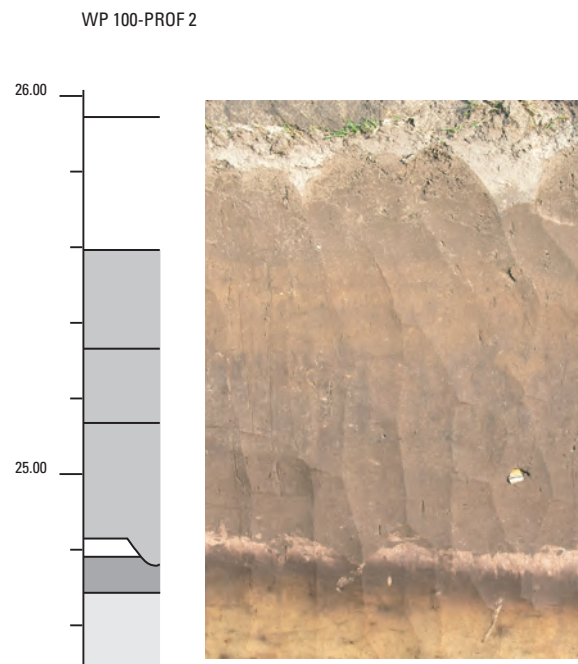
Plaat 4. Micro-regio Someren. Topografie tussen ca. 1836 en 1843 (Topografische kaart 1:25.000, blad 181C, D, 191A en B). Het omkaderde areaal is afgebeeld op plaat 5A. Schaal 1:50.000.

Plaat 5A. Someren. De omgeving van het onderzoeksgebied op de oudste kadasterkaart uit ca. 1832. De inkleuring van percelen als bouw- of weiland is gebaseerd op de kaart van plaat 4. Schaal 1:12.500.

A bebouwing en perceelsgrenzen; B bouwland; C weiland; D Archis-waarneming met nummer.

Plaat 5B. Someren-Ter Hofstadlaan. Hoogtezonekaart van het opgravingsvlak. Hoogten in m NAP, interval 20 cm; depressies met dikke lijn aangegeven. Schaal 1:1250.

Plaat 6. Someren-Ter Hofstadlaan. Profielsecties. Schaal 1:20.

A

B

C

Plaat 7. Someren-Ter Hofstadlaan. Structuren uit de Romeinse tijd..

A oostelijke helft werkput 105 met op de voorgrond middeleeuwse sporen en achteraan de randstructuren van het grafveld.

B gecoupeerde plattegrond van huis 300 met greppel 602.

C werkput 104 met huis 302 en waterkuil 438.

A

B

C

Plaat 8. Someren-Ter Hofstadlaan. Romeinse grondsporen.

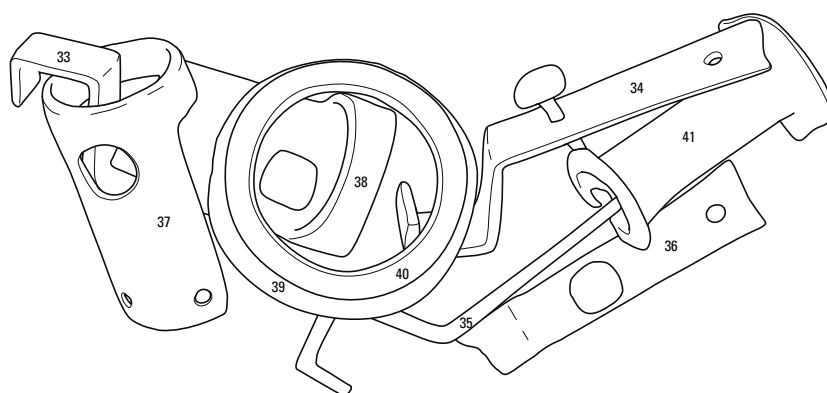
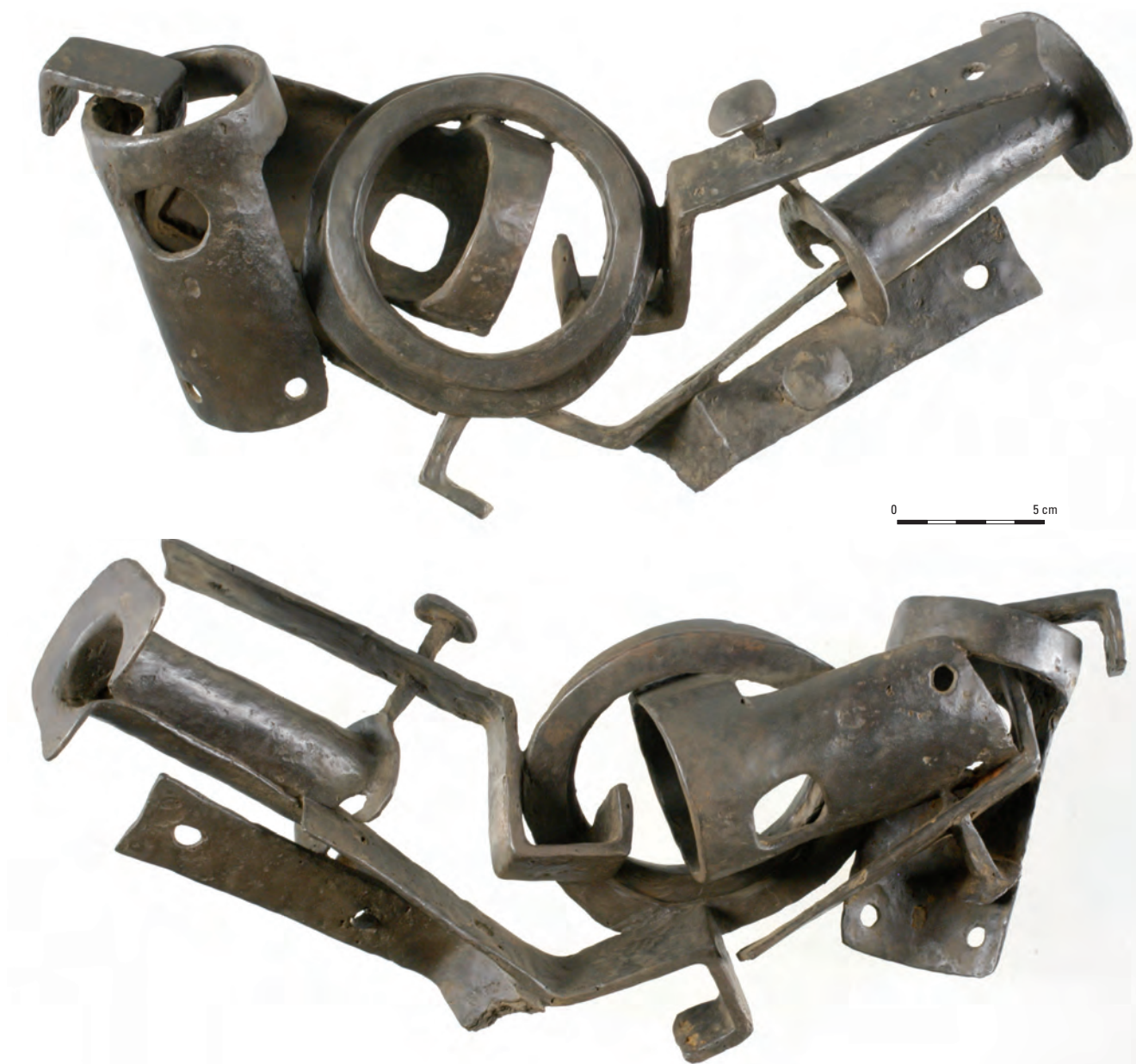
A middenstijlkuil 107.003 van huis 307.

B middenstijlkuil 112.080 van bijgebouw 316.

C coupe door de brede greppel van randstructuur 304.

Plaat 9. Someren-Ter Hofstadlaan. De voetboeien 300-42/43 tijdens en na de restauratie (foto's Restaura, Haelen).

Plaat 10. Someren-Ter Hofstadlaan. Set ijzeren wagononderdelen (300-33 tot en met 41) in de positie waarin ze zijn aangetroffen.

A

B

C

Plaat 11. Someren-Ter Hofstadlaan. Structuren uit de Volle Middeleeuwen.

A het gecoupeerde gebouw 407 in oostelijke richting.

B werkput 103 met van voor naar achter hooimijt 408, bijgebouw 417 (niet gecoupeerd) en gebouw 407.

C bijgebouw 406 met de bijbehorende greppel.

A

B

C

Plaat 12. Someren-Ter Hofstadlaan. Bijgebouwen en waterputten.

A de reeks bijgebouwen in werkput 100, gezien naar het westen.

B vier verticale wandplanken van waterput 320 met op de achtergrond de boomstam van 418.

C de boomstam van waterput 418.

A

B

C

Plaat 13. Someren-Ter Hofstadlaan. Grondsporen uit de Volle Middeleeuwen.

A spoor 100.056 van hooimijt 403 met een kern op de plaats van een weggerotte stijl..

B spoor 110.101 van sporencluster 432 met een holte van een in de uitgraafkuil achtergebleven stijlfragment.

C spoor 103.089 van gebouw 407 waar de stijl lijkt te zijn uitgewrikt.

A

B

C

Plaat 14. Someren-Ter Hofstadlaan. Sporen uit de Volle Middeleeuwen.

A spoor 105.033 van gebouw 409, met veel leem in de uitgraafkuil.

B spoor 105.066 van gebouw 409, met eveneens veel leem.

C concentratie tefriet in greppel 423.

A

B

C

D

Plaat 15. Someren-Ter Hofstadlaan. Mestkuilen en waterkuil uit de Volle Middeleeuwen.

A mestkuil 512 tijdens het couperen.

B plaggen (en pollenbak) in de onderste laag van mestkuil 506.

C profiel van mestkuil 510 in de depressie in werkput 111.

D profiel van waterkuil 437 in werkput 107.

A

B

Plaat 16. Someren-Ter Hofstadlaan. Beeld van de westelijke depressie en karrensporen van weg 605.

A de B-horizont van de depressie in werkput 111 met op de voorgrond greppel 609, daarnaast waterkuil 439 en op de achtergrond mestkuil 510.

B de greppels en karrensporen van weg 605 in werkput 115, gezien naar het westen.

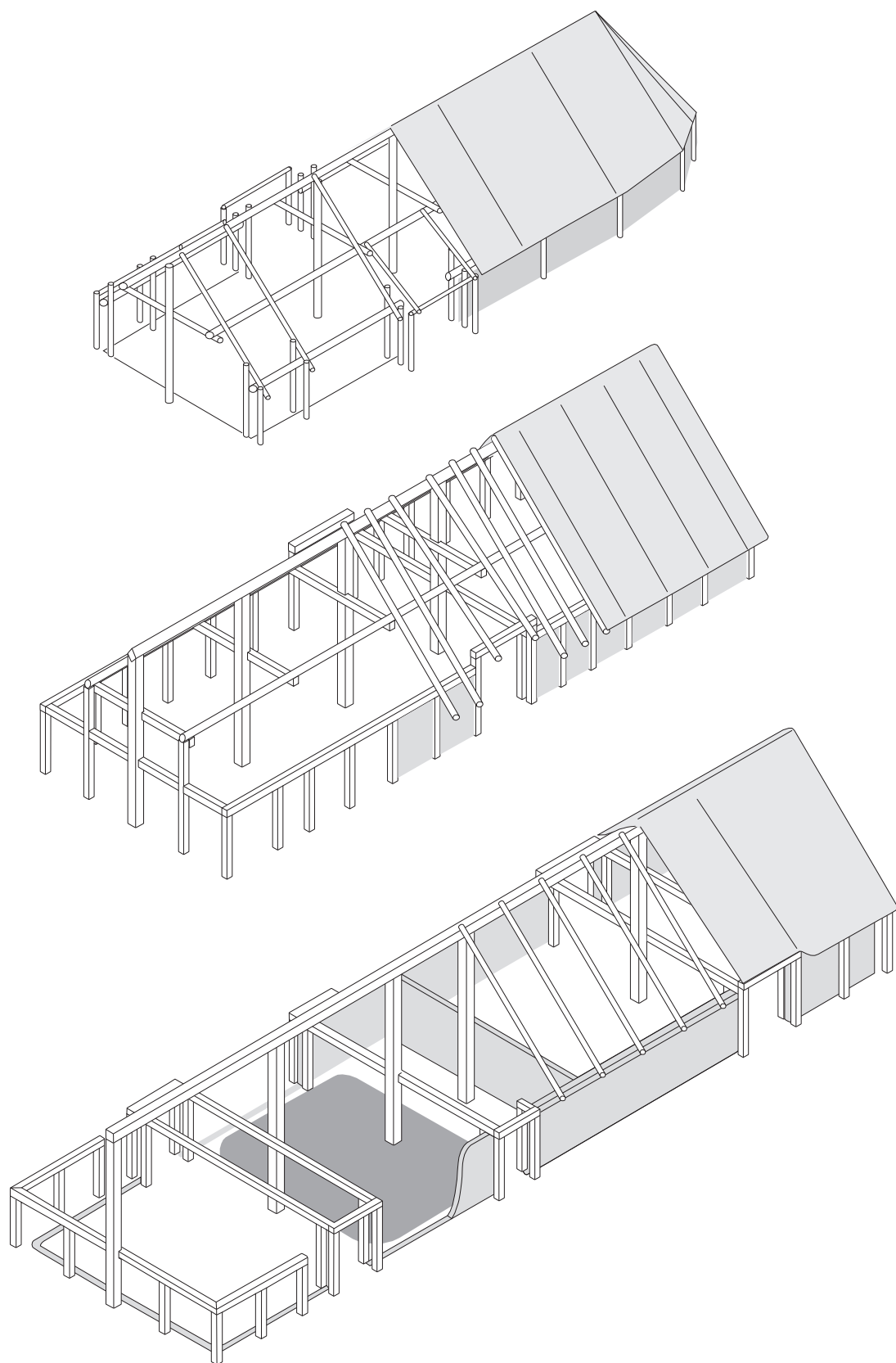

Fig. 5.6. Schematische reconstructies in isometrische projectie van huizen vergelijkbaar met Someren 324, 300 en 301/302/307, namelijk Lieshout-Beekseweg 61, Nederweert-Rosveld 304 en Lieshout-Beekseweg 1. Schaal 1:200.

Opvallend is het voorkomen van geconserveerde scheidingswanden in onze plattegronden, iets wat niet heel vaak het geval is. Het is niet precies duidelijk wat de functies van de verschillende ruimten is, te meer omdat drie plattegronden incompleet zijn. Normaliter bevindt de stal zich in Romeins Zuid-Nederland zich in de oostelijke helft van het gebouw. Bij huis 300 zou de stal dan rechts van de centrale ingangspartij liggen, zodat de binnenwand de afsluiting van de stal zou vormen en de kleine ruimte een opslag of iets dergelijks zou kunnen zijn (fig. 5.4). In gebouw 301 zou de scheidingswand halverwege de grens tussen woon- en stalgedeelte gevormd kunnen hebben (fig. 5.5). Voorzichtigheid bij het interpreteren is echter geboden, want in een enkele nederzetting liggen de stallen in de westelijke helft van de huizen. Dit is bijvoorbeeld het geval te Lieshout-Beekseweg, zoals bij het in figuur 5.5 afgebeelde huis 1.⁵³ In theorie is het dus mogelijk dat de stal van Ter Hofstadlaan 302 en 307 direct ten oosten van de scheidingswand heeft gelegen.⁵⁴

Het is al bijna even moeilijk iets concreets over de datering van de Somerense huizen te zeggen als over de indeling en functie van de ruimten. Zoals in de catalogus uiteengezet, is in de (nazakkingen van) sporen van huis 300 zowel aardewerk uit de eerste helft van de 1ste eeuw als iets jonger materiaal aanwezig. Wat betreft de totale afmetingen, de lengte van de traveeën en de plaats van de ingangspartijen lijkt 300 sterk op gebouwen als Someren-Waterdael huis 1 en Nederweert-Rosveld huis 304.⁵⁵ De wand van laatstgenoemd gebouw is hetzelfde uitgevoerd als die van ons huis. De sporen van Waterdael 1 hebben materiaal uit de eerste helft van de 1ste eeuw opgeleverd (Gallo-Belgische beker Holwerda BW3, *terra nigra*, kurkurn). Het Nederweertse huis is eveneens gebruikt in de 1ste, eventueel in het begin van de 2de eeuw na Chr.

Hoewel in de sporen van de huizen 301, 302 en 307 ook wel wat ouder materiaal is gevonden (zoals de La Tène-armring 301-3), suggereert het vondstmateriaal toch een datering in de (eerste helft van de) 2de eeuw. Er is wat betreft de plaatsing van de middenstijlen in huis 301 een sterke overeenkomst met Lieshout-Beekseweg huis 90 en Lieshout-Nieuwenhof huis B.⁵⁶ Het aardewerk van de eerstgenoemde plattegrond is 1ste-eeuws, al zal het gebouw eerder (tot) in de eerste helft van de 2de eeuw zijn gebruikt. De plattegrond van Nieuwenhof is volgens de opgraver 1ste of 2de-eeuws, al is niet bekend in hoeverre deze datering op vondstmateriaal berust. Er zijn geen huizen van elders die iets meer over de ouderdom van 302 en 307 kunnen vertellen.

5.2.3 BIJGEBOUWEN EN GEBOUWEN

Tijdens de opgravingen zijn maar liefst elf (bij)gebouwen aangetroffen: 303, 311-313, 315-319, 322 en 323. Onder deze structuren is slechts één spieker (319), die eventueel van vóór de Romeinse tijd kan dateren, maar bij gebrek aan daterend materiaal toch in deze periode is geplaatst. Een bijzondere constructie is 318, die als het ware bestaat uit drie achter elkaar geplaatste grote vierkante spiekers, met een uitbreiding in het westen (fig. 5.7-5.8). Hoewel het in theorie om drie gebouwen kan gaan, staan de stijlen toch wel zo uitgelijnd dat het één constructie moet betreffen. De functie blijft echter onbekend

⁵³ Voor de Lieshoutse huizen, zie Hiddink 2005a, 114-128.

⁵⁴ In het licht van de datering van de gebouwen 301, 302 en 307 in de 2de eeuw of zelfs later, ligt het voor de hand te veronderstellen dat de eerste twee huizen een verdiepte stal hadden (komt voor vanaf ca. 125 na Chr.), die dan buiten de opgraving ligt. Er hoeft echter niet per se sprake te zijn geweest van een verdiepte stal en gevoelsmatig zou in het geval van huis 301 net een

rand van de stal in de opgraving zichtbaar moeten zijn geweest.

⁵⁵ Het Somerense huis is nog niet gepubliceerd. De tekening van de plattegrond is vervaardigd door Mara Wesdorp en Elbrich de Boer; het vondstmateriaal is gedetermineerd door auteur dezes. Het Nederweertse huis wordt besproken in Hiddink 2005b, 83-89, fig. 6.4.

⁵⁶ Voor het laatste gebouw, zie Hiddink 2005a, 147-148, fig. 7.27.

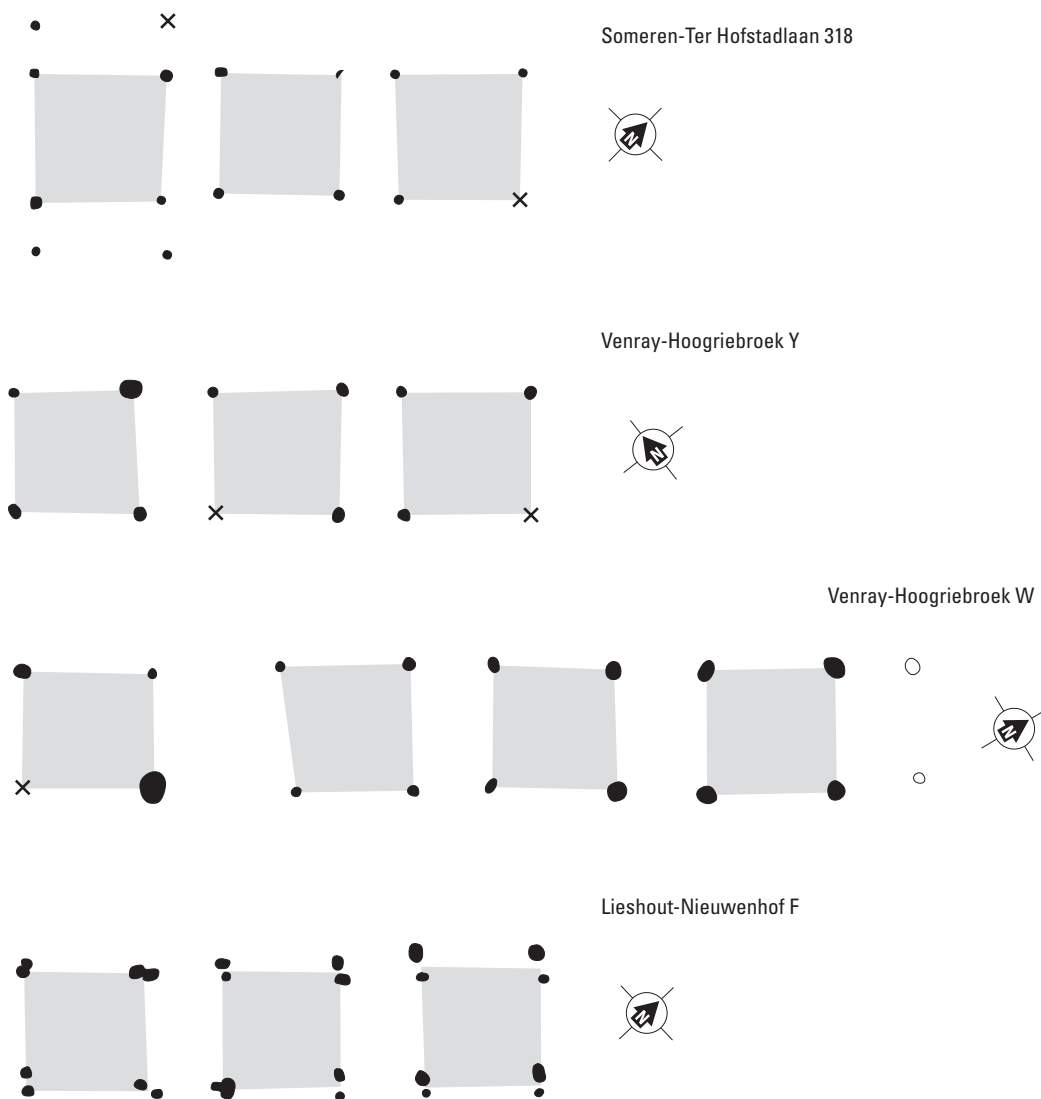

Fig. 5.7. Plattegronden van spiekerrijen van Someren-Ter Hofstadlaan, Venray-Hoogrieboek en Lieshout-Nieuwenhof (laatste twee vindplaatsen naar Van Enkevort 2000, fig. 29 en Verwers 1998/99, fig. 35). Schaal 1:200.

en de datering in de Romeinse tijd berust mede op de oriëntatie, die gelijk is aan die van de vier huizen en de overige bijgebouwen. Daarnaast bestaat een zekere overeenkomst met een drietal bijgebouwen van Nederweert-Rosveld en zogenaamde 'spiekerrijen' te Lieshout-Nieuwenhof, Mierlo-Hout Brandevoort en Venray-Hoogrieboek. De bijgebouwen 53, 61 en 62 van Nederweert verschillen van structuur 318 wat betreft de lengte (12.5 tot 18 m) en kennen een minder regelmatige plaatsing van de stijlen, maar de breedte (2.6-3 m) komt overeen, alsmede de nogal geringe diameter van de sporen (ca. 20 cm).⁵⁷ De 'spiekerrijen' van de andere vindplaatsen zijn merendeels ook langer dan de structuur van Someren en daarnaast getuigen diameter en diepte van de sporen van zwaardere stijlen (fig. 5.7).⁵⁸ Er is echter vaak

⁵⁷ Hiddink 2005b, 286-288, fig. 19.30.

⁵⁸ De afmetingen van de structuren E, F en I van Lieshout-Nieuwenhof bedragen 11.5 x 2.6-3 m, 13.7 x 3 m en 13 x 3 m (Verwers 1998/99, 258, fig. 35); van W, X en Y van Venray-Hoogrieboek zijn deze 21.7 x 3.4 m, 20 x 3 m

en 13.7 x 3.2 m (Van Enkevort 2000, 56-59, fig. 29-30) en van de korte en lange structuur van Mierlo-Hout Brandevoort 28 x 3.5 en 43 x 3.5-3.75 m (De Groot 2001, 42-43, fig. 20-21).

Fig. 5.8. Someren-Ter Hofstadlaan. Structuur 318 tijdens de opgraving.

sprake van hetzelfde soort ‘spieker-modules’ met zijden van gemiddeld zo’n 3 m (2.6 tot 3.75 m). Wel dient te worden opgemerkt dat de tussenruimte van de modules verschilt. Zeker bij de exemplaren met kleinere intervallen is het onwaarschijnlijk dat het gaat om losse gebouwtjes.⁵⁹ Het is interessant dat de spiekerrijen van Brandevoort en Hoogriebroek naast een opslag(?)functie tegelijkertijd dienen als erfafscheiding; de structuren W en Y van laatstgenoemde vindplaats zijn met elkaar verbonden en staan haaks op elkaar. Deze structuren zijn daarmee vergelijkbaar met de ‘*zaunparallele Pfostenroste*’ van de inheems-Romeinse nederzetting Flögel-Eekhölzchen in het noorden van Duitsland en vergelijkbare structuren van Peelo.⁶⁰ Ook van deze structuren is de precieze functie onbekend.

Maar liefst zes plattegronden zijn direct als kleine schuurtjes te herkennen (303, 311, 313, 315-317; fig. 5.9). Het gaat om miniatuur-uitvoeringen van het Alphen-Ekerenhuis, met slechts twee middenstijlen. Door de plaatsing van deze stijlen buiten de korte wanden ontstaat in de praktijk een eenbeukige constructie. Bij 315 en 317 is sprake van losse wandstijlen, maar de wand van de meeste gebouwtjes bestaat uit een wandgreppel met enkele stijlen. Deze stijlen staan aan weerszijden van ingangen en bij 303 en 316 eveneens in de tegenoverliggende wand (fig. 5.9-5.10). Hier hebben ze dus dwarsverbindingen ondersteund. In de vier gebouwtjes waar de ingangen met zekerheid zijn aan te wijzen, liggen deze drie maal in de noordelijke lange wand (303, 311, 313) en één keer (waarschijnlijk) in de oostelijke korte wand (316).

Soortgelijke bijgebouwtjes zijn de afgelopen jaren op veel plaatsen in Zuidoost-Brabant aangetroffen, zoals in figuur 5.9 te zien is. Het is onbekend waarvoor deze bijgebouwen precies werden gebruikt. Zowel een gebruik voor nijverheid (smeden, weven) als een opslag- of stalfunctie (klein- of pluimvee?)

⁵⁹ Dit bleek bij het maken van een reconstructie van de spiekerrijen van Brandevoort (De Groot 2001, 42), waarschijnlijk omdat de daken van losse gebouwtjes

elkaar zouden raken.

⁶⁰ Zimmermann 1992, 247-261; Kooi 1991/92, 205.

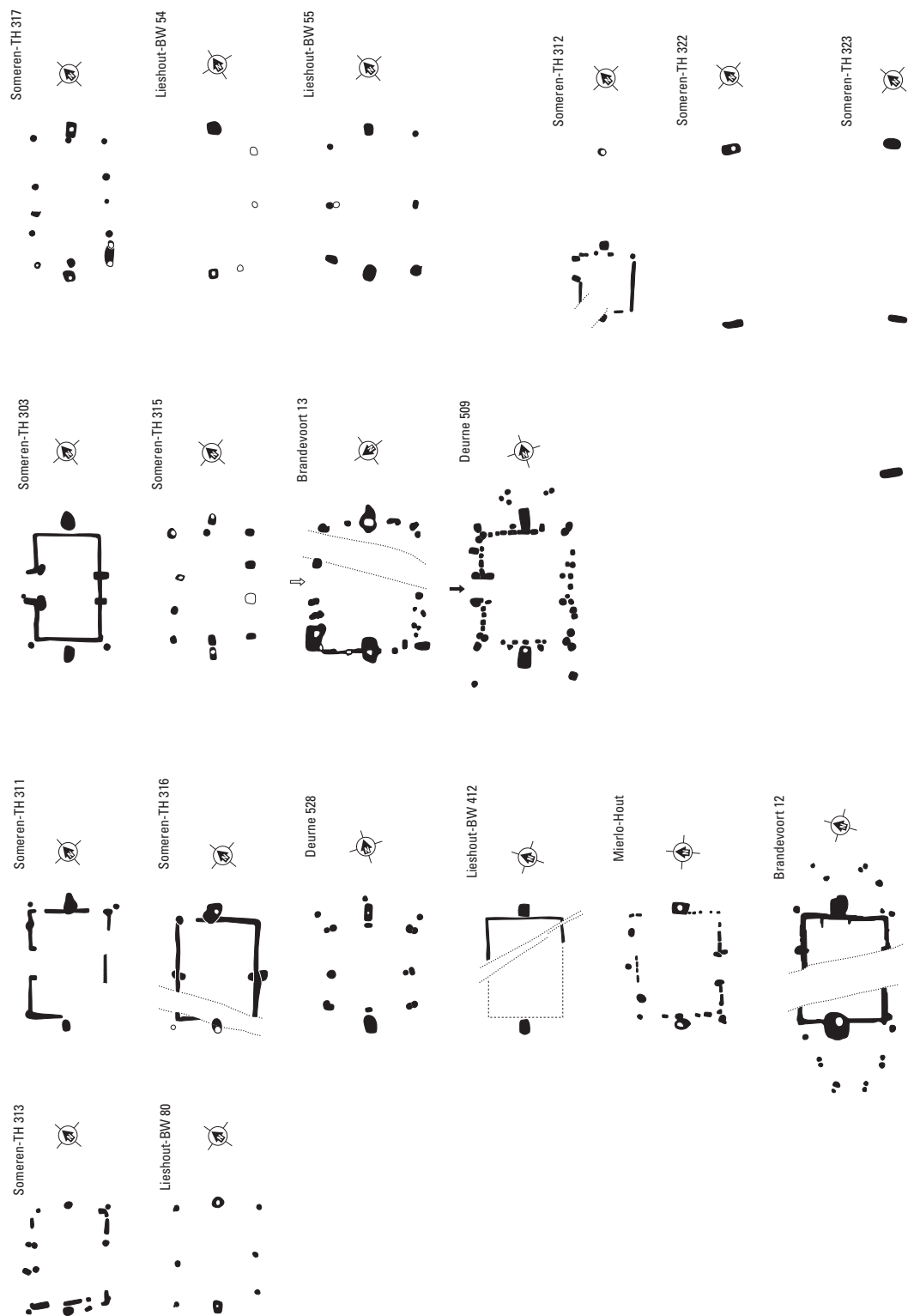

Fig. 5.9. Someren-Ter Hofstadlaan. Bijgebouwen (van links naar rechts in lengte toenemend) met ter vergelijking exemplaren uit andere nederzettingen. Schaal 1:300.

is denkbaar. De ligging van de Somerense exemplaren, alle in een zone afzijdig van de huizen (met de ingang in die richting), heeft een parallel in de nederzetting Deurne-Groot Bottelsche Akker.⁶¹ De ‘perifere’ positie van de bijgebouwen zou verband kunnen houden met brandgevaarlijke activiteiten als smeden of bronsgieten. De sporen in zowel Someren als Deurne hebben echter geen aanwijzingen hiervoor opgeleverd in de vorm van bijvoorbeeld slakken of houtskool. Helaas kunnen de exemplaren aan de Ter Hofstadlaan ook geen bijdrage leveren aan de precieze datering van het gebouwtype, dat vooral in de 2de en 3de eeuw na Chr. lijkt voor te komen.

De structuren 312, 322 en 323 wijken af van de zojuist besproken gebouwtypes (fig. 5.9). Structuur 312 werd in eerste instantie opgevat als een bijzonder kleine vertegenwoordiger van de groep schuurtjes, compleet met wandgreppels en een ingang aan de noordzijde. Ruim vier meter naar het oosten ligt echter een stijl precies in lijn met de twee middenstijlen en gezien de diepte moet ook deze dakdragend zijn geweest. Het is niet duidelijk of het gebouw in eerste opzet al zo lang was of dat het pas later verlengd is. Wellicht had het oostelijke deel geen wanden en was het alleen een overkapping.

Gebouw 322 en 323 wijken af van de overige bijgebouwen door hun lengte en de grote (midden) stijlintervallen. De omvang van de stijlkuilen is echter in vergelijking met die van de woonstalhuizen gering, zodat eerder aan bijgebouwen moet worden gedacht. We kunnen slechts vaststellen dat 322 ongeveer even lang is als 312 en dat het tweede travee van 323 dezelfde lengte heeft.

Gebouw 324 is eerder beschreven als een Late-IJzertijdhuis van het type Oss-Ussen 5; in de catalogus is het opgenomen onder de ‘gebouwen’, omdat de (teruggevonden) lengte ook een functie als bijgebouw mogelijk maakt.

5.2.4 WATERPUTTEN

Aan de zuidzijde van de Romeinse nederzetting lagen twee waterputten. Waterput 314 was geconstrueerd uit aangepunte, ronde hoekpalen met daarin gaten voor horizontale steunbalkjes. Zowel de palen als de balkjes voorkwamen dat de verticale wandplanken naar binnen konden worden gedrukt. Een dergelijke constructie wordt vaker aangetroffen, zoals bij vier waterputten in Lieshout-Beekseweg, één van Nederweert-Rosveld en twee putten van Deurne-Groot Bottelsche Akker.⁶² Van waterput 320 was weinig bewaard gebleven, maar de constructie was in ieder geval opgebouwd uit staande wandplanken (plaat 12C). De dendrochronologische dateringen van beide putten, 314 in 162 na Chr. en 320 rond 160 na Chr. zijn opmerkelijk omdat ze zo dicht bij elkaar liggen. In Romeinse rurale nederzettingen in Zuid-Nederland lijken de bewoners van twee-drie huishoudens doorgaans één waterput tegelijk gebruikt te hebben. In Someren functioneerden dus twee putten op hetzelfde moment, hoewel het in theorie mogelijk is dat één van beide zeer kort na het construeren al onbruikbaar was geworden.

5.3 BESLUIT

De graven en gebouwen uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd die aan de Ter Hofstadlaan zijn onderzocht, vormen slechts de periferie van een groter grafveld en een grotere nederzetting. De door ons gevonden randstructuren en crematiegraven lijken vooral in de Late IJzertijd thuis te horen, hoewel in de betreffende zone zeker nog activiteiten c.q. rituelen plaatsvonden in het begin van de Romeinse tijd. Het is te verwachten dat het grafveld tientallen of zelfs honderden graven en grafmonumenten heeft

⁶¹ Hiddink 2008b, 97ff.

⁶² Hiddink 2005a, 131-132, fig. 7.15 (Lieshout); 2005b, 92-94 (Nederweert); 2008b, 100-102, fig. 6.9 (Deurne).

De put uit Nederweert (328) en één van de Deurnese putten (323) waren echter voorzien van horizontale wandplanken.

Fig. 5.10. Someren-Ter Hofstadlaan. De oostelijke heft van bijgebouw 303 in het vlak van werkput 105.

omvat en dat de jongste begravingen ver ten oosten van de Ter Hofstadlaan gezocht moeten worden. De nederzetting heeft zich zeker verder naar het noorden uitgestrekt.

De zojuist genoemde datering van de graven, de aanwezigheid van een huis (324) van het type Oss-Ussen 5, alsmede vondsten in jongere huizen van een La Tène-armring, handgevormd aardewerk en Gallo-Belgisch aardewerk, geven aan dat er in de Late IJzertijd zeker sprake was van bewoning en dat deze in de vroeg-Romeinse tijd waarschijnlijk al het karakter had van een plaatsvast nederzetting. De door ons onderzochte huizen en bijgebouwen lijken te dateren in of rond de 2de eeuw na Chr. en in deze periode vallen ook de dendrodateringen van beide waterputten. Naar analogie met de meeste Romeinse vindplaatsen in Zuid-Nederland, zal de bewoning hebben doorgelopen tot in de eerste helft van de 3de eeuw na Chr. Dit wordt niet onomstotelijk bewezen door vondsten, maar een deel van het aardewerk past zeker in die periode.

Wederom kijkend naar andere nederzettingen in het dekzandgebied, valt te verwachten dat onze vindplaats steeds bestond uit twee of drie gelijktijdige boerderijen. Een veronderstelde bewoningsduur van twee à drie eeuwen (zie boven) en een gemiddelde levensduur van ca. 30 jaar per huis, levert een twintigtal huisplattegronden op. In de aangrenzende akkerpercelen zijn dus zeker nog zo'n 15 woonstalhuizen te verwachten. Indien de bevolking per generatie drie woonstalhuizen/huishoudens met 6 personen omvatte, hebben er ruim 140 personen in de nederzetting geleefd en ligt het totale aantal graven in dezelfde orde van grootte.

Vanuit een wetenschappelijk perspectief is het te hopen dat de andere delen van de nederzetting en het grafveld in de toekomst ooit nog onderzocht kunnen worden, want over de Romeinse tijd in en rond Someren weten we nog minder dan we zouden willen. Weliswaar is, zoals eerder opgemerkt, onlangs het grafveld van Someren-Waterdael compleet vrijgelegd, maar het onderzoek daarvan zal ongetwijfeld niet alle vragen oplossen. Wat de nederzettingen betreft, is de oogst aan gegevens – in vergelijking met andere micro-regio's – in Someren nog wat schamel. In Waterdael I/II zijn drie goed geconserveerde huizen uit de 1ste eeuw opgegraven, maar de nederzetting SRV-terrein was sterk aangetast en door middel van een noodopgraving onderzocht, terwijl van de nederzetting Ripsvelden slechts een enkel huis (met verdiepte

stal) is aangesneden in een proefsleuf.⁶³ De conservering van de vier huizen aan de Ter Hofstadlaan en de te verwachten gaafheid van de rest van de nederzetting, geeft aan dat een verder onderzoek veel bruikbare gegevens over Romeins Someren zal opleveren.

⁶³ Voor de laatste nederzetting, zie Kortlang/Wesdorp 2004.

6 BEWONINGSSPOREN UIT DE VOLLE MIDDELEEUWEN

Elbrich de Boer

6.1 INLEIDING. DE INDELING VAN DE GEBOUWEN EN DE VERSCHILLENDE ERVEN

In totaal zijn op het terrein langs de Ter Hofstadlaan in Someren 62 middeleeuwse structuren opgegraven (fig. 6.1). Het betreft gebouwen, bijgebouwen, hooimijten en spiekers, maar ook waterputten, -kuilen, greppels en zogenaamde ‘mestkuilen’ of drie-lagenkuilen. Daarnaast is tijdens de uitwerking een drietal sporenclusters gedefinieerd waarin geen plattegronden van structuren herkenbaar zijn. In de catalogus (hoofdstuk 12) wordt elke structuur afzonderlijk beschreven, terwijl in dit hoofdstuk meer zal worden ingegaan op de aangetroffen erven en de bijbehorende structuren, alsmede op de typologie van de gebouwen en de datering van de structuren.

Al in het veld was duidelijk dat de aangetroffen sporen van de gebouwen die in dit hoofdstuk aan de orde komen uit de Volle Middeleeuwen stammen. De reden hiervoor is onder meer de bootvorm van de plattegronden, maar ook het aardewerk in de sporen en de kleur en de vorm van de sporen in het vlak.⁶⁴ Voor de waterputten- en kuilen lag een datering in de Volle Middeleeuwen eveneens voor de hand vanwege de heterogeniteit van de vulling en de gebruikte boomstamconstructie in het geval van waterput 418. Hoewel in de mestkuilen relatief weinig aardewerk is aangetroffen zullen ook deze uit dezelfde periode stammen, op basis van ervaringen uit andere opgravingen (Lieshout, Beek en Donk) en de kleur van de sporen.

Zoals ook al in eerdere publicaties is opgemerkt, is het voor gebouwen uit de Volle Middeleeuwen, door het ontbreken van een binnenindeling of bijvoorbeeld een haardplaats, vaak niet direct duidelijk wat hun functie is geweest.⁶⁵ Omdat huizen en schuren in principe dezelfde plattegrond kunnen hebben gehad worden hier de termen ‘gebouwen’ en ‘grotere bijgebouwen’ gebruikt. Het is vooral op basis van het verschil in afmetingen dat de grotere plattegronden in verschillende groepen zijn ingedeeld. Daarbij wordt aangenomen dat de grootste gebouwen (407, 409 en 411-413) als woonstalhuis zullen hebben gefunctioneerd en de kleinere zoals 400, 405 en 410 als bijgebouwen in gebruik zijn geweest. Deze aanname wordt ondersteund door het feit dat sprake is van slechts drie (hoofd)gebouwen, die zowel in het geval van 407 als 411-413, worden omringd door een reeks kleinere gebouwen. Doordat niet verder naar het noorden en oosten kon worden opgegraven, kon dit voor gebouw 409 niet worden vastgesteld.

Als men kijkt naar het overzicht met de structuren uit de Middeleeuwen is in één oogopslag duidelijk dat de meeste sporen en structuren kunnen worden toegewezen aan (delen van) drie erven (fig. 6.1). Helaas is geen van de erven compleet onderzocht, omdat zij deels buiten de grenzen van de opgraving liggen.

Het meest evident is het omgreppelde erf in het zuidwesten van de opgraving. Hier is sprake van één gebouw dat twee maal min of meer op dezelfde plaats herbouwd is (411-413) en een groot aantal grotere en kleinere bijgebouwen, spiekers en hooimijten (fig. 6.1; plaat 12A). Dit alles wordt omsloten door greppel 427. De bijgebouwen 414-416 liggen net buiten deze greppel, maar zullen waarschijnlijk deel uitgemaakt hebben van het erf in een fase dat deze niet meer in gebruik was. Hoewel de afstand van de grote gebouwen tot de bijgebouwen 406 en 410 met 55 en 63 m iets groter is, lijkt het logisch ook deze structuren bij het erf te rekenen. Uiteraard kunnen deze gebouwtjes ook horen bij een eventueel erf ten zuiden van het onderzochte areaal. In het zuidoosten van het erf, over greppel 427, bevindt zich waterkuil 431. Omdat deze zeer ondiep en klein is, is een grotere waterput ten westen van het opgegraven gebied te verwachten. Dit idee wordt gesteund door de indeling van middeleeuwse erven zoals Huijbers die aan

⁶⁴ Zie verder hoofdstuk 4.

⁶⁵ Zie Hiddink 2005a, 158-161 met verdere literatuur.

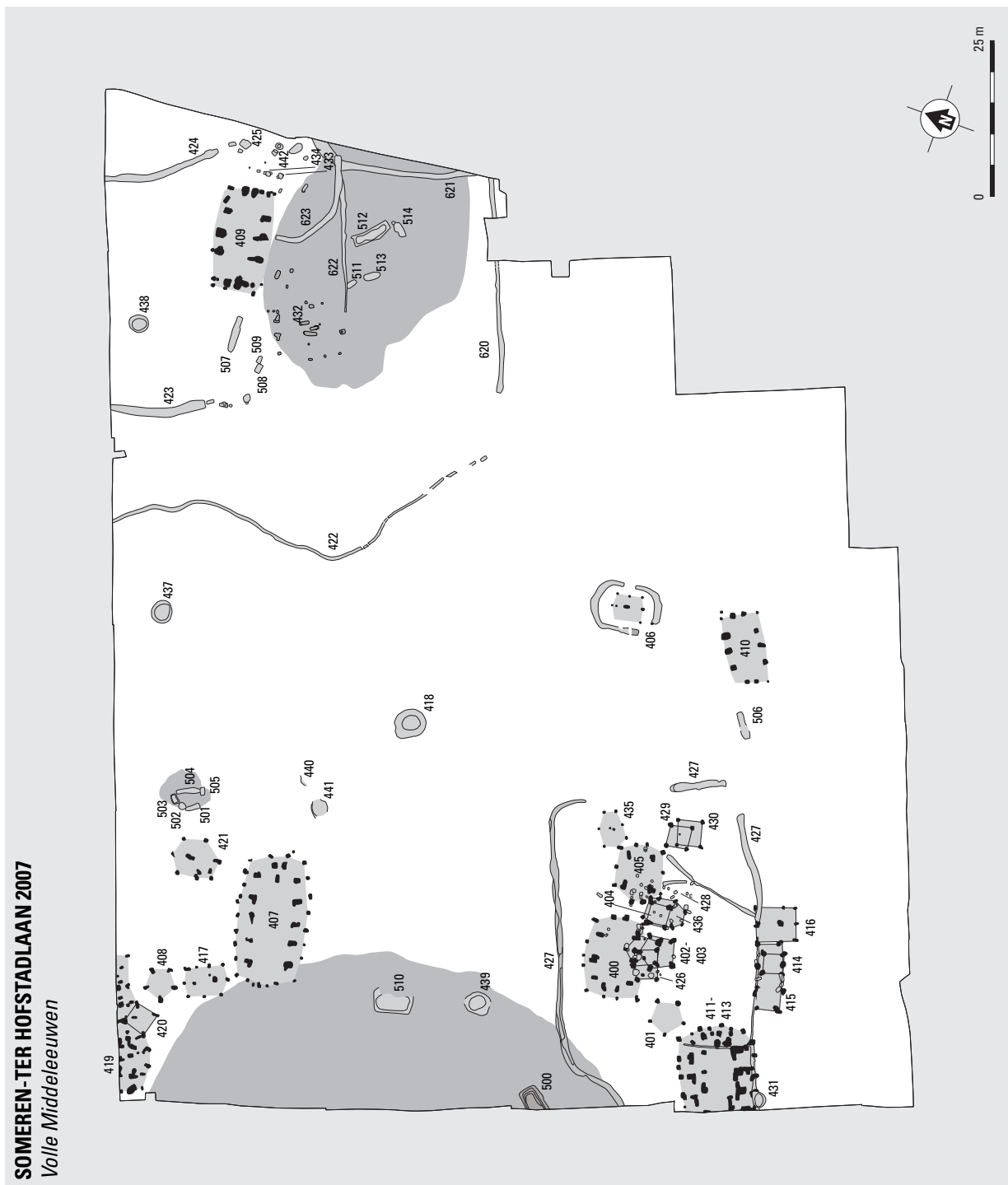

Fig. 6.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de structuren uit de Volle Middeleeuwen. Schaal 1:1000.

het licht heeft gebracht.⁶⁶ Hier wordt onder andere een verband gezien tussen de plaats van de palen M en N binnen een huis en de positie van de waterput op een erf. Het lijkt zo te zijn dat de meerderheid van de waterputten bij die huishelft ligt waar ook de palen M en N en/of paal P aanwezig zijn. In het geval van gebouw 413 zou dit inderdaad kunnen betekenen dat de waterput aan de westkant van het erf moet worden gezocht. Uiteraard is het ook niet uit te sluiten dat waterkuil 439 of waterput 418 deel hebben uitgemaakt van dit erf.

Omdat een groot aantal bijgebouwen rond de hoofdgebouwen 411-413 elkaar oversnijdt of overlapt,

kunnen ze niet allemaal gelijktijdig in gebruik zijn geweest. Op basis van oversnijdingen blijkt bijgebouw 400 ouder te zijn dan hooimijt 403 (fig. 4.2). Hooimijt 402 is jonger dan bijgebouw 426 en spieker 404 oversnijdt bijgebouw 436. Het is verder echter niet vast te stellen hoeveel en welke bijgebouwen gelijktijdig in gebruik zijn geweest. Ook het aardewerk biedt hierin geen uitkomst, omdat in de latere structuren natuurlijk sprake kan zijn van opspit terwijl in de oudere bijgebouwen jonger materiaal kan zijn nagezakt.

Het tweede erf ligt in de noordwesthoek van de opgraving en wordt gevormd door gebouw 407, de bijgebouwen 417 en 421 en hooimijt 408 (fig. 6.1; plaat 11A-B). Omdat de gebouwen elkaar niet oversnijden of overlappen is het goed mogelijk dat zij gelijktijdig in gebruik zijn geweest. Ten oosten van de bijgebouwen is een vijftal mestkuilen aangetroffen. Vijf waterputten bevinden zich in een kwart cirkel rond de gebouwen. Hoewel 440 en 441 het dichtst bij gebouw 407 liggen, is niet met zekerheid vast te stellen welke put of putten bij het gebouw horen. Helemaal in de noordwestelijke hoek van de opgraving is een sporencluster opgegraven, waarin zeker één of meerdere gebouwen aanwezig zijn (structuur 419-420). Omdat echter niet zeker is of dit hoofd- of bijgebouwen betreft, is tegelijk onduidelijk of we hier met een vierde erf te maken hebben. Daarom wordt in het verdere verloop van dit hoofdstuk steeds uitgegaan van het aantal erven (drie stuks) dat in ieder geval aanwezig is.

Het derde en laatste erf bestaat uit gebouw 409 en waterkuil 438 met daaromheen een aantal greppels (423, 424 en 621-624) die mogelijk als erfgreppel hebben gediend. Net als op het hierboven beschreven tweede erf is zowel ten zuiden als ten westen van gebouw 409 een aantal mestkuilen opgegraven. Tevens zijn op dit erf de twee paalkuilen 433 en 434 aangetroffen, met daarin een grote hoeveelheid middeleeuws aardewerk. De mogelijkheid is geopperd dat deze, samen met een aantal andere sporen het westelijk uiteinde van een plattegrond vormen, maar dit is, net als de werkelijke omvang van het erf, door de ligging aan de grens van de opgraving niet vast te stellen.

6.2 GEBOUWEN

Op het terrein langs de Ter Hofstadlaan zijn drie gebouwen aanwezig die op basis van hun afmetingen en hun ligging binnen een erf als hoofdgebouw kunnen worden aangemerkt. Het betreft de structuren 407, 409 en 411-413, waarbij het laatste gebouw uit drie opeenvolgende huizen op dezelfde locatie bestaat.

De totale lengte van deze gebouwen varieert van 16.5 m voor gebouw 409 tot 21 m voor gebouw 407. De lengte van de huizen 411-413 is niet bekend, maar uitgaande van een symmetrische uitleg zal deze minimaal 16 meter bedragen en waarschijnlijk nog veel meer. De breedte van de kernconstructie ligt voor de gebouwen 407, 409, 411 en 413 vrij dicht bij elkaar, met waarden tussen de 6.6 en 7.2 m. Gebouw 412 wijkt hiervan af met een grotere breedte van 7.8 m. Omdat van slechts twee structuren de wandstijlen zijn aangetroffen, kan ook alleen in deze gevallen de totale breedte worden bepaald. Voor 407 bedraagt deze 11.1 m, terwijl 412 met 12 m wederom de breedste is.

Voor alle gebouwen geldt dat ze behoren tot het bootvormige type, waarbij de kernconstructie bestaat uit drie tot zes gebinten met op de kopse kanten meestal twee dicht bij elkaar staande kopse stijlen. Vaak worden deze geflankeerd door iets dieper ingegraven hoekpalen, die er mede voor hebben gezorgd dat stevige korte wanden konden worden gebouwd. Door deze diepere fundering zijn de hoekstijlen vaak nog wel aanwezig in het opgravingsvlak, in tegenstelling tot de rest van de wandstijlen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij beide kopse kanten van structuur 409. Ook bij de parallellen hiervan uit Lieshout en Nederweert (respectievelijk gebouw 5b en 604; fig. 6.2) is dit duidelijk zichtbaar.⁶⁷ Bij de gebouwen waarvan de wandstijlen nog wel zijn teruggevonden, zoals 407 en Nederweert 501 vertonen deze een gebogen

⁶⁶ Huijbers 2007, 220-231.

⁶⁷ Hiddink 2005a, fig 8.2 en 2005b, fig. 7.6.

Fig. 6.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Vereenvoudigde plattegronden van de gebouwen uit de Volle Middeleeuwen, met ter vergelijking Nederweert gebouw 501 en 604 (Hiddink 2005b, fig. 7.7 en 7.6) alsmede Lieshout 5 fase b (Hiddink *et al.* 2005a, fig. 19.1). Schaal 1:300.

verloop, waardoor de gebouwen aan de uiteinden smaller zijn dan in het midden (fig. 6.2).

Typologisch gezien komt gebouw 409 het meest overeen met het Dommelen A1-type. Dergelijke gebouwen bestaan uit drie gebinten en twee kopse kanten die beide uit twee stijlen zijn opgebouwd.⁶⁸ De gebouwen zijn duidelijk bootvormig en de hoekstijlen zijn kleiner in doorsnee en minder diep gefundeerd dan de kopse stijlen. Ter vergelijking zijn in fig. 6.2 de gebouwen Lieshout 5b en Nederweert 604 afgebeeld. De eerstgenoemde is iets korter, terwijl de tweede juist iets langer is, maar qua uiterlijk komen de structuren erg overeen. De verschillen in lengte worden vooral veroorzaakt door de variërende afstanden tussen de buitenste gebinten en de kopse kanten. In de publicatie van Dommelen wordt een verband gezien tussen het aantal gebinten en de datering, waarbij de structuren met drie of vier gebinten (A1-A2) grofweg het oudste zijn en die met zes gebinten (A4) het jongste. Zowel in Nederweert als in Someren Ter Hofstadlaan lijkt dit beeld te worden bevestigd. Nederweert 604 wordt gedateerd in het einde van de 11de eeuw tot mogelijk 1160 na Chr. Aan deze einddatering wordt echter getwijfeld, omdat het aardewerk waar dit op gebaseerd is mogelijk onterecht aan de plattegrond is toegeschreven. Het gebouw kan dus zelfs eerder in onbruik zijn geraakt.⁶⁹ Ook voor Lieshout 5b wordt er van uit gegaan dat het gebouw rond 1150 na Chr. buiten gebruik moet zijn geraakt. Het aardewerk uit de paalkuilen van gebouw 409, zoals een pi-pot-1 (1125-1175 na Chr.) en dat uit de sporen in de buurt duidt erop dat ook ons gebouw 409 niet langer dan tot 1150 of 1175 na Chr. op het terrein zal hebben gestaan. Het is zelfs zo dat in de nabije omgeving van 409 fragmenten van een pi-pot-4 (1050-1125 na Chr.) aanwezig zijn en dat dit type elders binnen de opgraving niet is aangetroffen. Het is natuurlijk mogelijk dat dit afkomstig is van een buiten de opgraving gelegen erf uit de tweede helft van de 11de of het begin van de 12de eeuw, maar de fragmenten kunnen wellicht ook samenhangen met (een deel van) de gebruikperiode van huis 409. De verhouding tussen blauwgrijs en Pingsdorf aardewerk uit de sporen van het gebouw zelf is 17:15 en wijkt daarmee af van het materiaal uit de hele opgraving, waar duidelijk meer blauwgrijs aanwezig is. Ook dit is een aanwijzing voor een relatief vroege datering van de structuur, die ergens in de periode 1100 tot 1175 na Chr. in gebruik moet zijn geweest.

Gebouw 407 heeft vijf gebinten en wordt hier vergeleken met gebouw 501 uit Nederweert (fig. 6.2), dat in de periode 1175-1225 na Chr. wordt geplaatst. Wat betreft afmetingen lijken de beide gebouwen erg op elkaar, maar er zijn zeker ook verschillen aan te wijzen. Zo is het opvallend dat bij gebouw 407 de westelijke kopse stijlen ontbreken; er is slechts sprake van in een gebogen lijn geplaatste kleine wandstijlen. Ook het gebouw uit Nederweert heeft aan de westkant geen duidelijke kopse stijlen, maar wel vier even zwaar gefundeerde gebintstijlen dan wel wandstijlen, die bovendien in een rechte lijn staan. Het voorkomen van vier 'gelijkwaardige', even diep ingegraven stijlen op de kopse kant is een typologisch later verschijnsel.⁷⁰ De oostzijde van gebouw 501 uit Nederweert is een goed voorbeeld van het beginstadium van deze ontwikkeling (fig. 6.2). In Nederweert worden dergelijke gebouwen in het einde van de 12de en het begin van de 13de eeuw gedateerd. Het gebouw uit Someren moet iets eerder in de typologische ontwikkeling geplaatst worden dan Nederweert 501, vooral vanwege het nog grote verschil tussen de hoek- en kopse stijlen. Daarnaast is Nederweert 501 al iets meer rechthoekig dan ons gebouw 407, wat vooral zichtbaar is in het zojuist al even genoemde verschil tussen de korte wanden van beide gebouwen. Op basis van het aangetroffen aardewerk kan gebouw 407 niet nader gedateerd worden dan tussen 1150 en 1250 na Chr. Omdat ook de andere plattegronden en de waterputten op het erf zeer weinig aardewerkvondsten hebben opgeleverd en typologisch eveneens moeilijk zijn in te delen, vormen deze helaas geen hulpmiddel om de gebruiksduur van het erf nader te bepalen.

Voor de gebouwen 411-413 zijn in fig. 6.2 geen parallellen weergegeven, omdat deze mede door het

⁶⁸ Theuws *et al.* 1988, 276.

⁶⁹ Hiddink 2005b, 103.

⁷⁰ Hiddink 2005b, 112-114. Het volgende stadium in de

ontwikkeling is een overgang van bootvormige naar meer rechthoekige plattegronden.

incomplete karakter lastig te vinden waren. Wat echter opvalt, is dat de gebintstijlen rechte lijnen vormen en dat ook de wandstijlen van gebouw 412 in een rechte lijn verlopen. Alleen op de hoeken is nog een gebogen verloop zichtbaar en de hoekstijlen zijn minder zwaar gefundeerd dan de kopse stijlen. Alle drie de gebouwen moeten dus overgangsvormen zijn van een werkelijk bootvormige plattegrond naar een meer rechthoekig exemplaar. Op basis van de onderlinge oversnijdingen is gebouw 412 het oudste van de drie en gebouw 411 de jongste. Uit de drie gebouwen zijn in totaal slechts veertien scherven afkomstig, waarvan drie nader gedetermineerd kunnen worden. Het beeld dat uit de typologie van de gebouwen en de scherven ontstaat, in combinatie met het aardewerk uit de andere structuren op het erf, wijst op een datering voor de drie gebouwen in de periode 1150/1175–1225/1250 na Chr.⁷¹

Al met al blijkt uit de dateringen van de (hoofd)gebouwen dat de nederzetting, of in elk geval het deel daarvan dat is opgegraven, in gebruik is geweest in de periode tussen 1100 en 1250 na Chr. en waarschijnlijk zelfs nog korter, van 1125 tot hooguit 1225 na Chr. Hierbij is het erf rond gebouw 409, gebaseerd op het type en het aangetroffen aardewerk, het oudste. De andere twee erven zijn waarschijnlijk (deels) gelijktijdig in gebruik geweest, al zal het erf met de drie opeenvolgende gebouwen 411–413 logischerwijs een langere gebruiksduur hebben gekend dan dat van gebouw 407.

6.3 GROTERE BIJGEBOUWEN

Bij het onderzoek aan de Ter Hofstadlaan zijn drie structuren opgegraven die op basis van hun afmetingen en uiterlijke kenmerken als grotere bijgebouwen zijn aangemerkt. Het betreft de gebouwen 400, 405 en 410, waarvan de eerste en de laatste het meeste op elkaar lijken, al zijn van 410 geen wandstijlen aangetroffen. Beide gebouwen bestaan uit drie gebinten en hebben kopse zijden van twee stijlen. Gebouw 400 is met 12.6 m alleen net iets langer (en breder) dan het 11 m lange gebouw 410. In figuur 6.3 worden de beide structuren vergeleken met gebouw 18 uit Dommelen, maar ook de opvolger hiervan, gebouw 19, kan ter vergelijking genoemd worden.⁷² Deze structuren bestaan eveneens uit drie gebinten met kopse kanten van elk twee stijlen en vallen onder het type B3. Alleen bij gebouw 18 lijken de kopse stijlen aan één zijde van het gebouw te ontbreken; hier is slechts sprake van wandstijlen. Zowel in Someren als in Dommelen ogen de wanden van de bijgebouwen vrij recht, maar met name op de hoeken is nog duidelijk sprake van een gebogen verloop. Deze kenmerken duiden er op dat het geen gebouwen uit het vroegste deel van de Volle Middeleeuwen zullen zijn. De plattegronden uit Dommelen worden door de opgravers op basis van het aangetroffen aardewerk inderdaad in de periode 1125–1190 na Chr. gedateerd.

In Someren zijn in gebouw 400 slechts 10 scherven aangetroffen, die alle van het blauwgrijze of Pingsdorf baksel (Zuid-Limburgs) zijn gemaakt. Alleen item 400-6 kan nader worden omschreven; het betreft een bg-kog-2, die dateert van 1150–1225 na Chr. Mogelijk is het bijgebouw dus zelfs nog iets later in gebruik geweest dan dat in Dommelen. Dit komt overeen met de gebruiksperiode van de gebouwen 411–413, waar het bijgebouw ongetwijfeld bij heeft gehoord. Het aardewerk uit bijgebouw 410 dateert van de Romeinse tijd tot in de 13de eeuw, zodat deels zeker sprake is van ouder zwerfvuil of ‘opspit’. Omdat zowel een Pingsdorf als een Zuid-Limburgse scherf vroeg in de Volle Middeleeuwen gedateerd worden, kan de indruk ontstaan dat dit bijgebouw al rond 1100 na Chr. in gebruik is geweest. Daarnaast is er de betrekkelijk geïsoleerde ligging van de plattegrond, die de mogelijkheid open laat dat deze tot een ouder erf buiten de opgraving heeft behoord. Echter, zowel het totaalbeeld van de scherven als de overeenkomsten met de plattegronden van de gebouwen 400 en Dommelen 18 en 19 wijzen in de

⁷¹ Alleen in bijgebouw 436 is een klein scherfje Paffrath aardewerk aangetroffen; materiaal dat na 1150 na Chr. niet meer voorkomt. Dit wijkt echter behoorlijk af van

het andere materiaal in de omgeving en betreft daarom waarschijnlijk vervuiling.

⁷² Theuws *et al.* 1988, 394–397.

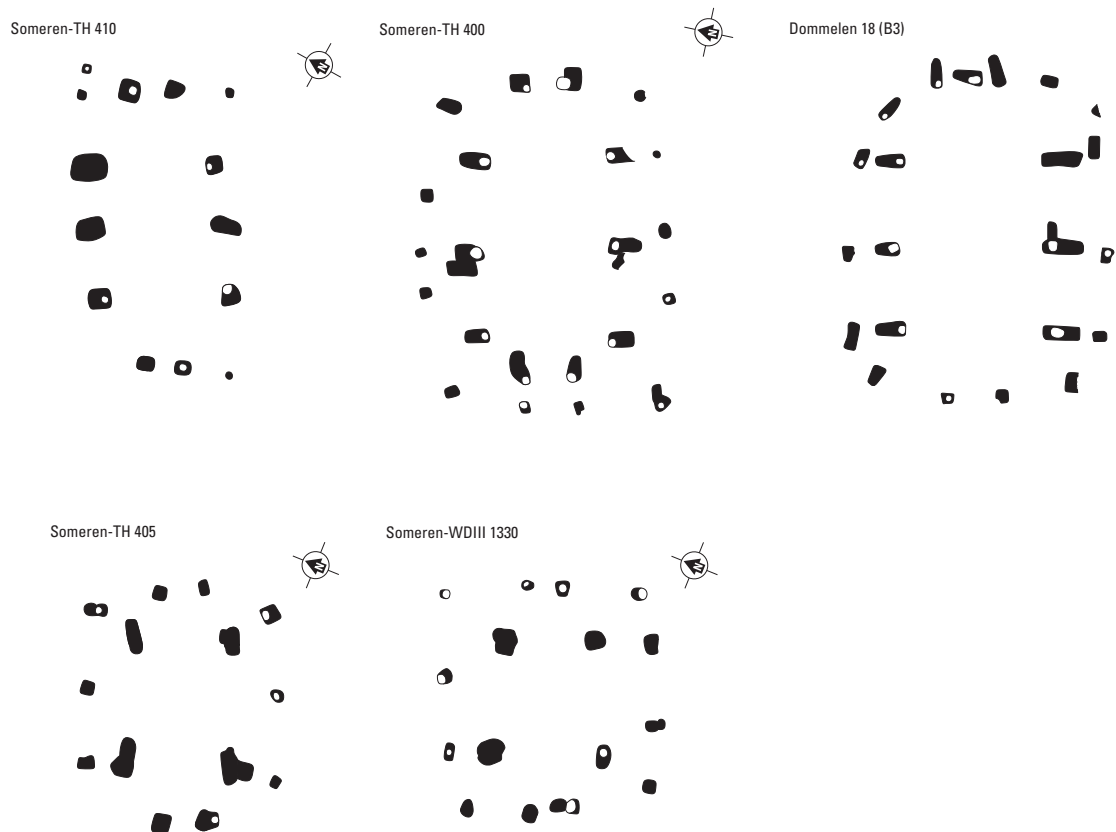

Fig. 6.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Vereenvoudigde plattegronden van de grotere bijgebouwen uit de Volle Middeleeuwen, met ter vergelijking Dommelen 18 (Theuws *et al.* 1988, fig. 27) en Nederweert gebouw 103 (Hiddink 2005b, fig. 7.8). Schaal 1:300.

richting van jongere datering. Waarschijnlijk moeten dus ook de oudere vol-middeleeuwse scherven, net als de Romeinse, als zwerfvuil uit de rest van de nederzetting beschouwd worden en is dit bijgebouw in gebruik geweest in de periode rond 1200 na Chr.

Bijgebouw 405 bestaat uit slechts twee gebinten met aan weerszijden een kopse kant van twee stijlen. De 31 scherven kunnen in de periode 1175-1225 na Chr. geplaatst worden.⁷³ Aanvankelijk was het moeilijk een parallel voor het gebouw te vinden, maar bij de uitwerking van de in 2008 door ACVU-HBS uitgevoerde opgravingen te Someren Waterdael III bleek deze aanwezig in de vorm van gebouw 1330.⁷⁴ Hoewel hiervan het aardewerk nog niet nauwkeurig is bekeken, is al wel duidelijk dat structuur 1330 waarschijnlijk in de 12de of het begin van de 13de eeuw kan worden geplaatst. Dit bevestigt de voorgestelde datering van bijgebouw 405.

6.4 KLEINERE BIJGEBOUWEN EN HOOIMIJTEN

Alle kleinere bijgebouwen bevinden zich in de westelijke helft van de opgraving en behoren waarschijnlijk tot de erven van de gebouwen 407 en 411-413. In totaal zijn twaalf kleinere bijgebouwen en vier hooimijten aangetroffen, die alle zijn afgebeeld in de figuren 6.4 en 6.5. De structuren 408, 417 en 421 liggen in de noordwesthoek van de opgraving en worden tot het erf van gebouw 407 gerekend. De andere dertien structuren liggen allemaal meer naar het zuiden, op of rond het erf van de gebouwen

⁷³ Zie hoofdstuk 12.

⁷⁴ De Boer/Hiddink in voorbereiding.

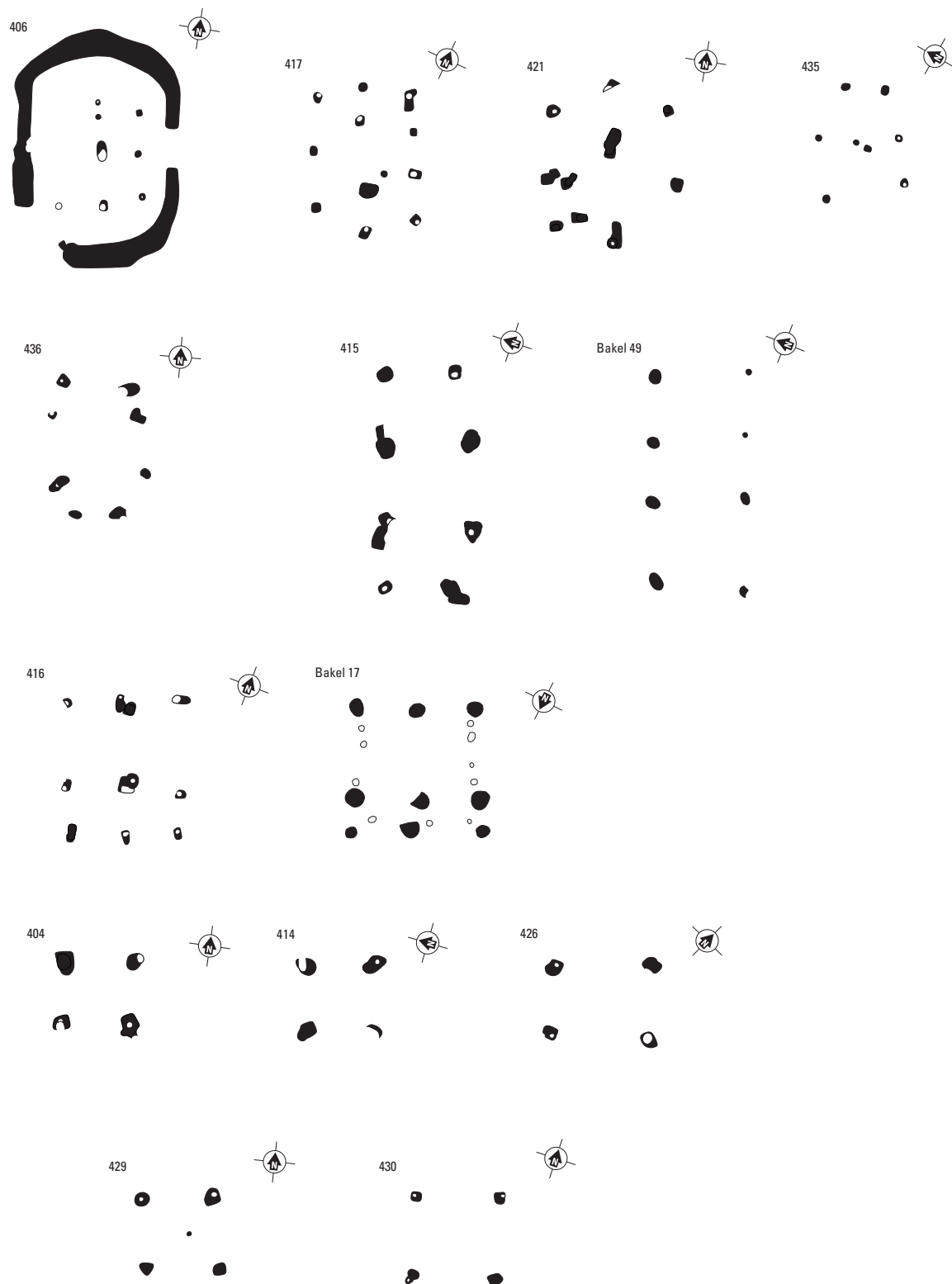

Fig. 6.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Vereenvoudigde plattegronden van de kleinere bijgebouwen uit de Volle Middeleeuwen, met ter vergelijking Bakel 17 en 49 (Arnoldussen (ed.) 2003, fig. 7.38 en 7.49). Schaal 1:300.

Fig. 6.5. Someren-Ter Hofstadlaan. Vereenvoudigde plattegronden van de hooimijten uit de Volle Middeleeuwen. Schaal 1:300.

411-413. Een groot aantal hiervan overlapt of oversnijdt elkaar, wat al meteen aangeeft dat ze niet allemaal gelijktijdig in gebruik zullen zijn geweest. Dit is niet verbazingwekkend omdat ook de drie bijbehorende hoofdgebouwen elkaar volledig oversnijden en het erf zich dus gedurende een langere periode op dezelfde plek heeft bevonden.

Wat meteen opvalt aan de kleinere bijgebouwen in Someren is dat hun constructie sterk verschilt van die van de grotere gebouwen omdat in principe geen sprake is van gebinten (fig. 6.4). De structuren 406, 417 en 421 zijn eerder twee-beukig en bestaan uit drie rijen paalkuilen, waarin niet direct paren herkenbaar zijn.⁷⁵ Het is zelfs zo dat zowel bij gebouw 417 als 421 de buitenste rijen een verschillend aantal stijlen kennen. Of ook structuur 435 twee-beukig is geweest, of dat er slechts sprake is van een (latere) versteviging in het midden van de plattegrond, is onduidelijk. Gebouw 406 wijkt gedeeltelijk af van de overige structuren door de duidelijke greppel die rondom de plattegrond is aangebracht (plaat 11C). Hierin is sprake van twee onderbrekingen, die waarschijnlijk als ingang in gebruik zijn geweest. Voor geen van deze bijgebouwen is een parallel gevonden en ook de geringe hoeveelheid aardewerk uit de sporen biedt geen uitkomst bij het dateren ervan. Het lijkt daarom logisch ervan uit te gaan dat de gebouwtjes tot de hierboven beschreven erven hebben behoord en daarmee in gebruik zijn geweest binnen de periode waarin deze erven worden geplaatst. Alleen voor bijgebouw 406 zou door de relatief geïsoleerde ligging op het terrein, net als voor bijgebouw 410, nog gedacht kunnen worden aan een (vroegere) datering behorende bij een erf dat zich buiten het opgegraven areaal bevindt. Hiervoor bestaat echter geen enkele aanwijzing in de vorm van vondstmateriaal.

Bijgebouw 436 kan als enige wel uit twee gebinten te bestaan, die dan aan weerszijden worden geflankeerd door twee kopse stijlen. Deze laatste staan wel opvallend ver uit elkaar. Het gebouwtje wordt oversneden door spieker 404 en uit één van de sporen is een fragmentje blauwgrijs Paffrath aardewerk afkomstig. Mogelijk kan uit deze twee zaken worden afgeleid dat dit bijgebouw tot een vroege fase (rond 1150-1175 na Chr.) van het erf behoort. Goed gelijkende parallellen zijn niet gevonden.

Zowel voor bijgebouw 415 als 416 zijn wel parallellen bekend, beide in de opgraving Bakel-Achter de Molen.⁷⁶ Structuur 415 bestaat uit acht palen, die enigszins onregelmatig in vier paren tegenover elkaar zijn geplaatst. Wat tevens opvalt is het travee interval; kort-lang-kort. In Bakel zijn in totaal zeven acht-palige bijgebouwen aangetroffen, maar alleen structuur 49 komt wat betreft afmetingen overeen met ons gebouw 415.⁷⁷ Hierbij is vooral de breedte bepalend; beide zijn opvallend smal (ca. 4 m) in vergelijking met de meeste van dergelijke bijgebouwen uit de Volle Middeleeuwen. De structuur uit Bakel oogt wat betreft de plaatsing van de sporen echter regelmatig dan ons exemplaar en hier lijkt juist het middelste travee het kleinste te zijn. Of de datering van beide gebouwtjes met elkaar overeenkomt is dus niet helemaal duidelijk. In structuur 415 is geen aardewerk aangetroffen en in gebouw 49 uit Bakel alleen materiaal uit de 9de en de eerst helft van de 10de eeuw. Dit kan echter goed nederzettingsafval betreffen dat afkomstig is van bewoning uit deze periode op hetzelfde terrein. Het gebouw overlapt met structuur 2, dat door de opgravers in de 11de eeuw wordt gedateerd. Bijgebouw 49 kan daarmee ouder, maar ook

⁷⁵ Er wordt hier van uitgegaan dat dit ook voor structuur 406 geldt (hoofdstuk 12).

⁷⁶ Arnoldussen 2003.

⁷⁷ Arnoldussen/Hulst 2003, 84, fig. 7.49.

jonger dan deze structuur zijn. Het ontbreken van later aardewerk in de sporen van het acht-palige bijgebouw spreekt deze laatste optie echter tegen. Omdat vrijwel zeker is dat bijgebouw 415 wel in de 12de eeuw in gebruik is geweest, kan alleen maar geconcludeerd worden dat de gebouwtjes ofwel toch geen parallel van elkaar zijn, ofwel gedurende een langere periode in de Volle Middeleeuwen voorkomen.

Bijgebouw 416 is een vrijwel vierkante structuur die bestaat uit drie rijen van drie stijlen. Vooral opvallend is dat de afstanden tussen deze rijen sterk van elkaar verschillen, net als bij Bakel 17.⁷⁸ In het laatste voorbeeld liggen echter de noordelijke twee rijen het dichtste bij elkaar, terwijl dit in Someren het geval is aan de zuidkant van het bijgebouw. Tevens moet worden opgemerkt dat in Bakel de stijlen van de plattegrond niet zijn onderzocht en louter op basis van hun gelijkenis in het vlak tot één en dezelfde structuur zijn gerekend. Daarbij twijfelt men aan de negen-palige configuratie; mogelijk heeft het gebouwtje uit slechts zes stijlen bestaan. Toch is de uiterlijke overeenkomst tussen de structuren opvallend en daarom wordt Bakel 17 hier wel als een mogelijke parallel opgevoerd. Wat betreft de datering van de twee structuren kan alleen worden gezegd dat zij uit de Volle Middeleeuwen stammen.

Naast alle voornoemde bijgebouwen zijn er ook vijf spiekers (404, 414, 426, 429, 430), er van uitgaande dat deze structuren een verhoogde vloer hadden. In principe zou het natuurlijk ook om gewone schuurtjes kunnen gaan (fig. 6.4). Deze bevinden zich eveneens allemaal op het erf van de gebouwen 411-413 en zullen daaraan gelijktijdig zijn. De aardewerkvondsten leveren geen extra informatie op over de datering van de structuren en ook typologisch gezien kunnen zij niet nader worden ingedeeld.

Tot slot zijn aan de Ter Hofstadlaan vier hooimijten (fig. 6.5) onderzocht. Ze bestaan alle uit vijf stijlen en zijn vijfhoekig van vorm, waarbij de diameter varieert van 4.6 tot 6 m. Drie van de vier exemplaren (401, 402 en 403) maken deel uit van het erf van de gebouwen 411-413; alleen structuur 408 ligt verder naar het noorden en wordt toegeschreven aan het erf van gebouw 407. Dergelijke hooimijten zijn op veel plaatsen in het Maas-Demer-Schelde gebied aangetroffen en komen in elk geval gedurende de gehele Volle Middeleeuwen voor.⁷⁹ Het aardewerk uit de sporen van deze gebouwtjes levert in het geval van Someren-Ter Hofstadlaan geen extra informatie; het betreft voornamelijk blauwgrijs materiaal, een enkele scherf Wit Maaslands en zelfs een scherf Romeins materiaal.

6.5 WATERPUTTEN EN WATERKUILEN

Net als de bijgebouwen zijn de drie waterputten en vier waterkuilen, met uitzondering van 438, aangetroffen in de westelijke helft van de opgraving. Door hun verspreide ligging over dit deel van het terrein is niet met zekerheid vast te stellen tot welk erf zij behoord hebben en het is zelfs goed mogelijk dat dit in een enkel geval buiten de opgraving gezocht moeten worden.

Waterput 418 is een typische middeleeuwse boomstamput, die echter in een houten constructie uit de Romeinse tijd is ingegraven (waterput 320; plaat 12B-C). Of dit opzettelijk is gebeurd is uiteraard niet met zekerheid vast te stellen, maar het is wel waarschijnlijk. Mogelijk was de Romeinse waterput in de Middeleeuwen nog zichtbaar en kon men hier uit afleiden dat dit een goede plek was om water te putten. In de vulling van de put is aardewerk aangetroffen dat een grote tijdsspanne beslaat, van 1075 tot 1225 na Chr. Een groot deel hiervan moet dus nederzettingsafval betreffen, dat bij het dichtraken van de put in de vulling terecht is gekomen. Over de datering van de put zelf zegt dit materiaal weinig, maar een gebruiksperiode die overeenkomt met de datering van de huizen 407 of 411-413 ligt voor de hand. Van de putkist is een monster voor dendrochronologisch onderzoek genomen, maar dit bleek helaas niet geschikt voor een bepaling van de kapdatum.

De waterputten 440 en 441 worden beide oversneden door greppel 602 en waren daardoor in het vlak moeilijk als zodanig te herkennen. Alleen eerstgenoemde put is onderzocht en dit is waarschijnlijk

⁷⁸ Arnoldussen/Hulst 2003, 78, fig. 7.37.

⁷⁹ Huijbers 2007, fig. 5.7, 152-159.

een boomstamp, al resteerde hiervan slechts een bandje houtmoolm. Opvallend is dat rond de boomstam een horizontale band van plaggen aanwezig lijkt. Wat hiervan het doel is geweest, is niet duidelijk. Dat de twee waterputten middeleeuws zijn, is voornamelijk af te leiden uit de kleur van hun vulling en het feit dat zij worden oversneden door greppel 602. Daarnaast zijn in de vulling van de kern van waterput 440 twee fragmenten blauwgrijs aardewerk aangetroffen.

De vier waterkuilen zijn alle in de Volle Middeleeuwen geplaatst op basis van de kleur van hun vulling en eventuele over- of ondersnijdingen met andere structuren. In alle kuilen zijn meerdere vullagen aangetroffen, waarvan de bovenste meestal deels uit plaggen of bodembrokken bestaan, terwijl in de onderste lagen vaak spoelbanden zichtbaar zijn. Hieruit kan worden afgeleid dat de kuilen tijdelijk hebben opengelegd, maar later door mensenhanden zijn dichtgegooid. Dit kan mogelijk verband houden met het egaliseren van het terrein en het in gebruik nemen als akker ervan, na de Volle Middeleeuwen.

Waterkuil 431, in het zuidelijke deel van de opgraving, oversnijdt de gebouwen 411 en 412 en moet dus jonger zijn. Waterkuil 437 ligt vrij in het vlak, aan de noordkant van de opgraving en kan daarom eventueel in gebruik zijn geweest bij een erf dat buiten het onderzochte terrein valt (plaat 15 C). In de kuil zijn enkele scherven vol-middeleeuws aardewerk aangetroffen, die echter niets zeggen over een precieze datering van het spoor zelf.

Waterkuil 438 ligt in de westelijke helft van het Romeinse huis 302, maar wordt eveneens op basis van de kleur van de vulling en het aangetroffen vol-middeleeuwse aardewerk in deze periode geplaatst. Mogelijk bestaat een relatie tussen deze kuil en gebouw 409. Waterkuil 439 tot slot oversnijdt greppel 608 en is ingegraven in een depressie. Hoewel de greppel in eerste instantie in het veld als laat- of post-middeleeuws is geïnterpreteerd, wordt nu aan deze datering getwijfeld. In de greppel is echter geen vondstmateriaal aangetroffen dat kan helpen bij het dateren. De waterkuil heeft wel aardewerk opgeleverd waaruit blijkt dat deze na 1200 na Chr. moet zijn dichtgeraakt. Wanneer de kuil is gegraven is niet vast te stellen.

6.6 GREPPELS

Vier greppelstructuren zijn al in het veld op basis van hun oriëntatie, uiterlijk, kleur en vondstmateriaal in de Middeleeuwen geplaatst. Gedurende de uitwerking zijn hier nog eens vier en mogelijk zelfs vijf of zes bijgekomen. De greppels 422, 423 en 424 bevinden zich alle in de noordoosthoek van de opgraving en met name de laatste twee zouden op basis van hun gebogen verloop als erfgreppel kunnen hebben gefunctioneerd. Greppel 423 kan bij gebouw 409 gehoord hebben, terwijl 424 op basis van de richting van de kromming eerder een erf omgreppeld heeft dat buiten de opgraving valt. Wat de functie van greppel 442 is geweest, is niet vastgesteld. In alle drie de greppels, maar vooral in structuur 423, is relatief veel vondstmateriaal aangetroffen, dat grotendeels uit de Volle middeleeuwen afkomstig is. Dit zegt echter vooral iets over de periode waarin of waarna de greppels langzaam zijn dichtgeraakt, maar niet over de datum van aanleg.

Greppel 427 bestaat uit meerdere segmenten en omsluit overduidelijk het erf van de gebouwen 411-413. Omdat de zuidkant van de structuur wordt oversneden door de gebouwen 411 en 412 lijkt het onwaarschijnlijk dat deze fase van de greppel gelijktijdig met deze twee gebouwen op het terrein aanwezig is geweest. Omdat greppels echter regelmatig moeten worden opgeschoond en daardoor niet volledig plaatsvast zijn, is het goed mogelijk dat in de gebruiksperiode van deze twee gebouwen de greppel op een andere plaats heeft gelopen of een archeologisch onzichtbare vorm heeft gehad en daardoor niet door ons is aangetroffen. In structuur 427 zijn slechts vijf scherven aangetroffen, waarvan één Romeins. De overige scherven zijn van blauwgrijs (Elmpt) en Pingsdorf (Zuid-Limburgs) aardewerk.

Uit de structuurnummers van de greppels 620-623 blijkt al dat zij in het veld en tijdens een deel van de uitwerking als laat- of post-middeleeuws zijn gezien. Echter, omdat hun oriëntatie afwijkt van de andere greppels uit deze periode (zie hieronder, hoofdstuk 7) en op basis van hun kleur en vorm, is later

besloten dat ook deze sporen wel eens vol-middeleeuws kunnen zijn. De oriëntatie van de greppels 620 en 622 komt overeen met die van erfgreppel 427, maar binnen deze sporen zijn geen gebouwen aangetroffen. De gebogen vorm van de greppels 621 en 623 doet ook denken aan erfgreppels, maar wederom moeten zij dan deel uitmaken van erf dat buiten de opgraving valt. In beide structuren is alleen vol-middeleeuws aardewerk aangetroffen, wat een datering in deze periode ondersteunt.

Tot slot moeten hier nog de greppels 607, 608 en 609 genoemd worden. Deze bevinden zich aan de westkant van de opgraving, op de grens van de hier aanwezige depressie. Alle drie de greppels lijken te worden oversneden door greppel 602, al is de kruising van sporen niet goed onderzocht. Zowel door het aangetroffen vondstmateriaal, hun oriëntatie en de oversnijding van greppel 609 door waterkuil 439, is bij nader inzien de gedachte ontstaan dat ook deze sporen wel eens in de Volle Middeleeuwen al in gebruik kunnen zijn geweest.

6.7 SPORENCLUSTERS

De drie sporenclusters (428, 432 en 442) in de opgraving zijn vooral gedefinieerd op basis van het ontbreken van een samenhang tussen de sporen in de vorm van een gebouw of andere structuur. Omdat echter wel sprake is van een groot aantal sporen, waarvan sommige relatief diep, worden zij hier als clusters behandeld. Dit hoeft echter niet te betekenen dat de sporen van een cluster ook werkelijk gelijktijdig op het terrein hebben bestaan.

Sporencluster 428 bevindt zich aan de zuidkant van de opgraving, tussen en ten zuiden van de bijgebouwen op het erf van de structuren 411-412. Het uit de sporen afkomstige aardewerk, waaronder drie randscherven van evenzoveel exemplaren van een bg-kog-2 (1150-1225 na Chr.), bevestigt het beeld dat de sporen zijn ontstaan als gevolg van activiteiten op dit erf.

De clusters 432 en 442 liggen beide in de noordoostelijke hoek van de opgraving en kunnen tot het erf van gebouw 409 behoren. Ook in de sporen van cluster 432 is geen gebouw herkenbaar, maar wel is sprake van een aantal grote en duidelijke paalkuilen. Hun functie is echter vooralsnog onduidelijk. De sporen van cluster 442 zouden, samen met de structuren 425, 433 en 434 wel het westelijke uiteinde van een gebouw kunnen vormen, maar door de ligging bij de opgravingsgrens is dit niet met zekerheid vast te stellen. Met name in het laatste cluster is relatief vroeg aardewerk aangetroffen, waaronder een pi-pot-4 (1050-1125 na Chr.) en een scherf Wit Maaslands (na 1050 na Chr.). Zoals ook al bij gebouw 409 is opgemerkt, kan dit materiaal goed afkomstig zijn van een vroeger erf, dat zich buiten de grenzen van de opgraving zou moeten bevinden.

6.8 KUILEN EN MESTKUILEN

De laatste categorie middeleeuwse sporen in de opgraving betreft de kuilen en mestkuilen. Alle kuilen die hier als aparte structuur worden besproken, bevinden zich in de noordoost hoek van het terrein, rond gebouw 409. Kuil 425 oversnijdt randstructuur 305 en is in eerste instantie als een klein waterputje gezien. Vanwege het ontbreken van een putkist of vlechtwerkconstructie wordt het spoor nu als kuil gedefinieerd. Doordat net als in de sporen van gebouw 409 veel verbrande leem in de vulling aanwezig is, lijken deze kuil en het gebouw gelijktijdig in onbruik te zijn geraakt. Op basis van het aangetroffen aardewerk moet dit na 1150 zijn gebeurd.

Hetzelfde geldt voor de kuilen 433 en 434, die een apart structuurnummer hebben gekregen vanwege de grote hoeveelheid aardewerk die in de vulling van de uitgraafkuilen aanwezig is. Dit aardewerk dateert in de periode 1050-1250 na Chr., waaruit blijkt dat een groot deel hiervan nederzettingsafval betreft. Beide sporen hebben het uiterlijk van een uitgegraven paalkuil en de mogelijkheid bestaat dat zij deel

uitmaken van de westkant van een plattegrond.

Zowel kuil 508 als 509 zijn in eerste instantie als mestkuil geïnterpreteerd. Doordat echter in de vulling de karakteristieke donkere humeuze laag ontbreekt, is besloten ze toch als kuil te benoemen. In geen van beide sporen is vondstmateriaal aangetroffen, waarmee de datering uitsluitend is gebaseerd op de kleur van de vulling en de ligging vlakbij gebouw 409. De functie van de kuilen is onduidelijk.

Tot slot zijn dertien mestkuilen of ook wel drielagen-kuilen onderzocht (plaat 15A-B, D; plaat 16A). Dergelijke kuilen zijn eveneens aangetroffen in – onder meer – de opgravingen Lieshout-Beekseweg en Beek en Donk-Beekse Akkers en ook Huijbers beschrijft ze als een veel voorkomend fenomeen.⁸⁰ Voorlopig blijft de functie van deze kuilen onduidelijk, maar dat ze uit de Volle Middeleeuwen stammen staat wel vast. Vondstmateriaal uit de sporen is schaars, maar als het wel is aangetroffen is het meestal blauwgrijs aardewerk, dat afkomstig is uit de bovenste laag van de sporen. Van de structuren 506 en 512 zijn pollenmonsters genomen; de resultaten hiervan worden besproken in hoofdstuk 9.

Kenmerkend voor mestkuilen is de (meestal aanwezige) opbouw van de vulling in drie lagen, vandaar ook de naam drielagen-kuilen. De onderste laag is meestal zeer humeus en net als al bij eerdere opgravingen werd waargenomen, zijn ook in Someren restanten van plaggen vastgesteld. In de middelste laag zijn steeds brokken aanwezig van het dekzand waarin de kuil is ingegraven. Dit is af te leiden uit de licht gekleurde brokken in de kuilen aan de oostkant van het terrein, waar ook de ondergrond lichtgeel grijs van kleur is. Aan de westkant is het dekzand geler, wat overeenkomt met de kleur van de brokken in de kuilen.

Opvallend is dat negen van de dertien mestkuilen in twee clusters kunnen worden ingedeeld. Eén in de buurt van gebouw 407 (kuilen 501-505) en één ten zuiden van gebouw 409 (511-514). Beide clusters bevinden zich in een laagte op het terrein, waar in het opgravingsvlak een B-horizont aanwezig is. Hetzelfde geldt voor de mestkuilen 500 en 510, die zijn gegraven aan de rand van de meest westelijke depressie in de opgraving (plaat 16A). Hoewel deze kuilen beide erg groot en relatief diep zijn (90 en 116 cm), zijn zij vanwege hun karakteristieke vulling toch als mestkuil gedefinieerd. Alleen de structuren 506 en 507 tenslotte, bevinden zich wel hoger op het terrein, waar de C-horizont in het vlak zichtbaar is.

6.9 BESLUIT

Uit de opgegraven middeleeuwse sporen in het plangebied langs de Ter Hofstadlaan blijkt dat in de periode 1125 tot 1225 na Chr. ook dit deel van de Somerense dekzandrug intensief bewoond werd, net als verder naar het zuiden in Waterdael I-III. Er zijn delen van in elk geval drie erven aangetroffen, waarvan het vroegst bewoonde erf in de noordoosthoek van de opgraving ligt. Gebouw 409 wordt op basis van typologische kernmerken en het aangetroffen vondstmateriaal in de periode 1100-1175 na Chr. geplaatst, terwijl de gebouwen van de twee meer westelijk gelegen erven op basis van hetzelfde soort aanwijzingen van ca. 1175-1225 na Chr. worden gedateerd. De gebruikperiode van de bijgebouwen op deze twee erven komt hiermee overeen. Hierbij moet wel worden aangetekend dat de aangetroffen hoeveelheid aardewerk in de sporen van de structuren eigenlijk te gering is voor een precieze datering. Daarnaast kon geen van de erven compleet worden opgegraven door de grenzen van de opgraving en ook een deel van de gebouwen zelf is slechts fragmentarisch onderzocht.

Naast het 12de/13de eeuwse aardewerk, is ook een scherp Badorf-aardewerk gevonden, alsmede een fragment Zuidnederlands Handgevormd aardewerk.⁸¹ Daarnaast zijn er de fragmenten van de al eerder vermelde exemplaren van het type pi-pot-4. Deze spaarzame vondsten suggereren dat in de directe omgeving van het opgegraven areaal erven aanwezig zijn vanaf de Karolingische tijd. Ook wat dit betreft is er een parallel met de situatie in Waterdael. Net als voor de Romeinse tijd, zijn voor de middeleeuwen tal van interessante zaken te verwachten in de akkers rondom het nu opgegraven areaal.

⁸⁰ Hiddink 2005a, 164-167; 2009, 44; Huijbers 2007, 197.

⁸¹ Zie paragraaf 8.2.1-2.

SOMEREN-TER HOFSTADLAAN 2007
Late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd

Fig. 7.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de greppels en karrensporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Schaal 1:1000.

Tijdens de uitwerking zijn 25 laat- en post-middeleeuwse greppels en greppelbundels gedefinieerd. Dit zijn de structuren 600-604 en 606-625, alsmede een aantal greppels en karrensporen die samen weg 605 vormen (fig. 7.1). De datering is al in het veld op basis van de kleur en de oriëntatie van de sporen bepaald. De greppels 620-623 (en mogelijk ook 607, 608 en 609) zijn bij nader inzien toch in de Volle Middeleeuwen geplaatst. Dit vanwege de afwijkende kleur, de vorm in het vlak en de oriëntatie. Deze greppels zijn al aan de orde geweest in het vorige hoofdstuk.

Weg 605 bevindt zich helemaal in het zuiden van de opgraving en bestaat uit twee evenwijdig verlopende greppels met daartussen een bundel karrensporen (plaat 16C). Zowel de greppels als de karrensporen zijn in het opgravingsvlak nog slechts zeer ondiep aanwezig en de opbouw van de weg is dan ook voornamelijk in het oostprofiel van werkput 115 bekeken. Hieruit blijkt dat de weg grotendeels in het plaggendek ligt en hierin voor een belangrijk deel is verdwenen door spitten en ploegen. Dit suggereert een datering aan het einde van de Late Middeleeuwen of in de Nieuwe Tijd. Hoewel op de kadasterkaart uit ca. 1832 (plaat 5) geen sprake is van een weg op deze plek, is op de topgrafische kaart van ca. 1836-1843 binnen het plangebied wel een weg zichtbaar (plaat 4). Daarnaast bevindt zich op de kadasterkaart iets verder naar het zuiden wél een weg en rekening houdende met gangbare afwijkingen van ca. 25 m zou dit best eens 'onze' weg kunnen zijn.

Van de greppels 611, 612 en 616 is steeds vermoed dat ook zij een weg geflankeerd kunnen hebben, die zich met de tijd iets heeft verplaatst en kruist met weg 605. Op de hierboven genoemde topgrafische kaart is iets ten zuiden van de opgraving een splitsing van wegen zichtbaar, waarbij het west-oost lopende deel, zoals reeds beschreven, vermoedelijk overeenkomt met weg 605. Het andere deel loopt zuid-noord en kruist net het oostelijke deel van de opgraving. Mogelijk hebben de greppels 611, 612 en 616 ooit een verbinding tussen deze twee weggedelen gevormd, waardoor een klein stukje van de route kon worden afgesneden.

Het valt op dat in de banen van de (veronderstelde) zandwegen geen structuren uit de Volle Middeleeuwen liggen. Daarom is het goed denkbaar dat deze wegen teruggaan op de genoemde periode, iets dat onlangs ook weer in de opgraving Someren-Waterdael III is vastgesteld.

Op de kadasterkaart van ca. 1832 is een verkaveling zichtbaar waarvan de oriëntatie grotendeels overeenkomt met die van de greppels op de opgraving (fig. 7.2). In het noordelijke deel van de opgraving lijken de greppels 602 en 606 (voor structuurnummers, zie fig. 7.1) zowel in west-oost richting als van zuid naar noord goed aan te sluiten op kavelgrenzen uit 1832. Mogelijk geven de structuren 601 en 603 zelfs een fijnere verkaveling van de percelen aan de Kerkstraat weer dan is aangegeven op deze kadasterkaart. Ook in het zuiden komt de oriëntatie van zowel weg 605 als greppel 604 goed overeen met die van de kavelgrenzen op de kaart. De enige greppel tenslotte die op de kaart van 1832 geen directe tegenhanger heeft, is structuur 610. Toch lijkt deze greppel op basis van de kleur van de vulling en de oriëntatie wel deel uit te maken van hetzelfde verkavelingssysteem als de andere sporen.

In het merendeel van de greppels van de 600 reeks is Romeins en vol-middeleeuws aardewerk aangetroffen, waaruit men echter niet zonder meer mag afleiden dat deze sporen vóór de Late Middeleeuwen zijn gegraven, ook al omdat de greppels middeleeuwse gebouwen oversnijden. Het vondstmateriaal vertegenwoordigt grotendeels nederzettingsafval dat door post-depositionele processen in de greppels terecht is gekomen. Slechts in de weg 605 en de greppels 606 en 610 is sprake van vondstmateriaal uit de Late Middeleeuwen. Het betreft baksteen, een fragment van een faience bord, laat middeleeuws rood aardewerk en fragmenten van een steengoed kan. Zoals hierboven opgemerkt, is het echter wel mogelijk dat de wegen op het terrein teruggaan op de Volle Middeleeuwen. Ook een aantal perceelsgreppels lijkt 'rekening te houden' met de ligging van oudere erven. Zo zou 602 gebaseerd kunnen zijn op de oorspronkelijke omheining van het noordwestelijke erf en 603, 604 en 610 op die van het westelijke erf van huis 411-413.

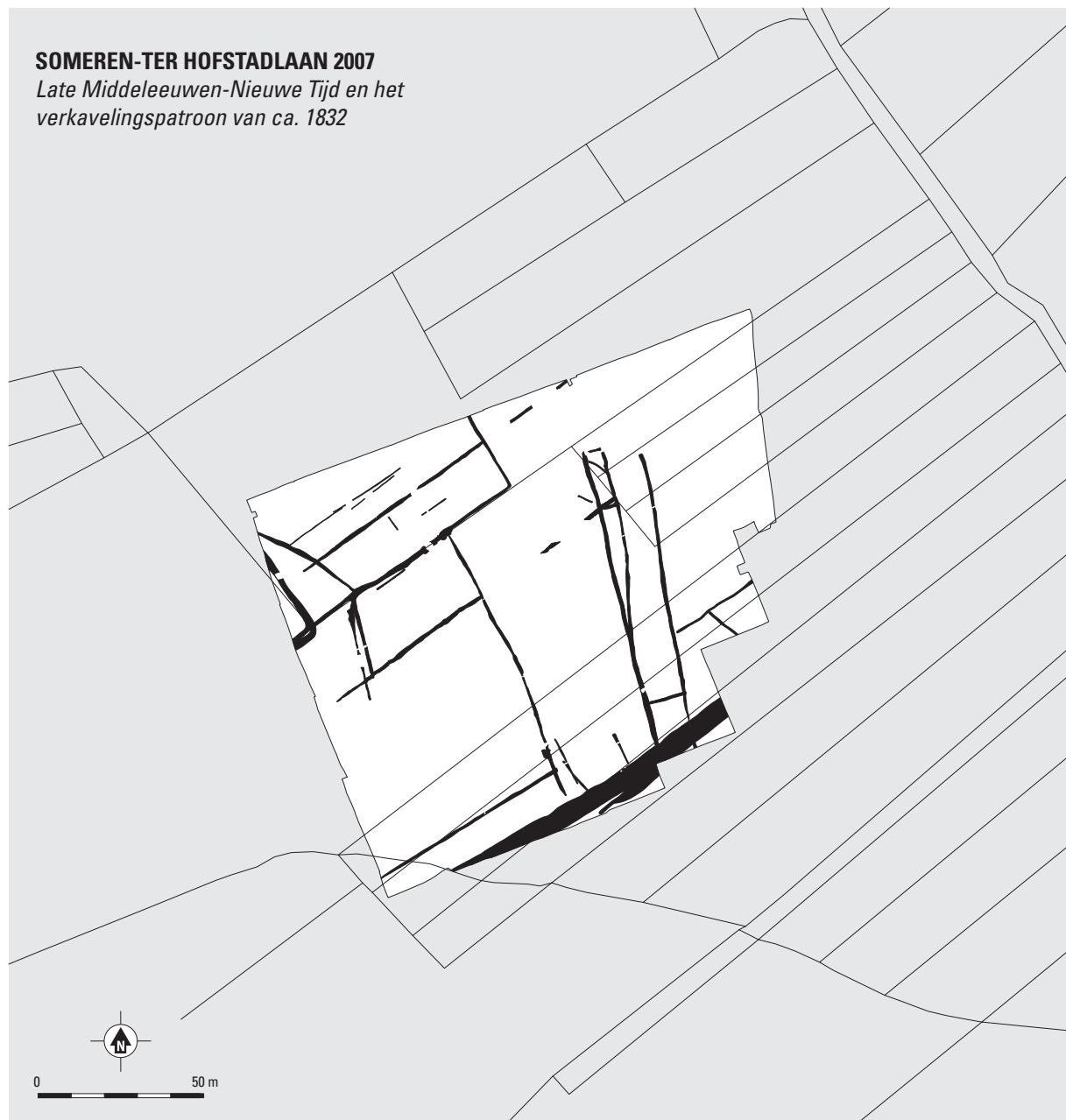

Fig. 7.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de greppels en karrensporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd gecombineerd met de kavelgrenzen en wegen van de kadasterkaart van ca. 1832. Schaal 1:2000.

8 DE VONDSTEN

Henk Hiddink

8.1 AARDEWERK UIT DE LATE IJZERTIJD EN ROMEINSE TIJD

8.1.1 HANDGEVORMD AARDEWERK

Bij het onderzoek is een – in verhouding tot het gedraaide Romeinse aardewerk – redelijke hoeveelheid handgevormd aardewerk gevonden. Het gaat om 41 items met 146 scherven en een gewicht van 1509 g (tabel 8.1). Op zich zijn veel van de scherven zo klein dat zij in principe overal in de periode Late Bronstijd – vroeg-Romeinse tijd zouden kunnen thuishoren. Omdat we echter geen structuren uit de periode tot en met de Midden IJzertijd hebben aangetroffen én vanwege de kenmerken van drie van de gevonden potten, wordt er hier verder van uitgegaan dat al het handgevormde aardewerk in de Late IJzertijd of vroeg-Romeinse tijd dateert.

De zojuist genoemde drie exemplaren zijn de enige uit de opgraving waarbij iets meer over de vorm kan worden gezegd (fig. 8.1). Het gaat in alle drie gevallen om kommen. Deze hebben allemaal een andere vorm, maar zouden zonder meer passen in het vormenscala van Late IJzertijdgrafvelden als Weert-Molenakkerdreef en Nederweert-Rosveld.⁸² Dit geldt met name voor 304-4, die niet alleen de karakteristieke drieledige vorm met lage rand heeft, maar ook een in genoemde grafvelden veel voorkomende versiering met brede verticale groeven. Voor 304-13/22 is niet direct een exacte parallel voorhanden, maar de nauwelijks uitstaande, korte rand is ook in de micro-regio Weert regelmatig aanwezig. De tweeledige kom met lage, naar binnen staande rand 424-1, lijkt weer sterk op verschillende exemplaren uit de grafvelden Molenakkerdreef en Rosveld.

aardewerksoort	aantal items	%	aantal scherven	%	gewicht (g)	%
handgevormd	41	-	146	-	1509	-
gedraaid overig	19	-	46	-	221	-
terra sigillata	3	3.1	3	1.3	35	0.8
Gallo-Belgisch e.d.	5	5.2	7	3.1	11	0.2
geverfd	8	8.2	11	4.8	25	0.5
gladwandig-gesmookt	1	1.0	1	0.4	2	0.1
gladwandig	8	8.2	19	8.4	133	2.9
ruwwandig	27	27.8	59	26.0	744	16.2
grijs	15	15.5	18	7.9	434	9.4
standamfoor	6	6.2	7	3.1	305	6.6
wrijfschaal	5	5.2	24	10.6	101	2.2
dolium	17	17.5	74	32.6	2788	60.7
blauwgrijs	2	2.1	4	1.8	15	0.3
totaal	97	100	227	100	4593	99.9

Tabel 8.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de aantallen en percentages (gedraaid) aardewerk per soort van het materiaal uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd.

⁸² Hiddink 2003; 2006.

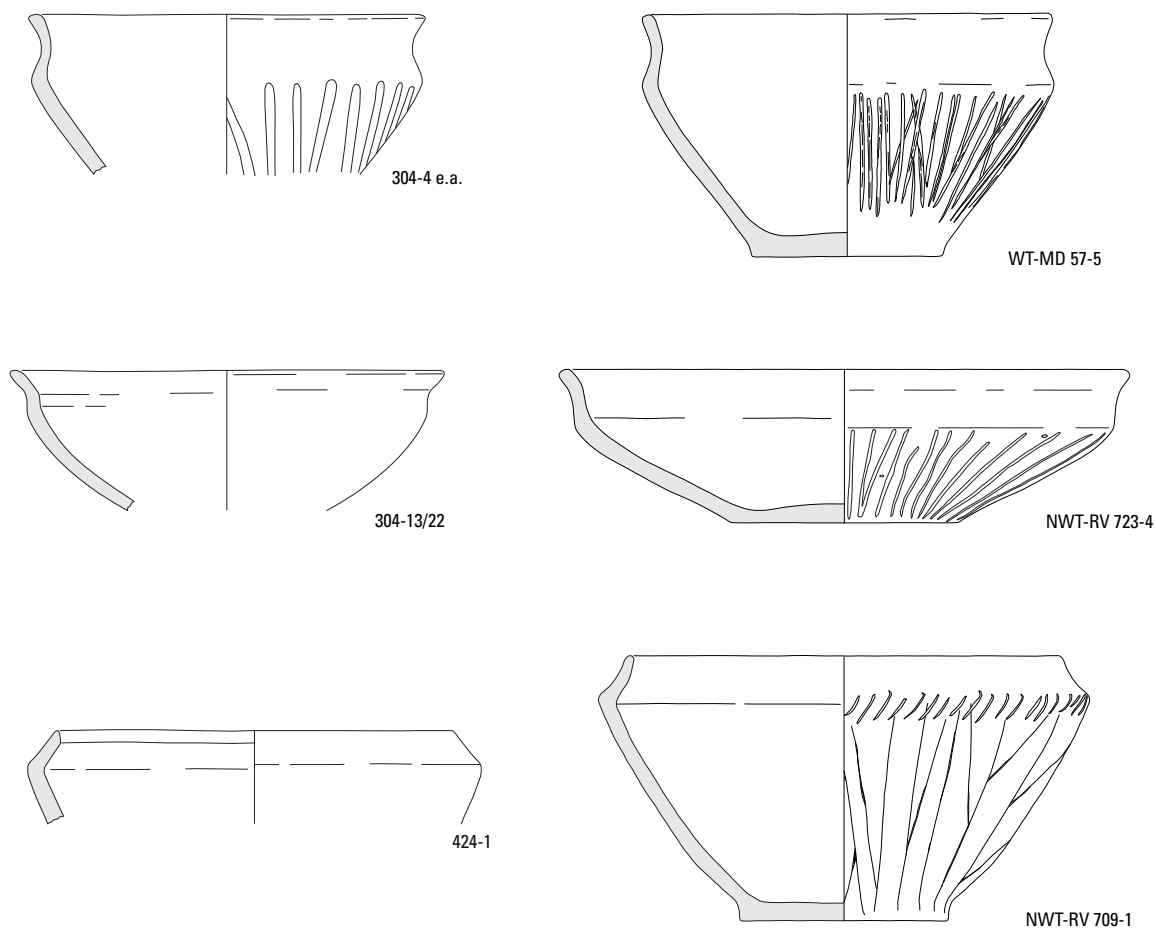

Fig. 8.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Drie kommen van handgevormd aardewerk met parallellen uit grafvelden bij Weert en Nederweert. Schaal 1:4.

Afgezien van scherven uit de aanleg van werkputten, uit wat middeleeuwse sporen en sporen van huis 302 (slechts twee scherven), is al het handgevormde aardewerk afkomstig uit het grafveld in de noordoosthoek van de opgraving. De meeste fragmenten zijn aangetroffen in randstructuur 304 (inclusief graf 321 en de oversnijdende greppel 424), de rest komt uit de randstructuren 305 en 306. Alle aardewerk uit eerstgenoemde randstructuur is handgevormd, uit de andere twee komt ook gedraaid Romeins aardewerk. Bij het laatste materiaal gaat het steeds om vroege Gallo-Belgische bekers uit het begin van de 1ste eeuw na Chr. (zie onder). Al met al is het duidelijk dat het handgevormde aardewerk van de Ter Hofstadlaan te dateren is in de Late IJzertijd en de eerste helft van de 1ste eeuw na Chr.⁸³

8.1.2 GEDRAAID AARDEWERK

Aan de Ter Hofstadlaan is slechts een beperkte hoeveelheid Romeins aardewerk gevonden: slechts 97 items met 227 scherven en een gewicht van 4593 g zijn aan een aardewerksoort toe te wijzen (tabel 8.1). Het geringe aantal scherven is niet opmerkelijk, aangezien in de opgraving alleen de randzone van een

⁸³ In paragraaf 5.1 worden alle argumenten voor de datering van de graven op een rijtje gezet. Handgevormd aardewerk blijft in Zuid-Nederland in de Romeinse tijd

niet lang meer in gebruik, het lijkt nog maar sporadisch voor te komen in de Flavische periode (zie Hiddink 2003, 127-128 met verdere referenties).

nederzetting en een grafveld zijn aangesneden. Daarnaast zijn er slechts twee Romeinse waterputten – waarvan één vergraven in de Middeleeuwen – en ontbreken verdiepte stallen, waardoor we in Someren nauwelijks beschikken over de belangrijkste ‘*artefact traps*’ waaruit in andere nederzettingen de meeste keramiek wordt verzameld.

Hoewel de berekende verdeling van het materiaal over de verschillende aardewerksoorten door de beperkte aantallen in principe niet veel zegt, komt het aardewerkspectrum toch overeen met dat van andere vindplaatsen in de regio (tabel 8.1).⁸⁴ De enige oververtegenwoordigde aardewerksoort is *dolium*, al is deze ook elders belangrijk. Het ontbreken van wijn- of olijfolieamforen is niet opmerkelijk, omdat deze overal in slechts geringe aantallen voorkomen.

In het onderstaande laten we kort de aanwezige aardewerktypen de revue passeren; voor meer informatie over het aardewerk kan worden verwezen naar de zojuist geciteerde opgravingspublicaties.

Terra sigillata

De enige twee aan een vorm toe te schrijven scherven van deze luxe tafelwaar behoren tot borden Dragendorff 18/31 of 31 (fig. 8.2). Dergelijke borden komen voor vanaf het tweede kwart van de 2de eeuw na Chr.

Gallo-Belgisch aardewerk

De meeste scherven van deze aardewerksoort horen tot grote drinkbekers in de trant van Holwerda BW3 (fig. 8.2). Het baksel van enkele exemplaren, zandig-gelig met een rode deklaag, en de ril hoog op de schouder, zijn duidelijk vroege kenmerken. De betreffende bekera zijn vroeg in de 1ste eeuw te dateren.

Terra nigra, zwart aardewerk, wordt ook tot het Gallo-Belgisch aardewerk gerekend. Geen van de scherven uit Someren is met zekerheid tot een type te rekenen, al lijkt 300-16 tot een pot Holwerda BW26 of 27 te behoren. Het laatstgenoemde type is afgebeeld in figuur 8.2, het eerste heeft een zeer scherpe buikknik. Dit soort potten komt voor in de 1ste en het begin van de 2de eeuw na Chr. Eventueel zou 300-10 van een drinkbeker met de vorm van de geverfde Niederbieber 33 kunnen zijn, maar de scherf zou even goed van een ander bekertype afkomstig kunnen zijn. Dit ook omdat de bekera Niederbieber 33 in de 3de eeuw thuishoren; een datering die niet aansluit bij het andere materiaal uit huis 300.

Het laatste item uit de groep van het Gallo-Belgisch aardewerk is 300-17, een scherv van een kurkurn Holwerda BW94 of een jongere variant daarvan (fig. 8.2). Kurkurnen hebben een karakteristiek baksel met vele putjes van uitgebrande kalkmagering. Deze potten werden onder meer gebruikt voor het verpakken van vleesconserven en dateren in de 1ste of het begin van de 2de eeuw na Chr.

Geverfd aardewerk

De meeste fragmenten van het geverfde aardewerk behoren tot drinkbekera. Uitzondering is 300-12, een scherv van een bord Stuart 10 (fig. 8.2). Dergelijke borden komen vooral in de 2de eeuw na Chr. voor. Van de bekera is alleen 307-1 met zekerheid aan een type toe te schrijven; het betreft een Niederbieber 30. Dit type werd in de 2de en 3de eeuw vervaardigd, al komt het met name vanaf ca. 150 na Chr. voor. Item 300-1 is waarschijnlijk ook van een Niederbieber 30, of van een Niederbieber 32. Het laatste type is vanaf 150 na Chr. geproduceerd. De zojuist besproken bekera zijn uitgevoerd in ‘techniek b’, een wit baksel met een donkergrijs-zwarte deklaag dat in de 1ste eeuw eigenlijk nog niet voorkwam. De items 110-2, 300-3, 423-6 en 9103-2 zijn eveneens in dit baksel gemaakt. Alleen 301-4 is in techniek a: witte klei met een rode deklaag. Misschien is deze scherv van een 1ste-eeuwse beker Stuart 1, al zijn er ook andere opties.

⁸⁴ Vergelijk bijvoorbeeld Hiddink 2005a, 184ff. (Lieshout); 2005b, 138ff. (Nederweert); 2008, 140, tabel 10.1 (Deurne).

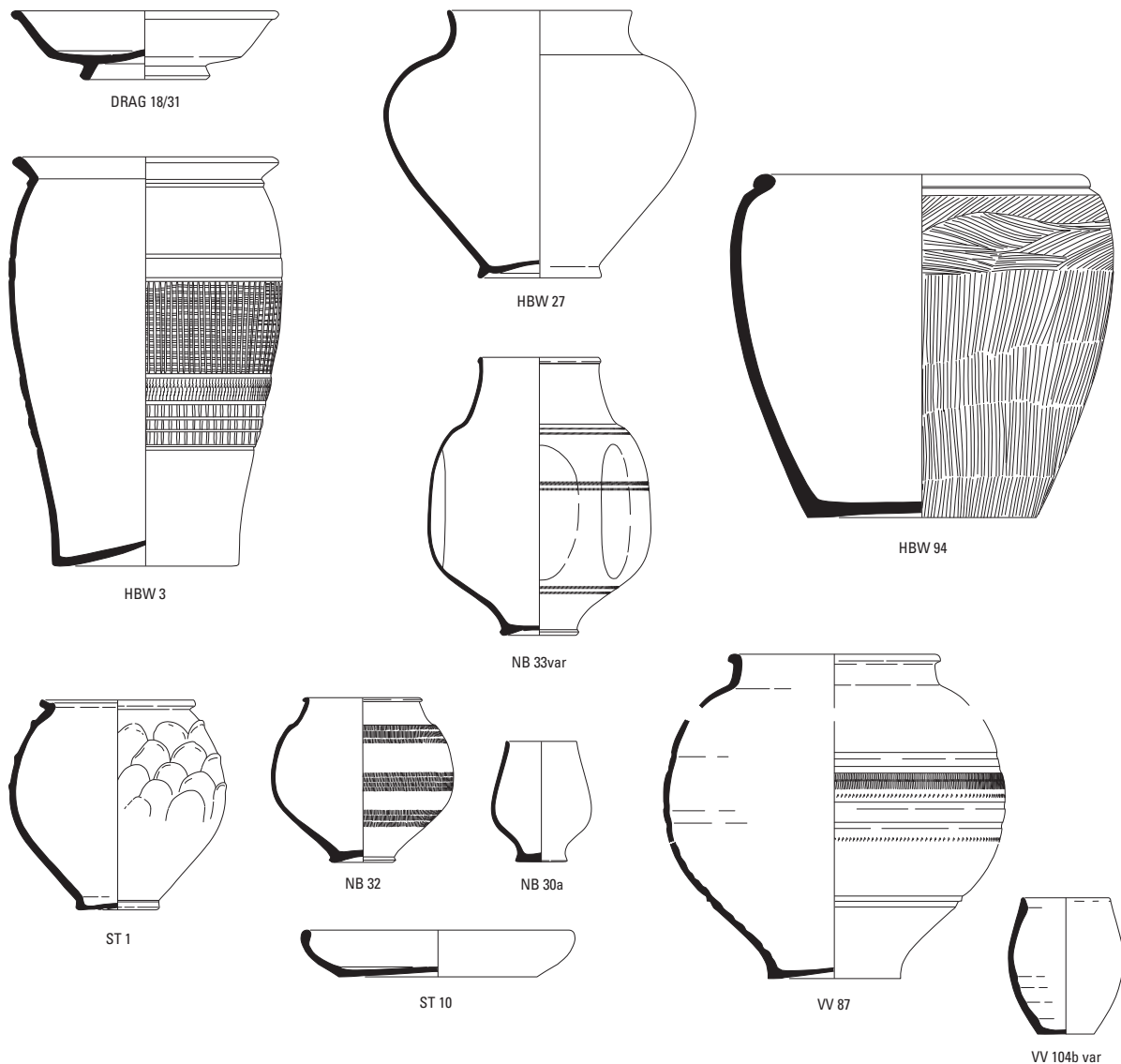

Fig. 8.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Typen van *terra sigillata*, Gallo-Belgisch aardewerk, geverfd en gladwandig-gesmookt aardewerk. Schaal 1:5.

Gladwandig-gesmookt

Deze aardewerksoort is kenmerkend voor de late 2de en 3de eeuw na Chr. Mede in het licht hiervan is het hoogst onzeker of de kleine scherf 300-11 werkelijk van een beker Vanvinckenroye 87 is (fig. 8.2). Item 602-6 is gedetermineerd als behorend tot een gladwandige kruik, maar is heel misschien toch een fragment van een gladwandig-gesmookte Vanvinckenroye 104b.

Gladwandig aardewerk

Het gaat hier in Someren om een beperkt aantal fragmenten, die wellicht alle van kruiken stammen. Het enige op type determineerbare item is 325-4, een rand van een kruik Vanvinckenroye 71 (fig. 8.3). Deze vorm werd vanaf ca. 125 na Chr. geproduceerd.

Ruwwandig aardewerk

Dit aardewerk komt aan de Ter Hofstadlaan relatief veel voor, hetgeen niet verwonderlijk is omdat het hier gaat om gebruiksaardewerk met vele functies (transport, opslag, bereiding, consumptie van voedsel).

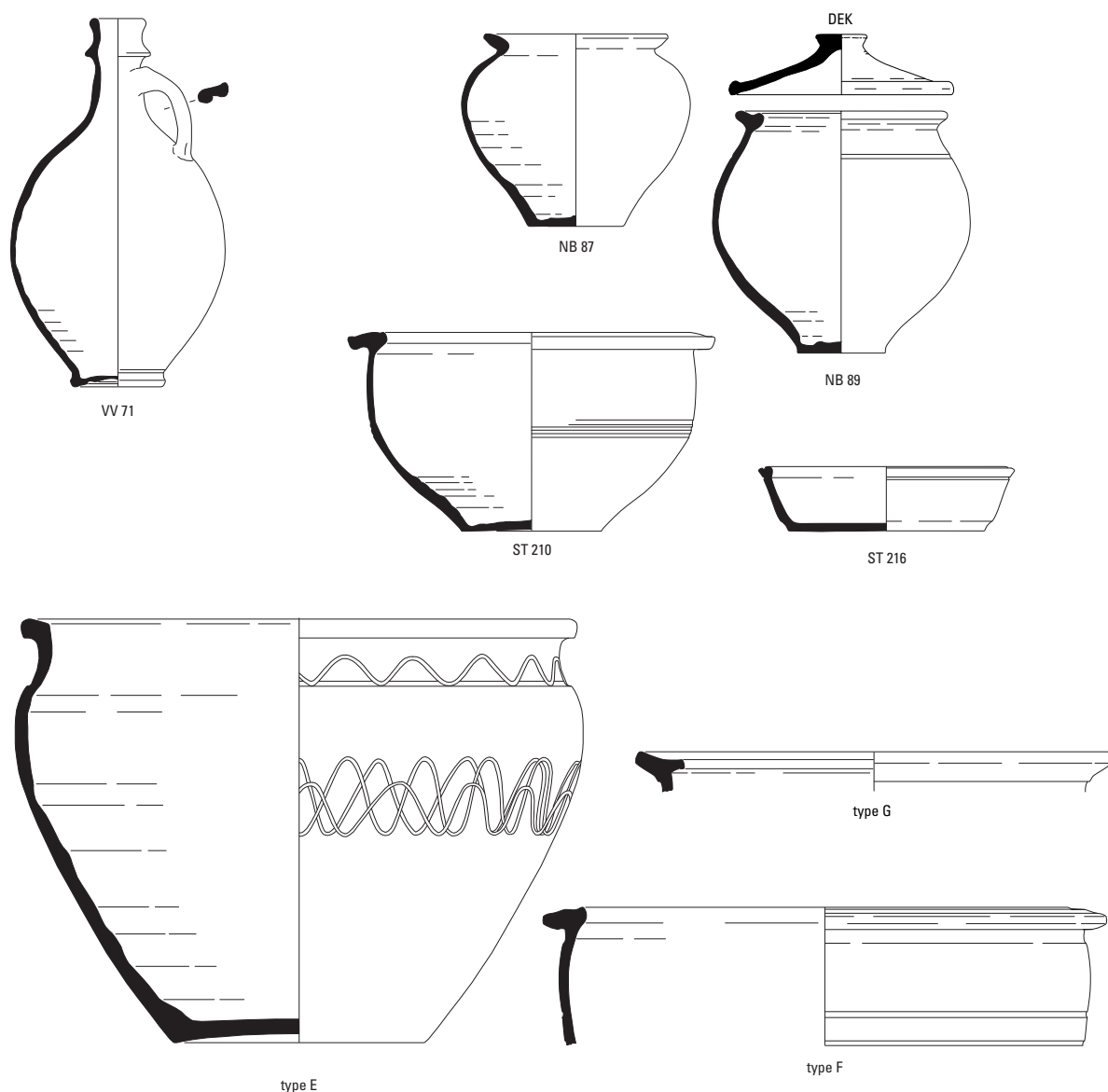

Fig. 8.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Gladwandige kruik, ruwwandig en grijs aardewerk. Schaal 1:5.

De meeste fragmenten zijn van potten met dekselgeul Niederbieber 89, gemaakt vanaf 125, vooral 150 na Chr. (fig. 8.3). In de dekselgeulen pasten deksels zoals onze items 300-18 en 25. Een tweetal scherven is van de 2de/3de eeuwse pot Niederbieber 87. De kom Stuart 210 en het bordje Stuart 216 zijn beide door één exemplaar vertegenwoordigd. Deze vormen zijn niet precies te dateren.

Grijs aardewerk

Grijs aardewerk is vroeger altijd tot het ruwwandig gerekend, maar er is sprake van een groep met een karakteristiek baksel (witgrijs met grijs, 'zandig' oppervlak) en een eigen vormenrepertoire (kommen en potten, geen borden en kannen, geen dekselgeulen). Het grijze aardewerk wordt ergens in onze streken vervaardigd, vanaf de Flavische periode. De weinige op type determineerbare items zijn afkomstig van potten type E en kommen type F en G (fig. 8.3). De beide laatste lijken sterk op de ruwwandige Stuart 210 (zie boven).

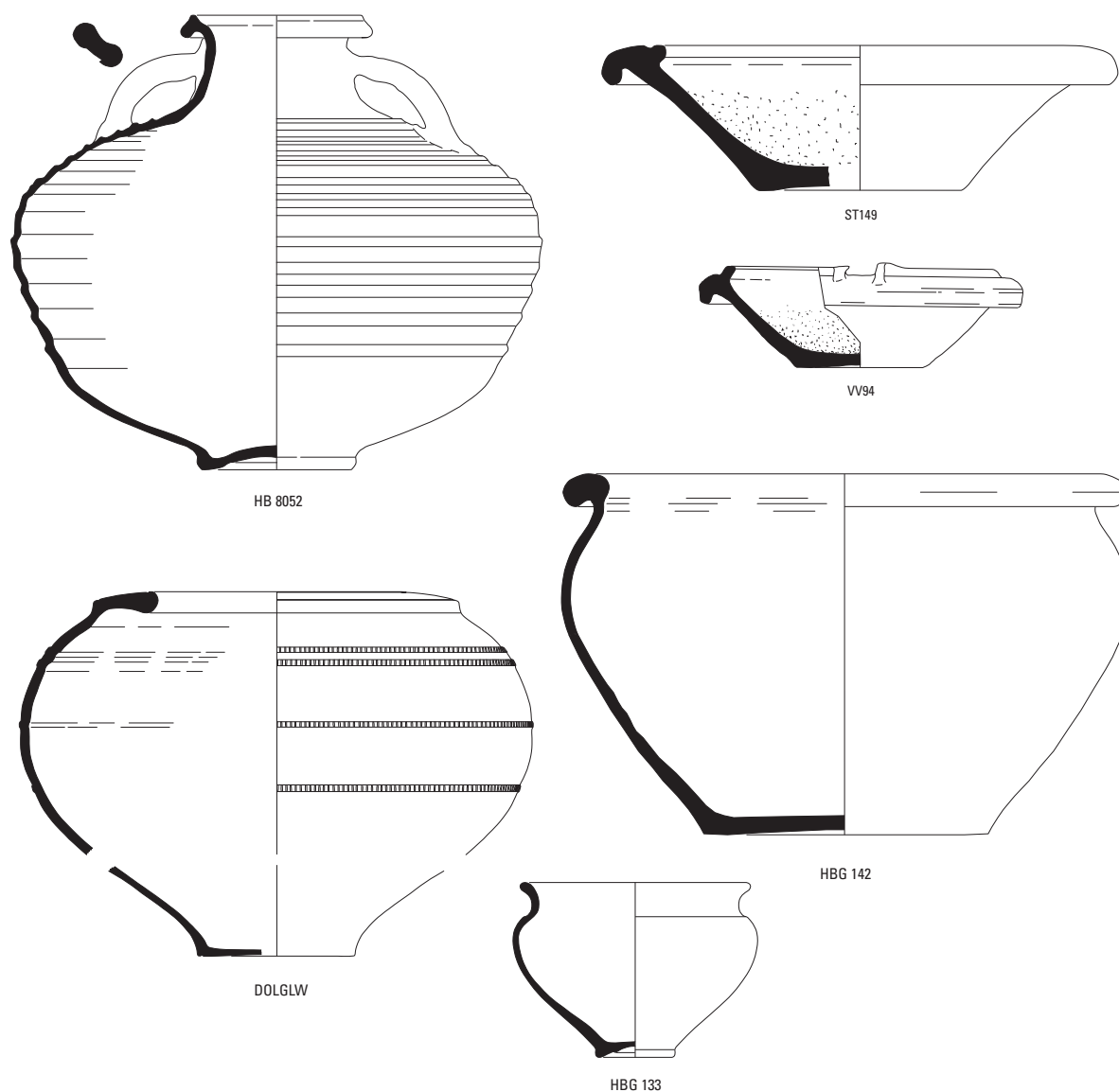

Fig. 8.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Middelgrote standamfoor, wrijfschalen, *dolium* en blauwgrijs aardewerk. Schaal 1:5.

Middelgrote standamfoor

Een aantal items is van standamforen waarin wijn is vervoerd en bewaard. Voor zover aan onze fragmenten af te lezen, behoren ze zeker of waarschijnlijk tot amforen van het type Haalebos 8052 (fig. 8.4). De randen van deze vorm hebben een flauwe dekselgeul en de wand is voorzien van rillen. Deze standamforen zijn gemaakt vanaf 125/150 na Chr.

Wrijfschalen

Wrijfschalen zijn wijde, stevige kommen met een verdikte rand, die voornamelijk werden gebruikt als een soort vijzel voor het maken van kruidenmengsels. In Someren vinden we vooral het type Stuart 149, dat binnen de Romeinse tijd niet preciezer te dateren is (fig. 8.4). Alleen het item 409-9 lijkt te behoren aan een Vanvinckenroye 94 uit de late 2de of de 3de eeuw na Chr.

Dolia

Het betreft hier - doorgaans - erg grote potten, gebruikt voor de bereiding, transport en opslag van de meest uiteenlopende waren (van vissaus tot zaaigoed). In Someren vinden we zowel de handgemaakte

variant Stuart 147 als gedraaide exemplaren. Deze laatste hebben soms een wat kleiner formaat. *Dolia* zijn niet nader te dateren.

Blauwgrijs

Deze aardewerksoort is vermoedelijk in West-Brabant, ergens rond Bergen op Zoom, vervaardigd. Het enige op vorm dateerbare item 602-10 is van een kom, bijvoorbeeld de in figuur 8.4 afgebeelde Holwerda BG 133. De scherven van item 602-11 zijn waarschijnlijk van een voorraadpot/transportcontainer Holwerda BG 142. Het blauwgrijze aardewerk werd met name later in de 2de en in de 3de eeuw in Zuidoost-Nederland gebruikt.

8.2 AARDEWERK UIT DE MIDDELEEUWEN EN LATERE PERIODEN

Henk Hiddink / Sebastiaan Ostkamp

Gemeten naar zowel het aantal fragmenten als het gewicht, is het aardewerk uit de Middeleeuwen en latere perioden de belangrijkste vondstcategorie van het onderzoek aan de Ter Hofstadlaan. Het materiaal is verwerkt op de bij ACVU-HBS gebruikelijke wijze. In eerste instantie zijn de fragmenten direct na het beschrijven van een structuur toegewezen aan ‘items’ ofwel voor de analyse relevante eenheden. In tweede instantie zijn de determinaties gecontroleerd door eerstgenoemde auteur en Elbrich de Boer. Alle items met randfragmenten, items met andersoortige fragmenten die pot-exemplaren laten herkennen (tuiten, oren, standringen, enzovoort) en scherven waarvan de soort c.q. het baksel onduidelijk waren, zijn vervolgens definitief gedetermineerd door de tweede auteur.

Het aardewerk is toegewezen aan tien aardewerksoorten, exclusief de soort ‘overig’, bestaande uit niet nader te determineren fragmenten (tabel 8.2). Het materiaal van de soorten Pingsdorf en blauwgrijs is verder onderverdeeld naar ‘ondersoort’ (tabel 8.3). Voor het Pingsdorf aardewerk zijn dit het Pingsdorf-type (Rijnlands) en Zuid-Limburgs, terwijl het blauwgrijze aardewerk is uitgesplitst naar Paffrath, Elmpt, Elmpt2 en Elmpt3. Waar randen of andere karakteristieke fragmenten voorhanden waren, zijn exemplaren aan een vorm (pot, kogelpot, kan) toegewezen en indien de gehele vorm aan de fragmenten kon worden afgeleid, is een type toegekend. De typen zijn die van het zogenaamde Deventer-systeem, zoals dat onlangs ook is toegepast bij de uitwerking van de ACVU-HBS opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers.⁸⁵ Aanduidingen van typen binnen het systeem bestaan uit een combinatie van aardewerksoort/baksel, vorm en volgnummer, dus bijvoorbeeld ba-pot-1 ofwel Badorf pot 1.

Veruit het meeste post-Romeinse aardewerk van de opgraving Ter Hofstadlaan, ruim 95% van de fragmenten, behoort tot de soorten Pingsdorf, Wit Maaslands, Blauwgrijs, Kempisch en protosteengoed uit de Volle Middeleeuwen (tabel 8.2). Dit aardewerk kan in principe worden gebruikt om de structuren te dateren. Materiaal dat (mogelijk) in de Vroege Middeleeuwen dateert, is slechts door twee scherven vertegenwoordigd. Het gaat daarbij om een fragment van een Badorf pot en een stuk Zuidnederlands Handgevormd aardewerk. Van aardewerk uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd is slechts een veertigtal fragmenten (3%) aanwezig. Het gaat om scherven van steengoed met oppervlaktebehandeling, grijs- en roodbakkend aardewerk. Al deze scherven komen uit greppels van de 600-reeks, ‘restsporen’ en de aanleg van werkputten. Derhalve houden ze verband met activiteiten op het terrein van na de bewoning uit de Volle Middeleeuwen.

Het uit het aardewerk afleiden van een algemene datering is niet eenvoudig voor de middeleeuwse

⁸⁵ Vergelijk Ostkamp/Hiddink 2009, 63-65. De redactie van het Deventer-systeem bestaat uit Hemmy Clevis, Jan Thijssen, Jaap Kottman, Bieke Hillewaert en Sebastiaan Ostkamp, waarbij de registratie van de typen wordt

verzorgd door Peter Bitter. Een digitale versie van het systeem is Deventer systeem 2008 digitaal.pdf, versie maart 2008.

aardewerksoort	aantal items	%	aantal scherven	%	gewicht (g)	%	paragraaf
badorf	ba	1	1	0.1	10	0.1	8.2.1
zuidnederlands handgevormd	zh	1	1	0.1	16	0.1	8.2.2
pingsdorf	pi	117	376	26.4	4700	15.0	8.2.3
wit maaslands	wm	19	79	5.6	1610	5.1	8.2.4
blauwgrijs	bg	206	912	64.1	24404	78.0	8.2.5
kempisch	ke	1	1	0.1	6	0.1	8.2.6
protosteengoed	s5	3	3	0.2	16	0.1	8.2.7
overig	--	4	8	0.6	19	0.1	
steengoed	s2	9	14	1.0	185	0.6	8.2.7
grijsbakkend	g	6	8	0.6	119	0.4	8.2.7
roodbakkend	r	11	20	1.4	217	0.7	8.2.7
totaal		378	1423	100.2	31302	100.3	

Tabel 8.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de aantallen en percentages aardewerk per soort van het materiaal uit de Middeleeuwen en latere perioden.

aardewerksoort	aantal items	%	aantal scherven	%	gewicht (g)	%
pingsdorf - pingsdorf	pi	5	8	2.1	60	1.3
pingsdorf - zuid-limburgs	zl	112	368	97.9	4640	98.7
totaal		117	376	100.0	4700	100.0
blauwgrijs - paffrath	pa	7	7	0.8	33	0.1
blauwgrijs - elmpt	el	132	445	48.8	10198	41.8
blauwgrijs - elmpt2	el2	54	441	48.6	14028	57.5
blauwgrijs - elmpt3	el3	13	19	2.1	145	0.6
totaal		206	912	100.3	24404	100.0

Tabel 8.3. Someren-Ter Hofstadlaan. De verdeling naar 'baksels' binnen een tweetal aardewerksoorten.

bewoning van de Ter Hofstadlaan. De hoeveelheid materiaal en daarmee het aantal op type te determineren exemplaren is beperkt. Aardewerk uit het begin van de Volle Middeleeuwen, ofwel de eerste helft van de 11de eeuw, is schaars (Rijnlands Pingsdorf, Zuidnederlands handgevormd aardewerk). Van de op type te determineren exemplaren zijn die van de pi-pot-4 (cat. 4) uit 1050–1125 na Chr. het oudste, maar in principe kunnen deze bij oudere bewoning buiten het opgegraven areaal behoren (meer naar het oosten).⁸⁶ De meeste potten horen echter thuis in de periode vanaf 1125 na Chr. Onder het blauwgrijze

⁸⁶ Zie hieronder, paragraaf 8.2.3. De aanduiding 'cat.' verwijst naar de nummers van de aardewerkcatalogus in bijlage 6.

aardewerk zijn er enkele typen die pas na 1200 zijn vervaardigd (bg-kog-3 (cat. 7), bg-kan-3 (cat. 5)), waaruit blijkt dat de bewoning zeker tot in de 13de eeuw heeft doorgelopen. Ook de aanwezigheid van enkele scherven protosteengoed wijst in deze richting. Uitgaande van het aardewerk is het echter niet waarschijnlijk dat het tweede kwart van die eeuw wordt gehaald. Het aantal scherven protosteengoed uit de opgraving is gering en latere vormen als blauwgrijze voorraadpotten en kommen met ‘*dolium*-achtige randen’ zijn niet gevonden. Al met al lijken alle onderzochte structuren te dateren in de periode 1125-1225, hoewel een iets eerdere of latere datering niet helemaal is uit te sluiten.

De verschillende aardewerksoorten worden in het onderstaande besproken. Anders dan in eerdere delen van de *Zuidnederlandse Archeologische Rapporten*, worden de besproken aardewerktypen niet in dit hoofdstuk afgebeeld. In de aardewerkcatalogus van bijlage 6 worden van de belangrijkste typen beschrijvingen en afbeeldingen gepresenteerd. De laatste zijn veelal aangevuld op basis van voorbeelden van elders. Dezelfde stukken zijn zonder aanvullingen opgenomen in de catalogi van de structuren, samen met de rest van het getekende aardewerk.

8.2.1 BADORF

Van vroeg-middeleeuws Badorf-aardewerk is slechts één fragment aangetroffen, bij de aanleg van werkput 105. Het betreffende aardewerk werd niet alleen gemaakt in Badorf, zo’n 15 km ten zuidwesten van Keulen, maar ook in naburige plaatsen als Pingsdorf, Walberg, Eckberg en Walberberg. Onze randscherf (cat. 1) behoort tot een ba-pot-1, ofwel het type Dorestad WIIa, een bolle pot met afgeronde rand en een lensbodem. Badorf is globaal tussen 800 en 1000 na Chr. te dateren, onze pot is waarschijnlijk 9de-eeuws. Omdat binnen het opgegraven areaal alleen structuren uit de Volle Middeleeuwen zijn aangetroffen, suggereert de randscherf de aanwezigheid van vroeg-middeleeuwse bewoning (of andere activiteiten) in de directe nabijheid van het opgravingsterrein.

8.2.2 ZUIDNEDERLANDS HANDGEVORMD

Net als van Badorf is van deze aardewerksoort niet meer dan één (wand)scherf gevonden (407-2). Zuidnederlands handgevormd is een term voor lokaal of regionaal geproduceerd aardewerk dat als het ware een tegenhanger is van het kogelpotaardewerk uit Midden en Noord-Nederland.⁸⁷ De potten zijn doorgaans niet rond, maar wat hoger van vorm en hebben een vlakke of lensvormige bodem. Zuidnederlands handgevormd is vaak direct te herkennen aan de gelaagdheid op de breuk: een wat dikkere donkergrijze laag tussen dunne lichtgrijze lagen. Het aardewerk is vervaardigd tussen het begin van de 9de eeuw en het derde kwart van de 11de eeuw (of iets later). De enige scherf uit ons onderzoek is afkomstig uit een spoor van huis 407, dat aanzienlijk jonger is. Ook dit fragment hangt dus eerder samen met oudere bewoning in de omgeving van het opgegraven areaal.

8.2.3 PINGSDORF

Met de term Pingsdorf aardewerk wordt binnen het Deventer-systeem niet alleen aardewerk aangeduid dat specifiek uit het Duitse plaatsje Pingsdorf afkomstig is. De term dekt een veel bredere lading en staat voor al het aardewerk dat in de ‘Pingsdorf-traditie’ is te plaatsen. Het gaat om witbakkend aardewerk, vervaardigd uit tertiaire klei, dat zich (meestal) van andere groepen onderscheidt door een typische rode

⁸⁷ Verhoeven 1993.

(ijzeroxide) beschildering. Dit wil overigens niet zeggen dat alle producten beschilderd zijn. De vroegste productie van dit aardewerk vindt vanaf de late 9de eeuw in Pingsdorf en directe omgeving plaats. Vanaf ongeveer 1050 zijn er qua vorm en versiering veel overeenkomsten met producten uit Zuid-Limburg (Brunssum-Schinveld, Nieuwenhagen, Waubach). Het materiaal uit Pingsdorf is doorgaans iets fijner gemagerd, maar het verschil met Zuid-Limburgs is zelfs voor specialisten soms moeilijk te zien.

Aan de Ter Hofstadlaan is 'echt' (Rijnlands) Pingsdorf door 8 wandscherven vertegenwoordigd, waarvan de vormen niet te bepalen zijn. De scherven kunnen dateren tot in de tweede helft van de 12de eeuw. Ze kunnen derhalve zowel samenhangen met oudere, niet opgegraven bewoning als met de bewoning op het opgravingsterrein zelf.

Veruit het meeste aardewerk in de Pingsdorf-traditie is aan de Zuid-Limburgse pottenbakkerscentra toe te schrijven. Enkele randen zijn blokvormig en behoren zeker of waarschijnlijk tot gedraaide potten van het type pi-pot-4 (cat. 4). Dergelijke potten stammen uit 'periode A' van de Zuid-Limburgse traditie en dateren derhalve in de periode van ca. 1050-1125 na Chr. De fragmenten uit kuil 433 lijken wat ouder dan het andere aardewerk in het spoor (zoals 433-9, een bg-pot-4a (cat. 9)). Het is echter opmerkelijk dat ook in de nabijgelegen sporen 425 en 442 fragmenten van een pi-pot-4 aanwezig zijn en dat het type elders binnen de opgraving niet is aangetroffen. Een verklaring zou kunnen zijn dat direct ten oosten van de opgraving een erf uit de tweede helft van de 11de of het begin van de 12de eeuw heeft gelegen, waarvan materiaal dan in onze sporen terecht is gekomen. Het is echter ook niet uit te sluiten dat de fragmenten samenhangen met (een deel van) de gebruikperiode van huis 409.

Het meest voorkomende type in Zuid-Limburgs aardewerk (10 items) is de pi-kog-1 uit de periode 1125-1175 na Chr. (cat. 2 en 3). Verder zijn scherven van twee drinkbekers (410-1, 434-4) en twee kannen (407-6, 418-12) verzameld. Deze exemplaren zijn te fragmentarisch om er een type of datering aan te koppelen. Wel zijn de beide kannen in 'periode II' van de Zuid-Limburgse productie te plaatsen, dus vanaf ca. 1200 na Chr.

8.2.4 WITBAKKEND MAASLANDS AARDEWERK

Deze aardewerkgroep wordt ook wel aangeduid als aardewerk uit Andenne en het Midden-Maasgebied. Het is geproduceerd in plaatsen als Andenne, Wierde en Huy. Het aardewerk is geelwit van kleur en de klei bevat wat fijn zand. Het materiaal kan gedeeltelijk (geel of groen) geglaazuurd zijn. Met 79 fragmenten maakt het ruim 5% van het aardewerk uit. Maaslands aardewerk is zowel aangetroffen in de sporen van structuren uit de Volle Middeleeuwen als jongere greppels en de aanleg van werkputten. Er is een tweetal pottypen te herkennen: de wm-pot-2 (cat. 11) met de karakteristieke manchtrand uit de periode 1125-1200 en een kleine pot, die helaas te incompleet is om zeker bij een type in te delen (cat. 12). Deze dateert in de periode 1125-1175 na Chr. Een aardig voorwerp is de complete spinsteen wm-spi-1 (cat. 13) uit greppel 607.

8.2.5 BLAUWGRIJS AARDEWERK

De keuze voor de term 'blauwgrijs aardewerk' is geïnspireerd op de Duitse term 'blaugraue ware'. Onder de noemer blauwgrijs aardewerk vinden we al die grijze baksels uit de Volle Middeleeuwen die afkomstig zijn uit het huidige Duitsland. De producten zijn doorgaans handgemaakt en de meest gangbare vorm is de kogelpot. Daarnaast komen echter ook kannen, kommen en voorraadpotten voor. Voorheen werd het blauwgrijze aardewerk ook wel als Paffrath of Elmpt aangeduid. Er zijn echter verschillende redenen dit materiaal tot één groep te rekenen. In de eerste plaats zijn verschillende, veel voorkomende (kogelpot) vormen in beide baksels gemaakt. Daarnaast bestaan allerlei baksels die tussen het 'echte' Paffrath-baksel

(schilferig met een glanzend oppervlak) en Elmpt in liggen (grijs-witte breuk, (donker)grijs oppervlak). Ten slotte is gebleken dat 'Elmpt' niet alleen in de gelijknamige plaats en het nabijgelegen dorp Brügggen werd vervaardigd, maar ook wel ten oosten van de Rijn.

Bij het uitwerken van het materiaal uit Someren is binnen de groep blauwgrijs – voor zover mogelijk – een onderscheid gemaakt tussen Paffrath (zie boven), Elmpt, Elmpt 2 en Elmpt 3. Als Elmpt 2 hebben we aardewerk benoemd dat erg hard gebakken is. Het kan hierbij gaan om materiaal met een roodbruine kern en een (donker)grijs oppervlak, dan wel om klinkend hard gebakken homogeen grijs aardewerk met opvallende witte spikkeltjes in de klei (aard onbekend, mogelijk kwarts). De aanduiding Elmpt 3 is gebruikt voor wat zachter, heel lichtgrijs tot crèmekleurig aardewerk met donkere vlekken op het buitenoppervlak. Dit materiaal was soms moeilijk van Zuid-Limburgs te onderscheiden en eigenlijk betreft het een soort 'restcategorie'. De aanduiding Elmpt tenslotte, is gebruikt voor de rest van het blauwgrijze aardewerk. Hieronder bevindt zich dus ook het meest karakteristieke Elmpt-baksel met een witgrijze kern en een grijs-blauwgrijs oppervlak. Het Elmpt 3-baksel vormt de jongste bakselgroep, gevolgd door het (klassieke) Elmpt-baksel. Het Elmpt 2-baksel is het jongste. Hoewel sprake is van een evolutie binnen de bakselgroepen, bestaat tevens een flinke overlap in tijd. Voor wat betreft de toewijzing van scherven aan typen spelen de zojuist besproken 'baksel' echter geen rol.

Aangezien blauwgrijs aardewerk overheerst aan de ter Hofstadlaan, is het niet verwonderlijk dat we binnen deze soort verhoudingsgewijs de grootste variatie aan typen vinden (die op zich nog bescheiden is). Het meest voorkomende type – met elf items – is de bg-kog-2, een kogelpot met driehoekige rand uit het tijdvak 1150-1225 na Chr. (cat. 6). Iets jonger zijn de vier exemplaren van bg-kog-3, een kogelpot met een groef in de afgeplatte rand en één exemplaar van de bg-kog-6 met een lip aan de binnenzijde van de afgeronde rand (cat. 7-8). Vooral in de kuilen 433 en 434 zijn fragmenten gevonden van grote voorraadpotten van het type bg-pot-4a uit de periode 1150-1225 na Chr. (cat. 9). De pot is van een type dat zowel met een bolle bodem (4a) als met een standring (4b) voorkomt. De hier gevonden exemplaren hebben een bolle bodem. Mogelijk ook van een voorraadpot zijn de randen 413/3 en 4 (cat. 10). Tenslotte zijn fragmenten aangetroffen van twee kannen bg-kan-3, daterend in de vroege 13de eeuw (cat. 5).

8.2.6 KEMPISCH AARDEWERK

Kempisch aardewerk is grijsbruin van kleur en heeft een wat 'zandig' baksel. Het betreft materiaal dat ergens in Zuid-Nederland, mogelijk West-Brabant, vervaardigd moet zijn. Het wordt gedateerd vanaf het tweede kwart van de 12de eeuw.⁸⁸ De determinatie van het enige fragment in Someren (400-5) is echter onzeker.

8.2.7 LAAT-MIDDELEEUWS AARDEWERK

Rond 1200 begonnen pottenbakkers in het Rijnland en Zuid-Limburg te experimenteren met de kleisamenstelling en een hogere baktemperatuur om echt waterdichte potten te maken. Aldus ontstond in eerste instantie het zogenaamde protosteengoed (s5 in het Deventer-systeem). Bij dit aardewerk is de magering nog zichtbaar. Aan de Ter Hofstadlaan zijn maar drie scherven protosteengoed aangetroffen, in kuil 439 en de greppels 602 en 610.

Het protosteengoed werd later verfraaid door onderdompeling in een papje van ijzerhoudende klei (ijzerengobe) en door een verdere verhoging van de baktemperatuur ontstond uiteindelijk steengoed uit geheel gesinterde klei. Het steengoed uit onze opgraving is steeds voorzien van een oppervlaktebehan-

⁸⁸ Verhoeven 1988, 339-340, fig. 61.

item	omschrijving	afbeelding
<i>Brons</i>		
107-9	fragment hengel	fig. 8.5
107-10	siernagel	fig. 8.5
409-33	druppel	--
409-39	miniem fragment	--
8301-12	2 minieme fragmenten	--
<i>IJzer</i>		
300-32	spijker groot	--
300-33	wagenbeslag	pl. 10, 1; fig. 8.9, 1
300-34	wagenbeslag	pl. 10,2 ; fig. 8.9, 2
300-35	wagenbeslag	pl. 10, 3; fig. 8.9, 3
300-36	wagenbeslag	pl. 10, 4; fig. 8.9, 4
300-37	askap	pl. 10, 5; fig. 8.10, 5
300-38	askap	pl. 10, 6; fig. 8.10, 6
300-39	stootring	pl. 10, 7; fig. 8.11, 7
300-40	stootring	pl. 10, 8; fig. 8.11, 8
300-41	wagenonderdeel?	pl. 10, 9; fig. 8.11, 9
300-42	voetboei	pl. 9; fig. 8.6
300-43	voetboei	pl. 9; fig. 8.6
301-12	spijker middelgroot	--
301-13	kram	--
304-9	spijker groot	--

Tabel 8.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de metaalvondsten.

deling (s2), meestal een combinatie van ijzerengobe en zoutglazuur (s2). Voor zover aan de scherven af te lezen, gaat het om kannen (misschien een enkele beker) uit Raeren en Langerwehe, daterend vanaf de 13de/14de eeuw. Het steengoed is steeds afkomstig uit de aanleg van werkputten of de vulling van greppels uit de 600-reeks. Het materiaal heeft dus niets meer te maken met de bewoning op het terrein, maar met het latere gebruik als akker.

Onder het laat-middeleeuwse aardewerk is er tenslotte grijs (g) en roodbakkend (r) materiaal. Dit aardewerk werd vanaf het midden van de 14de eeuw op grote schaal in onze streken vervaardigd. Het grijze aardewerk is geproduceerd tot in het begin van de 16de eeuw, het rode tot en met de 19de eeuw. In het licht van het laatste is het niet verwonderlijk dat alle grijs- en roodbakkende scherven gevonden zijn bij de aanleg van vlakken en in de vulling van jonge greppels. Onder het grijs is het enige op type te determineren fragment van een g-pot-10 uit de eerste helft van de 14de eeuw. Van het roodbakkend konden geen typen worden bepaald.

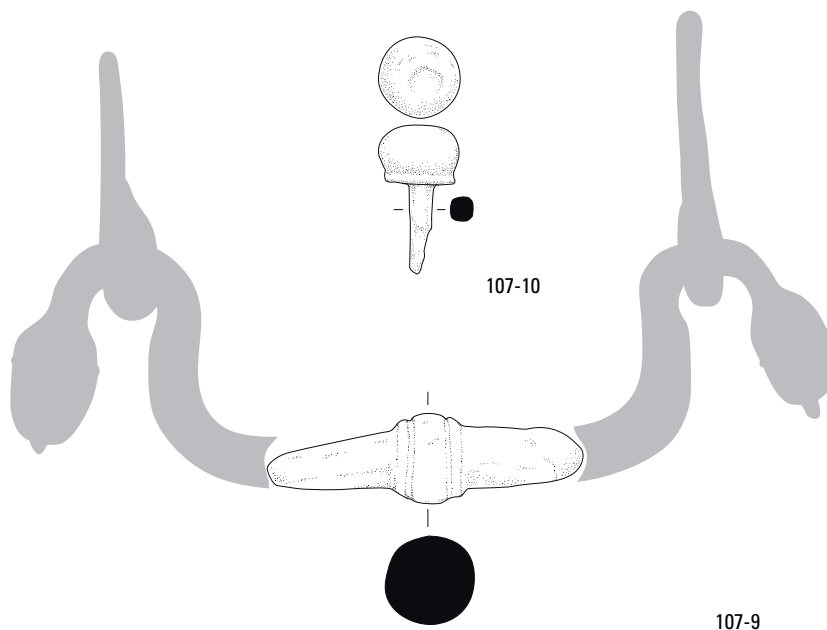

Fig. 8.5. Someren-Ter Hofstadlaan. Bronzen handvatfragment en siernagel. Schaal 2:3.

8.3 METAAL

Henk Hiddink

Het onderzoek aan de Ter Hofstadlaan heeft slechts 20 voorwerpen/items van metaal opgeleverd, maar daaronder bevinden zich wel enkele heel interessante zaken (tabel 8.4).⁸⁹

De minder in het oog springende voorwerpen zijn wat betreft het brons een bronsdruppel en drie kleine schilfertjes brons (409-39, 8301-12). Onder het ijzer is sprake van drie spijkers en een kram.

De twee vermeldenswaardige bronzen voorwerpen zijn 107-9 en 10 (fig. 8.5). Het eerste is een fragment van een hengel; het middelste deel om precies te zijn. Dergelijke hengsels waren bevestigd aan kisten en meubelstukken. Het tweede bronzen voorwerp is een siernagel of -niet. Ook in dit geval kan sprake zijn van een onderdeel van een kist(je) of meubelstuk. Beide voorwerpen zijn in de aanleg van werkput 107 aangetroffen, maar het valt natuurlijk niet te bewijzen of ze al dan niet bij elkaar horen.

Eveneens tijdens de aanleg van werkput 107 kwamen bovenin spoor 56 een paar enorme roestklompen tevoorschijn. De klompen waren zo groot en hard dat de bak van de kraan er met een harde tik op af schampte. Natuurlijk waren we erg benieuwd of er voorwerpen in de corrosie schuil gingen en de eerste röntgenfoto's bij Restaura toonden dat dit inderdaad het geval was. De rondingen van de boeien 300-42 en 43 waren goed te zien en 300-41 leek - naar later bleek onterecht - een deel van het bijbehorende slot. Het is een enorm karwei geweest de ijzeren voorwerpen uit het roest vrij te maken, maar uiteindelijk is dit zeker de moeite waard gebleken.

De zojuist genoemde voetboeien zijn prachtig gesmeed (fig. 8.6; plaat 9). Bij elke boei loopt een ca. 12 mm brede en 4-5 mm dikke, gebogen strip aan de uiteinden uit in een oog. De andere zijde van het oog gaat vervolgens over in de binnenzijde van de boei: een 25-28 cm brede strip met een C-vormige doorsnede. Deze vorm zorgt ervoor dat de huid van de geboeide minder snel beschadigt. De binnendoor-

⁸⁹ Niet meegerekend is een speelgoedautotje uit de aanleg (105-9).

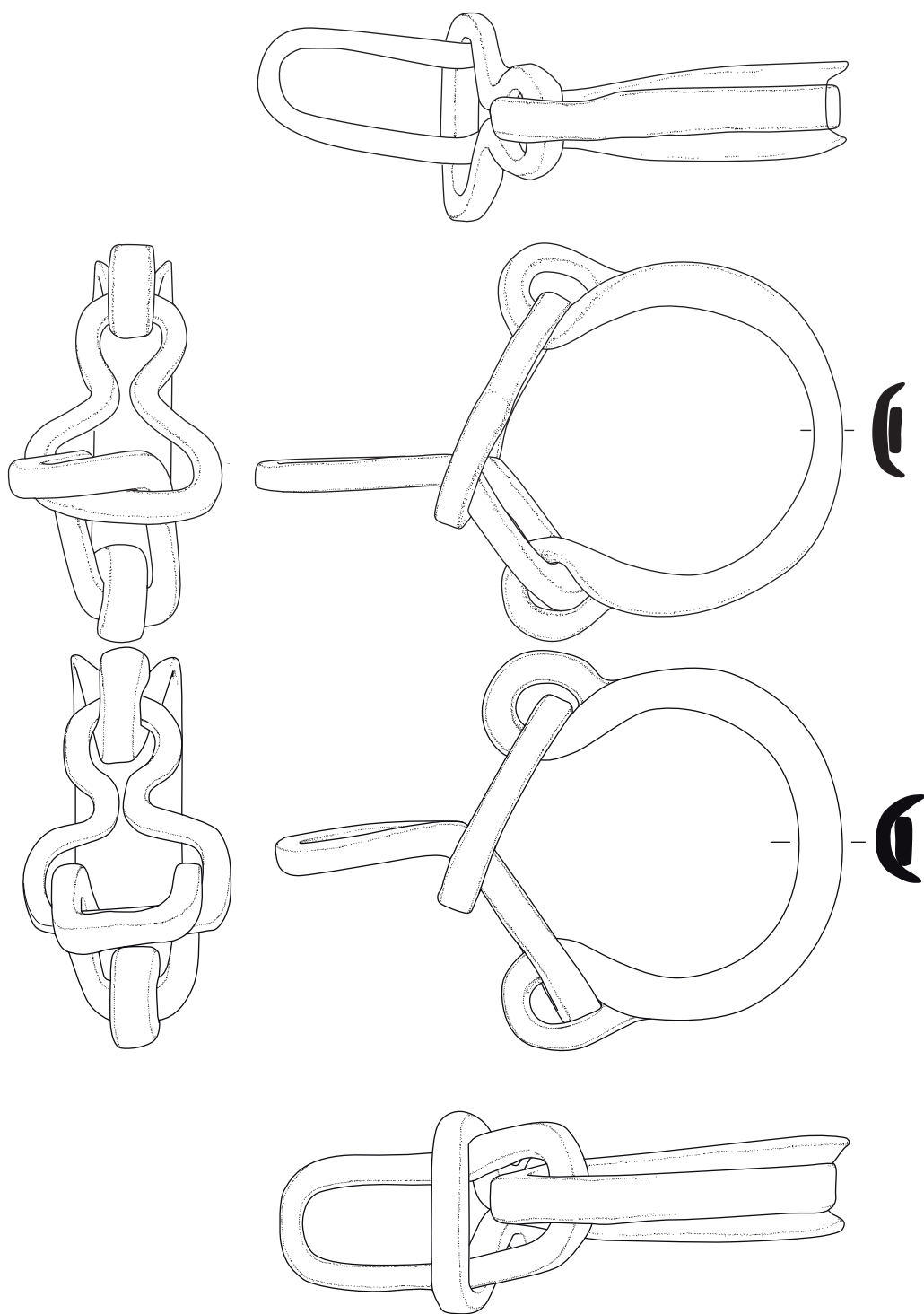

Fig. 8.6. Someren-Ter Hofstadlaan. Twee ijzeren voetboeien (300-42/43). Schaal 1:2.

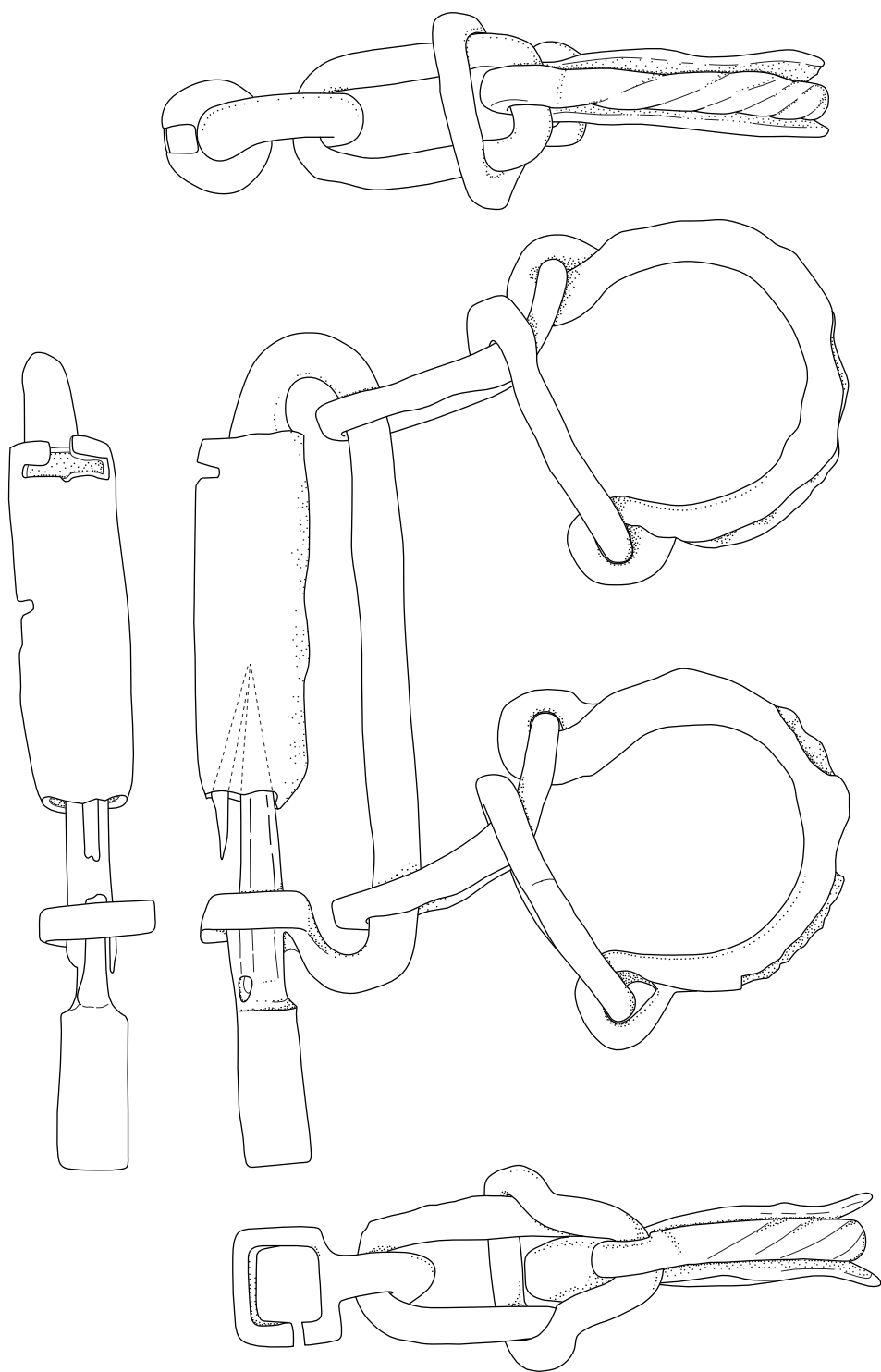

Fig. 8.7. Set ijzeren voetboeien met slot uit de opgraving Hoogeloon-Kerkakkers (Zondervan 1994, nr. 72). Schaal 1:2.

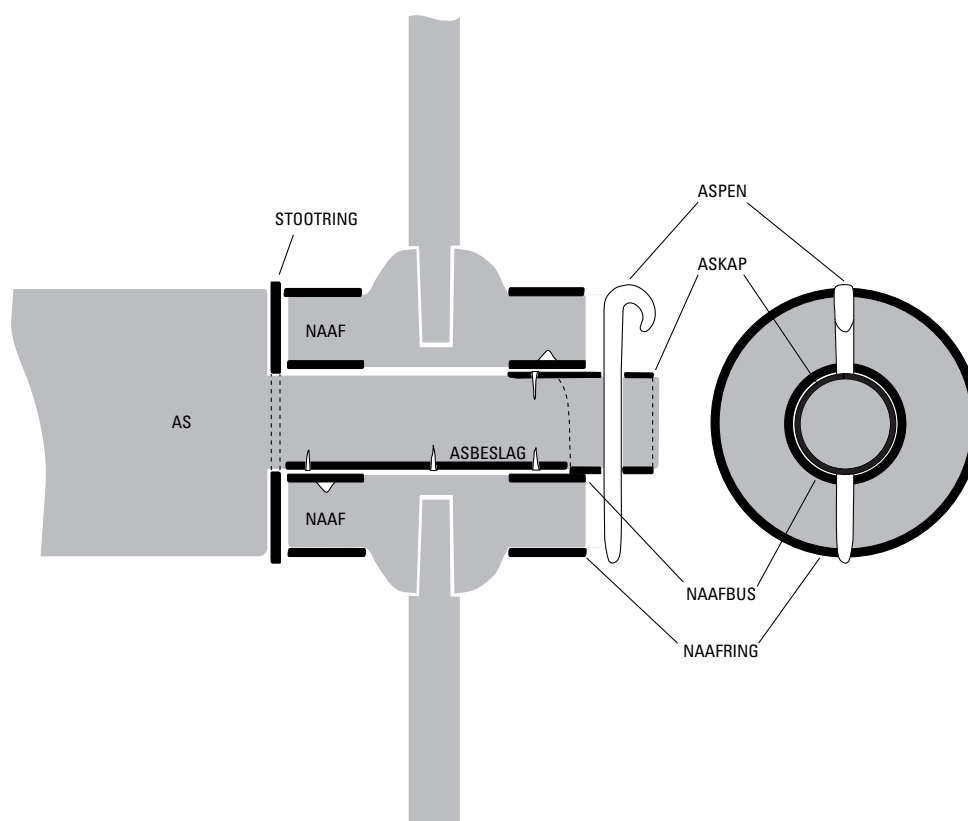

Fig. 8.8. Schematische doorsnede en aanzicht van een houten wagenas met bijbehorend ijzerwerk.

snede van 8 cm geeft aan dat we zeker niet met handboeien te maken hebben, want daarvoor is deze te klein. De diameter is ook aan de kleine kant voor de meeste halzen, dus het kan bijna niet anders of het gaat om voetboeien. Aan één van beide ogen van elke boei is een ‘sleutelgatvormige’ schakel bevestigd en aan het andere oog een tweede schakel. Deze laatste past door het brede oog van de eerste schakel en steekt naar boven uit. Oorspronkelijk moet hier een slot hebben gezeten, zoals te zien is bij het in figuur 8.7 afgebeelde stel boeien dat op het terrein van de *villa* van Hoogeloon-Kerkackers is aangetroffen.⁹⁰

Het is de vraag of de bewoners van huis 300 het slot hebben gebruikt om een slaaf of gevangene vast te ketenen,⁹¹ want de wijze waarop de boeien zijn gevonden, kan dit bewijzen noch ontkrachten. In de paalkuil waarin ze werden aangetroffen,⁹² hadden de boeien in ieder geval geen bijbehorend slot meer en gingen ze vergezeld van enkele onderdelen van een wagen. Blijkbaar heeft men de ijzeren voorwerpen willen bewaren voor hergebruik of omsmeden.

⁹⁰ Deze opgraving is helaas nog niet gepubliceerd; voor de boeien zie echter Slofstra 1987, 81; Zondervan 1994, 21, 50, nr. 72. Het slot van de Hoogeloonse boeien bestaat uit een beugel (die door de schakels van de boeien werd gestoken) met daaraan het slot. Een losse grendel (links op de afbeelding) met één of twee verende ‘weerhaken’ werd in de buis van het slot gestoken en kon vervolgens niet worden teruggetrokken. Voor het laatste was de sleutel nodig die vanaf de achterzijde van het slot naar voren werd bewogen. Aldus werden de veren van de grendel ingedrukt en kon de laatste weer worden losgehaald.

⁹¹ Het type boei als dat van Someren-Ter Hofstadlaan wordt gebruikt om een persoon het lopen te beletten. Andere typen boeien uit de Romeinse tijd waren vergelijkbaar met de tegenwoordige handboeien of bestonden uit (hals- of enkel)boeien verbonden door een lange ketting, waarmee meerdere gevangenen lopend konden worden overgebracht. Voor Romeinse boeien en de bijbehorende sloten, zie Künzl 1993.

⁹² Voor een uitgebreidere beschrijving van het spoor, zie paragraaf 12.1.

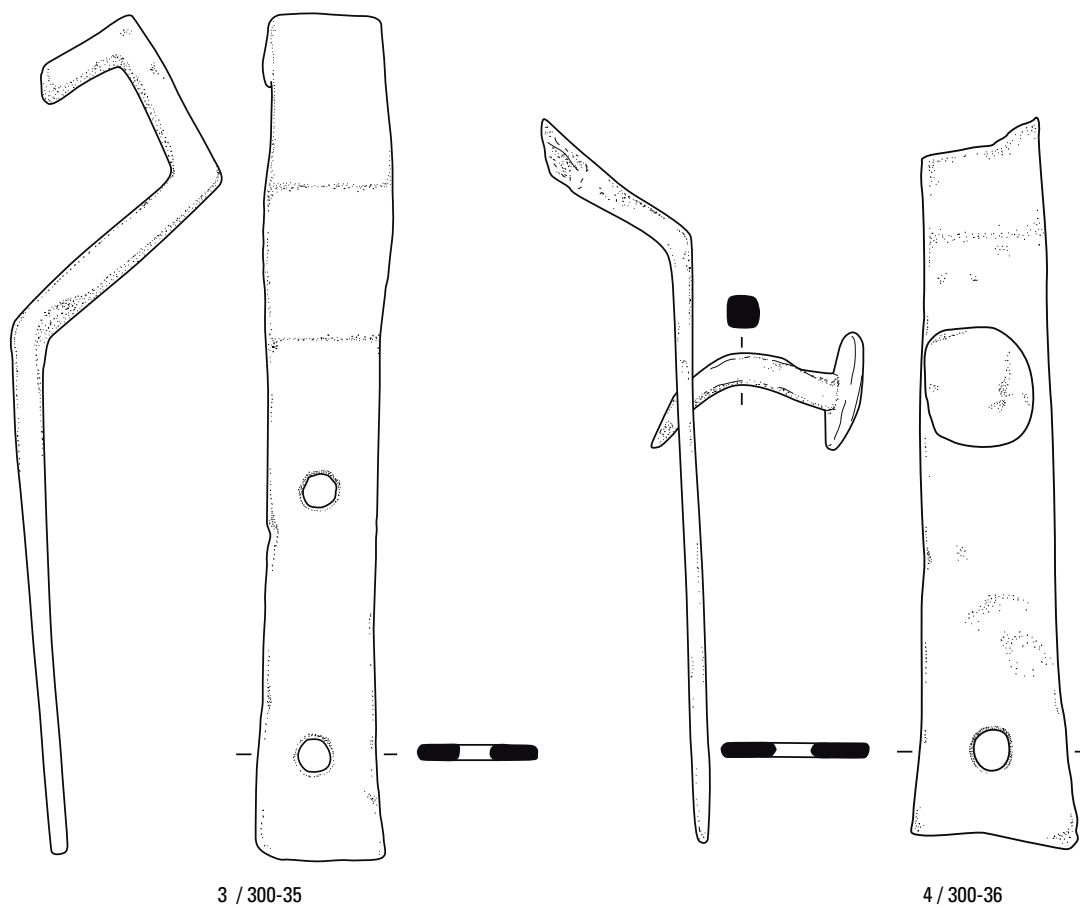
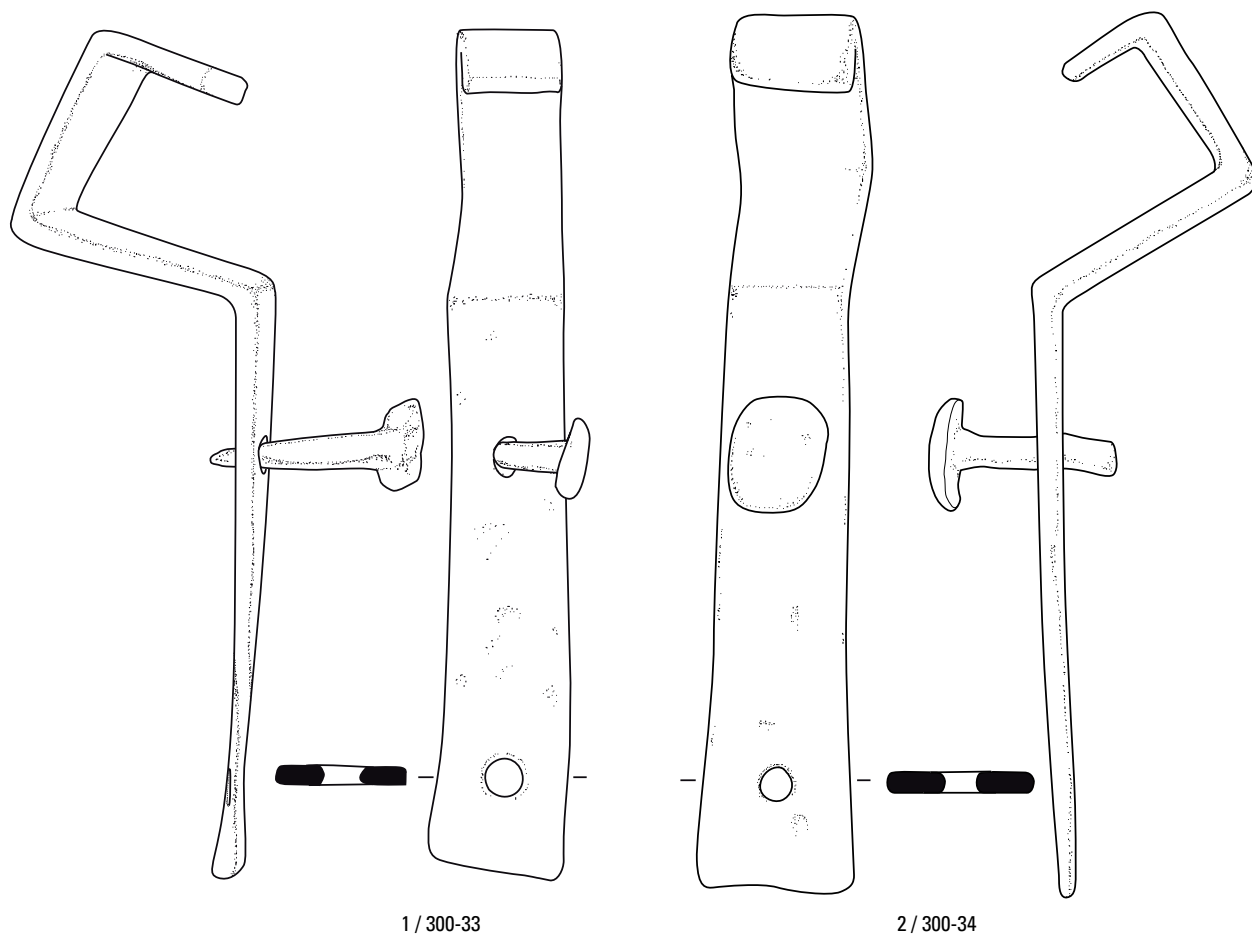
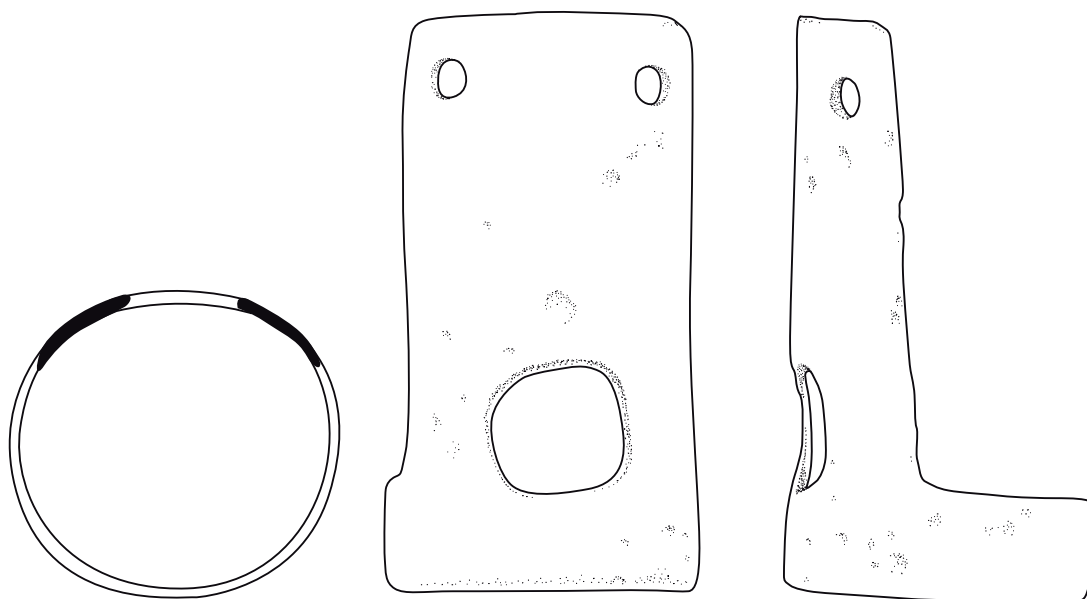
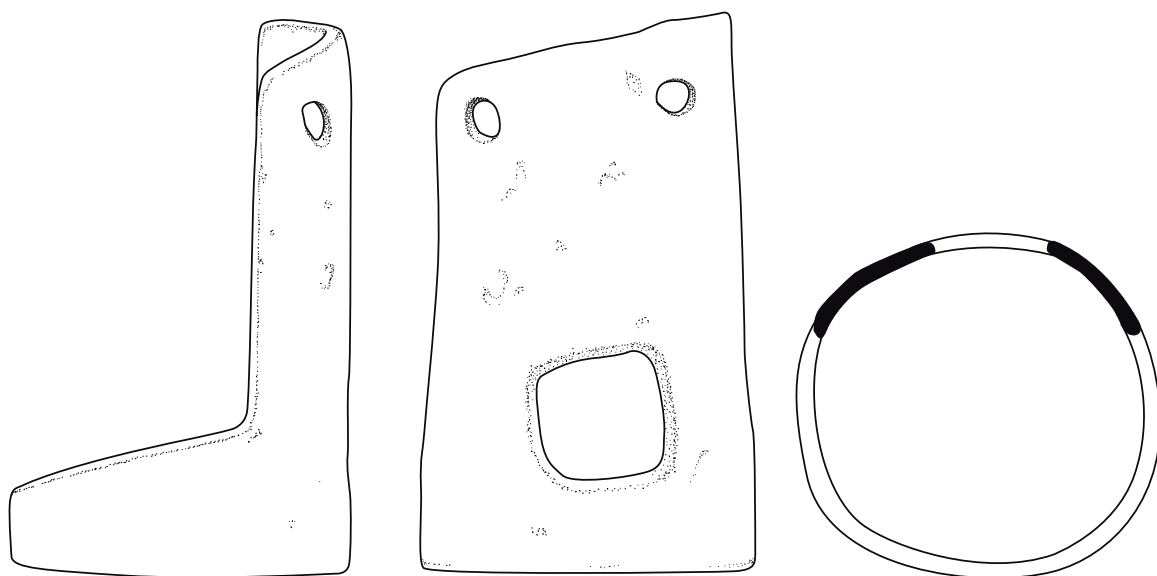

Fig. 8.9. Someren-Ter Hofstadlaan. IJzeren wagenbeslag (300-33 tot en met 36). Schaal 2:3.

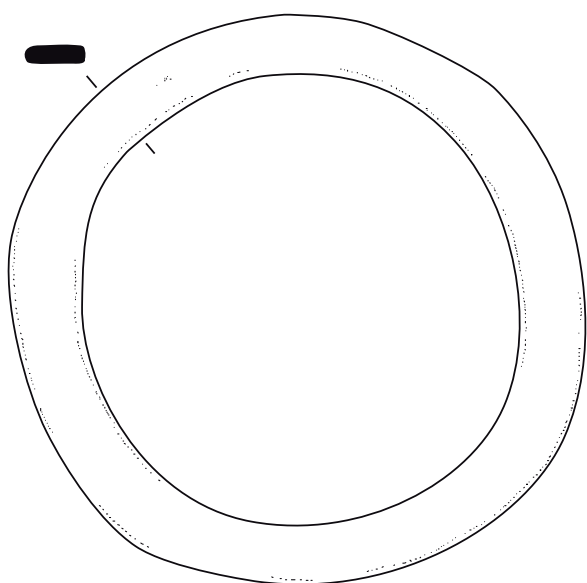

5 / 300-37

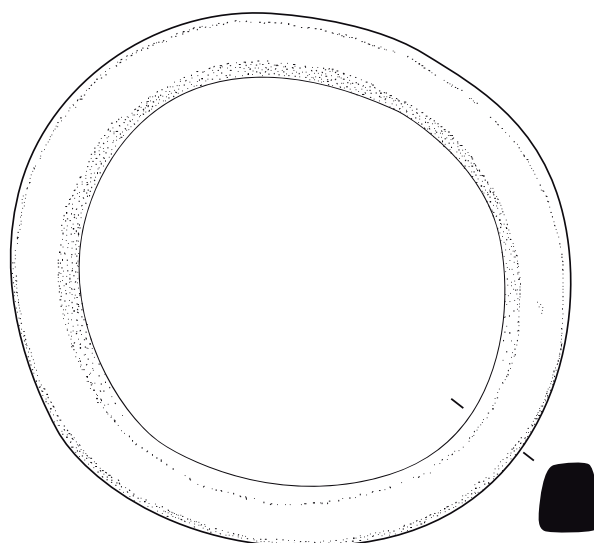

6 / 300-38

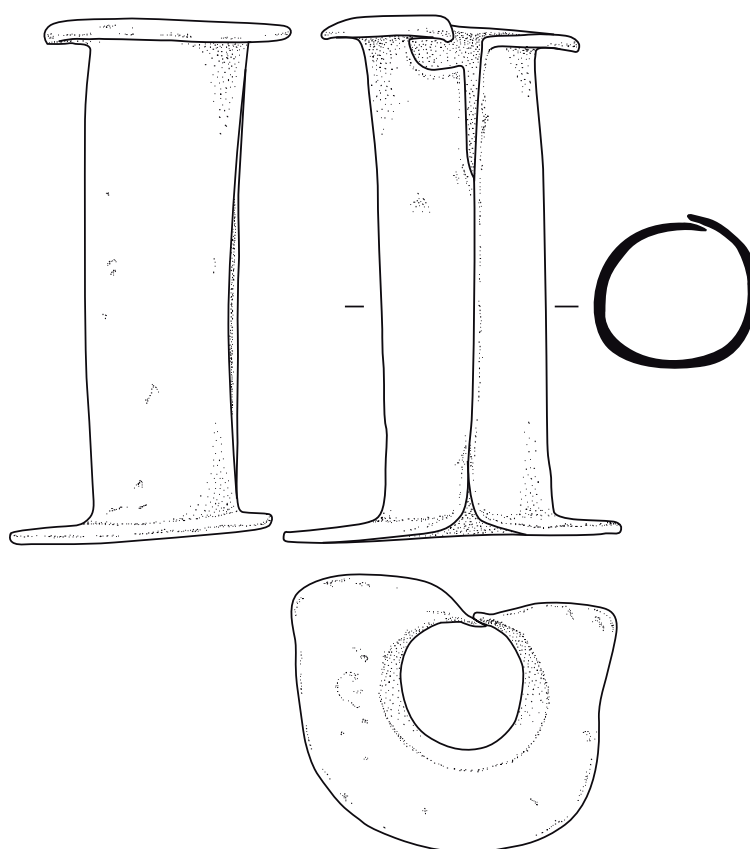
Fig. 8.10. Someren-Ter Hofstadlaan. IJzeren askappen (300-37 en 38). Schaal 2:3.

7 / 300-39

8 / 300-40

9 / 300-41

Fig. 8.11. Someren-Ter Hofstadlaan. IJzeren stootringen en mogelijk wagenbeslag (300-39 tot en met 41). Schaal 2:3.

De items 300-37 en 38 zijn met zekerheid te identificeren als ‘askappen’ (fig. 8.8; 8.10; plaat 10). Deze kappen werden over het uiteinde van een wagen-as geschoven en vastgezet met twee kleine spijkers (fig. 8.8).⁹³ Vervolgens werd een pen door de askap en as gestoken om te voorkomen dat het wiel van de laatste af kon lopen. De functie van de askap is het splijten van de as te voorkomen, omdat deze immers was verzwakt bij de doorboring voor de pen. Assen en wielen werden in de Romeinse tijd voorzien van meer ijzerwerk: aan de buitenzijde van de naaf een naafring en aan de binnenzijde een naafbus. Omdat de laatste de – niet draaiende ! – as snel zou doen slijten, werd asbeslag aangebracht. Deze langwerpige strip zat alleen aan de onderzijde, aangezien tijdens het rijden hier contact met de naafbus werd gemaakt. Tenslotte werden stootringen toegepast om het bredere deel van de as dat onder de wagen zat te beschermen tegen contact met het ijzerbeslag van de naaf. Het is waarschijnlijk dat onze items 300-39 en 40 dergelijke stootringen zijn (fig. 8.11). Het ligt voor de hand ook de items 300-32 tot en met 36 (fig. 8.9) en 300-41 (fig. 8.11) als onderdelen van een wagen te beschouwen. De functie van deze voorwerpen is onduidelijk. Mogelijk hebben de vier haken een rol gespeeld bij de bevestiging van de wagenbak of de as aan het onderstel, dan wel gediend om zijschotten van de wagen in te klemmen. Het cilindrische stuk 300-41 zou misschien kunnen zijn gebruikt als versteviging van het gat in de vooras waardoor de pen werd gevoerd om deze te laten draaien. Dit blijft natuurlijk niet meer dan een hypothese.

Uit het feit dat zowel de binnendiameter van de askappen (ca. 55-60 en 65 mm) als die van de ‘stootringen’ (ca. 80-85 en 85-90 mm) iets verschilt, hoeft niet noodzakelijkerwijs een herkomst van verschillende wagens te worden opgemaakt (al is dit niet uit te sluiten). Zeker de diameter van de askappen wijst op een as met een bescheiden diameter. Reiswagens (*raeda*) en transportkarren (*plaustra*) hadden doorgaans dikkere assen. Een reeks naafbussen uit het Duitse Neupotz bijvoorbeeld, toegeschreven aan *plaustra*, hebben binnendiameters van gemiddeld 10-10.5 cm (variërend van 8.8-11.2 cm).⁹⁴ Wellicht stamt het Somerense ijzerwerk van een lichte kar of een tweewielige wagen. Los van de precieze diameter van de assen, is het op zich al niet waarschijnlijk dat de kar waartoe het ijzerwerk behoorde erg groot was. In de Romeinse tijd werd een wielbasis van 1.65 m zelden overschreden, terwijl karrensporen in Romeinse wegen soms niet meer dan 1.1-1.3 m breed waren.⁹⁵ De bruggen/dammen uit de Romeinse tijd die recentelijk zijn onderzocht bij Tungalroy en Hoogeloon, waren in totaal niet meer dan 2 m breed en duidelijk niet op erg grote wagens berekend.⁹⁶

8.4 GLAS

Er zijn slechts vier glasfragmenten met een gezamenlijk gewicht van 30 g gevonden. Twee fragmenten behoren tot vijfribbige La Tène-armringen. Het eerste stukje van 2 g is blauw en afkomstig uit de paalkuil van een Romeins huis (301-3; fig. 12.7). Het tweede fragment van 5 g is lichtgroen en gesmolten doordat het op de brandstapel heeft gelegen tijdens de crematie van de overledene die in graf 308 is bijgezet (308-2; fig. 12.7). In verschillende grafvelden is geconstateerd dat armringen tot de vrouwendracht behoorden en werden gedragen tot op de brandstapel. Vandaar dat vaak fragmenten in crematierestendepots worden aangetroffen, net als in het graf van Someren. La Tène-armbanden zijn vervaardigd

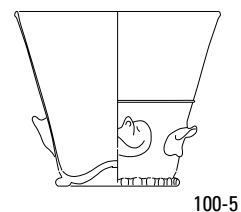

Fig. 8.12. Someren-Ter Hofstadlaan. Reconstructie van een gl-bek-53, opgebouwd uit de bodem 100-5 en een beker uit Nijmegen (Kottman 1999, 956, nr. 64).

⁹³ Een hele reeks wagononderdelen en hun functie wordt besproken door Visy 1993. Voor de askappen, zie Visy 1993, 277-278, fig. 7.

⁹⁴ Visy 1993, 267, tabel 4.

⁹⁵ Visy 1993, 290; Bender 1975, 10, 37, fig. 8; 2000, fig. 217.

⁹⁶ De brug van Tungalroy is gepubliceerd in Roymans 2007, de dam (met waarschijnlijk een brugdek) van Hoogeloon is eind 2008 onderzocht door Jan Roymans (RAAP) en auteur dezes.

soort	aantal items	aantal fragmenten	% fragmenten	gewicht (g)	% gewicht	% gewicht
siltsteen	1	1	6.7	240	5.5	
fylliet	3	3	20.0	176	4.0	
zandsteen	7	7	46.7	2671	61.3	
conglomeratische zandsteen	2	2	13.3	1265	29.0	
vuursteen	2	2	13.3	4	0.1	
subtotaal	15	15	100.0	4356	99.9	4.5
tefriet	26	941		91462		94.4
limoniet/slak/ovenwand	19	35		1117		1.2
totaal	60	991		96935		100.1

Tabel 8.5. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de aantallen natuursteen en slak.

in de Late IJzertijd vanaf ca. 200 voor Chr., ze werden misschien tot in het begin van de vroeg-Romeinse tijd gedragen.⁹⁷

De andere twee glasfragmenten zijn 100-5 en 9114-3, met een gewicht van 15 en 8 g. Beide zijn bodemfragmenten van drinkbekers. Het betreft gekartelde voetringen van bekertjes van het type gl-bek-53, de voorloper van de roemer (fig. 8.5).⁹⁸ Dergelijke bekertjes dateren in de 16de eeuw na Chr.

8.5 NATUURSTEEN EN SLAK

Het onderzoek aan de Ter Hofstadlaan heeft in totaal 60 items natuursteen en slak met 991 fragmenten en een gewicht van 96.935 g opgeleverd (tabel 8.5). Het tefriet, vuursteen en slak was eenvoudig op het oog te determineren, zodat de soort van maar dertien (!) steenfragmenten in eerste instantie onbekend bleef. In het licht van dit beperkte aantal hoefde geen selectie te worden gemaakt en kon alle materiaal door de specialist bekeken worden.⁹⁹ De determinatie van de genoemde dertien stenen is gebeurd met het blote oog en eventueel een loep met een vergroting van 10x. In enkele gevallen is gebruik gemaakt van 5% zoutzuuroplossing om het al dan niet aanwezig zijn van kalk vast te stellen.

Aangezien er in Someren weinig natuursteen is gevonden, afgezien van het tefriet, heeft het geen zin om de samenstelling van het materiaal te vergelijken met dat van andere vindplaatsen. Evenmin is een vergelijking tussen het materiaal uit Romeinse en middeleeuwse contexten zinvol, niet alleen op grond van de geringe aantallen maar ook omdat een aantal stukken uit jongere contexten in de Romeinse tijd kan zijn aangevoerd.

In het onderstaande wordt eerst ingegaan op het ‘overige’ natuursteen, vervolgens op het tefriet en tenslotte op het slakmateriaal.

⁹⁷ Voor gegevens over het gebruik en de datering van de armbanden, alsmede voor verdere literatuur, zie Hiddink 2003, 192-194 (Weert-Molenakkerdreef); 2006, 60-62 (Nederweert-Rosveld); 2008a, 21 (Panningen-Stokx).

⁹⁸ Determinatie Jaap Kottman, met dank aan Sebastiaan Ostkamp (beide ADC ArcheoProjecten). Vergelijk Ost-

kamp/Roedema/Van Wilgen 2001, 131. Deze bekertjes duiden wellicht op een zekere welstand van de gebruikers (vergelijk Hiddink 2009, 70).

⁹⁹ De determinaties werden uitgevoerd door drs. Gerard Boreel (ACVU-HBS), waarvoor dank.

structuur	item	soort	kleur	vorm	opmerkingen
300	2	SCZ	licht roze	onbewerkt	materiaal geschikt voor maalstenen
302	11	SFY	licht groengrijs	wetsteen	deel slijpvlak resteert
304	12	SSI	donkergrijs	wetsteen	compleet, verzameld als rolkei
406	5	SZA	beige	onbewerkt	twee natuurlijke verweringsvlakken
412	5	SZA	bruinrood	wetsteen	zeer fijnkorrelig, één slijpvlak, verzameld als rolkei
413	5	SZA	beige (verweerd)	onbewerkt	
418	21	SZA	lichtrood	slijpsteen	twee slijpvlakken en meerdere slijpkrassen, waarschijnlijk Bontzandsteen
418	22	SZA	grijs	onbewerkt	waarschijnlijk gewonnen zandsteen
422	10	SFY	grijs	onbewerkt	
423	38	SCZ	bruinrood	sec. gebruikte maalsteen	delen van ronding en maalvlak herkenbaar, secundaire gebruiksdoel onbekend
423	44	SZA	lichtroze	kook- of haardsteen	zwarte verbrandingsresten, hittebreuken, ook roet op breukvlakken
605	6	SZA	bruingrijs	slijpsteen of slijpblok	één slijpvlak resteert, na gebruik verbrand
8307	1	SFY	grijs	wetsteen	compleet

Tabel 8.6. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van het nader onderzochte natuursteen.

8.5.1 NATUURSTEEN

Buiten de eerder genoemde dertien stukken natuursteen zijn twee fragmenten vuursteen gevonden. Het gaat om bewerkt vuursteen dat is achtergelaten door jagers/verzamelaars of vroege landbouwers. Het materiaal is niet nader bestudeerd en daarom niet preciezer te dateren dan in de Steentijd.

Een overzicht van de overige natuursteenvondsten is te vinden in tabel 8.6, terwijl een viertal stukken is afgebeeld in figuur 8.13. Wat de soorten betreft, is zandsteen met zeven stuks het meest gangbaar, gevolgd door fyllet, conglomeratische zandsteen en siltsteen. De meeste stenen kunnen zijn verzameld uit rivierafzettingen op het Peelblok (10 km van Someren), het Kempisch Hoog of in het Maasdal (beide 25 km van Someren). De in figuur 8.13 afgebeelde wetstenen 304-12 en 412-5 bijvoorbeeld, zijn gewone rolkeien die door hun vorm en de steensoort goed te gebruiken waren. In principe kunnen de stenen echter ook zijn gewonnen uit Devonische gesteenten van het Rijn-Leisteenplateau (Ardennen, Eifel, Sauerland, Taunus) en naar onze streken zijn gebracht samen met aardewerk of maalstenen van tefriet (uit de Eifel). Het fragment 418-22 lijkt zeker in een groeve gewonnen materiaal te vertegenwoordigen.

De functie van vier stenen is die van wetsteen, een in de hand te houden langwerpige steen waarmee bramen van messen, zeisen en ander gereedschap konden worden gehaald. Eén steen is duidelijk gebruikt als slijpsteen, dat wil zeggen een niet in de hand gehouden slijpgereedschap (418-21; fig. 8.13). Het stuk vertoont twee slijpvlakken en meerdere krassen. Item 605-6 is aanvankelijk eveneens voor het slijpen van werktuigen gebruikt, maar is tijdens een ‘tweede leven’ met vuur in aanraking gekomen. De steensoorten van de wetstenen en de slijpsteen zijn uitermate geschikt voor hun doel. Met name fyllet en siltsteen zijn fijnkorrelig, maar ook zandsteen is goed te gebruiken om te wetten en te slijpen. Het is mogelijk dat enkele stukken die in tabel 8.6 als ‘onbewerkt’ zijn opgenomen, wel degelijk zijn gebruikt om te wetten of te slijpen, of voor dat doel in voorraad zijn gehouden.

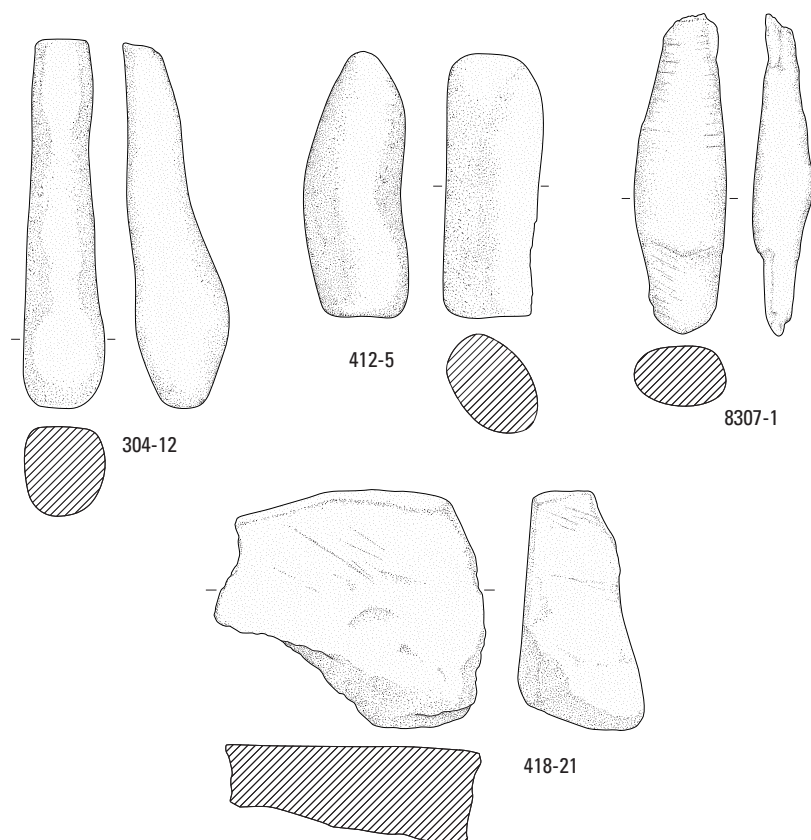

Fig. 8.13. Someren-Ter Hofstadlaan. Enkele wetstenen en een slijpsteen. Schaal 1:3.

Conglomeratistische zandsteen werd met name in de Romeinse tijd wel voor het malen van graan gebruikt. Aan 300-2 is een eventueel gebruik als maalsteen niet af te lezen, maar 423-38 lijkt zeker aldus toegepast. Later is de steen ergens anders voor gebruikt, al is niet te zeggen waarvoor.

De items 423-44 en 605-6 vertonen sporen van verhitting of verbranding. Deze stenen kunnen per ongeluk met vuur in aanraking zijn gekomen, maar de verhitting kan ook intentioneel geweest zijn. In ieder geval in de prehistorie werden natuurstenen verhit om water mee aan de kook te brengen. Daarnaast vergruisde men verhitte stenen soms bewust met water om er aardewerkmagering uit te maken.

8.5.2 TEFRIET

Veruit de meeste stukken uit de categorie natuursteen en slak zijn van tefriet: 26 items met 941 fragmenten en een gewicht van 91 kg (tabel 8.5). Het grootste deel van de fragmenten is verzameld uit een natuursteenconcentratie in greppel 423: 748 stuks met een gewicht van 87 kg (plaat 14C). Naast het tefriet komen de items 423-38 en 44 van tabel 8.6, met een gezamenlijk gewicht van bijna 2 kg, eveneens uit deze concentratie. Het is onbekend waarom men al deze stenen in de greppel heeft gedeponneerd.

Hoewel dat aan de meeste brokken tefriet niet is te zien, is deze steensoort gebruikt als maalsteen. Enkele stukken vertonen nog ronde randen, asgaten en/of billen (groeven). Tefriet is uitermate geschikt voor het malen van graan vanwege de vele holtes met scherpe randen. Deze steensoort werd al vanaf de prehistorie gewonnen in de Eifel en doorgaans als halffabrikaat naar onze streken vervoerd.

De categorie slak omvat een bescheiden hoeveelheid materiaal: 19 items met 35 fragmenten en een gewicht van 1117 gram. Hoewel deze categorie niet nader is onderzocht, is duidelijk dat het gaat om zowel limoniet (moerasijzererts) als ijzerslak. Het limoniet werd zowel in de Romeinse tijd als de Middeleeuwen gewonnen in een aantal Brabantse beekdalen en moerassen. In eenvoudige ovens werd het erts verhit en gereduceerd, zodat onzuiver ijzer ('wolf') en slakken ontstonden. Item 409-28 is een typische ovenslak die op het eerste gezicht uit glas lijkt te bestaan, maar in werkelijkheid is samengesteld uit ijzer-silicaten. Door de wolf opnieuw te verhitten en uit te smeden werd zuiverder ijzer verkregen, waaruit in praktisch iedere nederzetting gereedschappen werden vervaardigd.

8.6 HUTTENLEEM

Van deze materiaalcategorie zijn in Someren elf items met 47 fragmenten en een gewicht van 3666 g verzameld. Dit is slechts een klein deel van het aangetroffen materiaal, daar met name in de sporen van gebouw 409 veel meer aanwezig was (zie onder).

Huttenleem is door verhitting gebakken klei of leem die eeuwenlang in de bodem bewaard is. De term 'huttenleem' verwijst naar een belangrijke functie van de leem, namelijk om de vlechtwerkwanden van gebouwen dicht te smeren. Leem werd verder gebruikt als vormmateriaal bij het gieten van metaal, voor vloeren van gebouwen en als bekleding van haarden, brood- en smeltovens.¹⁰⁰ Een voorbeeld van een gietmal uit de Late Bronstijd – voor een mes – is onlangs aangetroffen in Waterdael III aan de zuidkant van Someren.

Fragmenten huttenleem zijn verzameld uit de sporen van huis 300 en kuil 325 uit de Romeinse tijd, alsmede uit sporen binnen en direct buiten de plattegronden van huis 300 en 301 (8300-8301). Voor wat betreft de Volle Middeleeuwen, is huttenleem verzameld uit de natuursteenconcentratie in greppel 423 en uit kuil 433. Het meeste huttenleem is echter gevonden in de sporen van gebouw 409. Hiervan is een steekproef van 21 fragmenten met een gewicht van 2783 g verzameld.

In een groot aantal van de genoemde 21 fragmenten van gebouw 409 zaten takafdrukken, zodat het bijna wel moet gaan om wandbekleding (al is een haard- of ovenbekleding van leem niet uitgesloten). Het is echter de vraag of dit betekent dat huis 409 aan een brand ten prooi is gevallen. De verbrande leem is alleen gevonden in vier uitgraafkuilen in de oostelijke helft van het gebouw. Naast leem was in de betreffende lagen geen houtskool aanwezig, terwijl men grote stukken hiervan zou verwachten wanneer een gebouw geconstrueerd uit dikke eiken balken zou verbranden. In de uitgraaf- en uitwrikkuilen van de overige kernen aan de oostzijde was geen leem of houtskool aanwezig en al evenmin waren sporen van verkoling te zien in de kernen van de westelijke helft van het gebouw. Blijkbaar is bij het ontmantelen van gebouw 409 voor het opvullen van een paar uitgraafkuilen (mede) gebruik gemaakt van verbrande leem. Dit hoeft niet van het gebouw zelf te komen en kan afkomstig zijn van een andere structuur. Ten oosten van gebouw 409 is ook vrij veel leem gevonden in greppel 424 (zeer plaatselijk) en in kuil 425 (afgedekt door een laag houtskool).

8.7 BOUWMATERIAAL

Uit de aanleg van werkput 110 en de vulling van laat- of post-middeleeuwse greppels 605, 606 en 114.001 is een bescheiden hoeveelheid bouwmateriaal verzameld. Het betreft vier stukjes leisteen van dakbedekking (106 g) en 18 fragmenten van bakstenen en vloertegels (4644 g). Dit bouwmateriaal is waarschijnlijk pas in de Nieuwe Tijd op het terrein terecht gekomen.

¹⁰⁰ Vergelijk Arnoldussen 2003, 161-166.

9 ECOLOGISCH ONDERZOEK

Wouter van der Meer/Marjolein van der Linden¹⁰¹

structuur	werkput	spoor	laag	analyse	volume	context	datering
314	111	4	8	macro	4.0 l	waterput	2de eeuw
409	105	33	9	macro	2.5 l	gebouw	Volle Middeleeuwen
409	105	66	9	macro	4.0 l	gebouw	Volle Middeleeuwen
418	112	14	8	macro	5.5 l	waterput	Volle Middeleeuwen
425	105	102	10	macro	5.5 l	waterkuil	Volle Middeleeuwen
506	109	7	10	pollen	2 ml	mestkuil	Volle Middeleeuwen
510	111	7	13 (5 cm)	pollen	2 ml	mestkuil	Volle Middeleeuwen
510	111	7	13 (11 cm)	pollen	2 ml	mestkuil	Volle Middeleeuwen
512	113	47	12	pollen	2 ml	mestkuil	Volle Middeleeuwen

Tabel 9.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Overzicht van de macrobotanische en pollenmonsters.

9.1 INLEIDING

Tijdens het onderzoek aan de Ter Hofstadlaan in Someren is een aantal grondmonsters verzameld om informatie te verkrijgen over de omgeving van de nederzettingen en het menselijk gebruik daarvan. Deze monsters zijn vervolgens aangeboden aan *BIAX Consult* voor macrobotanisch en palynologisch onderzoek. In dit hoofdstuk worden de resultaten van dat onderzoek gepresenteerd.¹⁰²

Een overzicht van de monsters is opgenomen in tabel 9.1. Eén monster is afkomstig uit de Romeinse waterput 314. Uit vol-middeleeuwse contexten afkomstig zijn twee monsters uit paalkuilen van gebouw 409, één uit waterput 418 en één uit kuil 425.¹⁰³ Het was de verwachting dat in deze sporen verkoolde of zelfs onverkoolde (waterputten) botanische resten aanwezig zouden kunnen zijn. De mestkuilen 506, 510 en 512, met een datering in de Volle of Late Middeleeuwen, zijn bemonsterd op macroresten en pollen.

9.2 MATERIAAL EN METHODE

9.2.1 MACROBOTANISCHE RESTEN

Aangekomen op *BIAX Consult* zijn de grondmonsters gezeefd om het meeste anorganisch materiaal te verwijderen en het botanisch materiaal te verdelen in overzichtelijke fracties. Elk monster is uitgespoeld over een kolom van vijf zeven, waarvan de fijnste een maaswijdte had van 0.25 millimeter. Slechts een halve liter materiaal is daadwerkelijk over deze 0.25 millimeterzeef gezeefd, de rest over een 0.50 millimeterzeef, conform de richtlijnen van de KNA.

Vervolgens zijn de monsters onder een opvallend-lichtmicroscop met vergrotingen tot 50x gewaardeerd, om te zien of ze geschikt zijn om antwoorden te geven op de gestelde vragen. Hiertoe zijn aantekeningen gemaakt van de aanwezige zaden en andere herkenbare plantaardige resten. Er is gelet op aanwezige soorten, globale aantallen en staat van conservering. Tevens is aandacht besteed aan enkele andere archeologische resten.

¹⁰¹ BIAX Consult, Zaandam.

¹⁰² Dit hoofdstuk is grotendeels ongewijzigd overgenomen uit Van der Meer/Van der Linden 2008.

¹⁰³ Tijdens de opgraving werd kuil 425 gezien als een kleine waterput, vandaar dat een monster genomen is.

Na de waardering is in overleg met de opdrachtgever besloten over te gaan tot gedetailleerde analyse van een aantal van de monsters. Tijdens de analyse is elke fractie of in zijn geheel onderzocht, of zolang totdat de kans op ontdekking van nieuwe soorten statistisch gezien verwaarloosbaar klein was. Determinaties zijn uitgevoerd met behulp van de zadencollectie van BIAX-Consult en algemene determinatieliteratuur.¹⁰⁴ Waardering en analyse zijn uitgevoerd door Wouter van der Meer.

9.2.2 POLLEN

In het lab van BIAX is uit de vulling van mestkuil 506 één pollenmonster genomen (BX3474; tabel 9.1; plaat 15B). Ook uit mestkuil 512 is één monster genomen (BX3475). Uit mestkuil 510 komen twee monsters: uit een pollenbak op 25 cm (BX3476 = 5 cm) en 19 cm (BX3479 = 11 cm) van de top (plaat 15D). De twee monsters uit dezelfde mestkuil geven geen chronologische ontwikkeling aan (ze komen uit dezelfde plaggenlaag). De top van de pollenbak komt overeen met 23.95 m NAP. In de laatstgenoemde mestkuil 510 was een gelaagdheid aanwezig. Deze is hieronder in tabel 9.2 beschreven. Er zijn twee pollenmonsters uit de mestkuil geanalyseerd door Marjolein van der Linden om te onderzoeken in hoeverre ze overeenkomen en dus of de inhoud al dan niet representatief voor de mestkuil is.

Bij de bereiding van de pollenpreparaten zijn volumes van 2 ml gebruikt.¹⁰⁵ Hieraan werden 2 tabletten met niet in Nederland voorkomende *Lycopodium*-sporen (18583 sporen per tablet) toegevoegd zodat later pollenconcentraties berekend konden worden.¹⁰⁶ De pollendeterminatie is aan de hand van Moore *et al.* en Beug gedaan.¹⁰⁷ De interpretatie van het pollendiagram volgt Fægri *et al.*¹⁰⁸ In het diagram is gebruik gemaakt van een totaalpollensom. Dit wil zeggen dat alle bomen, struiken en kruiden in de pollensom zijn opgenomen.

In dit onderzoek bestaan de onderzochte monsters uit mestkuilvullingen met plaggenlagen. Mestkuilen zijn relatief kleine opvangbekkens en het pollenbeeld zal ook representatief voor een relatief klein gebied zijn, voornamelijk uit de directe omgeving tot circa 800 m buiten de vindplaats.¹⁰⁹ Ook is de kans groot dat er stuifmeel aanwezig is uit verschillende bronnen, namelijk uit de omgeving van de mestkuil zelf, uit de omgeving waar de plaggen vandaan kwamen en uit de mest zelf. Hier zal in de interpretatie rekening mee gehouden moeten worden.

9.3 RESULTATEN

9.3.1 MACROBOTANISCHE RESTEN

Depositie van macroresten in een context is meestal het gevolg van een combinatie van menselijke handelingen en natuurlijke processen. Macroresten uit een enkele context zijn dus vaak afkomstig uit een aantal plantengemeenschappen en het is daardoor moeilijk om een eenduidige reconstructie van deze gemeenschappen te maken. Desondanks blijkt het vaak mogelijk om tenminste een globale indicatie van de oude vegetatie te geven.

Macrobotanisch onderzoek kan daarom voor de archeologie veel nuttige informatie opleveren, doch onder voorbehoud. Allereerst geeft het geen volledig beeld van de oorspronkelijk aanwezige resten in een context. De mate waarin macroresten herkenbaar bewaard blijven zijn afhankelijk van het type macrore-

¹⁰⁴ Berggren 1969; 1981; Anderberg 1994; Cappers *et al.* 2006.

¹⁰⁵ Erdtman 1960.

¹⁰⁶ Stockmarr 1971.

¹⁰⁷ Moore *et al.* 1991; Beug 2004.

¹⁰⁸ Fægri *et al.* 1989.

¹⁰⁹ Broström 2005.

	hoogte	laag	beschrijving
top	30	12	zand, humeus; tussen 27-26 cm twee ca. 4 mm dikke zwarte horizontale banden
	27	13	zand, fijn, zeer humeus
	18	13	zand, fijn, zeer humeus; tussen 19-12 cm 'lemige' vlekjes; ondergrens vaag
	8	13	zand, fijn, humeus; ondergrens scherp
	4	505	zand, gelig; dekzand
basis	0		

Tabel 9.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Beschrijving van de pollenbak uit mestkuil 510.

sten, de plantensoort en de conserveringsomstandigheden. Het spectrum van soorten en de verhoudingen ertussen zoals aangetroffen in de monsters hoeft dus niet representatief te zijn voor de oorspronkelijke situatie.

Belangrijk is verder dat plantengemeenschappen in het verleden anders van samenstelling waren dan de plantengemeenschappen van nu. Groeiende menselijke activiteit van telkens veranderende aard heeft grote invloed gehad op de soortensamenstelling van de meeste ecosystemen, zeker in een dichtbevolkt land als Nederland. De toenemende kennis van oude plantengemeenschappen stelt ons echter in staat om een beeld van de toenmalige vegetatie te creëren.

Omdat nauwkeurige reconstructie van plantengemeenschappen dus vaak niet haalbaar is, maar wel behoefte bestaat aan enige vorm van ordening, wordt hieronder gebruik gemaakt van het ecologisch-sociologische systeem van Tamis *et al.*¹¹⁰ In dit systeem deelt men planten in op grond van de (huidige) standplaats en vegetatiestructuur. Bij de bespreking hieronder zal deze indeling waar nodig worden genuanceerd.

Bijlage 4 geeft de resultaten van de analyse weer. De cultuurgewassen zijn ingedeeld naar gebruik; wilde planten zullen per standplaatscategorie worden besproken. Om jargon te vermijden zal in de bijlagen en in de tekst het woord zaad in brede zin worden gebruikt. Wat in de volksmond onder zaden wordt verstaan zijn namelijk niet alleen zaden, maar ook andere diasporen (verspreidingseenheden), zoals vruchten, delen van vruchten of verdroogde resten van bloemen. Alleen wanneer onvermijdelijk zullen technische termen worden gebruikt.

Eén van de onderzochte monsters dateert uit de Midden-Romeinse tijd. Het monster is afkomstig uit waterput 314, waarvan het constructiehout in het jaar 160 na Chr. is gekapt. Het bevatte, op een verkoold bloempje van struikhei (*Calluna vulgaris*) na, alleen onverkoolde resten. De overige vier monsters komen uit sporen afkomstig uit de Middeleeuwen (12de eeuw). Drie van deze monsters bevatten uitsluitend verkoolde resten, het andere monster uitsluitend onverkoolde.

Granen

Zoals wel vaker het geval is, bestond het overgrote deel van de graanresten in de onverkoolde monsters uit kafresten. Uitzondering was een vruchtwand (zemel) van tarwe (*Triticum*). De onverkoolde kafresten bestonden voorts voornamelijk uit kaf van pluimgierst (*Panicum miliaceum*). Daarnaast waren er enkele aartjesvorkjes en kafbases van emmertarwe (*Triticum dicoccon*) en spelt (*Triticum spelta*), alsmede aarspilsegmenten van gerst (*Hordeum vulgare*) en rogge (*Secale cereale*).

In de verkoolde monsters zijn de graankorrels beter bewaard gebleven. Ook is er veel kaf gevonden, waaronder zeer fijne delen als kafnaalden. Aangetroffen soorten zijn: bedekte zesrijige gerst (*Hordeum vulgare* var. *vulgare*), broodtarwe (*Triticum aestivum*), rogge en haver (*Avena*). Enkele kroonkafjes van gerst maakten het bovendien mogelijk te bepalen dat het gaat om een vormvariant van zesrijige bedekte gerst,

¹¹⁰ Tamis *et al.* 2004.

de zogenaamde vierrijige bedekte gerst. Bij vierrijige gerst zijn de aarspilsegmenten iets langer, waardoor de aartjes op de aar in vier rijen lijken te zijn gerangschikt. Helaas zijn er geen kroonkafjes gevonden van haver, waardoor het niet mogelijk is te bepalen of de haverkorrels afkomstig zijn van gecultiveerde haver soorten (*Avena sativa*, *Avena strigosa*) of het akkeronkruid oot (*Avena fatua*).

Noten en fruit

Aangetroffen zijn hazelaar (*Corylus avellana*), gewone braam (*Rubus fruticosus*), zoete/zure kers (*Prunus avium/cerasus*), gewone vlier (*Sambucus nigra*), roos (*rosa*) en sleedoorn (*Prunus spinosa*). Alle zijn inheemse planten.

Olie- en vezelgewassen

Vlas (*Linum usitatissimum*) was niet alleen een olieleverancier (lijnzaadolie), maar vormde ook de grondstof voor textiel (linnen). De monsters bevatten enkele zaden van dit gewas, alsmede een fragment van een vruchtkapsel.

Planten van akker en erf

Deze groep bestaat uit akkeronkruiden, ruigteplanten en tredplanten. Dit zijn groepen planten die op basis van archeobotanisch materiaal vaak moeilijk uit elkaar zijn te houden. Akkeronkruiden, bijvoorbeeld, zijn weliswaar aangepast aan de omstandigheden op landbouwgrond, maar komen ook veel voor op het erf zelf, omdat de condities daar overeenkomstig zijn. Alleen wanneer het materiaal duidelijk oogstafval betreft kan met zekerheid worden gesteld dat de aanwezige akkeronkruiden afkomstig zijn van een akker. Dit is hier niet het geval, maar wat betreft de verkoolde monsters is het vrij waarschijnlijk dat een deel van de zaden van wilde planten tegelijk zijn verkoold met de graanresten in het monster. In een nederzettingcontext heeft graan namelijk een grotere kans om met vuur in aanraking te komen dan de meeste wilde plantensoorten. Een uitzondering zijn de onkruidzaden aanwezig tussen het graan. Bij aanraking met vuur kan gedacht worden aan bereidingswijzen met vuur (roosteren, bakken, eesten) of verbranding van oogstafval en bedorven voorraden.

Dat er zich ook onder de onverkoolde resten oogstafval in de waterput bevindt, blijkt uit de aanwezigheid van een zaadje van vlaswarkruid (*Cuscuta epilinum*). Vlaswarkruid is een parasiet die is gespecialiseerd op vlas, en daarom uitsluitend op vlasakkers voorkomt.¹¹¹ Ook vlasdolik (*Lolium remotum*) is een op vlasakkers gespecialiseerd onkruid. Helaas is zijn de zaden van deze soort niet altijd te onderscheiden van dolik (*Lolium temulentum*), ook hier niet.

Samen met guichelheil (*Anagallis arvensis*), vogelmuur (*Stellaria media*) en zwaluwtong (*Fallopia convolvulus*) zijn vlaswarkruid en (vlas-)dolik de enige aangetroffen akkeronkruiden van voedselrijke bodem. Akkeronkruiden van matig voedselrijke bodem waren daarentegen veel talrijker. Verkoold aanwezig waren vierzadige wikke (*Vicia tetrasperma*), gewone reigersbek (*Erodium cicutarium*) en glad/gewoon biggenkruid (*Hypochaeris glabra/radicata*). Onverkoold waren er soorten als knopherik (*Raphanus raphanistrum*), hanenpoot (*Echinochloa crus-galli*), kleine leeuwenklauw (*Aphanes microcarpa*), gewone spurrie (*Spergula arvensis*), eenjarige hardbloem (*Scleranthus annuus*) en wederom glad/gewoon biggenkruid. Kleine leeuwenklauw is een kalkmijdende plant, die overigens nog niet eerder is aangetroffen in monsters uit de Romeinse tijd.

Erg talrijk aanwezig waren soorten uit de categorie tredplanten. Niet verwonderlijk, aangezien op het erf flink wat gelopen zal zijn, zeker rond de waterput. Gevonden soorten zijn zeer algemeen: gewoon herderstasje (*Capsella bursa-pastoris*), grote weegbree (*Plantago major*), straatgras (*Poa annua*) en gewoon varkensgras (*Polygonum aviculare*).

¹¹¹ Weeda *et al.* 1988, 117-118.

Onverkoold aangetroffen ruigteplanten zijn gewone/spiesmelde (*Atriplex patula/prostrata*), melganzenvoet (*Chenopodium album*), beklierde duizendknoop (*Persicaria lapathifolia*), zwarte nachtschade (*Solanum nigrum*), grote brandnetel (*Urtica dioica*) en malrove (*Marrubium vulgare*). De eerste vijf zijn eveneens zeer algemene soorten, die het buiten ruigten ook goed doen aan de rand van een erf of op een minder intensief bewerkte akker. Malrove daarentegen is in Nederland een zeldzame plant die tegenwoordig alleen voorkomt op kalkrijke grond. Overigens is grote brandnetel eigenlijk geen ruigteplant, maar een plant van voedselrijke boszomen. De soort is echter zeer succesvol op met name stikstofrijke plaatsen die verder begroeid worden met ruigteplanten.

Verkoelde zaden die zijn aangetroffen waren voornamelijk afkomstig van melganzenvoet en beklierde duizendknoop, maar er is ook een korrel van kweek (*Elytrigia repens*) gevonden. Dit is een algemene ruigteplant, maar ook een zeer hardnekkig onkruid in akkers. Gezien de verkoelde staat hebben deze ruigtekruiden hoogstwaarschijnlijk tussen het graan gegroeid.

Planten van storingsmilieus

Dit vegetatietype bestaat uit soorten die bestand zijn tegen fluctuerende milieumomstandigheden, in Nederland meestal een sterk wisselende waterstand of begrazing. Het is onder andere te vinden in beekdalen en natte weilanden, aan de kanten van greppels die 's zomers droogvallen, natte plaatsen in akkers, en wellicht in de directe omgeving van plaatsen waar water wordt geput. De hier gevonden soorten van deze categorie waren vroeger vrij algemeen. Het betreft de grassoorten fioringras (*Agrostis stolonifera*) en geknikte vossenstaart (*Alopecurus geniculatus*), en enkele soorten uit andere families, namelijk waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*), witte klaver (*Trifolium repens*), hazenzegge (*Carex ovalis*) en behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*).

Planten van stikstofrijke, natte bodem

Op een erf is altijd wel sprake van bodemverrijking door afval en mest. Natte plaatsen op dit erf, zoals de omgeving van de waterput, kunnen daarom een standplaats vormen voor soorten als waterpeper (*Persicaria hydropiper*), veerdelig tandzaad (*Bidens tripartita*), rijstgras (*Leersia oryzoides*) en greppelrus (*Juncus bufonius*). Planten uit deze categorie komen echter vooral voor in weilanden, op natte plaatsen in akkers en op aanspoelselgordels langs oevers.

Planten van voedselarme, vochtige bodem

Waterpostelein (*Lythrum portula*) en borstelbies (*Isolepis setacea*) zijn kleine plantjes die in de context van cultuurlandschap alleen voorkomen op vers vergraven zandgrond of op voortdurend opengetrapte grond in weilanden (en wellicht waterputten). Waterpostelein komt ook voor als waterplant in zeer voedselarm water en als landplant op oevers.

Planten van voedselrijke oevers en moerassen

Verdere aanwijzingen voor vochtige en natte milieutypen geeft de aanwezigheid van mannagras (*Glyceria fluitans*) en wolfsfoot (*Lycopus europaeus*). Ook de soortgroepen gewone/slanke waterbies (*Eleocharis palustris/uniglumis*) en water-/aktermunt (*Mentha aquatica/arvensis*) duiden op dergelijke omstandigheden, al omvatten beide groepen een soort die ook op minder vochtige standplaatsen voorkomt.

Planten van graslanden

Sommige aangetroffen graslandsoorten staan op vochtige plaatsen, zoals gewone brunel (*Prunella vulgaris*) en scherpe/kruipende boterbloem (*Ranunculus acris/repens*). Andere staan in voedselrijke dan wel voedselarme graslanden, respectievelijk egelboterbloem (*Ranunculus flammula*) en viltzegge (*Carex tomentosa*). Weer andere hebben een voorkeur voor droge grond, bijvoorbeeld schapenzuring (*Rumex acetosella*) en voorjaarszegge (*Carex caryophylla*). Voorjaarszegge is in Nederland overigens een kalklieffebende soort,

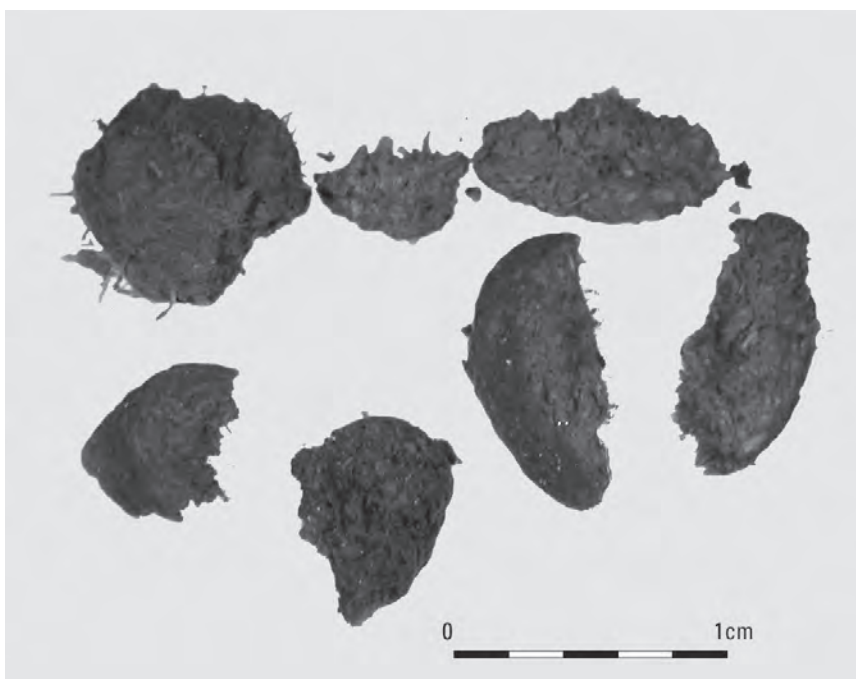

Fig. 9.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Uitwerpselen uit de Romeinse waterput 314, links drie fragmenten van B, rechts vier van A (foto M. van Waijen, BIAx Consult).

maar hoewel dekzandruggen meestal kalkarm zijn, komt voorjaarszegge af en toe voor in het pleistoceen gebied.¹¹² Mogelijk was de soort in het verleden een akkeronkruid.¹¹³ Opvallend is verder het grote aantal stengelbases van grassen (Poaceae) in het monster uit waterput 314.

Tegenwoordig beschouwt men schapenzuring als een graslandplant, maar het is zeker dat de soort vroeger zeer vaak voorkwam als akkeronkruid op matig voedselrijke bodem. Zaden van schapenzuring zijn dan ook in groten getale aangetroffen in de verkoolde monsters. Ook was in één van de verkoolde monsters een zaadje van gewone brunel aanwezig, wat erop wijst dat ook andere graslandplanten als akkeronkruid zullen hebben gegroeid.

Planten van natte en droge heiden

Verschillen in het microreliëf zorgen ervoor dat binnen één enkel heidegebied vaak soorten van natte heiden en soorten van droge heiden naast elkaar voorkomen. In de monsters aanwezige soorten van vochtige heiden waren dophei (*Erica tetralix*), pijpenstrootje (*Molinia caerulea*), éénarig wollegras (*Eriophorum vaginatum*) en trekrus (*Juncus squarrosus*). Soorten van droge heiden zijn: struikhei (*Calluna vulgaris*), tandjesgras (*Danthonia decumbens*), pilzegge (*Carex pilulifera*) en tormentil (*Potentilla erecta*). De laatste drie soorten komen echter ook veel in grasland voor. Planten van natte en droge heiden komen niet alleen voor op zandgrond waar de vegetatie is gedegenereerd, maar ook op verdrogend of gestagneerd hoog- en laagveen.

Planten van bossen

Het monster bevatte enkele bladfragmenten van adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*). Deze soort groeit meestal in loofbossen op droge grond, maar ook aan de rand van heiden.¹¹⁴ Verder zijn er knoppen, vruchten en bladeren van eik (*Quercus*) gevonden en knoppen van wilg (*Salix*). Eik is een boom van droge tot vochtige zandgrond, wilg daarentegen is een soort van natte gronden die vaak overstromen.

¹¹² Weeda *et al.* 1994, 281-282.

¹¹⁴ Weeda *et al.* 1985, 31-32.

¹¹³ Pals 1987, 78.

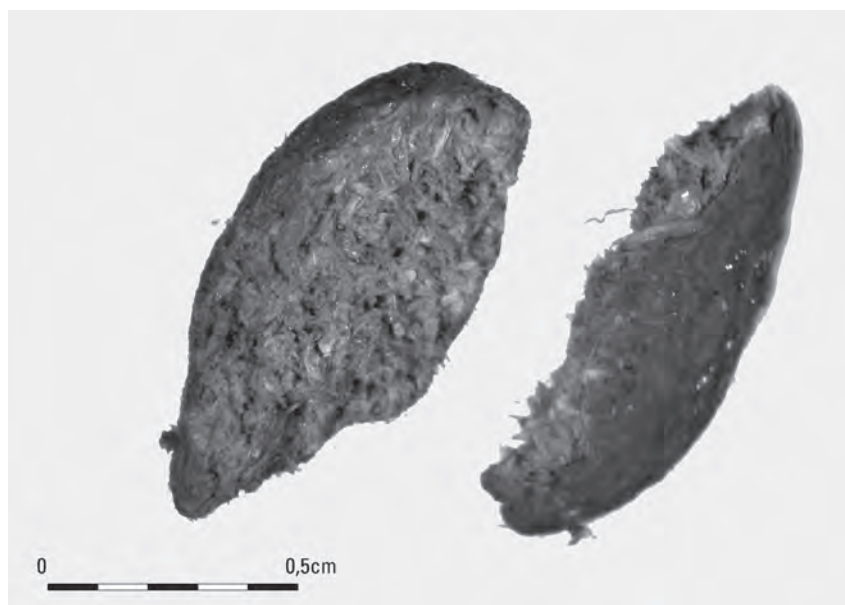

Fig. 9.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Detail van keutel A uit waterput 314 (foto M. van Waijen, BIAAX Consult).

	A	B	
Calluna vulgaris, blad	+	.	Struikhei
Calluna vulgaris, twijg	1	.	Struikhei
Juncus cf. acutiflorus	3	.	Veldrus
Poaceae, epidermisfragment	.	1	Grassenfamilie
Polytrichum commune, blad	.	2	Gewoon haarmos

Tabel 9.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Resultaten van het macrorestenonderzoek van de mest in het monster uit waterput 314. A schapen-/geitenkeutel; B brokje schapenmest.

Dierlijke mest uit de Romeinse tijd

In het monster uit de Romeinse waterput 314 werd tijdens de analyse een bijzondere vondst gedaan: ongefossiliseerde dierlijke uitwerpselen. Ongefossiliseerde mest wordt wel eens aangetroffen, bijvoorbeeld in stalgedeelten, maar meestal gaat het dan om lagen mest die zich over een relatief lange periode hebben gevormd. In dit geval gaat het echter om een duidelijk herkenbare capsulevormige keutel (A), alsmede een amorf brokje mest van ongeveer gelijke grootte (B). Omwille van de duidelijkheid zullen onder dit kopje zowel de resultaten van het macroresten- als van het pollenonderzoek van deze uitwerpselen worden besproken.¹¹⁵

De stukjes mest zijn na fotografie onderzocht op macroresten (fig. 9.1-2; tabel 9.3). Hierna zijn de resten opgestuurd voor pollenbereiding. De pollenpreparaten zijn vervolgens geïnventariseerd (tabel 9.4).

Keutel A bevatte de best herkenbare macroresten, namelijk blaadjes en een twijgje van struikhei, en enkele zaadjes van mogelijk veldrus (*Juncus cf. acutiflorus*). De keutel vormde verder een homogene massa zonder duidelijke anorganische inclusies. De macroresten in brokje mest B waren meer vergaan. Tevens was er een duidelijke gelaagdheid van grof en fijn materiaal, was het materiaal meer compact dan A, en was er sprake van inclusie van zand. De enige herkenbaar aanwezige macroresten waren bladfragmenten

¹¹⁵ Het onderzoek naar de mest is bekostigd door BIAAX Consult.

	A	B	
<i>Bomen</i>			
<i>Alnus</i>	.	+	Els
<i>Betula</i>	+	+	Berk
<i>Corylus avellana</i>	+	+	Hazelaar
<i>Fagus sylvatica</i>	.	+	Beuk
<i>Kruidachtige planten</i>			
Asteraceae, liguliflorae	+	+	Lintbloemigen
<i>Calluna vulgaris</i>	++	.	Struikhei
Chenopodiaceae	+	.	Ganzenvoetfamilie
Fabaceae	.	+	Vlinderbloemigen
<i>Melampyrum</i>	.	1	Zwartkoren
<i>Plantago lanceolata</i>	.	+	Smalle weegbree
Poaceae	++	++	Grassenfamilie
<i>Potentilla</i>	+++	++	Ganzerik
<i>Ranunculus acris</i>	+	+	Scherpe boterbloem
<i>Rumex acetosella</i>	+	.	Schapenzuring
<i>Mestschimmels</i>			
Podospora-type (T-368)	++	.	
Sporormiella-type	++	+++	
Sordaria-type (T-55)	++	+++	

Tabel 9.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Resultaten van het pollenonderzoek van de mest in het monster uit waterput 314.

A schapen-/geitenkeutel; B brokje mest; + enkele aanwezig; ++ aanwezig; +++ dominant aanwezig.

van gewoon haarmos (*Polytrichum commune*), een epidermisfragment van een grassoort (Poaceae) en een enkele schapenhaar. Gewoon haarmos is een soort van natte tot vochtige zure grond zonder veel schaduw, zoals bijvoorbeeld natte heiden, moerassen, oevers en veengrond.¹¹⁶ Het pollenonderzoek van keutel A liet een dominante aanwezigheid zien van het geslacht ganzerik (*Potentilla*), verder aanwezig in grote aantallen was pollen van struikhei en grassen. Kleine aantallen pollen van bomen, graslandplanten en planten van erven zijn eveneens aangetroffen. Brokje B bevatte voornamelijk pollen van graslandplanten, daarnaast was er een klein aantal boompollen. In beide monsters zijn veel sporen van mestschimmels gevonden, met name in B waren deze dominant aanwezig.

¹¹⁶ Dort *et al.* 1998, 190-191; Siebel/During 2006, 200.

De resultaten zijn weergegeven in een tabel en in het pollenpercentages-diagram (bijlage 5; kaartbijlage 2). Hieronder zullen de resultaten per context worden besproken.

Monsters uit mestkuil 506 en 512

Het pollenbeeld van deze twee monsters vertoont veel overeenkomsten, vandaar dat ze samen beschreven worden. Om conclusies te kunnen trekken over de openheid van het landschap rondom de onderzoekslocatie wordt vaak de verhouding tussen boompollen (AP) en niet-boompollen (NAP) gebruikt. Als er boompollenpercentages van minder dan 25% worden gevonden duidt dit op een open landschap, terwijl bij een AP percentage van meer dan 55% er sprake is van bos. Een open bos of bosrandsituatie geeft boompollen percentages tussen de 25 en 55%.¹¹⁷

De AP/NAP verhouding in deze monsters is ca. 39/61. Het grootste gedeelte van de AP wordt uitgemaakt door els (*Alnus*) met circa 21% van de pollensom. Els komt voor op nattere gronden. Binnen de bomen van drogere gronden domineert hazelaar (*Corylus avellana*) in mestkuil 506. In mestkuil 512 is hazelaar minder dominant. Heide en hoogveenplanten hebben het grootste aandeel in de NAP, met name struikheide (*Calluna vulgaris*-type) heeft hoge percentages van ca. 33–40%.

Er werd ook pollen van cultuurgewassen aangetroffen, zoals graantype (*Cerealia*-type), rogge (*Secale cereale*) en vlas (*Linum usitatissimum*). Opvallend is dat in mestkuil 512 veel roggepollen werd aangetroffen (11%). Verder werden er veel *Dryopteris*-sporen (niervarentype) en weinig pollen van akkeronkruiden en ruderalen (planten van grond rijk aan voedingsstoffen maar agrarisch improductief) gevonden. Wel werd er stuifmeel van verschillende soorten uit de verlandingsvegetatie aangetroffen. Dit is een begroeiing van oever- en moerasplanten waarbij open water geleidelijk opgevuld wordt en nieuw land ontstaat, bijvoorbeeld kleine lisdodde (*Typha angustifolia*). Daarnaast zijn veel microfossielen van type 58 (uit de zoetwateralgenfamilie Zygnemataceae) aangetroffen.

Er werden vrijwel geen mestschimmels gevonden in deze mestkuilvullingen. De pollenconcentratie is hoog.

Monsters uit mestkuil 510

Alhoewel de monsters uit dezelfde mestkuil en plaggenlaag komen, vertonen ze een aantal grote verschillen. Het diepste monster 5 cm (= 25 cm onder de top) vertoont hogere percentages cultuurgewassen, met name vlas (*Linum usitatissimum*) en rogge (*Secale cereale*), alsmede akkeronkruiden (onder andere korenbloem, *Centaurea cyanus*) en ruderalen. Ook werden in dit monster (5 cm) meer sporen van zwart hawmos (*Anthoceros punctatus*) gevonden. Dit mos komt onder andere voor op braakliggende akkers.¹¹⁸ Een ander verschil is dat in het diepste monster (5 cm) mestschimmels aangetroffen werden, die niet in het monster van 11 cm voorkomen. Verder is de pollenconcentratie van het diepste monster extreem hoog (tweemaal zo groot als monster van 11 cm).

Er zijn ook overeenkomsten tussen beide monsters. Zo is de AP/NAP verhouding ongeveer hetzelfde, namelijk circa 36/43 (ook vergelijkbaar met de monsters uit mestkuil 506 en 512). Beide monsters vertonen hoge pollenpercentages van heide- en hoogveenplanten. Met andere woorden: de soortensamenstelling komt vrijwel overeen, maar de percentages verschillen.

¹¹⁷ Groenman-van Waateringe 1986, 197.

¹¹⁸ Siebel/During 2006.

9.4 DISCUSSIE

9.4.1 MACROBOTANISCHE RESTEN

9.4.1.1 De Romeinse periode

Akkerbouw en voedselvoorziening

Hoewel er grote hoeveelheden kafresten zijn aangetroffen van verschillende graansoorten, is er geen direct bewijs aanwezig voor lokale graanteelt in de Romeinse tijd. Om lokale productie te bewijzen, moet namelijk kaf worden gevonden dat afkomstig is van de eerste dorsronde, aangezien die over het algemeen alleen in de producerende nederzetting wordt uitgevoerd.¹¹⁹ Het kaf dat is aangetroffen van pluimgierst, emmer- en spelttarwe is echter het kaf dat pas bij de tweede dorsronde wordt verwijderd. De tweede dorsronde vindt meestal pas plaats vlak voor de maaltijdbereiding, dus zowel in consumerende als producerende nederzettingen. Alleen van gerst is kaf aangetroffen dat het afval zou kunnen zijn van een eerste dorsronde. De hoeveelheid hiervan is echter zo klein, dat het ook zou kunnen gaan om kaf dat is achtergebleven tussen de korrels en dus mogelijk met het graan is vervoerd vanuit een andere nederzetting.

Gerst, pluimgierst en emmertarwe vormden tot de Midden-Romeinse tijd de basis van de akkerbouw op de Nederlandse zandgronden.¹²⁰ Het is dus aannemelijk dat deze gewassen door inwoners van de nederzetting bij Someren lokaal zijn verbouwd, al is er geen direct bewijs gevonden. Spelt echter, was vanaf de IJzertijd een zeldzaamheid in dit gebied. Wel produceerden de Limburgse lössgronden, België, Noord-Frankrijk en het Duitse Rijngebied grote hoeveelheden van dit graan.¹²¹ Wellicht dat deze ene gevonden kafrest het overblijfsel is van een graantransport. Akkeronkruiden die kenmerkend zijn voor deze gebieden zijn echter niet aangetroffen. Spelt zou dus ook lokaal verbouwd kunnen zijn, op kleine schaal, of misschien stond het als onopzettelijke bijmenging tussen de emmertarwe. Enkele midden-Romeinse vondsten van spelt zijn namelijk wel bekend in Noord-Brabant.¹²²

Vlas is waarschijnlijk wel lokaal verbouwd. Hoewel de hoeveelheid resten van vlas niet zeer groot is, zijn er wel een aantal onkruiden aangetroffen die karakteristiek zijn voor vlasakkers: vlaswarkruid en zeer waarschijnlijk vlasdolik. Helaas zijn er voor deze periode geen kapselresten van vlas gevonden, die lokale productie zouden bewijzen.

De aangetroffen resten van noten en vruchten zijn alle afkomstig van inheemse soorten. Het meest voor de hand liggend is daarom dat deze verzameld zijn in de omgeving van de nederzetting. Experimenten met fruitteelt, naar voorbeeld van de Romeinen, zijn in deze periode evenwel denkbaar. Hoewel sleedoornpruimen en rozenbottels vers geplukt weinig eetbaar zijn, kunnen ze wel tot smakelijke gerechten worden verwerkt. De smaak van de bewoners van de nederzetting was bovendien waarschijnlijk niet zo verwend als de onze, en wellicht dat zij deze vruchten wel konden waarderen.

Veeteelt

Op grond van grootte, vorm en consistentie is keutel A gedetermineerd als een schapen- of geitenkeutel. Hoewel schapenkeutels normaalgesproken bolvormig zijn en niet capsulevormig, geldt dit niet voor alle rassen. Kempische heideschapen hebben bijvoorbeeld capsulevormige uitwerpselen.¹²³ De aanwezigheid van een schapenhaar in brokje B duidt erop dat dit in elk geval schapenmest betreft.

Keutel A levert ons een momentopname van het voedsel dat het dier gegeten heeft, zonder dat daarbij verontreinigingen van buitenaf het beeld teveel vertroebelen. Op basis van structuur en aanwezigheid van zeer veel mestschimmels kan gesteld worden dat het brokje B al voor lange tijd blootgesteld was aan

¹¹⁹ Hillman 1981; 1984.

¹²² Kooistra 2004, 382-383.

¹²⁰ Van Zeist 1980.

¹²³ Diepenbeek 1999, 246.

¹²¹ Kooistra 2004, 382-383.

de buitenlucht, onderhevig is geweest aan mechanische verwerking en is vermengd met ander materiaal, voorafgaand aan de depositie in de waterput. Het is hierdoor moeilijk om onderscheid te maken tussen macroresten en pollen afkomstig uit de omgeving van het erf en die oorspronkelijk aanwezig in het voedsel.

Uit het macroresten- en pollenonderzoek blijkt dat de producent van A, zij het schaap of geit, een voeding heeft gehad van heideplanten (struikhei) en graslandplanten (scherpe boterbloem). Opvallend is ook de dominantie van ganzerik over andere soorten. Zeer wel mogelijk betreft het hier tormentil, een soort die veel voorkomt op grazige plekken in heide.¹²⁴ Van brokje B is niet duidelijk of het afkomstig is van één dier of meerdere. Wel is het aannemelijk dat de producent(en) een maaltijd heeft(hebben) gehad van graslandplanten. Onduidelijk is of de dieren hebben gegraasd of dat ze op stal zijn bijgevoerd met gemaaide of verzamelde planten.

Natuurlijke omgeving

De akkers van de nederzetting bevonden zich op matig voedselrijke, vochtige tot droge zandgrond. Waarschijnlijk lagen ze dus op dezelfde zandrug als de nederzetting. Macroresten in de waterput en pollen in de mest wijzen daarnaast op de exploitatie en dus de aanwezigheid van graslanden en heidegronden. Onduidelijk is hoe de grote hoeveelheid ondergrondse delen (stengelbases) van grassen moet worden geïnterpreteerd. Wellicht zijn deze afkomstig uit grasplaggen, die gestoken zijn voor bemesting of bouw materiaal.

De aanwezigheid van malrove is in dit gebied enigszins bijzonder. Tegenwoordig groeit de soort bijna alleen in Zuid-Limburg en de kalkrijke duinen. Vroeger schijnt de plant minder zeldzaam te zijn geweest.¹²⁵ Desalniettemin zijn er in Nederland maar weinig archeobotanische vondsten van bekend. Mogelijk heeft de plant niet lokaal in het wild gegroeid, maar zijn de zaden afkomstig van elders, of is de plant in een tuin gekweekt. De zaden en bladeren stonden bij de Romeinen namelijk als geneeskrachtig bekend.¹²⁶ Er konden afreksels van worden gemaakt, die werden gebruikt voor kwalen aan de luchtwegen en om menstruatie op te wekken. De bladeren werden gebruikt om wondheling te versnellen en klachten aan de zintuigen te verhelpen.

9.4.1.2 De Middeleeuwen

Akkerbouw en voedselvoorziening

Grote hoeveelheden kafnaaldfragmenten van rogge en broodtarwe duiden op lokale verbouw van beide soorten. Dit fijne kaf wordt tijdens de eerste dorsronde van het graan gescheiden door te wannen. Het gedorst graan wordt hierbij in de lucht gegooit tijdens een sterke bries. Het lichte kaf waait hierdoor opzij, de korrels vallen naar beneden en worden weer opgevangen. Het kaf kan later worden verzameld om als brandstof of veevoer te dienen. Hetzelfde geldt voor de aangetroffen aarspilsegmenten van rogge. Van haver en gerst is geen of slechts weinig kaf aangetroffen, hoewel dit wel zeer herkenbaar is. Lokale productie van deze gewassen kan dus niet worden aangetoond, hoewel dit, gezien het kleine aantal onderzochte monsters, niet betekent dat ze niet zijn verbouwd.

Rogge was in de Middeleeuwen het meest verbouwde graan op de Nederlandse zandgronden. Soms lijkt hierop geen uitzondering te zijn. Rogge heeft minder vocht nodig dan de meeste andere graan- gewassen, wat de kans op misoogsten verkleint. Tarwe daarentegen is een veeleisend gewas en verbouw op de droogtegevoelige en arme zandgronden betekende een reëel gevaar voor misoogst.¹²⁷ De verbouw

¹²⁴ Weeda *et al.* 1987, 87.

¹²⁵ Weeda *et al.* 1988, 153.

¹²⁶ Dioscorides, III 198 (vert. Berendsen 1902).

¹²⁷ Lindemans 1952, II 9; Bieleman 1992, 45, 95-100.

van tarwe op deze locatie is dus enigszins opvallend. Redenen om tarwe te verbouwen kunnen echter wel aanwezig zijn geweest. De prijs van tarwe was misschien zo nu en dan hoog genoeg om de boeren te verleiden het in te zaaien. Ook kan de grondeigenaar een deel van de pacht of cijns in tarwe hebben geëist. Tarwe zal echter op kleinere schaal zijn verbouwd, omdat de boeren de zekerheid die rogge bood niet konden negeren, misoogst betekende namelijk hongersnood.

Vlasresten waren niet in groten getale aanwezig, maar het kapselfragment wijst wel op lokale productie. Net als graankaf werden de kapsels namelijk meestal op de producerende nederzetting verwijderd van de zaden en stengels. Natuurlijk kan er ook altijd een kapselfragmentje achterblijven in geïmporteerd lijnzaad.

Hazelnooten, bramen en vlierbessen werden waarschijnlijk net als in de Romeinse tijd in de omgeving verzameld. Kersen zijn moeilijker te vinden in het wild, dus wellicht dat het hier producten van lokale kweek betreft.

Natuurlijke omgeving

De akkers van de middeleeuwse nederzetting bevonden zich eveneens op matig voedselrijke, vochtige tot droge zandgrond. Ook toen lagen ze dus waarschijnlijk op dezelfde zandrug als de nederzetting. Verkoolde rijstgraszaden aanwezig in één van de monsters doen echter wel vermoeden dat de akkers bemest werden en er soms natte omstandigheden heersten.

Een groot aantal onverkoolde resten van soorten van natte bodemtypen wijzen op de exploitatie van de nabijgelegen beekdalen en nattere delen van de zandruggen. Beekdalen boden gelegenheid om vee te weiden en om materiaal te verzamelen voor bemesting. Een deel van de nattere gronden is in gebruik geweest als grasland.

Resten van heideplanten betekenen de aanwezigheid van heidevelden niet al te ver van de nederzetting. Verbrande blaadjes, takjes en bloempjes van dop- en struikheide duiden bovendien op de exploitatie van deze heide. Organische heideplaggen (dus zonder kluit) konden worden gesneden (vlaggen) voor bemesting en huisbrand.¹²⁸ Ook zouden de heideresten afkomstig kunnen zijn uit turf, afkomstig uit bijvoorbeeld de Peel.

Hoewel bemesting met organisch materiaal (waaronder gemaaide hei, gras(plaggen), bosstrooisel en dergelijke) in deze periode niet is uitgesloten, vond bemesting met plaggen met kluit in de 12de eeuw in oostelijk Noord-Brabant nog niet op grote schaal plaats.¹²⁹ Voor deze vorm van heideëxploitatie zijn dan ook geen aanwijzingen gevonden.

Uit het pollenonderzoek blijkt dat in de omgeving van de vindplaats eiken hebben gestaan. Macroresten van eik in de waterput doen vermoeden dat deze boomsoort ook op in de nederzetting zelf aanwezig was. Ook kunnen de knoppen, bladeren en vruchten samen met takken naar de nederzetting zijn gebracht. Hetzelfde geldt voor wilg (*Salix*).

In het halfopen bos rond de nederzetting kunnen adelaarsvarens grote, dichtbegroeide matten hebben gevormd. In Portugal wordt loof van de adelaarsvaren verzameld, zodat het als strooisel met mest kan worden vermengd voor een betere bemesting.¹³⁰ Dit blijktbaar ondanks de vermeende grote giftigheid van adelaarsvarenhumus voor andere plantensoorten.¹³¹

¹²⁸ Spek 2004, 751.

¹²⁹ Spek 2004, 750-751.

¹³⁰ Spek 2004, 744-745.

¹³¹ Weeda *et al.* 1985, 31-33.

Natuurlijke omgeving

Uit het pollenonderzoek is af te leiden dat er in de omgeving van de vindplaats een halfopen landschap met eik en hazelaar was. Ook was er beuk aanwezig.

In tegenstelling tot de monsters uit mestkuil 506 en 512 werd bij beide monsters uit mestkuil 510 vrijwel geen pollen van planten uit verlandingsvegetatie gevonden. De aanwezigheid van de oever- en moerasplanten kan wijzen op enigszins nattere omstandigheden bij de mestkuilen 506 en 512. Het is jammer dat er geen macrobotanische resten onderzocht zijn van deze mestkuilen. Macrobotanische resten hadden meer specifieke informatie kunnen verschaffen over plantensoorten die dicht bij de vondstplaats groeiden.

Plaggenlagen

In alle monsters worden hoge pollenpercentages van heide- en hoogveenplanten gevonden. Op circa 2.5 km ten westen van de vindplaats bevonden zich vroeger uitgestrekte heidearealen. Dit is waarschijnlijk de plaats waar de heideplaggen uit de mestkuilvulling vandaan kwamen. Het pollen van stuikhei (*Calluna vulgaris*) heeft een lokale verspreiding (niet ver van de plant vandaan). Het is daarom niet waarschijnlijk dat het pollen is ingewaaid vanuit de heidegebieden. Dit stuifmeel is hoogstwaarschijnlijk aangevoerd met de heideplaggen die in de kuilen zijn gedeponneerd.

Akkerbouw en roggeteelt

In monster 113-12-47 is relatief veel roggestuifmeel aangetroffen (11%). Uit een pollenonderzoek uit Flögeln (Duitsland) blijkt dat pollen van de windbestuiver rogge op een afstand van 1.5 km onder de 2% zakt.¹³² Dit wijst erop dat er roggeakkers binnen 1.5 km van de vondstplaats aanwezig waren. De vondst van pollen van korenbloem (*Centaurea cyanus*) wijst ook op akkerbouw. Korenbloem komt pas sinds de 11de eeuw in Nederland voor. Dit wijst erop dat de mestkuil inderdaad uit de Middeleeuwen stamt.

Vlasteelt

In drie van de vier pollenmonsters werd stuifmeel van *Linum usitatissimum* (vlas) aangetroffen. In twee monsters werd er één korrel gevonden. Echter, in het diepste monster (5 cm) uit mestkuil 510 werd zeer veel stuifmeel van vlas aangetroffen, wel 31 stuks (2.1%). Dit duidt op lokale teelt van vlas. Ondiepe natte kuilen werden ook gebruikt voor het roten van vlas.¹³³ Het is bijzonder dat er in een monster uit Nederland zoveel vlas pollen is gevonden. Een andere vindplaats met dergelijke hoge vlas stuifmeelwaarden is een 12de-eeuwse nederzetting bij Midwoud.¹³⁴ Op deze locatie werd vlas verwerkt tot vezels. In de mestkuilen uit dit onderzoek zijn echter geen vlasstengelfragmenten of -epidermis gevonden.

9.5 CONCLUSIE

Onderzocht zijn macromonsters uit de Midden-Romeinse periode en de 12de eeuw, en pollenmonsters uit de Volle- tot Late-Middeleeuwen. Hierdoor kunnen de gegevens van het pollenonderzoek helaas niet goed gecombineerd worden met die van het macrorestenonderzoek.

Het monster uit de midden-Romeinse waterput geeft zicht op de akkerbouw en veeteelt van de

¹³² Behre/Kučan 1986.

¹³⁴ Pals/Van Dierendonck 1988.

¹³³ Dewilde 1984.

nederzetting. De boeren verbouwden gerst, emmertarwe, pluimgierst, vlas en mogelijk spelt. Daarnaast verzamelden de bewoners noten en vruchten in de omgeving. Schapen, en misschien geiten, hebben deel uitgemaakt van de veestapel. Hiervan is mest aangetroffen, waaronder een ongefossiliseerde keutel. Het vee voedde zich met graslandplanten en heide, wat inhoudt dat er al in de Romeinse tijd heidevelden rond de nederzetting moeten hebben gelegen, evenals graslanden. Mogelijk zijn grasplaggen gebruikt om de zandige, voedselarme akkers te bemesten of om als constructiemateriaal te dienen.

In de Volle-Middeleeuwen waren de boeren overgestapt op de teelt van rogge en broodtarwe. Tarweverbouw vormde waarschijnlijk een kleiner onderdeel van het bedrijf. Daarnaast verbouwde men mogelijk ook gerst, haver en vlas. Ook in de Middeleeuwen verzamelden de bewoners fruit en noten in het wild, maar waarschijnlijk waren er ook kersenvruchten aanwezig op de nederzetting. De akkers lagen op arme zandgrond, om de opbrengst op peil te brengen is waarschijnlijk gebruik gemaakt van organische plaggen en strooisel van de omliggende heidegronden en beekdalen. Gemaaide heide is mogelijk ook gebruikt als brandstof.

Mestkuil 506 en 512 vertonen een overeenkomstig pollenbeeld met veel menselijke invloed. Ook is er pollen van verlandingsvegetatie aanwezig. Deze verlandingsvegetatie wordt niet gevonden in de monsters uit mestkuil 510. De monsters uit laatstgenoemde mestkuil verschillen echter ook onderling. Het diepste monster (5 cm) vertoont meer menselijke invloed dan bovenliggend monster (11 cm). Er is geen homogeen pollenbeeld betreffende indicatoren van menselijke invloed in deze mestkuil.

Alle monsters hebben een AP/NAP verhouding van ca. 40/60. Dit duidt op een terrein met open bos of een bosrandsituatie. Echter, het niet-boompollen bestaat voor een zeer groot gedeelte uit struikheide. Dit pollen is aangevoerd met plaggen die in de kuil gestort zijn. Door deze mengeling van herkomsten is het mogelijk dat het pollen van een open vegetatie is aangevoerd met de heideplaggen en dat de oorspronkelijke vegetatie in de omgeving van de vondstplaats bosrijker was. Hierdoor is het moeilijk om iets te zeggen over de milieuomstandigheden ter plekke.

Er was roggeteelt in de omgeving van de mestkuilen en er werd waarschijnlijk ook vlas geteeld.

De ouderdom van de mestkuilen werd bestempeld als middeleeuws. Dit wordt bevestigd door het pollenbeeld in de aanwezigheid van rogge en korenbloem.

IO BESLUIT. SAMENVATTING VAN DE RESULTATEN

Henk Hiddink/Elbrich de Boer

Algemeen

In het voorjaar van 2007 is door ACVU-HBS een bescheiden opgraving van 1.74 ha uitgevoerd aan de Ter Hofstadlaan ten noorden van de bebouwde kom van Someren. Het onderzoek vond plaats in opdracht van de gemeente Someren die betrokken was bij de ontwikkeling van een zorgcentrum ter plaatse. Een proefsleuvenonderzoek had al resten uit de Romeinse tijd en de Volle Middeleeuwen aan het licht gebracht en de landschappelijke ligging van het plangebied, in een oud akkercomplex onder een plaggendek, was op zich al voldoende aanleiding archeologische sporen en vondsten te verwachten. Het primaire doel van de opgraving was het *ex situ* beschermen van overblijfselen, maar minstens even belangrijk was de mogelijkheid inzicht te krijgen in het oude cultuurlandschap ten noorden van het oude dorp Someren. Tot nog toe heeft het meeste archeologische onderzoek (30 ha vlakdekkend opgegraven!) zich afgespeeld ten zuidoosten van de historische dorpskern en het was interessant na te gaan of het bodemarchief aan de Ter Hofstadlaan even rijk/gevarieerd was en in hoeverre de gegevens van de eerdere onderzoeken representatief zijn.

Landschap

De opgraving heeft laten zien dat onder het plaggendek van de voormalige *Hoepel Akkers* een deel van de Somerense dekzandrug schuil gaat dat ter plaatse is versmald tot een kopje van 90 m breed tussen twee depressies. Met name de depressie aan de westzijde van het terrein is groot en diep; deze zet zich voort in de aangrenzende akker. In de depressies is de B-horizont bewaard gebleven en plaatselijk zelfs de E-en/of A-horizont. De bovenste niveau's van het bodemprofiel zijn op de hogere terreindelen verdwenen door agrarische activiteiten, zodat het opgravingsvlak op maximaal 25.40 m NAP direct in het leemrijke (20-32%) dekzand van de C-horizont is aangelegd.

Het terrein is, zoals reeds opgemerkt, afgedekt met een plaggendek. Dit dek is in het recente verleden geheel geëgaliseerd en daardoor plaatselijk dun geworden. Met name aan de noordzijde van het terrein is de dikte niet meer dan 50 cm. Elders is het dek echter nog zo'n 100-110 cm dik en duidt op een netto-ophoging met 70-90 cm plaggenmest.

De conservering van de grondsporen en vondsten onder het plaggendek is vergelijkbaar met die elders rond Someren. Ondiepe sporen, waaronder een deel van de crematiegraven, zijn geheel verdwenen door spitten en ploegen, maar verder is de conserveringstoestand goed te noemen en is sprake van goed leesbare grondsporen.

Het grafveld

In de uiterste noordoosthoek van het opgegraven terrein is een grafveld aangesneden. Ter plaatse zijn vier (delen van) randstructuren vrijgelegd, alsmede een drietal crematiegraven. De vondsten dateren in de Late IJzertijd en vroeg-Romeinse tijd, een periode waar de randstructuren met hun relatief brede greppels goed in passen. De greppels doen sterk denken aan die van het grafveld van Waterdael III, een begraafplaats van 150 bij 150 m met meer dan 200 structuren (randstructuren/graven) dat vanaf de Late IJzertijd tot in de 3de eeuw in gebruik is geweest en waar ook sprake is van laat-Romeinse crematiegraven. Ons grafveld loopt zeker nog verder naar het noordoosten door en zou de omvang van dat van Waterdael III kunnen benaderen.

De Romeinse nederzetting

De gehele noordelijke helft van het terrein wordt ingenomen door de randzone van een nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd. Een enkele fragmentarische plattegrond (324) van een Oss-Ussen 5 huis dateert in eerstgenoemde periode en vertegenwoordigt mogelijk nog een min of meer geïsoleerde plattegrond van een niet-plaatsvaste bewoning.

Vier plattegronden van Romeinse Alphen-Ekerenhuizen zijn op grond van hun uitvoering en vondsten waarschijnlijk in de (eerste helft van de?) 2de eeuw te dateren en vertegenwoordigen wel een plaats-vaste nederzetting. Als deze nederzetting de doorsnee omvang en levensduur (tot in de 3de eeuw) voor de Romeinse tijd in Zuidoost-Nederland heeft gehad, dan mag in totaal een twintigtal huisplattegronden worden verwacht, dus nog zeker 15 in de akkers ten noorden van de opgraving. Deze plattegronden vormen dan de neerslag van een bewoning van twee tot drie gelijktijdige huishoudens.

Naast de woonstalhuizen zijn twee waterputten aangetroffen, dendrochronologisch gedateerd rond 160 na Chr. Interessant is dat één van de putten in de Volle Middeleeuwen opnieuw is uitgegraven om plaats te maken voor een kleine boomstamp.

Langs de hele zuidelijke rand van het nederzettingsareaal liggen kleine schuurtjes – maar liefst zeven stuks – met twee middenstijlen en (meestal) een wandgreppel. De functie van deze gebouwtjes is onduidelijk, maar net als in de nederzetting Deurne-Groot Bottelsche Akker liggen ze in een zone iets afzijdig van de bewoning. Hopelijk brengt toekomstig onderzoek elders meer klaarheid.

Wat betreft de vondsten uit de Romeinse nederzetting moet een tiental ijzeren voorwerpen uit de insteek van een hoekstijlkuil van huis 300 worden genoemd. Het gaat om twee voetboeien, twee askappen en een reeks andere onderdelen van (vermoedelijk) een wagen. Helaas vertoonde het spoor geen gelaagdheid die uitsluitsel kon geven over de wijze of het moment van depositie. Waarschijnlijk hebben we niet met een bouwoffer van doen en zijn de voorwerpen neergelegd tijdens de gebruikperiode van het huis of daarna. Bij een depositie in de periode dat het huis bewoond werd, zijn de voorwerpen wellicht bewaard voor het omsmeden ervan, maar even goed zou sprake van een soort ‘verlatingsoffer’ kunnen zijn.

In de Romeinse tijd werd gerst, emmertarwe, pluimgierst en mogelijk spelt verbouwd en verzamelde men noten en vruchten in de omgeving. De vondst van schapenmest wijst er op dat men in ieder geval deze soort hield, al zullen rund en varken ook van betekenis zijn geweest. In de genoemde mest zijn sporen van graslandplanten en heide gevonden. Uit de onverkoelde zaden komen ook andere land-schapstypen naar voren, zoals akkers op matig voedselrijke, vochtige tot droge zandgrond, natte plekken (depressies!) en mogelijk bos.

Erven uit de Volle Middeleeuwen

Eigenlijk overal in het opgegraven areaal, met uitzondering van de zuidoostelijke hoek, zijn structuren uit de Volle Middeleeuwen aangetroffen. Het betreft onder meer hoofdgebouwen, bootvormige bijgebouwen, rechthoekige schuurtjes en/of spiekers, vijfhoekige hooimijten, waterputten en -kuilen, (erf) greppels en ‘mestkuilen’. De structuren zijn te verdelen over ten minste drie erven. Twee hiervan lijken incompleet opgegraven, maar een derde is bijna geheel onderzocht.

Het betreft hier het erf van de huizen 411-413, drie plattegronden van een tweemaal op dezelfde locatie herbouwd huis. Aan beide zijden van de plattegrond lopen erfgreppels. Ten oosten van de plattegrond is sprake van twee rijen bijgebouwen, zoals in het ideaalmodel van het vol-middeleeuwse erf zoals beschreven door Huijbers. De noordelijke rij bestaat uit enkele bootvormige bijgebouwen, hooimijten en spiekers. De zuidelijke rij omvat enkele rechthoekige bijgebouwen. De vele oversnijdingen en overlappingsen tussen de bijgebouwen wijzen op een langdurig gebruik van het erf, in overeenstemming met de herbouw van het hoofdgebouw. De waterput van het beschreven erf mag direct ten westen van het opgegraven areaal worden verwacht.

In de Volle Middeleeuwen verbouwden de boeren vooral rogge en broodtarwe, maar wellicht ook wat tarwe, gerst, haver en vlas. Waarschijnlijk plantte men nu ook kersenbomen bij de nederzetting als aanvulling op in het wild verzamelde noten en vruchten. Een onderzoek van pollen uit de ‘mestkuilen’ geeft geen eenduidig beeld. Mogelijk zijn de plaggen in de kuilen aangevoerd vanaf de heide (struikheide) en stonden in de directe omgeving meer bomen. Het stuifmeelonderzoek geeft geen uitsluitsel over de functie van de kuilen.

Het aardewerk uit de opgraving dateert de bewoning zeker in de periode 1125-1225 na Chr., hoewel een wat langere duur niet onmogelijk is. Enkele vondsten suggereren de aanwezigheid van vroeg-middeleeuwse erven in de omgeving van de opgraving. Dit is goed mogelijk omdat Schabbink één van de vier vroeg-middeleeuwse bewoningskernen van Someren situeert rond het terrein van de vroegere St. Lambertuskerk, op 300 m ten zuidoosten van het opgravingsterrein.

Perceelsgreppels en zandwegen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Vanaf de 14de/15de eeuw begint de ophoging van het opgravingsterrein met plaggenmest, waarbij de depressies vermoedelijk nog langere tijd als zodanig zichtbaar zijn gebleven. De onderkanten van de perceelsgreppels rond de akkers en de flankerende greppels en/of karrensporen van twee zandwegen reikten aanvankelijk nog tot in de ondergrond. Hoewel de meeste greppels samenvallen met de percelering van de kadasterkaart van 1832, geldt dat zeker niet voor alle en blijkt sprake van een zekere dynamiek in de percelering door de eeuwen heen. Tegelijkertijd valt op dat in het tracé van de zandwegen geen gebouwen uit de Volle Middeleeuwen liggen, zodat deze kunnen teruggaan op die perioden. Ook lijken de greppels 602 respectievelijk 603/604/610 grofweg de erven van de gebouwen 407 en 411-413 te omsluiten. Het is derhalve mogelijk dat de basis van de laat-middeleeuwse percelering veel ouder is dan men op het eerste gezicht zou denken.

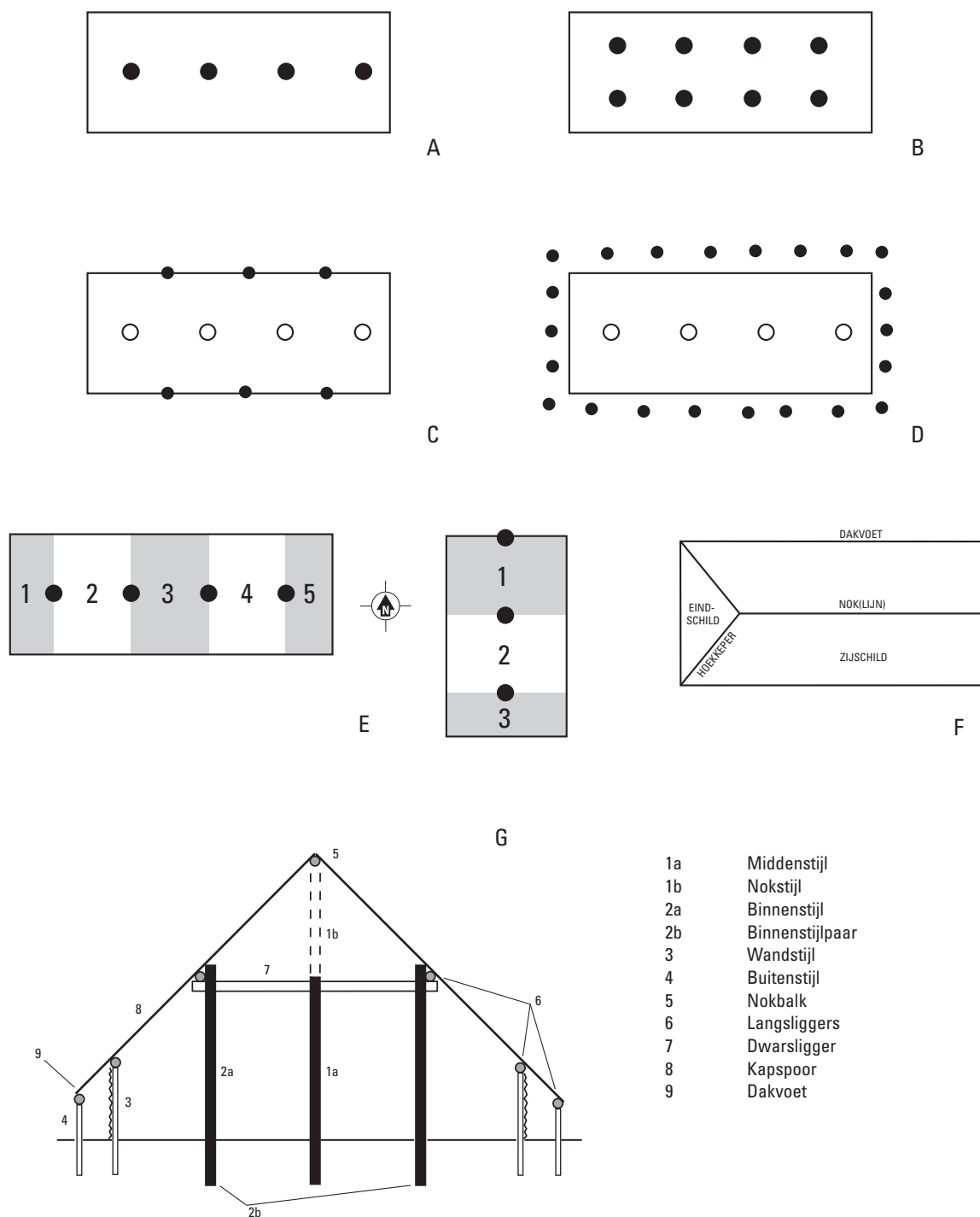

Fig. 11.1. Schematische weergave van huizen ter illustratie van de in de catalogus gebruikte terminologie.

A tweebeukige plattegrond met middenstijlen; B driebeukige plattegrond met binnenstijlen; C wandstijlen als deel van de draagconstructie; D plattegrond met midden- en buitenstijlen; E telling van de travéeën bij west-oost en noord-zuid georiënteerde plattegronden; F elementen van het dak; G huis in doorsnede met de verschillende constructie-elementen.

II TOELICHTING OP DE CATALOGUS

Henk Hiddink

De hoofdstukken 12 tot en met 14 omvatten de catalogus van de structuren en sporen, achtereenvolgens die uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd, Volle Middeleeuwen en de jongere perioden. Aangezien ook 'losse' sporen als greppels, waterputten en kuilen een structuurnummer hebben gekregen, wordt verder alleen nog van structuren gesproken.

Aan het einde van dit hoofdstuk (paragraaf 11.4) is een lijst met alle structuren opgenomen, waarin kan worden opgezocht tot welke vindplaats een structuur behoort en dus in welk hoofdstuk deze wordt beschreven. Aan het begin van de hoofdstukken 12-14 zijn tabellen opgenomen waarin wordt aangegeven in welke paragraaf de verschillende soorten structuren (huis, spieker, waterput enzovoort) beschreven zijn.

De beschrijvingen van de structuren zijn opgebouwd volgens een bepaald stramien. Het meest uitvoerig zijn de beschrijvingen van de huizen en grotere gebouwen. Belangrijk is dat hierbij een vaste terminologie wordt gebruikt. Daarom wordt in de eerstvolgende paragraaf ingegaan op de gebruikte termen. In de tweede paragraaf komt aan bod hoe de beschrijvingen van de grotere gebouwen zijn opgebouwd, in de derde die van de overige structuren.

II.1 DE TERMINOLOGIE IN DE GEBOUWBESCHRIJVINGEN

Uitgangspunt in het onderstaande zijn plattegronden uit de prehistorie en de Romeinse tijd, later wordt op gebouwen uit de Volle Middeleeuwen ingegaan. De termen worden geïllustreerd in figuur 11.1 en 2.¹³⁵

De *kern(constructie)* van het gebouw wordt gevormd door de palen die het grootste deel van de daklast dragen. In de literatuur worden deze palen meestal middenstaanders genoemd; hier gebruiken we de begrippen *middenstijl* en *nokstijl* voor palen die op de middenas van het gebouw staan (fig. 11.1, A, G). Van nokstijlen weten we zeker dat zij doorlopen tot in de nok, bij middenstijlen hoeft dat niet het geval te zijn. De belangrijkste dragende stijlen binnenin driebeukige plattegronden worden *binnenstijlen* genoemd (fig. 11.1, B). Twee naast elkaar staande binnenstijlen vormen een binnenstijlpaar. Een binnenstijlpaar wordt pas een gebint genoemd als zeker is dat het – samen met een ligger en schoren – een stijf geheel vormt dat eventueel zonder ingraving kan blijven staan (zie onder).¹³⁶

De (dak)draagconstructie bestaat niet alleen uit de stijlen van de kern, maar ook uit elementen die de onder- of zijkant van het dak ondersteunen. Doorgaans gaat het om palen in of direct tegen de wand of om palen op enige afstand daarvan buiten het huis. Deze stijlen worden respectievelijk *wand-* en *buitenstijlen* genoemd (fig. 11.1, C-D). Ook wandpalen die niet direct een rol spelen in de ondersteuning van het dak noemen we wandstijlen.

In de praktijk zijn de stijlen van de draagconstructie bij veruit het grootste deel van de Zuidnederlandse plattegronden ingegraven, hetgeen paalkuilen oplevert. Alleen bij plattegronden later uit de Romeinse tijd en uit de Late Middeleeuwen kunnen stijlen voorkomen die staan op een eigen stenen fundering: een *poer* of *stiep* (fig. 11.2, A).

Door de lange wanden en de stijlen van de kern wordt een gebouw opgedeeld in een aantal *beuken*. Een gebouw is één-, twee-, drie- of vierbeukig. Binnen de archeologie zijn beuken in het verleden doorgaans *schepen* genoemd, maar deze term heeft strict genomen alleen betrekking op kerken.¹³⁷ Verwarring

¹³⁵ Ter illustratie bij hetgeen in deze paragraaf wordt besproken, kan ook verwezen worden naar de huisreconstructies in figuur 5.6.

¹³⁶ Huijts 1992, 31.

¹³⁷ Huijts 1992, 33.

over het aantal beuken kan ontstaan wanneer in een driebeukige (IJzertijd-)plattegrond extra nokstijlen zijn aangebracht, zodat onduidelijk is of men moet spreken over een drie- of vierbeukige plattegrond. Bij het benoemen van het aantal beuken proberen we uit te gaan van het primaire constructieve principe van het huis en worden enkele extra nokstijlen niet meegeteld.

In de lengte wordt een gebouw in traveeën opgedeeld. We beginnen in deze publicatie te tellen in het westen bij west-oost en in het noorden bij noord-zuid georiënteerde gebouwen. Het eerste travee ligt tussen de korte wand en de eerste middenstijl of het eerste binnenstijlpaar in het interieur (fig. 11.1, E).

Als het gaat over de draagconstructie van een gebouw, wordt in de beschrijvingen de nadruk gelegd op de stijlen die de daklast in verticale richting naar de grond afleiden. In werkelijkheid spelen natuurlijk ook horizontale elementen een rol; deze worden hier met de neutrale term *ligger* aangeduid.¹³⁸ Exemplaren evenwijdig aan de lengte-as van het huis worden *langsliggers* genoemd. Liggers tussen de stijlen van de twee lange wanden en tussen de stijlen van een binnenstijlpaar worden *dwaarsliggers* genoemd. Deze elementen spelen vooral een rol bij de plattegronden uit de Romeinse tijd, omdat daar waarschijnlijk dwarsliggers tussen de 'deurposten' en de middenstijlen zijn aangebracht.

Het dak van een gebouw wordt ook wel als de kap aangeduid. De onderrand van het dak heet de *dakvoet*, het hoogste punt is de *nok*(lijn). Tussen beide lopen de *kapsporen*, die deel uitmaken van de draagconstructie van het dak (fig. 11.1, F). Op de kapsporen liggen latten met daarop het materiaal van de dakbedekking. Over de aard van de dakbedekking wordt in deze publicatie verder niet gesproken. Wel is belangrijk dat een dakbedekking van natuurlijk materiaal – riet of stro – geen kleine kaphelling toelaat; anders wordt het regenwater niet snel genoeg afgevoerd en gaat het dak lekken. Een erg steile helling is wel mogelijk, maar vraagt een grote hoeveelheid hout en levert een grotere winddruk op. Op grond van deze en andere argumenten wordt er van uitgegaan dat onze huizen een kaphelling van ongeveer 45° hadden.¹³⁹

Voor wat betreft de vorm van het dak zijn twee varianten van belang: het *schilddak* en het *zadeldak*. Bij het eerste loopt de noklijn niet over de volle lengte van het huis, zodat het dak zowel *zijschilden* als *eindschilden* heeft. De lijn tussen het einde van de noklijn en de (onder)hoek van het dak noemen we de *hoekkeper*. Bij een zadeldak loopt de noklijn tot boven de korte wanden, zodat alleen sprake is van zijschilden. Veel huizen hebben een combinatie van een schild- en een zadeldak (respectievelijk links en rechts in fig. 11.1, F).

Bij de beschrijving van plattegronden uit de Volle Middeleeuwen wordt in principe dezelfde terminologie en opzet gevolgd als bij die uit de eerdere perioden. De constructie van boerderijen uit de Volle Middeleeuwen kent echter specifieke kenmerken. Daarnaast is het zo dat de grondsporen van de betreffende huizen veel duidelijker zijn dan die uit de pre- en protohistorie. We kunnen in principe dus meer te weten komen over de constructie en levensloop van huizen.

Zijn de laat-prehistorische en Romeinse boerderijen in het MDS-gebied in hoofdzaak tweebeukig, middeleeuwse huizen zijn steeds driebeukig. Een belangrijk kenmerk van de boerderijen vanaf de Volle Middeleeuwen is de toepassing van gebinten (fig. 11.2, A).¹⁴⁰ Een gebint is een combinatie van twee binnenstijlen – verder gebintstijlen genoemd – en een gebintbalk dwars op de lengte-as van het gebouw, waarbij de drie samenstellende elementen op zichzelf kunnen blijven staan (door de gebruikte hout-

¹³⁸ Wij gebruiken een neutrale terminologie omdat de constructie van gebouwen niet ons primaire onderzoeksobject is. In de studie naar historische boerderijen en huizen worden precieze termen gebruikt voor liggers op de wanden, op binnenstijlen enzovoort. Zie hiervoor het schema van de gebintconstructie in figuur 17.2, A en bijvoorbeeld Theuws *et al.* 1988, 275; Huijts 1992;

Haslinghuis 1986.

¹³⁹ Huijts 1992, 23. Een dak met *tegulae* zal een helling van tussen de 10 en 30° hebben gehad.

¹⁴⁰ Figuur gebaseerd op Theuws *et al.* 1988, 275. In genoemde publicatie wordt uitgebreider op de terminologie ingegaan.

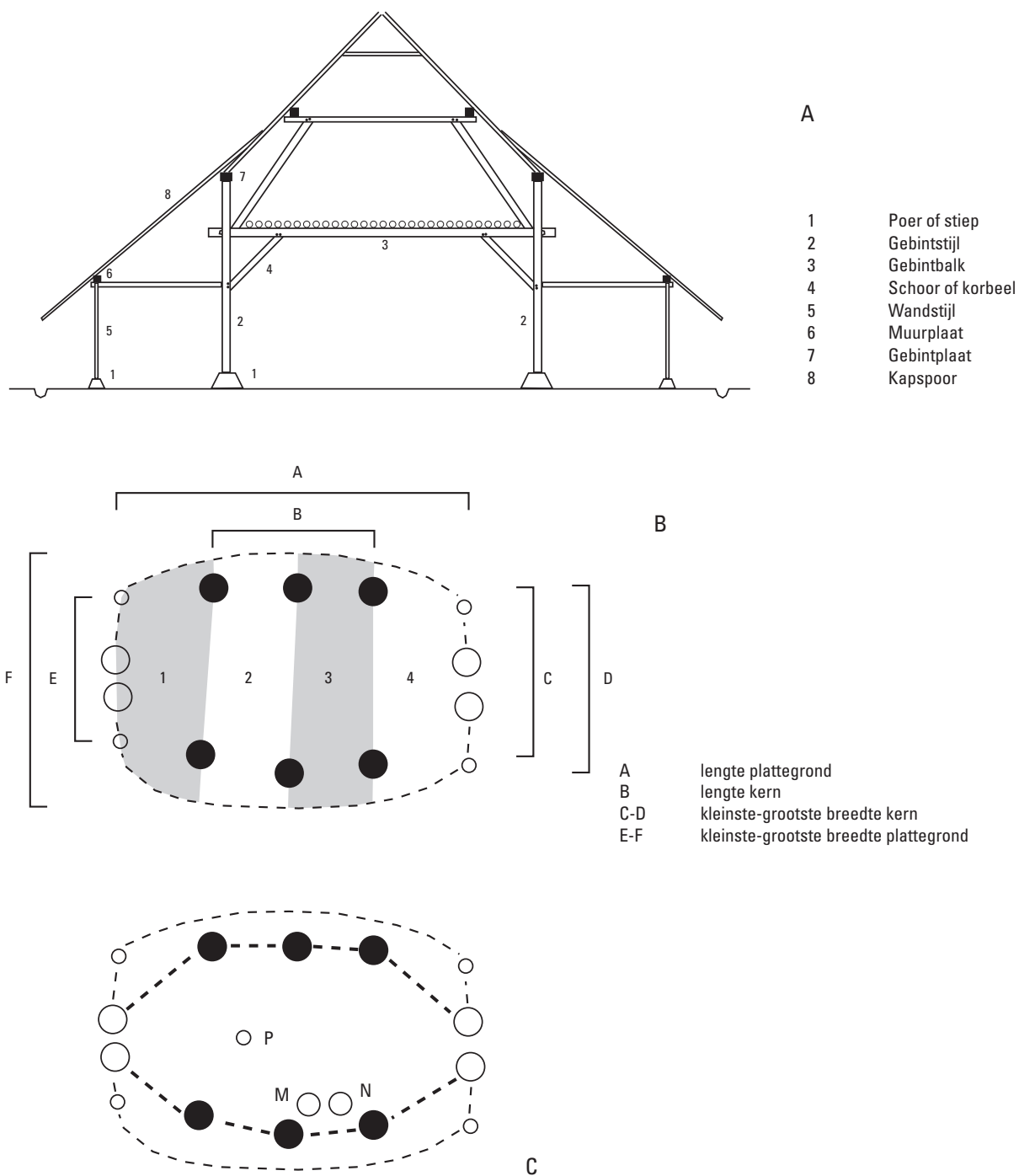

Fig. 11.2. Schematische weergave van huizen uit de Volle en Late Middeleeuwen ter illustratie van de gebruikte terminologie en de in de catalogus opgegeven maten.

A doorsnede door een laat-middeleeuws gebouw (naar Theuws *et al.* 1988, 273); B belangrijke maten van middeleeuwse plattegronden en de telling van traveeën; C schematische weergave van een bootvormig gebouw (kern in zwart).

verbindingen en toevoeging van korbelen). Wanneer sprake is van echte gebinten die door langsliggers verbonden worden, is het niet meer nodig de stijlen in te graven om het gebouw voldoende stabiliteit te geven. Huizen met gebinten kunnen op poeren of stiepen worden geplaatst. Dit gebeurt vanaf de 13de/14de eeuw in praktisch alle Zuidnederlandse huizen, zodat we vanaf die periode daterende huisplattegronden niet meer in onze opgravingen terugvinden.

De vol-middeleeuwse plattegronden in Someren zijn van het zogenaamde 'bootvormige' type. De kern van de plattegronden bestaat uit – meestal – vier tot tien binnen- of gebintstijlen, die deel uitmaken van twee tot vijf gebinten (fig. 11.2, B-C). We gebruiken hier de term 'gebinten' omdat de binnenstijlen weliswaar zijn ingegraven, maar waarschijnlijk toch een stijf geheel vormden met een dwarsligger. De korte wanden van de huizen staan op een betrekkelijk grote afstand van de kern, hetgeen vraagt om relatief diep ingegraven stijlen. Deze stijlen zijn meestal dubbel uitgevoerd, als een soort smal gebint, en worden bij opgravingen bijna altijd teruggevonden. De kopse stijlen en de gebintstijlen zijn door langsliggers verbonden (de dikke streep in fig. 11.2, C).

Door de opstelling van de zojuist besproken stijlen, krijgt de wandlijn van de huizen een gebogen lijn, zodat de plattegrond als geheel 'bootvormig' wordt. In de praktijk worden wandstijlen bij veel plattegronden niet teruggevonden ten gevolge van de beperkte diepte tot waarop ze zijn ingegraven. De wandstijlen op de hoeken zijn vaak wat dieper ingegraven en worden derhalve vaker aangetroffen. Binnen de kern van de huizen uit de Volle Middeleeuwen worden regelmatig 'losse' palen gevonden, waarvan sommige een verband met het interieur en de ingangen lijken te hebben. Dit laatste geldt voor de palen M en N, terwijl paal P mogelijk dicht bij de haard was ingegraven. Deze paal zou verband kunnen houden met een haal of hangijzer voor potten en ketels of met een vonkenvanger (fig. 11.2, C).¹⁴¹

11.2 DE GEBOUW BESCHRIJVINGEN

In de beschrijvingen van de gebouwen komen de volgende elementen voor, waarbij sommige facultatief zijn:

Onderzoek

Hier staan bijzonderheden over het onderzoek van de structuur, zoals de wijze waarop een structuur is 'ontrafeld', zaken die fout zijn gegaan bij het onderzoek – door onoplettendheid, weersomstandigheden, enzovoort – en punten waarop is afgeweken van de standaard onderzoeksmethoden.

Constructie

Een korte beschrijving van de (kern)constructie van het gebouw, zoals het aantal midden- of binnenstijlen en hun onderlinge afstanden. Verder zijn hier de belangrijkste maten opgenomen, zoals de totale lengte en breedte van het gebouw. Afstanden zijn gemeten tussen de paalkernen of zijn anders hart op hart. Niet alle door Theuws gespecificeerde maten zijn opgemeten bij gebouwen uit de Middeleeuwen; er is slechts een beperkt aantal maten in de beschrijving opgenomen.¹⁴² De afbeeldingen zijn van dien aard dat de lezer zelf de gewenste maten kan nemen.

Wanden

Hier wordt niet ingegaan op de precieze constructie van de wanden, maar vooral op de aanwezige wandstijlen en hun functie in de draagconstructie van het huis.

¹⁴¹ Theuws 1999, 304, appendix 2.

¹⁴² Theuws 1999, *loc. cit.*

Ingangen

Opmerkingen over de (mogelijke) plaats en uitvoering van de ingangen.

Dak

Hier wordt ingegaan op de dakvorm (schild- en/of zadeldak).

Binnenindeling

Dit punt komt aan de orde indien het mogelijk is iets over de binnenindeling van het huis te zeggen op basis van de aanwezigheid van een stal, de plaats van de ingangen, midden- of binnenstijlinterval- len, enzovoort.

Bijzondere elementen

Het gaat hierbij om de afmetingen en vulling van stallen, kuilen binnen het huis, ingangskuilen en haarden; dus elementen die niet tot de constructie horen, maar wel deel (kunnen) uitmaken van het gebouw.

Reparaties

Sinds een aantal jaren zijn sporen van reparaties aan gebouwen, bedoeld om de gebruiksduur te verlengen, meer in de aandacht gekomen in verband met de bestudering van de levensloop van huizen en hun bewoners.¹⁴³ Deze sporen zijn aan de Romeinse gebouwen uit Someren eigenlijk niet waargenomen. Van ingrijpende reparaties, of beter: complete herbouw, is vooral sprake bij een aantal middel- eeuwse plattegronden. Indien reparatiesporen aanwezig zijn, worden ze onder dit kopje besproken.

Verdwijnen van het gebouw

De wijze waarop een gebouw is verlaten, hangt eveneens samen met de levensloop ervan.¹⁴⁴ Er zijn verschillende manieren waarop een gebouw aan zijn eind kan komen. Gebouwen zullen vaak door brand zijn verwoest, bijvoorbeeld ten gevolge van onweer of ongelukken met vuur. In dit geval is het mogelijk dat in de sporen van een plattegrond veel houtskool en verbrande (hutten)leem aanwezig is. De meerderheid van de gebouwen is echter op enig moment door de bewoners verlaten. Men kan het gebouw dan geheel of gedeeltelijk hebben ontmanteld om het hout van de constructie te recy- clen en/of om plaats te maken voor nieuwe structuren. Waarschijnlijk vaker dan wij denken, liet men gebouwen gedeeltelijk staan, om te gebruiken als stal, schuur of beschutting voor waterputten. Helaas is dit soort praktijken doorgaans moeilijk archeologisch te traceren, omdat ook gebouwen met een gewijzigde functie uiteindelijk nog kunnen zijn afgebroken.

Het probleem bij het bestuderen van de eindfasen van een huis, is dat verschillende processen soms in het geheel geen archeologische sporen nalaten en soms resulteren in identieke veranderingen aan de grondsporen. In het geval van Someren is in ieder geval gelet op de aanwezigheid van uitgraafkuilen en paalkernen. De aanwezigheid van een uitgraafkuil wijst er op dat een stijl is vrijgemaakt en uit de grond is getrokken om het hout opnieuw te gebruiken (fig. 11.3, 4; plaat 13B, 14A-B). Soms is uit een restant van de kern, of de plaats van het diepste deel van de uitgraafkuil, op te maken waar de stijl zich heeft bevonden. Het komt daarnaast regelmatig voor dat stijlen nauwelijks zijn vrijgegraven, maar grotendeels zijn uitgewrikt (fig. 11.3, 3; plaat 13C). In dit geval kan het onderscheid met een kern moeilijk te maken zijn. Wanneer in een paalkuil een kern zichtbaar is, is het denkbaar dat men de stijl bij het buiten gebruik nemen van het gebouw heeft laten staan en dat deze vervolgens langzaam is weggerot (fig. 11.3, 1). Het is echter ook mogelijk dat men het hout wel degelijk heeft verwijderd,

¹⁴³ Gerritsen 2003, hoofdstuk 3 en m.n. 75-77.

¹⁴⁴ Gerritsen 2003, 95ff.

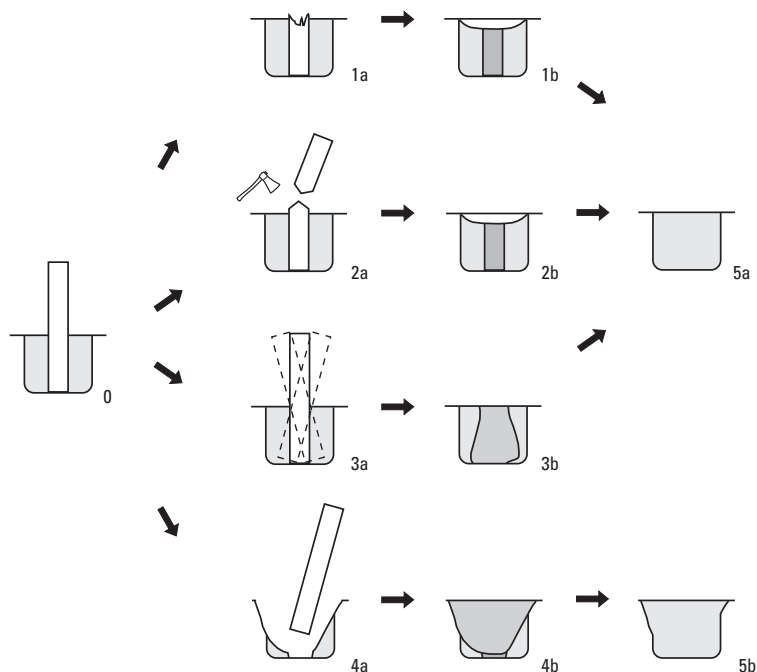

Fig. 11.3. Schematische weergave van enkele formatieprocessen bij paalkuilen.

0 paalkuil met stijl; 1 stijl rot geleidelijk weg; 2 stijl wordt afgekapd op maaiveld; 3 stijl wordt losgewrikt en uitgetrokken; 4 stijl wordt uitgegraven; 5 paalkuilen na sterke homogenisatie.

maar dan door de stijl bij het maaiveld af te knippen zodat geen uitgraafkuil hoefde te worden gegraven (fig. 11.3, 2). De *afwezigheid* van een kern tenslotte, impliceert natuurlijk niet per se dat de stijl is verwijderd. Het is mogelijk dat het spoor zo ver is gehomogeniseerd dat geen kern meer kon worden waargenomen (fig. 11.3, 5).

Datering

Onder dit kopje wordt kort ingegaan op de datering van structuren. Voor zover de datering (mede) berust op oversnijdingen of dendrochronologie, zijn gegevens ook te vinden in hoofdstuk 4. Verder wordt de datering van de structuren besproken in de hoofdstukken over respectievelijk de Late IJzertijd/Romeinse tijd, de Volle Middeleeuwen en latere perioden (hoofdstuk 5-7). Het vondstmateriaal uit structuren wordt in de catalogus genoemd voor zover het relevant is voor de datering, verdere gegevens over het materiaal zijn te vinden in hoofdstuk 8 en de database.

11.3 BESCHRIJVINGEN VAN DE OVERIGE STRUCTUREN

Bijgebouwen, spiekers

De opbouw van de beschrijving van deze structuren is in principe gelijk aan die van de grotere gebouwen, al vervallen in de praktijk kopjes als *wand*, *dak* en *bijzondere elementen*. Doorgaans wordt volstaan met *onderzoek*, *constructie*, *reparaties* en *verbouwingen*, *verdwijnen van het gebouw* en *datering*.

Waterputten

De beschrijvingen beginnen ook hier met het kopje *onderzoek* en eindigen met *verdwijnen van de constructie* en *datering*. Het spoor wordt echter voornamelijk beschreven onder de kopjes *kuil* en *constructie*, respectievelijk gewijd aan de waterput als grondspoor en aan de houten bekisting van de put.

Kuilen

Bijzonderheden over het onderzoek, de beschrijving van het spoor zelf en de datering worden doorgaans in één doorlopende korte tekst behandeld. De beschrijvingen zijn zo kort mogelijk gehouden, zoals bijvoorbeeld “Onregelmatig-langwerpige kuil van 180 bij 65–80 cm, met een diepte 18 cm”, waarbij achtereenvolgens de vorm in het vlak, de lengte en breedte en de diepte worden genoemd. Indien één of meerdere profielen van een kuil worden afgebeeld, zijn de laagbeschrijvingen (van boven naar onder) toegevoegd. Tenzij anders vermeld, bestaat de vulling van sporen uit zand. Een voorbeeld van een laagbeschrijving is bijvoorbeeld:

- 13 blauwgrijs met oervlekken
- 12a grijs met oervlekken
- 11 lichtgrijs, wat geel
- 12b grijs met oervlekken
- 10 lichtgrijs met ‘spoelbandjes’

Greppels

Net als bij de kuilen bestaat de beschrijving van greppels uit een kort stukje tekst. Hieraan is in dit geval altijd de oriëntatie in graden toegevoegd, gemeten vanaf het kaartnoorden met de klok mee. De windrichtingen die boven profieltekeningen van greppels, waterputten en kuilen staan, zijn eveneens werkelijke windrichtingen en hebben geen betrekking meer op het lokale meetsysteem.¹⁴⁵ Om verwarring tussen de 0 (nul) en O te voorkomen, wordt de letter E (east) gebruikt om het oosten aan te geven.

In de praktijk liggen greppels vaak in verschillende werkputten, zodat sprake kan zijn van meerdere spoornummers. Indien nodig, zijn aan de profieltekeningen sterk verkleinde weergaven van het spoor in het vlak toegevoegd met daarin coupehaken en -letters. In ieder geval is het spoornummer aangegeven waarop een coupetekening en laagbeschrijving betrekking heeft. Een laagbeschrijving kan er uitzien zoals in het onderstaande voorbeeld, maar bij minder complexe gelaagdheden is deze in de tekst over het spoor als geheel geïntegreerd.

coupe D / spoor 117.008

- 12 grijs
- 11 grijsbruinzwart
- 10 lichtgrijs/grijsbruin gevlekt

coupe A / spoor 117.012

- 15 grijsbruin
- 14 witgrijs gelaagd
- 13 grijswit gevlekt
- 12 donkergrijs
- 11 donkerbruingrijs-lichtgrijs
- 10 donkerbruinzwart

Randstructuren

Randstructuren worden ongeveer op dezelfde wijze beschreven als kuilen en greppels. De vondsten en datering komen aan de orde onder het gelijkkluidende kopje.

Crematiegraven

Bij de paar aangetroffen crematiegraven wordt onder verschillende kopjes achtereenvolgens ingegaan op:

¹⁴⁵ Zie paragraaf 2.5.1.

<i>graftype</i>	A (alleen crematierestendepot); B (depot met verbrandingsresten); C (alleen verbrandingsresten)
<i>kuilvorm</i>	vorm en afmetingen van de grafkuil
<i>diepte</i>	diepte van het graf in cm
<i>opmerkingen</i>	nadere toelichting op de beschrijving en de positie/toewijzing van vondsten
<i>crematieresten</i>	geslachts- en/of leeftijdsbepaling; gewicht (percentage in depot/verbrandingsresten); determineerbare fractie, dat wil zeggen het percentage aan skeletdeel toe te wijzen materiaal; fragmentatie- en verbrandingsgraad. Opsomming van eventuele geslachts- en leeftijdsindicatoren.
<i>dierlijk bot</i>	beschrijving van het tussen de crematie aangetroffen verbrande dierlijke bot
<i>vondsten en datering</i>	als bij alle andere structuren

II.4 STRUCTURENLIJST

In de structurenlijst is van elke structuur de aard vermeld, gevolgd door het de periode waaraan deze is toegewezen en de werkputten waarin de structuren liggen of (een paar) spoornummers waaruit de structuur is opgebouwd. Hoewel in de database eveneens voorzien van een nummer, zijn in de lijst niet opgenomen de aanlegvondsten (=werkput), 'witte sporen' (8000) en 'losse sporen' (9000).

nr	aard	datering	werkput/spoor	nr	aard	datering	werkput/spoor
300	huis	ROM	104, 107	408	hooimijt	HME	103
301	huis	ROM	104, 110	409	groot gebouw	HME	105, 110
302	huis	ROM	105, 110	410	groter bijgebouw	HME	109
303	bijgebouw	ROM	105, 110	411	groot gebouw	HME	106
304	randstructuur	LIJZT-ROM	105	412	groot gebouw	HME	100, 106
305	randstructuur	LIJZT-ROM	105	413	groot gebouw	HME	100, 106
306	randstructuur	LIJZT-ROM	105	414	spieker	HME	106
307	huis	ROM	104, 107	415	bijgebouw	HME	106
308	graf	LIJZT	105.116	416	bijgebouw	HME	106
309	graf	LIJZT-ROM	105.117	417	bijgebouw	HME	103
310	randstructuur	LIJZT-ROM	105	418	waterput	HME	112.014
311	bijgebouw	ROM	110	419	groot gebouw	HME	103, 108
312	bijgebouw	ROM	110	420	groot gebouw	HME	103, 108
313	bijgebouw	ROM	111	421	bijgebouw	HME	103
314	waterput	ROM	111.004	422	greppel	HME	104, 112, 113
315	bijgebouw	ROM	112	423	greppel	HME	110
316	bijgebouw	ROM	112	424	greppel	HME	105
317	bijgebouw	ROM	112	425	kuil	HME	105.102
318	bijgebouw	ROM	113	426	spieker	HME	100
319	spieker	ROM	113	427	greppel	HME	100, 101, 106, 109
320	waterput	ROM	112.105	428	sporencluster	HME	100
321	graf	LIJZT-ROM	105.130	429	spieker	HME	100, 106
322	gebouw	ROM	104, 107	430	spieker	HME	100, 106
323	gebouw	ROM	104, 107	431	waterkuil	HME	106.041
324	gebouw	LIJZT-VROM	104, 110	432	sporencluster	HME	110, 113
325	kuil	ROM	107.107	433	kuil	HME	105.074
326	graf	LIJZT-ROM?	107.100	434	kuil	HME	105.075
400	groter bijgebouw	HME	100	435	bijgebouw	HME	100, 101
401	hooimijt	HME	100	436	bijgebouw	HME	100
402	hooimijt	HME	100	437	waterkuil	HME	107.137
403	hooimijt	HME	100	438	waterkuil	HME	110.039
404	spieker	HME	100	439	waterkuil	HME	111.010
405	groter bijgebouw	HME	100	440	waterput	HME	112.104
406	bijgebouw	HME	101	441	waterput	HME	103.103, 112.082
407	groot gebouw	HME	103	442	sporencluster	HME	105, 116
500	mestkuil	HME	100.068	606	greppel	LME-NT	108, 111
501	mestkuil	HME	107.151	607	greppel	LME-NT	103, 108, 111
502	mestkuil	HME	107.152	608	greppel	LME-NT	100, 111
503	mestkuil	HME	107.153	609	greppel	LME-NT	100, 111
504	mestkuil	HME	107.154	610	greppel	LME-NT	101, 107, 109, 112
505	mestkuil	HME	107.155	611	greppel	LME-NT	102, 104, 109, 113
506	mestkuil	HME	109.008	612	greppel	LME-NT	102, 104, 113
507	mestkuil	HME	110.085	613	greppel	LME-NT	113
508	kuil	HME	110.105	614	greppel	LME-NT	104, 113
509	kuil	HME	110.106	615	greppel	LME-NT	104
510	mestkuil	HME	111.007	616	greppel	LME-NT	102, 110, 113, 115

nr	aard	datering	werkput/spoor	nr	aard	datering	werkput/spoor
511	mestkuil	HME	113.045	617	greppel	LME-NT	105
512	mestkuil	HME	113.047	618	greppel	LME-NT	102
513	mestkuil	HME	113.049	619	greppel	LME-NT	102
514	mestkuil	HME	113.056	620	greppel	HME	102, 116
600	greppel	LME-NT	103, 108	621	greppel	HME	116
601	greppel	LME-NT	103, 104, 107, 108	622	greppel	HME	113, 116
602	greppel	LME-NT	107, 111, 112	623	greppel	HME	105, 113, 116
603	greppel	LME-NT	100, 111, 112, 113	624	greppel	LME-NT	103, 107
604	greppel	LME-NT	106, 109, 114	625	greppel	LME-NT	109
605	weg	LME-NT	109, 114, 115				

I 2 STRUCTUREN EN SPOREN UIT DE LATE IJZERTIJD EN ROMEINSE TIJD

Elbrich de Boer/Henk Hiddink

paragraaf	aard	structuurnummers
12.1	graven en randstructuren	304-306, 308-310, 321, 326
12.2	huizen	300-302, 307
12.3	bijgebouwen en spieker	303, 311-313, 315-319
12.4	gebouwen	322, 323, 324
12.5	waterputten	314, 320
12.6	kuil	325
12.7	romeins materiaal uit andere contexten	--

Tabel 12.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Structuren uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd.

I 2.1 GRAVEN EN RANDSTRUCTUREN

RANDSTRUCTUUR 304 / spoor 105.049-55, 57-63, 79, 80, 82, 87-90, 92, 131-133 (fig. 12.1; plaat 8C)

beschrijving

Structuur 304 betreft een randstructuur die bestaat uit een rechthoekige greppel van 6.5 bij 9.2 m. De breedte varieert van 1 tot 1.6 m en het spoor heeft een diepte van 45 cm. Rondom deze brede greppel is een rechthoekige smallere greppel aanwezig, met hier en daar een paalkuil en enkele onderbrekingen (meestal ten gevolge van de geringe diepte). Deze buitenste rechthoek meet 9 bij 11 m en de diepte van de sporen varieert van 2 tot 20 cm. In de vulling van de brede greppel zijn vier lagen onderscheiden, waarbij de onderste laag 10 vrij blauw van kleur is. Daarboven bevindt zich een lichtgrijsgeel gevlekte laag (11), die weer wordt afgedekt door een grijsblauwe laag (12). De bovenste laag is alleen in het midden van de greppel aanwezig en is lichtgrijs gevlekt (13). De randstructuur wordt oversneden door de brede middeleeuwse greppel 424 en waarschijnlijk is bij het graven hiervan een eventuele centrale bijzetting verstoord. Opvallend is dat in de vulling van deze greppel inderdaad vrij veel houtskool aanwezig was. Alle sporen zijn gecoupeerd en het vlak is machinaal verdiept om te kijken of er in de brede greppel van het monument (105.082) paalkuilen of bijzettingen aanwezig waren. Dit heeft een crematiegraf (structuur 321), twee aardewerkconcentraties (spoor 131, 132) en een houtskoolconcentratie (spoor 133) opgeleverd.

vondsten en datering

Waarschijnlijk door het vergraven in de Middeleeuwen, zijn in deze randstructuur twee scherven uit die periode, een spijker en een wetsteen (304-12) aangetroffen. Het overige vondstmateriaal bestaat geheel uit handgevormde keramiek; maar liefst 112 scherven met een gewicht van 1167 g. De 'aardewerkconcentratie' spoor 131 halverwege de oostelijke kant van de greppel bestaat uit niet meer dan 12 scherven met een gewicht van 92 g. In de concentratie spoor 132 in de (zuid)oosthoek van de randstructuur lagen 71 scherven met een gewicht van 715 g. De scherven lijken alle te behoren tot de twee kommen 304-4 en 304-13, die onmiskenbaar thuishoren in de Late IJzertijd of eventueel het begin van de Romeinse tijd (fig. 12.2).

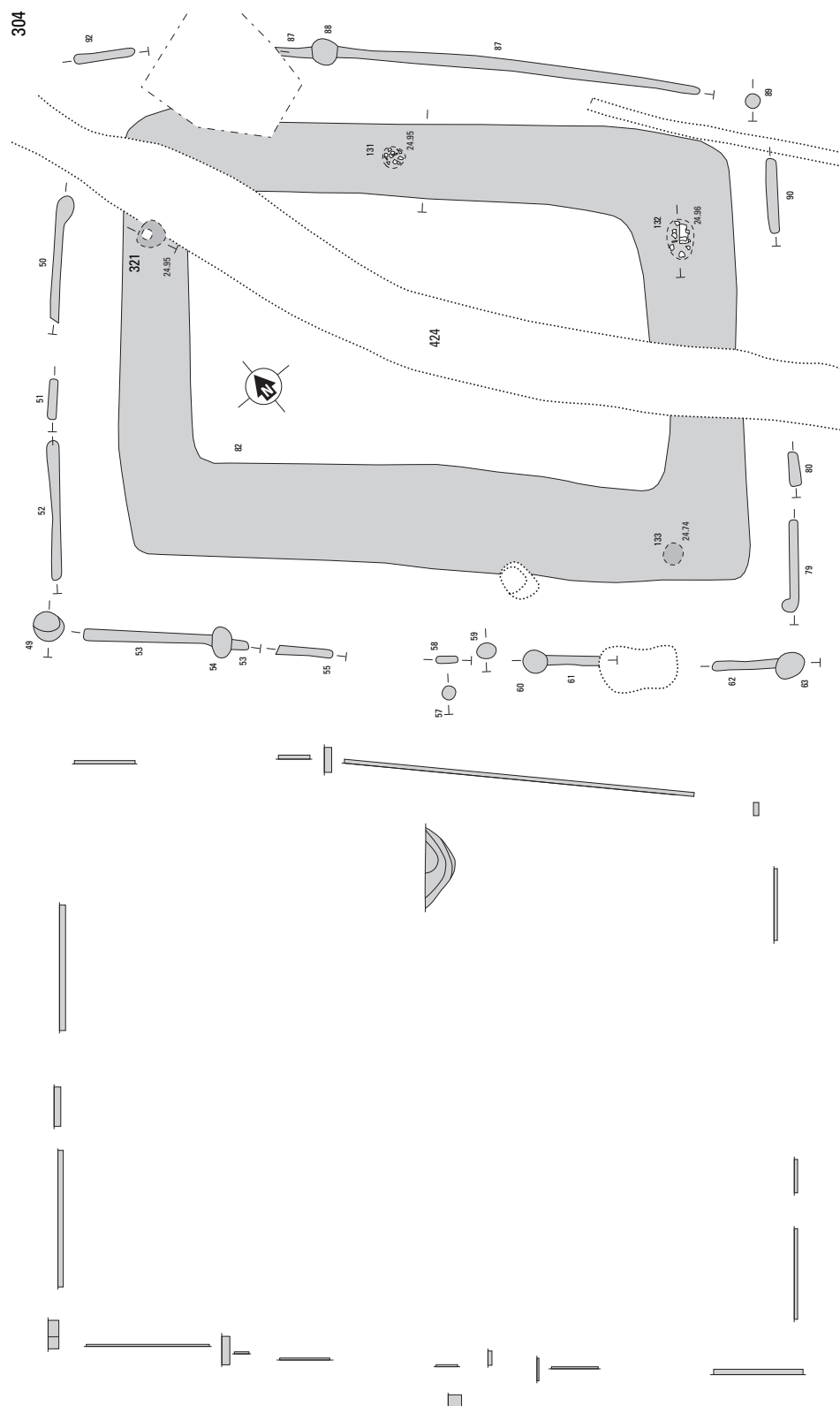

Fig. 12.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak en profiel van randstructuur 304. Vlak en profielen schaal 1:100.

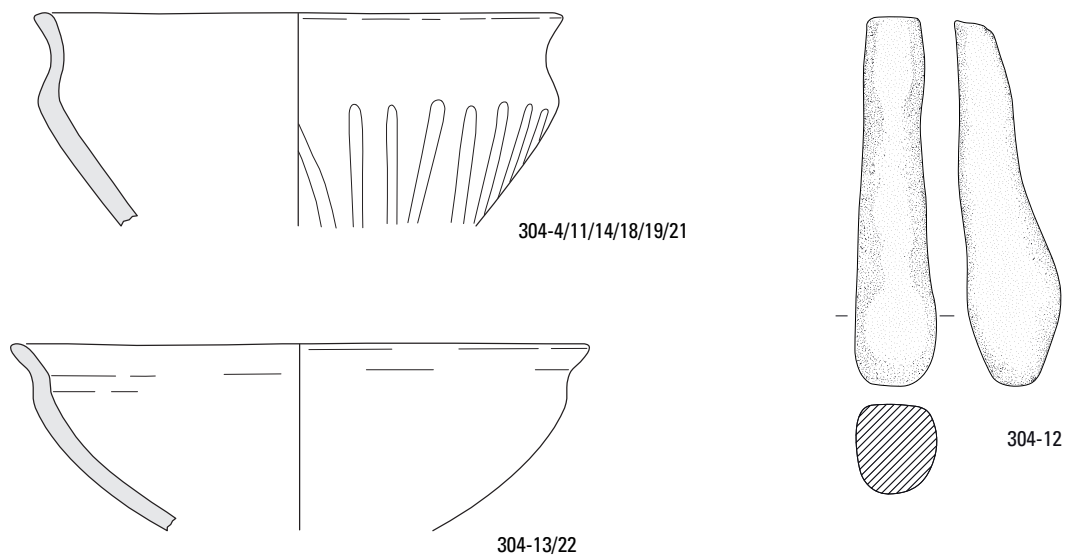

Fig. 12.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Aardewerk en natuursteen van randstructuur 304. Schaal 1:3.

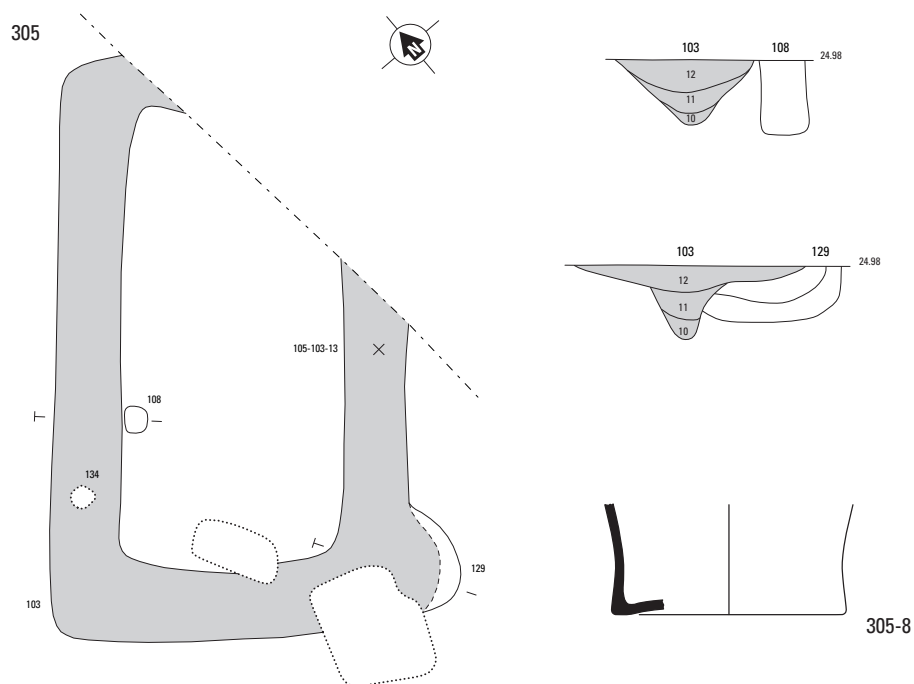

Fig. 12.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van randstructuur 305. Vlak schaal 1:100, profiel 1:50, aardewerk 1:3.

RANDSTRUCTUUR 305 / spoor 105.103 (fig. 12.3)

beschrijving

Structuur 305 is een rechthoekige greppel van 4.6 bij 7.7 m met een zuidwest-noordoost oriëntatie. De noordoosthoek van de structuur valt buiten de opgraving en is derhalve niet opgegraven. De breedte van het spoor is steeds ongeveer 90 cm, met uitzondering van de zuidelijke hoek, waar de greppel is nagezakt in een ouder spoor (105.129). De diepte van de greppel varieert van 44 tot 50 cm en in de vulling zijn drie lagen onderscheiden. De bovenste laag (12) is donkergrijs van kleur, de laag daaronder (11) is grijs (gelaagd) en de onderste vullaag (10) is meer blauw van kleur. Binnen de randstructuur was geen graf meer aanwezig. Na het couperen is de greppel voorzichtig machinaal afgewerkt.

vondsten en datering

De vondsten uit deze randstructuur bestaan uit 11 scherven handgevormd aardewerk en 24 fragmenten van een Gallo-Belgische beker (305-8/9; fig. 12.3). Het gelige, zandige baksel met een rode deklaag wijst op een beker in de trant van Holwerda BW 3 uit de vroege 1ste eeuw na Chr.

RANDSTRUCTUUR 306 / spoor 105.113 (fig. 12.4)

beschrijving

Van deze randstructuur is alleen een deel van de zuidkant opgegraven, de rest valt buiten de opgraving. De oriëntatie wijkt iets af van de structuren 304 en 305 en is in dit geval meer westnoordwest-zuidzuidoost. De breedte van het spoor varieert van 140 tot 180 cm en de diepte bedraagt 52 cm. De minimale breedte (of lengte) van de randstructuur is 13 m. In de vulling van de greppel zijn drie lagen onderscheiden. Onderin is het materiaal lichtgrijs geel gevlekt (laag 10), daarboven bevindt zich laag 11 die bestaat uit donkergrijs gevlekt zand met daalderstructuur. De bovenste vullaag (12) is grijs-gevekt van kleur, afgewisseld met oerbrokjes en heeft ook een daalderstructuur. Binnen de greppel zijn twee bijzettingen aangetroffen, graf 308 en 309, maar waarschijnlijk betreft geen van beide het centrale graf. Net als het grootste deel van de randstructuur zal ook dit buiten de opgraving liggen (of hebben gelegen).

vondsten en datering

Naast vijf handgevormde scherven, zijn in deze greppel 21 scherven van een Gallo-Belgische beker Holwerda BW3 aangetroffen (306-6; fig. 12.4). Deze beker dateert vroeg in de 1ste eeuw en zou op grond van het baksel hetzelfde exemplaar als 305-8/9 kunnen zijn.

GRAF 308 / spoor 105.116 (fig. 12.4)

graftype: graf van het type A
kuilvorm: ovale kuil van 25 bij 35 cm
diepte: 5 cm

opmerkingen

Het betreft het restant van een graf binnen randstructuur 306. Gezien de plaats binnen de randstructuur is graf 308 wellicht niet de centrale bijzetting.

crematieresten

Geslacht onbekend; leeftijd ouder dan 19 jaar; gewicht 24 g (100/0); determineerbaar 4 g (16.7%); fragmentatie 1-2; verbrandingsgraad: 4-5. Geslachtskenmerken: geen; leeftijdskenmerken: dikte diafyse.

vondsten en datering

Tussen de crematieresten is een verbrand fragment van een vijfribbige La Tène-armband gevonden (fig. 12.4). Deze vondst wijst op een datering in de Late IJzertijd.

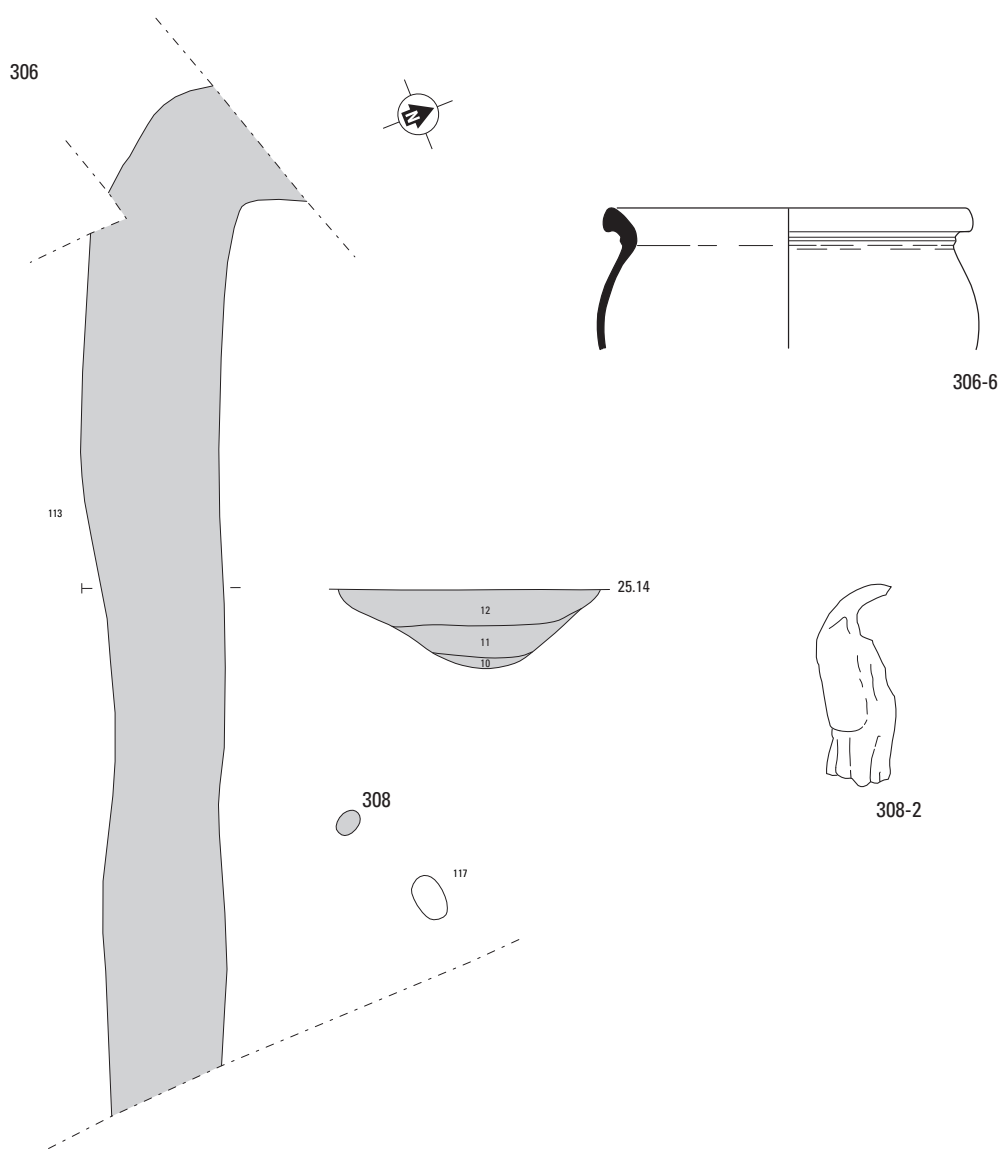

Fig. 12.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak van randstructuur 306 en graf 308, profiel en aardewerk van randstructuur 306, glas van graf 308. Vlak schaal 1:100, profiel 1:50, aardewerk 1:3, glas 2:3.

GRAF 309 / spoor 105.117 (fig. 12.5)

graftype: graf van het type D
kuilvorm: ovale kuil van 38 bij 62 cm
diepte: 16 cm

opmerkingen

Net als graf 308 betreft ook dit spoor het restant van een graf. Gezien de plaats van het graf binnen de randstructuur is dit echter niet de centrale bijzetting. Het graf bestaat uit een kuil van 16 cm diep, gevuld met grijs zand. Bovenin de coupe en ook in het vlak zijn verbrandingsresten zichtbaar, met een diepte van ca. 5 cm.

crematieresten

Geslacht onbekend (kind); leeftijd 1-2 jaar; gewicht 28 g (-/-); determineerbaar 8 g (28.6%); fragmentatie 1-3; verbrandingsgraad 4. Geslachtskenmerken: geen; leeftijdskenmerken: gebit (kroontjes en wortel).

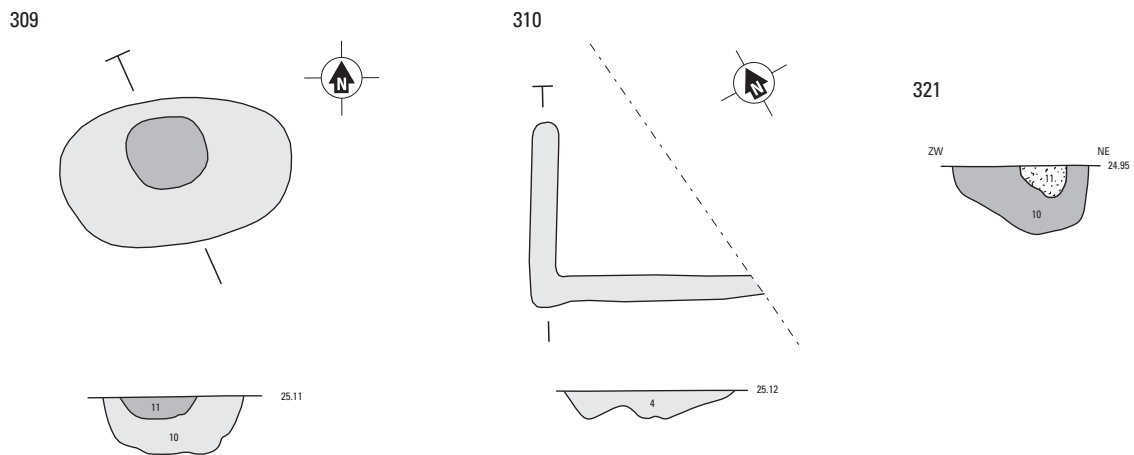

Fig. 12.5. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak en profiel van graf 309 en randstructuur 310, alsmede profiel van graf 321. Graven schaal 1:20, randstructuur 1:50.

dierlijk bot

Mogelijk varken (3 g).

vondsten en datering

In dit graf zijn geen vondsten gedaan.

RANDSTRUCTUUR 310 / spoor 105.112 (fig. 12.5)

beschrijving

Net als structuur 306 ligt ook deze randstructuur tegen de rand van de opgraving en is dus slechts gedeeltelijk opgegraven. Uitsluitend de westelijke hoek is teruggevonden en hoe groot de structuur is geweest, is daardoor onbekend. De greppel is slechts 15 cm breed en 19 cm diep en lijkt derhalve erg op de buitenste rechthoekige greppel van structuur 304. Mogelijk bevindt zich verder naar het oosten, onder de Ter Hofstadlaan, nog een bredere greppel van dit grafmonument. Door de geringe breedte van de greppel is ook even gedacht dat we te maken hadden met de hoek van een wandgreppel van een huis of een bijgebouw. Echter, de ligging in een grafveld spreekt deze mogelijkheid tegen. In de vulling van de greppel is één vullaag onderscheiden, die bestond uit grijs gevlekt zand.

vondsten en datering

Deze randstructuur heeft geen vondsten opgeleverd.

GRAF 321 / spoor 105.130 (fig. 12.5)

graftype: graf van het type B

kuilvorm: ovale kuil van 35 bij 40 cm

diepte: 18 cm

opmerkingen

Het graf is aangetroffen tijdens het verdiepen van de grote greppel van randstructuur 304, op een diepte van 10 cm onder vlak 1. Het bestond uit een kuil van 40 bij 35 cm, waarin aan de noordwestzijde een crematierestendepot met een diameter van 13 cm was geplaatst. De kuil zelf was gevuld met verbrandingsresten en had een diepte van 18 cm.

crematieresten

Geslacht eventueel vrouw; leeftijd 18-34 jaar; gewicht 144 g (-/-); determineerbaar 84 g (58.3%); fragmentatie 1-5; verbrandingsgraad 4. Geslachtskenmerken: graciël; leeftijdskenmerken: suturen/ossificatie.

vondsten en datering

In dit graf zijn geen vondsten gedaan, maar de greppel waarin het zich bevindt, is al grotendeels opgevuld in de Late IJzertijd. Eventueel is deze bijzetting nog in de Romeinse periode te plaatsen.

GRAF 326 / spoor 107.100

graftype: graf van het type D

kuilvorm: onbekend

diepte: 5 cm

opmerkingen

Dit graf is aangetroffen in een natuurlijk spoor en bestaat uit verspreide crematieresten en houtskool. Deze zijn verzameld, een grafkuil is niet waargenomen.

crematieresten

Geslacht onbekend; leeftijd ouder dan 12 jaar; gewicht 30 g (-/-); determineerbaar 5 g (16.7%); fragmentatie 1-2; verbrandingsgraad 4. Geslachtskenmerken: geen; leeftijdskenmerken: wortel premolaar.

vondsten en datering

Tussen de crematie en het houtskool zijn geen vondsten aangetroffen.

12.2 HUIZEN

HUIS 300 / werkput 104, 107 (fig. 12.6; plaat 7B)

onderzoek

Deze zuidwest-noordoost georiënteerde huisplattegrond is tijdens het proefsleuvenonderzoek al deels aangesneden. De twee palenrijen aan de oostzijde van het huis zijn toen als de lange wanden van een bijgebouwtje gezien. Deze kant van het gebouw is ook als eerste tijdens het veldonderzoek blootgelegd in werkput 104. Met couperen is echter gewacht tot de naastgelegen werkput 107 aangelegd was.

constructie

Het huis meet 7.5 bij 20 m. De centrale as van het gebouw bestaat uit vier middenstijlen met tussenafstanden van 5, 7 en 5 m. De diepte van de middenstijlkuilen varieert van 66 tot 88 cm. Aanvankelijk bestond het idee dat spoor 107.043 en 81 dragende stijlen in de lange wanden waren, maar de sporen zijn daarvoor te ondiep.

wanden

De wanden bestaan uit stijlen met een diepte tussen 14 en 62 cm. In de noordelijke lange wand is aan het westelijke einde een stukje van een wandgreppel bewaard gebleven. In de greppel zijn twee wandstijlen aangetroffen. Tussen spoor 101 en 69 in de zuidwesthoek van de plattegrond is eveneens een stukje wandgreppel waargenomen.

ingangen

Waarschijnlijk bevindt één ingang zich in de noordelijke wand tussen spoor 107.047 en 102/29. Naast de wat grotere afstand tussen de wandstijlen, is ook de positie ter hoogte van een middenstijl (107.049) een indicatie voor een ingang.

binnenindeling

Binnen de plattegrond bevindt zich een rij palen parallel aan de oostelijke korte wand, waarschijnlijk van een binnenwand. De regelmatige plaatsing van de stijlen in het oostelijke deel van het gebouw suggereert dat dit in één keer is neergezet, en niet is verbouwd.

hoeven echter niet gedeponereerd te zijn bij de bouw van het huis. Ze kunnen ook hebben gelegen in een kuil die in de hoek van het huis is ingegraven (en die zich dan in de insteek van de wandstijl bevond); tijdens de gebruiksperiode van het huis dan wel daarna.

verdwijnen van het gebouw

In alle middenstijlkuilen zijn kernen aanwezig, evenals in zes sporen van de wand.

vondsten en datering

Er is geen sprake van oversnijdende sporen, maar door de overlap is duidelijk dat huis 300 niet gelijktijdig met gebouw 323 kan zijn. Het is verder onwaarschijnlijk dat 300 en 307 naast elkaar hebben bestaan. In de sporen van dit gebouw is een redelijke hoeveelheid Romeins aardewerk aangetroffen; handgevormd aardewerk ontbreekt geheel. De helft van de items is afkomstig uit nazakkingen, de rest uit indifferente lagen (4); het materiaal is derhalve niet erg bruikbaar voor het dateren van het gebouw. Er is sprake van vroeg materiaal, zoals Gallo-Belgische bekers Holwerda BW3 (300-4; 300-9/29; fig. 12.6) uit de eerste helft van de 1ste eeuw na Chr. en *terra nigra* (300-16) en kurkurn (300-17) dat ook uit de tweede helft van genoemde eeuw kan komen. Scherven van een geveerd bord Stuart 10 (300-12), twee bekers in techniek b (300-1 en 3; eerste waarschijnlijk Niederbieber 30 of 32), grijs aardewerk (300-5, -6) en een middelgrote standamfoor (300-7/13; fig. 12.6), dateren op zijn vroegst in de late 1ste eeuw of - eerder - de 2de eeuw. De determinatie van 300-11 en 300-10 als behorend tot een gladwandig-gesmoekte beker Vanvinckenroye 87 respectievelijk een *terra nigra* beker als Niederbieber 33 is allerm minst zeker en niet te gebruiken voor het dateren van het gebouw.

HUIS 301 / werkput 104, 110 (fig. 12.7)

onderzoek

Deze plattegrond verdwijnt deels onder de noordelijke grens van het onderzoeksgebied, waardoor de noordoosthoek niet is opgegraven en de positie van de korte wand alhier onbekend is.

constructie

Het huis is 7 m breed en heeft een minimale lengte van 19.2 m. In dit geval zou de achterwand van het huis worden gevormd door de sporen 110.002 en 4. Mogelijk echter is het gebouw langer en vormen deze sporen slechts een binnenwand. In dit geval is de zuidoostelijke wand langer (minimaal 23.4 m) en horen ook de sporen 110.140, 141, 146 en 147 tot deze wand. Op de centrale as van het huis zijn vier middenstijlen aangetroffen (één of meer andere liggen buiten de opgraving). Deze hebben samen het dak gedragen. De afstand tussen de middenstijlen bedraagt van west naar oost 7.4, 3.4 en 4.2 m. Een eventuele volgende middenstijl ligt minimaal 4.4 m verder naar het oosten. De diepte van de middenstijlkuilen varieert van 44 tot 104 cm, waarbij spoor 104.045 duidelijk dieper is dan de andere sporen. Mogelijk is dit vanwege de aanwezigheid van ingangen in de lange wanden.

wanden

De wanden zijn bewaard gebleven in de vorm van greppels, hier en daar geflankeerd door wandstijlen. Daarnaast is in de wandgreppel spoor 104.056 een aantal stijlen aanwezig. De diepte van de wandstijlen en -greppels varieert van 5 tot 34 cm.

ingangen

Zowel in de zuidoostelijke als in de noordwestelijke lange wand bevindt zich net iets ten zuidwesten van middenstijl 104.045 een ingang. Elke ingang wordt gevormd door een onderbreking in de wandgreppel en drie dubbele palen. Alleen spoor 104.027 heeft geen tegenhanger die binnen de plattegrond valt. De diepte van de ingangsstijlen varieert van 16 tot 38 cm.

binnenindeling

Op twee plaatsen binnen het huis zijn aanwijzingen voor binnenwanden aanwezig. De eerste wand bevindt zich rond het midden van de plattegrond en wordt gevormd door de greppels 104.044 en 52. Ten noordwesten van middenstijl 104.042 zijn geen sporen aangetroffen, mogelijk waren deze te

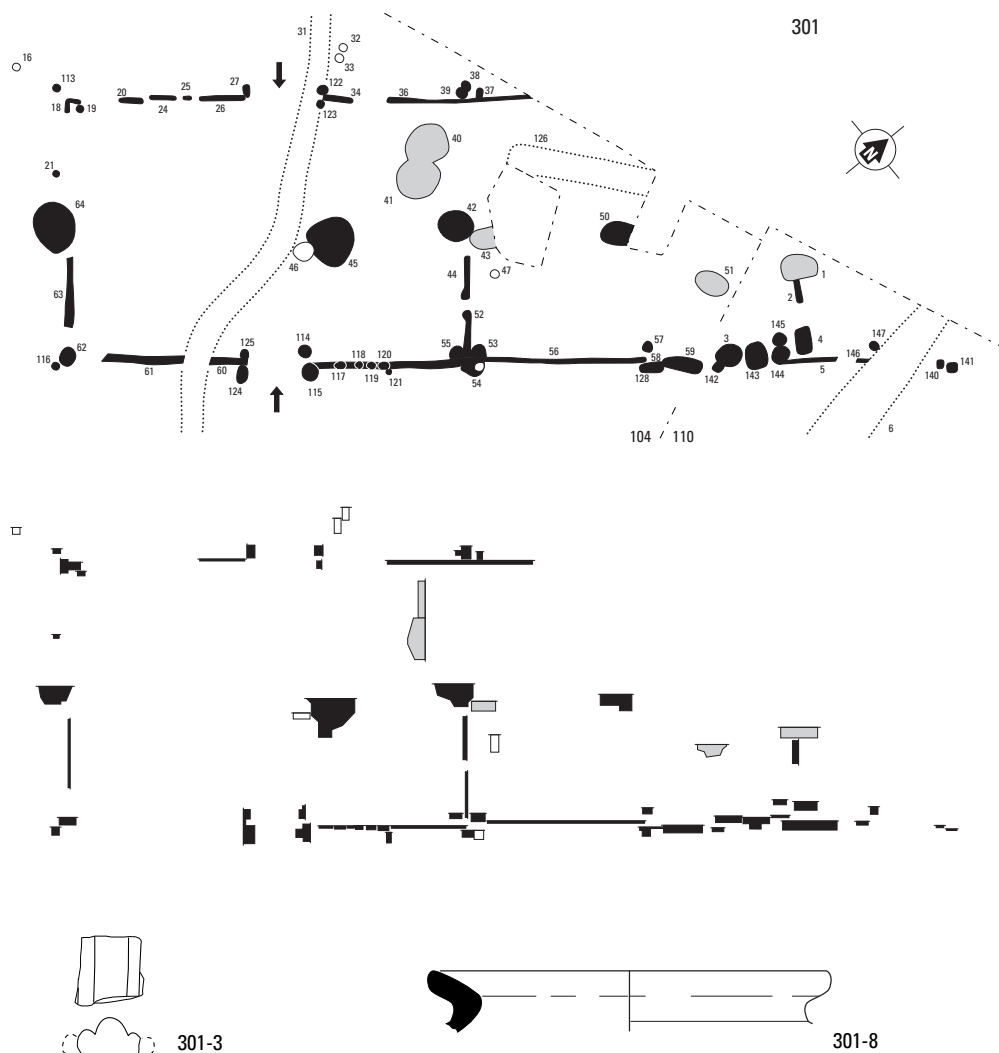

Fig. 12.7. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond, glas en aardewerk van huis 301. Plattegrond schaal 1:200, glas 2:3, aardewerk 1:3.

ondiep om nog in het opgravingsvlak zichtbaar te zijn. De tweede mogelijke binnenwand bevindt zich aan de oostkant van de plattegrond. Het is duidelijk dat het hier niet de korte (buiten)wand van het gebouw betreft omdat de lange wand verder oostwaarts doorloopt.

bijzondere elementen

Binnen de structuur bevindt zich een aantal wat grotere kuilen waarvan de functie onbekend is.

vondsten en datering

De sporen van dit huis hebben een geringe hoeveelheid aardewerk opgeleverd. Een vroege, 1ste-eeuwse scherf is van een geverfde beker in techniek a (301-4). Wellicht nog ouder is een niet-keramische vondst, namelijk een fragment van een La Tène-armring (301-3; fig. 12.7). Een scherf van een *terra sigillata* bord Dragendorff 18/31 of 31 (301-2) en een van een ruwwandige pot Niederbieber 87 (301-8; fig. 12.7) horen daarentegen thuis in de 2de of 3de eeuw na Chr.

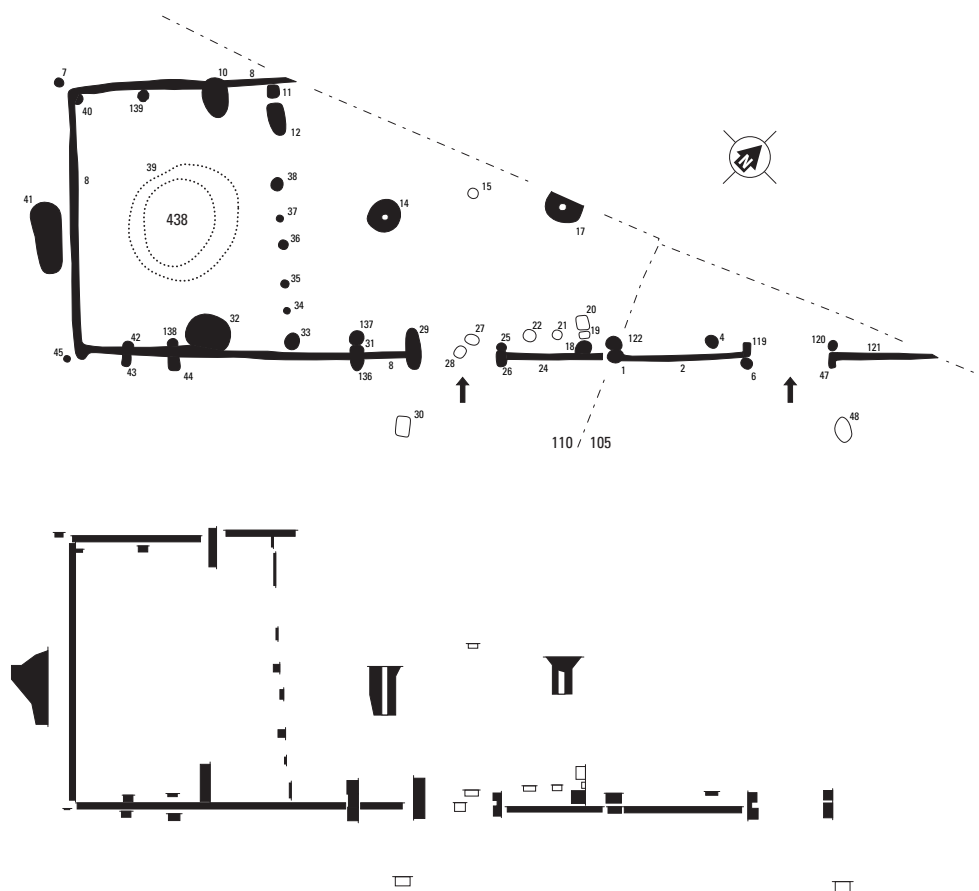

Fig. 12.8. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van huis 302. Schaal 1:200.

HUIS 302 / werkput 105, 110 (fig. 12.8; plaat 7C)

onderzoek

Net als de andere Romeinse huisplattegronden is ook dit gebouw zuidwest-noordoost georiënteerd. De noordelijke hoek van het huis is niet opgegraven omdat deze buiten de opgraving valt. Hierdoor is de totale lengte van de plattegrond niet vast te stellen. De delen van het huis die in verschillende werkputten liggen, konden niet gelijktijdig worden onderzocht.

constructie

Het huis is 7.2 m breed en heeft een minimale lengte van 22.6 m. Op de centrale as van het huis zijn drie middenstijlen aangetroffen en er zullen nog zeker twee andere buiten de opgraving liggen. De onderlinge afstand tussen de middenstijlen bedraagt van west naar oost 8.8 en 4.7 m. Hun diepte varieert van 96 tot 130 cm. De afstand tussen de sporen 110.014 en 41 is vrij groot, maar niet onmogelijk in het licht van de intervallen (tot 10-12 m!) die bij andere opgravingen zijn vastgesteld. Wel kunnen de paalsporen 110.010 en 32, die binnen de wanden geplaatst zijn, gediend hebben ter versteviging van de constructie. Een andere mogelijkheid is dat bij het graven van waterkuil 438 een middenstijlkuil is verstoord.

wanden

Van beide lange wanden en de zuidoostelijke korte wand zijn sporen aangetroffen in de vorm van wandgreppels. Daarnaast is op sommige plaatsen sprake van (meestal) dubbele wandstijlen. Ook beide ingangen in de zuidoostelijke lange wand worden geflankeerd door twee wandstijlen. Zowel op de zuidwestelijke als op de zuidoostelijke hoek van het gebouw is buiten de wandgreppels een wandstijl geplaatst. De diepte van de wandstijlen en -greppels varieert van 3 tot 37 cm.

ingangen

In de zuidelijke lange wand zijn twee ingangen aangetroffen. Beide manifesteren zich als een onderbreking in de wandgreppel met dubbele palen aan weerszijden hiervan. Spoor 110.029 lijkt in het vlak slechts één spoor te zijn, maar uit de coupe wordt duidelijk dat ook hier twee stijlen hebben gestaan. De diepte van de ingangsstijlen varieert van 21 tot 30 cm.

binnenindeling

Tussen de middenstijlen 110.014 en 41 is in het zuidoostelijk deel van de plattegrond sprake van een binnenwand. Over de breedte van het gebouw zijn in een rechte lijn acht paalsporen aanwezig waarvan de diepte varieert van 5 tot 20 cm.

bijzondere elementen

Ten zuidoosten van de huisplattegrond bevinden zich twee sporen op gelijke afstand van de lange wand (110.030 en 105.048). Deze zijn respectievelijk 24 en 28 cm diep en niet aan een andere structuur toegewezen. Opvallend is dat spoor 30 zich net iets ten zuidoosten van de meest zuidelijke ingangspartij bevindt, terwijl spoor 48 bij de andere ingang net iets meer naar het noordoosten ligt. Of de sporen inderdaad bij de plattegrond horen is niet met zekerheid vast te stellen.

vondsten en datering

Het geringe aantal scherven uit de sporen van dit gebouw zegt weinig over de datering, te meer omdat het hoofdzakelijk uit nazakkingen afkomstig is. Tegenover twee vroege, handgevormde scherven (302-6 en 10) en evenzoveel scherven *terra nigra* (302-4 en 8) staan twee jongere fragmenten van grijs aardewerk (302-9 en 14) en een scherf van een middelgrote standamfoor (302-3).

HUIS 307 / werkput 104, 107 (fig. 12.9)

onderzoek

Hoewel het huis in twee werkputten ligt, heeft dit het onderzoek niet bemoeilijkt. Middenstijl 107.121 wordt deels oversneden door greppel 602, maar voor de interpretatie van de coupe was dit niet nadelig. Wel zijn mogelijk enkele (wand)sporen niet teruggevonden of verstoord door de aanwezigheid van deze greppel en een aantal natuurlijke sporen. Ook bij het graven van waterkuil 437 zijn hoogstwaarschijnlijk een middenstaander en mogelijk andere sporen verdwenen. Hierdoor is het moeilijk vast te stellen hoe lang het huis precies is geweest en waar de noordoostelijke korte wand zich bevond.

constructie

Het huis meet 8 bij minimaal 17.4 m en is zeker langer geweest. Op de centrale as zijn drie middenstijlen aangetroffen, die in diepte variëren van 72 tot 92 cm. Ter hoogte van waterkuil 437 zal zich nog een vierde stijl bevonden hebben. Dit omdat het huis anders erg kort zou worden en ook omdat de lange wanden niet ophouden bij middenstijl spoor 121. De afstanden tussen de middenstijlen bedragen van west naar oost 6.8 en 8.4 m.

wanden

De wanden zijn teruggevonden in de vorm van wandgreppels en wandstijlen. De zuidoostelijke korte wand bestaat uit een vrijwel ononderbroken greppel, met daarin enkele paalsporen. Voor de beide lange wanden geldt dat in de greppel steeds onderbrekingen zichtbaar zijn. Of dit komt door een slechte conservering of door de aanwezigheid van ingangen, is niet zeker. Ook in de lange wanden bevinden zich hier en daar wandstijlen. De diepte van de sporen van de wanden varieert van 3 tot 37 cm. Aan de noordoostkant van het gebouw zijn wel paalsporen aangetroffen, maar deze liggen merendeels net niet op lijn met de overige sporen van de wanden. Het is dus niet zeker of deze sporen tot de structuur gerekend kunnen worden.

ingangen

Aan de noordoostkant van het gebouw is in beide lange wanden een duidelijke ingang aanwezig, ter

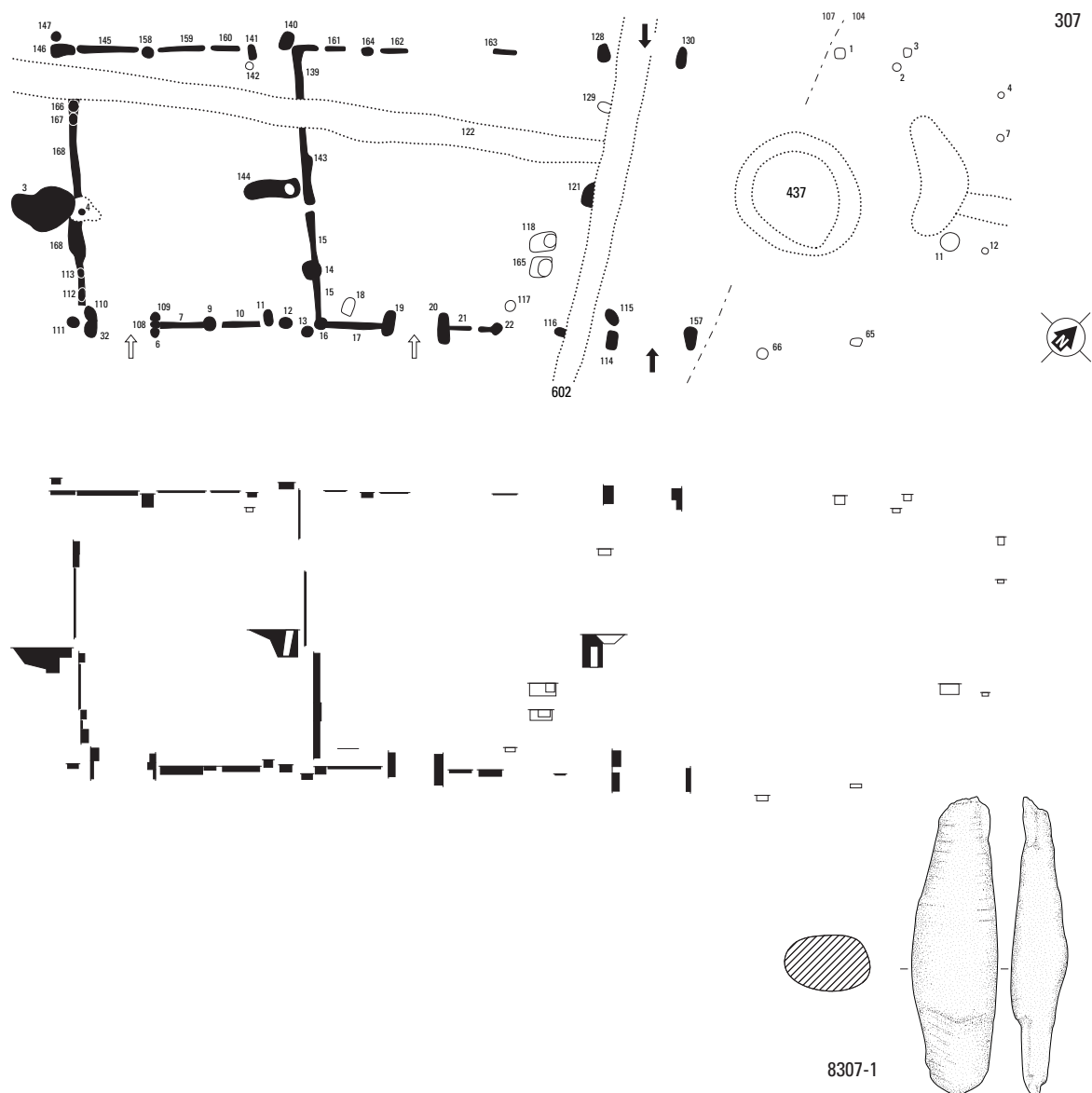

Fig. 12.9. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van huis 307 en natuursteen uit een 'wit spoor'. Plattegrond schaal 1:200, natuursteen 1:3.

hoogte van middenstijl 107.121. De ingangen worden gevormd door de sporen 107.114, 115 en 157 respectievelijk 128 en 130. De diepte van deze sporen ligt tussen de 12 en 28 cm. In de zuidoostelijke lange wand bevindt zich op nog twee plaatsen een mogelijke ingang. De eerste mogelijke ingang betreft de sporen 107.019 en 20, die een opening in de wandgreppel flankeren. Gezien de vorm van de sporen in het vlak en de opening in de greppel lijkt het waarschijnlijk dat dit inderdaad een ingang is. Het ontbreken van een tegenhanger en de afwezigheid van een middenstaander ter hoogte van de ingang spreken deze mogelijkheid echter weer tegen. De tweede mogelijke ingang bevindt zich in de zuidoosthoek van het huis en bestaat uit de sporen 107.006, 32, 108, 109 en 110. Zowel de argumenten voor als tegen zoals hierboven besproken, gaan ook voor deze mogelijke ingang op. Daarnaast kan echter nog gezegd worden dat deze ingang zich bevindt in een apart deel van het huis, zodat de aanwezigheid van een toegang op zich niet meer dan logisch is.

binnenindeling

In het zuidelijke deel van het huis bevindt zich ten oosten van middenstijlkuil 107.144 een binnenwand in de vorm van een smalle greppel.

verdwijnen van het gebouw

Alleen in de middenstijlen 107.121 en 144 is een kern aangetroffen.

vondsten en datering

Hoewel geen sprake is van oversnijdende sporen, kan huis 307 nooit gelijktijdig zijn aan gebouw 322. Een gelijktijdigheid met huis 300 is op grond van de nabijheid eveneens onwaarschijnlijk. In deze plattegrond zijn slechts twee aardewerkscherven aangetroffen, waarvan alleen 307-1 aan een type toe te schrijven is. Het betreft een rand van een geveerde beker Niederbieber 30, geproduceerd vanaf 100 of – eerder – 150 na Chr. Dit fragment komt echter wel uit een als uitgraafkuil geïnterpreteerde laag (die wellicht eerder een nazakking is).

I 2.3 BIJGEBOUWEN EN SPIEKER

BIJGEBOUW 303 / werkput 105, 110 (fig. 12.10)

onderzoek

Door de ligging in twee werkputten is de structuur niet in één keer opgegraven, maar dit heeft geen negatieve gevolgen voor het onderzoek gehad, zeker omdat het grootste deel al in werkput 110 kon worden vrijgelegd.

constructie

Het bijgebouw meet 3.4 bij 6 m en het dak wordt gedragen door twee middenstijlen die buiten de wanden zijn geplaatst. De afstand tussen de wanden bedraagt 4.8 m in de lengte en 2.8 m in de breedte. Een deel van de daklast zal gedragen zijn door palen die paarsgewijs tegen over elkaar binnen en buiten de lange wanden zijn geplaatst (spoor 105.014, 16, 19, 21, 123 en 125; diepte 7 tot 10 cm). Daarnaast is zowel op de zuidwest- als op de zuidoosthoek een paal geplaatst (spoor 110.066 en 105.27); aan de noordkant ontbreken deze. De middenstijlen spoor 110.068 en 105.043 zijn respectievelijk 66 en 52 cm diep. De diepte van de sporen langs de wanden ligt tussen de 10 en 32 cm.

wanden

De wanden zijn in hun geheel teruggevonden in de vorm van wandgreppels met een diepte van 20 tot 25 cm.

ingangen

Alleen in de noordwestelijke lange wand van het bijgebouw is een onderbreking in de wandgreppel zichtbaar, die een ingang vertegenwoordigt.

bijzondere elementen

Zowel ten noordwesten als ten noordoosten van het bijgebouw bevinden zich nog enkele losse palen. Het is niet zeker of zij tot het gebouw, of eventueel een aanbouw daarvan, behoren.

verdwijnen van het gebouw

Alleen in middenstijl 110.068 is een kern aanwezig.

vondsten en datering

De sporen van dit gebouw hebben geen vondsten opgeleverd.

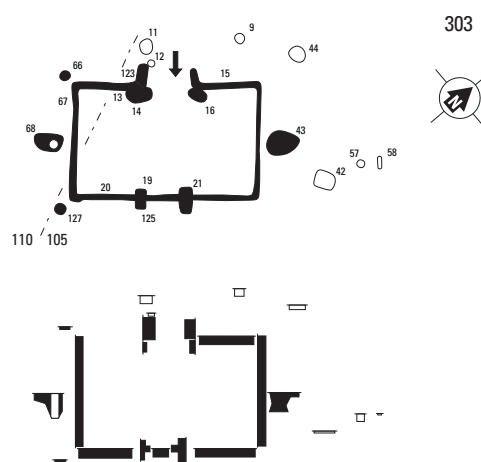

Fig. 12.10. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 303. Schaal 1:200.

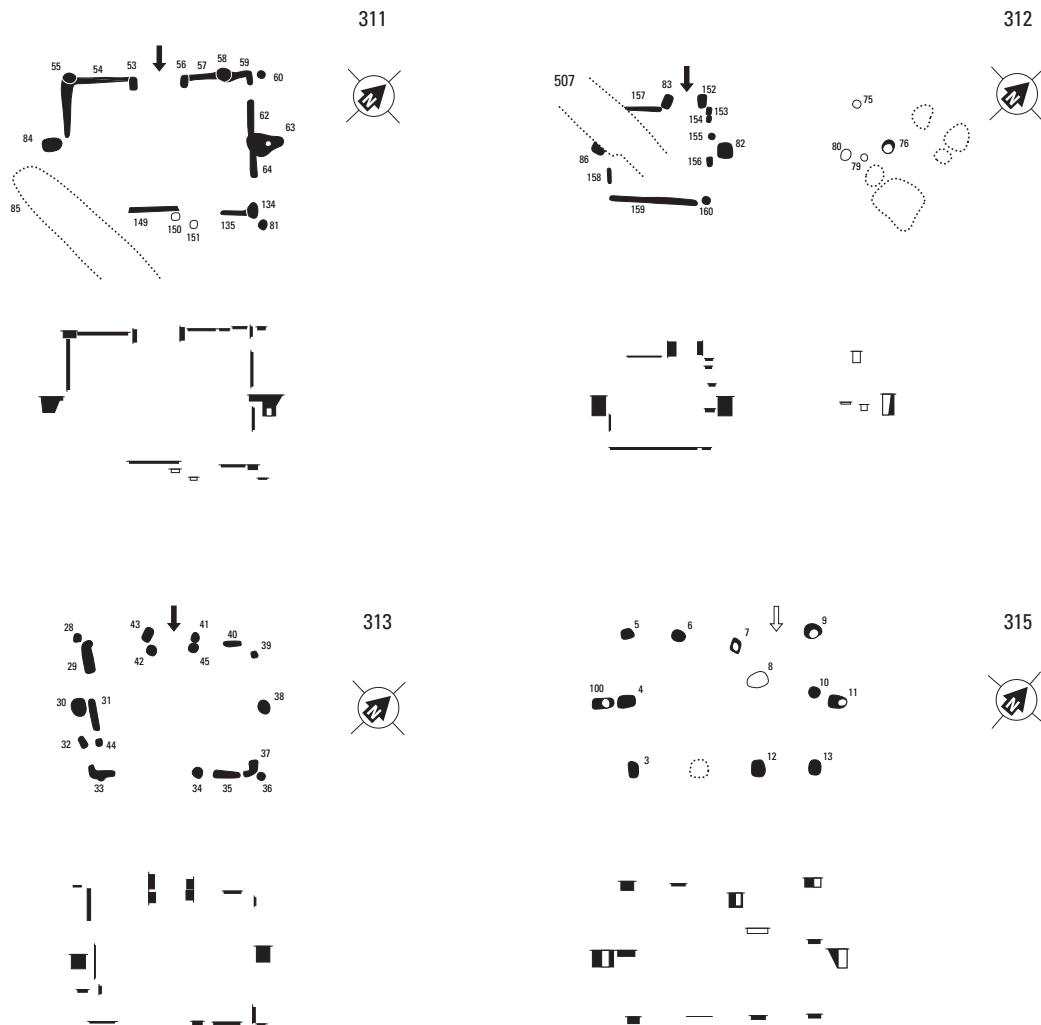

Fig. 12.11. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 311, 312, 313 en 315. Schaal 1:200.

BIJGEBOUW 311 / werkput 110 (fig. 12.11)

onderzoek

Hoewel dit gebouw direct naast structuur 312 ligt, was het in het veld meteen duidelijk dat dit een bijgebouw betrof en welk spoor bij welk gebouw hoorde.

constructie

Het bijgebouw meet 3.4 bij 5 m en het dak wordt gedragen door twee middenstijlen buiten de wanden. De afstand tussen de middenstijlen bedraagt 5.8 m en hun diepte is 56 en 41 cm.

wanden

Van de wanden zijn wandgreppels teruggevonden met daarin hier en daar een onderbreking. Mogelijk worden deze echter vooral veroorzaakt door de geringe diepte van de sporen. In de greppels zijn enkele wandstijlen aanwezig. Daarnaast is zowel op de noordelijke als op de oostelijke hoek van het gebouw, buiten de wandgreppel, een wandstijl geplaatst. De diepte van de wandgreppels en -stijlen varieert van 3 tot 18 cm.

ingangen

In de noordelijke lange wand is een ingang aanwezig in de vorm van een opening in de wandgreppel. Aan beide zijden van deze opening is een wandstijl geplaatst.

bijzondere elementen

Iets ten zuidoosten van het bijgebouw bevinden zich twee sporen (150 en 151) waarvan niet zeker is of ze bij de structuur horen.

vondsten en datering

In de sporen van bijgebouw 311 zijn geen vondsten aangetroffen.

BIJGEBOUW 312 / werkput 110 (fig. 12.11)

onderzoek

Dit bijgebouw ligt direct ten zuidoosten van structuur 311 en heeft dezelfde oriëntatie (zuidwest-noordoost). Het was in het veld meteen duidelijk dat het twee aparte structuren betrof, maar de lengte van bijgebouw 312 leverde iets meer vragen op. In eerste instantie werd gedacht aan een heel klein, vrijwel vierkant gebouw. De aanwezigheid van de geïsoleerd liggende middenstijl spoor 76 meer naar het oosten doet echter vermoeden dat het gebouw langer is geweest. Het spoor kan aan geen enkel ander gebouw worden toegewezen en is op basis van de vorm en de kleur duidelijk Romeins. De zuidwesthoek van de structuur wordt oversneden door mestkuil 507, waardoor een deel van de wand is verdwenen. Aan de noordkant van het gebouw zijn mogelijk enkele sporen verdwenen bij de bouw van het middeleeuwse huis 409.

constructie

De afmetingen van het bijgebouw zijn 2.4 bij 7.6 m, met traveeën van 3.3 en 4.3 m. De diepte van de drie middenstijlen ligt tussen 51 en 55 cm.

wanden

Van de wanden zijn alleen aan de zuidwestzijde van het bijgebouw sporen aangetroffen in de vorm van greppels. Hun diepte ligt tussen 2 en 5 cm. Het is de vraag of de andere helft van het gebouw wel een wand had, of dat het hier louter om een overkapping gaat. In het laatste geval vormen de sporen 153-156 een korte buitenwand, anders gaat het om een binnenwand.

ingangen

In de noordelijke lange wand is een ingang aanwezig, in de vorm van een opening in de wandgreppel geflankeerd door twee paalkuilen. Deze laatste zijn 13 en 22 cm diep.

verdwijnen van het gebouw

Alleen in middenstijl 76 is het restant van een kern waargenomen.

vondsten en datering

In de sporen van deze plattegrond zijn geen vondsten aangetroffen.

BIJGEBOUW 313 / werkput 111 (fig. 12.11)

onderzoek

Dit bijgebouw ligt vrij in het vlak van werkput 111 en is daarom in het veld ook meteen herkend.

constructie

Het bijgebouw heeft een lengte van 5 m tussen de middenstijlen; de breedte is 2.5 m. Omdat de zuidelijke korte wand binnen de middenstijl ligt, is de binnenruimte ca. 4 m lang geweest. De diepte van de middenstijlen is 38 en 42 cm.

wanden

Van de wanden zijn zowel delen van wandgreppels als wandstijlen teruggevonden. Net als bij de andere bijgebouwen staan deze stijlen buiten de greppels. De diepte van de sporen van de wanden varieert van 2 tot 20 cm.

ingangen

In de westelijke lange wand is een ingang aanwezig, in de vorm van twee dubbele paalstellingen (spoor

41, 42, 43 en 45). De diepte van deze paalkuilen varieert van 15 tot 20 cm. Daarmee zijn deze sporen duidelijk dieper dan de overige sporen van de wanden.

vondsten en datering

De sporen van deze plattegrond hebben geen vondsten opgeleverd.

BIJGEBOUW 315 / werkput 112 (fig. 12.11)

onderzoek

Dit bijgebouw is al grotendeels aangetroffen in proefsleuf 6. Toen is één spoor van de zuidwestelijke wand reeds gecoupeerd. De coupe is tijdens de opgraving als een recent spoor teruggevonden; van de paalkuil zelf resteerde niets meer.

constructie

Het gebouw is 6.2 m lang en 3.6 m breed. De afstand tussen de twee korte wanden, die zich binnen de middenstijlen bevinden, bedraagt 5 m. De diepte van de middenstijlen is 44 en 50 cm.

wanden

De wanden zijn uitgevoerd met regelmatig geplaatste stijlen. De diepte van deze sporen varieert van 10 tot 38 cm.

ingangen

Opvallend is dat spoor 7 iets naar binnen is geplaatst ten opzichte van de andere sporen van de noordwestelijke lange wand. Daarnaast is zowel dit spoor als 9 dieper gefundeerd dan de overige wandstijlen (respectievelijk 38 en 24 cm). Mogelijk duidt dit op de aanwezigheid van een ingang ter hoogte van deze paalkuilen.

verdwijnen van het gebouw

In vier sporen (7, 9, 11 en 100) is nog een kern zichtbaar.

vondsten en datering

Ook in de sporen van deze plattegrond zijn geen vondsten gedaan.

BIJGEBOUW 316 / werkput 112 (fig. 12.12)

onderzoek

Bijgebouw 316 wordt aan de zuidkant oversneden door de postmiddeleeuwse greppel 610. Hierdoor ontbreekt een deel van de zuidelijke wand en is middenstijl 63 niet helemaal zichtbaar in het opgravingsvlak. Voor de interpretatie van de structuur heeft dit echter geen negatieve gevolgen gehad.

constructie

Het gebouw is 5.5 m lang en 3.6 m breed en de afstand tussen de twee korte wanden is ca. 5 m. De diepte van de middenstijlen bedraagt 54 en 80 cm. Halverwege beide lange wanden zijn aan weerszijden van de wandgreppel twee stijlen geplaatst (spoor 73, 74, 77 en 78). Deze sporen hebben een deel van de daklast gedragen en zullen met een dwarsligger verbonden zijn geweest. De diepte van de paalkuilen varieert van 18 tot 28 cm.

wanden

Rondom is de wand aanwezig in de vorm van greppels en één hoekstijl (spoor 84). De diepte van de wandgreppels varieert van 18 tot 30 cm; spoor 84 is 28 cm diep.

ingangen

Mogelijk vertegenwoordigt de opening in de wandgreppel in de noordwesthoek van het gebouw een ingangspartij. De aanwezigheid van wandstijl 84 ondersteunt dit idee.

verdwijnen van het gebouw

In beide middenstijlen is een kern aanwezig.

vondsten en datering

Uit de sporen van dit bijgebouw konden geen vondsten worden geborgen.

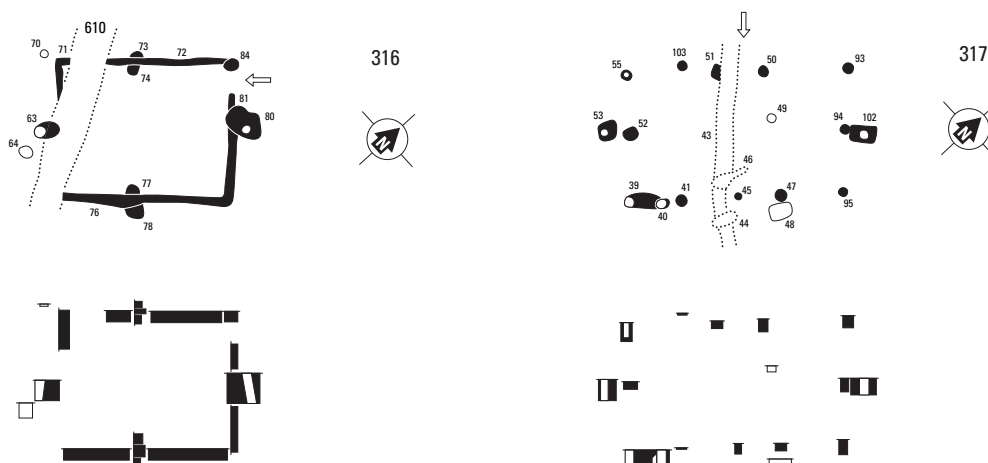

Fig. 12.12. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 316 en 317. Schaal 1:200.

BIJGEBOUW 317 / werkput 112 (fig. 12.12)

onderzoek

Dit bijgebouwtje is net als de andere Romeinse structuren zuidwest-noordoost georiënteerd en ligt vrij in het vlak van werkput 112. In het midden wordt de structuur oversneden door de middeleeuwse greppel 422. Of hierdoor sporen van het gebouw ontbreken, is niet met zekerheid te zeggen, wel is spoor 51 deels oversneden.

constructie

Ook bij deze structuur liggen de korte wanden binnen de middenstijlen die, gemeten tussen de ker-
nen, 6,8 m uit elkaar staan. Gezien vanuit de wanden meet de structuur 5,7 bij 3,3 m. De diepte van de middenstijlen 53 en 102 bedraagt respectievelijk 56 en 44 cm.

wanden

De wanden van dit gebouw bestaan uit stijlen, die niet helemaal regelmatig tegenover elkaar zijn geplaatst. Opvallend is de ondiepe fundering van de sporen 41 en 103, die recht tegenover elkaar liggen. Deze sporen zijn slechts 5 en 4 cm diep, terwijl de diepte van de overige wandstijlen varieert van 20 tot 50 cm.

ingangen

Op basis van de diepte van de sporen en het feit dat de ingang zich bij dit soort kleine structuren vrijwel altijd in het midden van de noordelijke lange wand bevindt, zal ook hier de ingang tussen de sporen 50 en 51 gelegen hebben.

reparaties en verbouwingen

De grootte van de kuil van spoor 39 en de aanwezigheid van het extra spoor 40 zouden kunnen wijzen op een reparatie van de zuidwestelijke hoek van het gebouw.

verdwijnen van het gebouw

In vijf sporen (39, 40, 53, 55 en 102) is een kern aanwezig; de overige vertonen geen betekenisvolle laagopbouw.

vondsten en datering

De sporen van dit bijgebouw hebben geen vondsten opgeleverd.

BIJGEBOUW 318 / werkput 113 (fig. 12.13)

onderzoek

Dit bijgebouw is deels al vrijgelegd tijdens het proefsleuvenonderzoek in werkput 7. De structuur is toen niet als zodanig herkend, wel zijn twee sporen gecoupeerd. Deze coupes zijn tijdens de opgra-

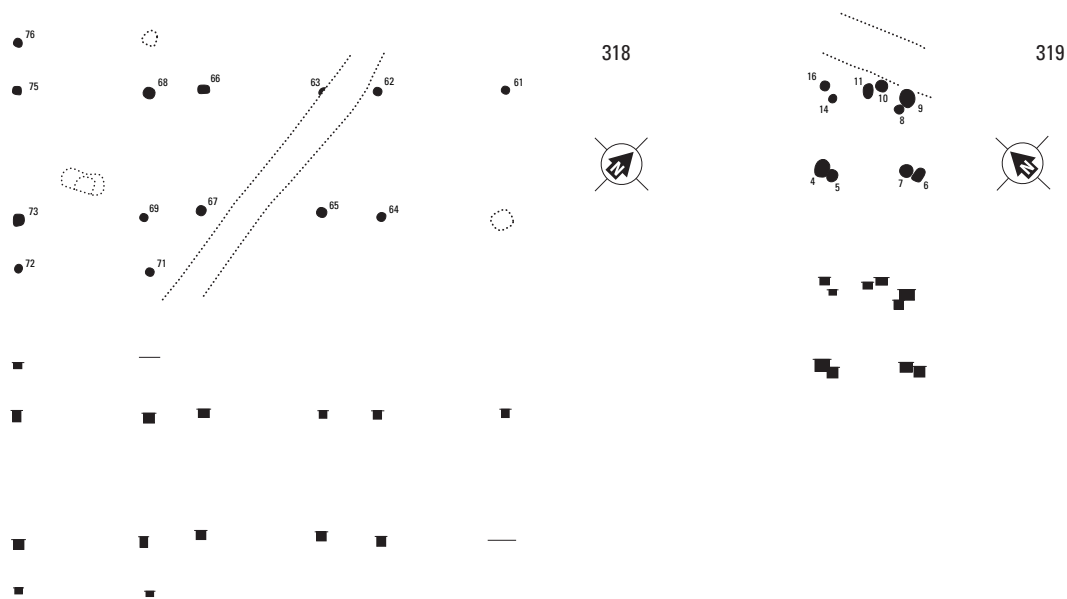

Fig. 12.13. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 318 en spieker 319. Schaal 1:200.

ving teruggevonden als recente verstoringen. Van het oorspronkelijke spoor was in beide gevallen niets meer aanwezig.

constructie

Het bijgebouw heeft een 'kern' van 3.4 bij 12.9 m en bestaat uit twee parallelle rijen van zes palen die zuidwest-noordoost georiënteerd zijn. De rijen vormen als het ware drie afzonderlijke spiekers met afmetingen van de zojuist genoemde 3.4 m bij respectievelijk 3.3, 3.3 en 3.4 m. De tussenruimte tussen de 'spiekers' bedraagt 1.5 m. Aan de zuidwestkant van de structuur bevinden zich aan weerszijden van de eerste spieker nog twee paalkuilen (spoor 72, 73, 75 en 76), die ook weer parallel aan de lange rijen zijn geplaatst. Hierdoor bedraagt de breedte van de structuur alhier 6 m. De diepte van de sporen varieert van 14 tot 30 cm.

verdwijnen van het gebouw

In geen van de (kleine) sporen is een kern waargenomen.

vondsten en datering

In de sporen van bijgebouw 318 zijn geen vondsten aangetroffen.

SPIEKER 319 / werkput 113 (fig. 12.13)

onderzoek

Ondanks de betrekkelijk grote en duidelijke sporen, is de spieker niet in het veld opgemerkt, maar pas tijdens de uitwerking.

constructie

De spieker meet 2.6 bij 2.4 m en bestaat uit vijf dubbele palen. Vier hiervan liggen in een vierkant, de vijfde bevindt zich in het midden van de noordoostzijde. Omdat rondom de spieker geen andere sporen aanwezig zijn, is het vijfde paar toch tot het gebouwtje gerekend. De diepte van de paalsporen varieert van 14 tot 32 cm.

reparaties en verbouwingen

Omdat in alle gevallen sprake is van dubbele palen, bestaat de mogelijkheid dat de hele spieker een keer is herbouwd.

vondsten en datering

In geen van de sporen van spieker 319 zijn vondsten gedaan.

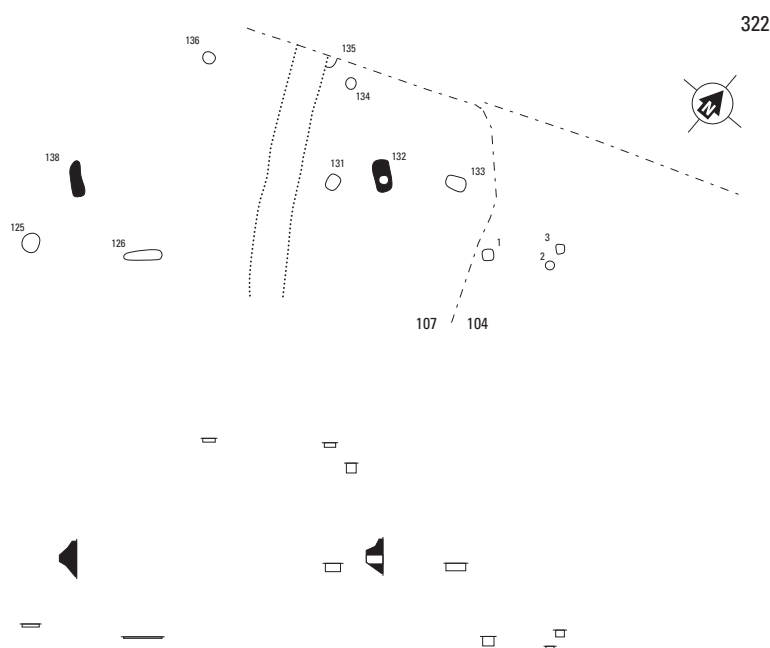

Fig. 12.14. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van gebouw 322. Schaal 1:200.

I 2 . 4 G E B O U W E N

GEBOUW 322 / werkput 104, 107 (fig. 12.14)

onderzoek

Dit gebouw is pas tijdens de uitwerking opgemerkt en bevindt zich direct ten noorden van structuur 307. Het betreft twee diepere paalkuilen (107.132 en 138), die de vorm en de kleur hebben van Romeinse middenstaanders. Ook de oriëntatie komt overeen met die van de overige Romeinse gebouwen. Opvallend is de smalle vorm van de sporen in het vlak en de noordwest-zuidoost oriëntatie. Rond de middenstijlen bevindt zich nog een aantal kleinere paalkuilen. Omdat het gebouw niet in het veld is herkend, is niet gezocht naar eventuele bijbehorende paalkuilen. Wel zijn alle sporen gecoupeerd.

constructie

Van het gebouw zijn slechts twee middenstijlen aanwezig binnen de opgraving. De afstand tussen deze sporen bedraagt 8 m. Mogelijk hebben we hier te maken met een bijgebouw zoals Lieshout-Beekseweg 54 met eveneens een lengte van 8 m. Een andere optie is dat een volgende middenstijl tegen of voorbij de putgrens van werkput 104 ligt. De diepte van de sporen bedraagt 44 en 46 cm. Voor de omringende sporen geldt dat de diepte tussen de 4 en 27 cm ligt.

wanden

Omdat niet duidelijk is of we hier met een klein bijgebouw of een grotere constructie te maken hebben, is onzeker of de omringende sporen deel hebben uitgemaakt van de wanden. Wel lijkt spoor 107.126 in het vlak op het restant van een wandgreppel. De afstand van 2 m tot de middenas komt overeen met die van de bijgebouwen 54 en 55 uit Lieshout. Dit laatste gebouw is echter wel iets korter dan gebouw 322.

verdwijnen van het gebouw

Alleen in middenstijlkuil 107.132 is een kern waargenomen.

vondsten en datering

Uit dit gebouw zijn geen vondsten geborgen. Op grond van de ligging kan het niet gelijktijdig zijn met huis 307.

GEBOUW 323 / werkput 104, 107 (fig. 12.15)

onderzoek

Net als gebouw 322 is deze structuur, die tussen de gebouwen 300 en 307 ligt, pas tijdens de uitwerking opgemerkt. Het betreft drie sporen die de vorm en de kleur hebben van Romeinse middenstaanders. De oriëntatie komt overeen met die van de overige Romeinse gebouwen in de opgraving. Opvallend is de smalle vorm van de sporen in het vlak en de noordwest-zuidoost oriëntatie. Een parallel voor deze structuur is Lieshout-Beekseweg gebouw 103.

constructie

Van het gebouw zijn drie middenstijlen aangetroffen, met een onderlinge afstand van 7.2 en 8 m. Daarnaast bevindt zich een aantal losse sporen binnen het mogelijke oppervlak van de structuur. Of deze paalkuilen bij het gebouw hebben gehoord is niet met zekerheid vast te stellen. De diepte van de middenstaanders ligt tussen de 28 en 36 cm. Die van de andere sporen varieert van 6 tot 36 cm.

wanden

Het is onzeker of de 'witte sporen' in figuur 12.15 tot de wanden van deze structuur hebben behoord. Afgaande op Lieshout 103 mag er misschien van worden uitgegaan dat dergelijke gebouwen niet erg breed zijn geweest (rond 5.5 m).

vondsten en datering

Hoewel er geen oversnijdende sporen zijn, is duidelijk dat gebouw 323 ouder of jonger moet zijn dan huis 300 en 307. De sporen van gebouw 323 hebben twee scherven handgevormd en drie scherven grijs aardewerk opgeleverd. Het grijs-romeinse aardewerk wordt voor het eerst in de Flavische periode geproduceerd (vanaf ca. 70 na Chr.).

GEBOUW 324 / werkput 104, 110 (fig. 12.15)

onderzoek

Dit gebouw is pas tijdens de uitwerking herkend, op het moment dat vrijwel alle andere sporen al aan structuren waren toegekend. Het staat vast dat slechts een deel van de sporen geconserveerd is. Daarnaast is in het veld niet gezocht naar bijbehorende sporen. Spoor 104.108 ligt op lijn met de overige middenstijlen, maar is in het veld als middeleeuws geïnterpreteerd. Na het nogmaals bestuderen van de gemaakte foto's kan slechts dezelfde conclusie worden getrokken, hetgeen echter niet uitsluit dat ter plaatse een middenstijl is vergraven door spoor 104.108.

constructie

Door de slechte conservering en/of het niet waarnemen van alle bijbehorende sporen is niet met zekerheid vast te stellen hoe lang het gebouw is geweest. In elk geval betreft het een tweebeukige structuur waarbij op de middenas sprake is van tenminste drie middenstijlen. Deze zijn geplaatst in een onregelmatig interval, waarbij de afstand tussen de sporen 104.104 en 105 slechts 1.5 m bedraagt. Het volgende interval meet 6.6 m en daarmee komt de minimale totale lengte op 8.1 m. Op basis van overeenkomsten met plattegronden van het type Oss-Ussen 5, zoals huis 61 en 63 van Lieshout-Beekseweg, lijkt het logisch op de plaats van spoor 104.108 een middenstijl te veronderstellen. De positie ter hoogte van de mogelijke ingangsstijlen ondersteunt deze gedachte. De breedte van de structuur bedraagt 5.6 m. Ook dit komt overeen met de hierboven genoemde plattegronden van het type Oss-Ussen 5. De diepte van de middenstijlkuilen ligt tussen de 18 en 40 cm.

wanden

Van de lange wanden is slechts een gering aantal paalkuilen aangetroffen. Aan de zuidwestkant zijn twee sporen (104.100 en 102) aanwezig die mogelijk de hoeken van het gebouw hebben gevormd. Verder naar het oosten liggen op dezelfde afstand van de middenas de sporen 104.107 en 112. Ook spoor 110.097 ligt op deze lijn. Nog verder naar het noordoosten wordt het patroon onregelmatiger en is onduidelijk welke sporen tot de wanden gerekend kunnen worden. Daarnaast zijn hier geen

Fig. 12.15. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van gebouw 323 en 324. Schaal 1:200.

middenstijlen meer aangetroffen. Als het gebouw over de plattegrond van die van gebouw Oss-Ussen 18 wordt gelegd, blijkt spoor 104.102 deel te kunnen hebben uitgemaakt van een gebogen korte wand aan de zuidwestzijde. De diepte van de wandstijlen bedraagt minimaal 10 en maximaal 26 cm.

ingangen

In beide lange wanden, ter hoogte van spoor 104.108 zou een ingang geweest kunnen zijn. De noordwestelijke ingang wordt geflankeerd door de sporen 104.107 en 110.097, die aan de zuidoostkant alleen door spoor 104.112.

verdwijnen van het gebouw

Alleen in de wandstijlen 104.107 en 112 is een kern aanwezig.

vondsten en datering

In de sporen van dit gebouw zijn geen vondsten gedaan. Op basis van de afwijkende oriëntatie ten opzichte van de Romeinse structuren wordt gedacht aan een datering in de Late IJzertijd of vroeg-Romeinse tijd. De eerder genoemde parallellen van het type Oss-Ussen 5 wijzen op een datering in dezelfde periode.

12.5 WATERPUTTEN

WATERPUT 314 / spoor 111.004 (fig. 12.16)

onderzoek

De waterput is op dezelfde manier als de andere putten onderzocht. In eerste instantie is een coupe gezet tot op het niveau waar de eerste resten van hout zichtbaar werden. Het profiel is getekend en de andere helft van het spoor is daarna ook machinaal verwijderd. Vervolgens is het tweede vlak getekend, met daarin zichtbaar het begin van de houten constructie van de putkist. Tenslotte is de onderste helft van het spoor opgegraven en is het hout in het profiel getekend en geborgen.

kuil

De kuil van deze waterput was in het vlak (24.66 m NAP) rond-ovaal van vorm, met een diameter van 4.90 m. In de coupe echter bleek het spoor slechts 3.90 m breed te zijn. De kuil versmalt vrij snel, tot een breedte van 2 m, op een diepte van 1 m onder het vlak. Daarna wordt de kuil geleidelijk smaller en ter hoogte van de onderkant van het hout (op 21.96 m NAP) is het spoor nog 1 m breed. De vulling bestaat geheel bovenin uit een nazakking/opvullaag van donkerbruin zand (laag 3). Daaronder bevindt zich een humeus, donkerbruin grijs gekleurde band (laag 10), die weer wordt opgevolgd door een iets lichter gekleurde en vooral meer grijze vullaag (11). Mogelijk vormen deze lagen samen een soort nazakking. Onder laag 11 begint aan weerszijden van de kuil de insteek zichtbaar te worden (laag 1), met in het midden de kern van het spoor (laag 2). De insteek bestaat uit vuilgrijs materiaal met witte laagjes, terwijl de kern grijs is met hier en daar witgrijze brokken. In de verschillende lagen kon geen onderscheid in fasen worden gemaakt.

constructie

Hoewel in vlak 2 al een soort ‘schaduw’ van de houten constructie zichtbaar was, werd het eerste echte hout pas zichtbaar op 23.46 m NAP. De onderzijde bevond zich op 21.96 m NAP. De putkist heeft bestaan uit vier hoekpalen (H5, 6, 8 en 15), die verbonden waren met dwarsbalken (zoals H4). Deze rustten met hun uiteinden in gaten die zijn aangebracht in de hoekpalen. De hoekpalen waren aangepunt en hadden een diameter van ca. 16 cm, terwijl de dwarsbalk H4 slechts 11 cm dik was. Aan de buitenkant van deze constructie zijn verticale planken geplaatst, met een gemiddelde breedte van 24 cm (H1, 2 en 3) en een dikte van ca. 5 cm.

verdwijnen van de constructie

Niet de complete (onderzijde van de) bekisting was aanwezig; daarnaast was het vierkant ingedrukt tot een soort ruitvorm én was sprake van wat liggend hout. Het lijkt er op dat de put in de Romeinse tijd (of Middeleeuwen?) gedeeltelijk is ontmanteld. De opbouw van de lagen in de kuil sluit dit niet uit. Verder valt het op dat de bovenste lagen betrekkelijk vlak verlopen, hetgeen suggereert dat de put uiteindelijk geleidelijk is dichtgeraakt.

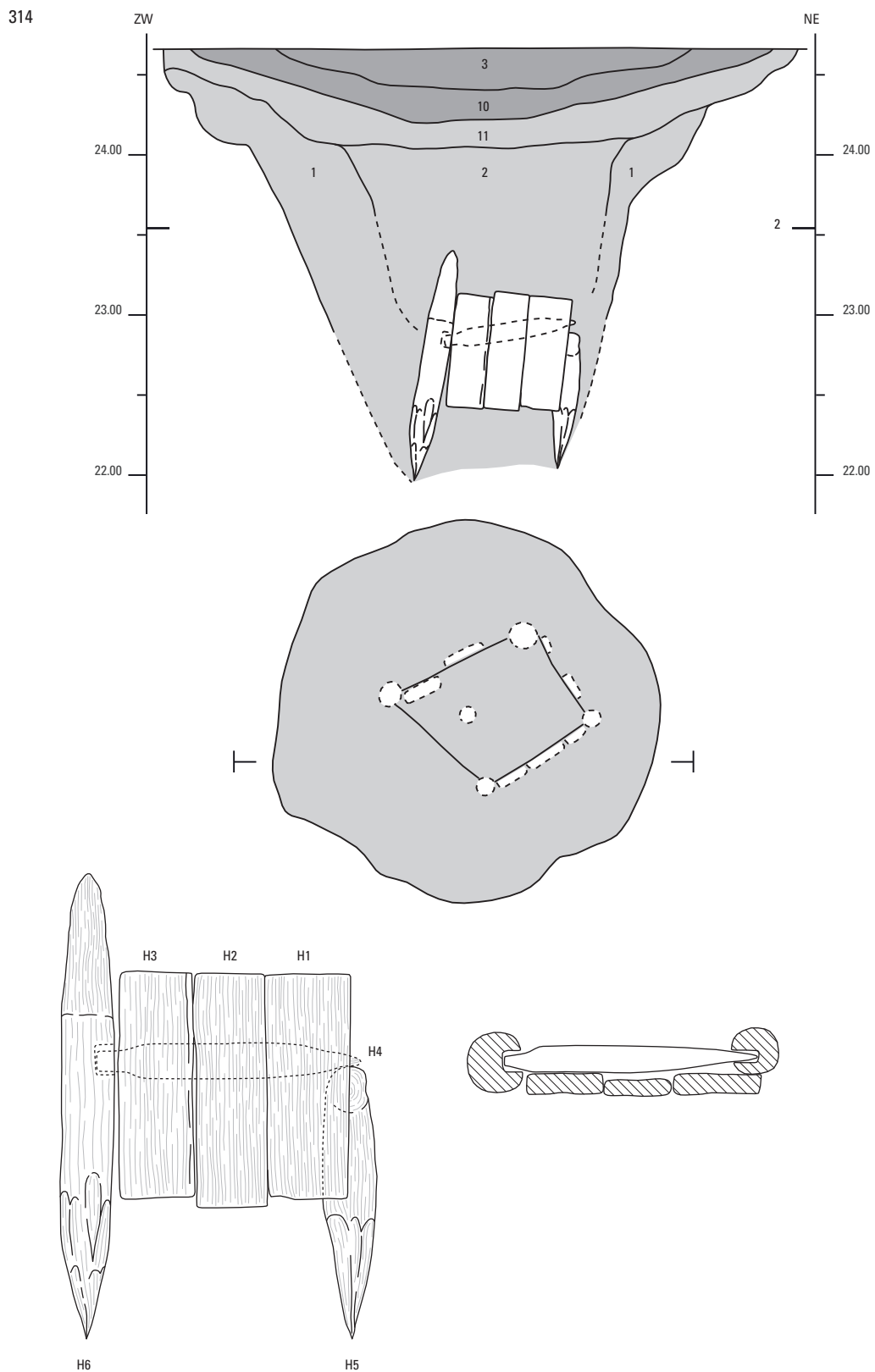

Fig. 12.16. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel, vlak 2 en houten bekisting van waterput 314. Profiel en vlak schaal 1:40, houten bekisting 1:20.

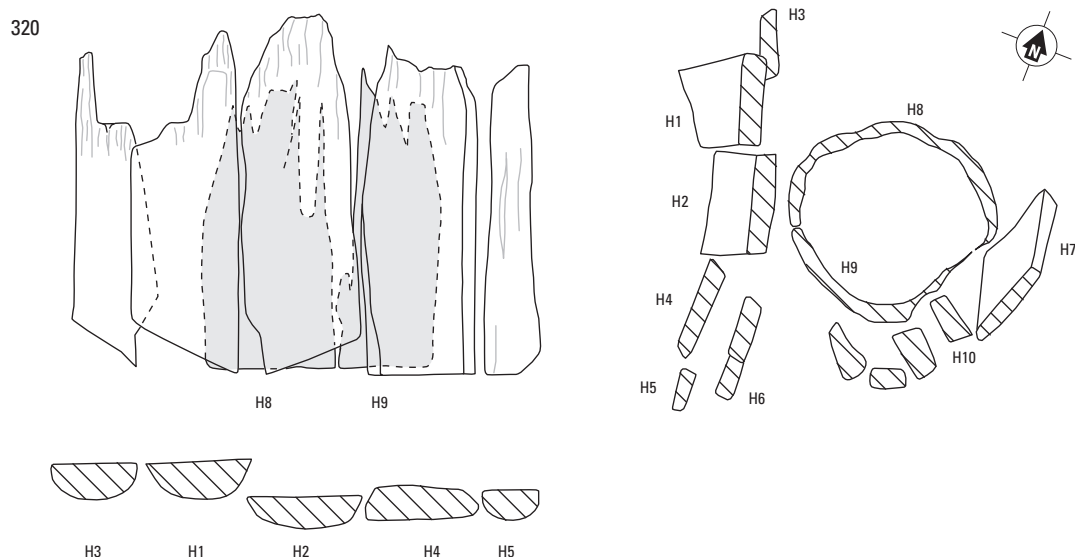

Fig. 12.17. Someren-Ter Hofstadlaan. Houten bekisting van waterput 320 en 418. Schaal 1:20

vondsten en datering

In totaal is van 7 planken van de bekisting een dendromonster genomen en onderzocht. Drie hiervan bleken geschikt voor een datering. H11 en H16 zijn gekapt na $167 \text{ AD} \pm 6$; H18 wordt iets eerder gedateerd, in 162 AD. Met uitzondering van één scherf van een *dolium*, is al het aardewerk ruwwandig. Van de 19 scherven behoren 14 tot een pot Niederbieber 89 (314-4), die gemaakt is na 125/150 na Chr.

WATERPUT 320 / spoor 112.105 (fig.12.17)

onderzoek

Structuur 320 bestaat uit tenminste acht planken van een waterput, die zijn aangetroffen bij het opgraven van de middeleeuwse boomstamput 418. De planken stonden rechtop en bevonden zich aan de west- en zuidzijde van de boomstam. Vooral de planken aan de westzijde (H1, 2, 3, 4, 5 en 6) stonden nog redelijk in verband op hun oorspronkelijke plaats, rechtop en naast elkaar. Van de planken resteerde nog de onderste 90 cm en de breedte varieerde van 30 tot 15 cm. Alle planken hadden één vlakke kant, terwijl aan de andere kant nog de ronding zichtbaar was van de buitenzijde van de stam. De dikte was steeds 8 of 9 cm. Zowel H1 als H2 en H3 hadden een schuine onderkant, waarbij H3 aan twee kanten leek te zijn bewerkt, waardoor een soort puntvorm is ontstaan.

Uit de dendrochronologische datering van H6 blijkt dat het gaat om planken uit de Romeinse Tijd. Omdat de boomstamput uit de Volle Middeleeuwen stamt, is dus een zeer oude put in de Middeleeuwen opnieuw uitgegraven. In de verschillende lagen van de vulling van de put is echter geen duidelijke fase-ring zichtbaar. Voor de volledige beschrijving van het onderzoek wordt verwezen naar structuur 418.

verdwijnen van de constructie

De bekisting van de waterput is grotendeels verwijderd in de Volle Middeleeuwen, voor zover dat eventueel nog niet in de Romeinse tijd was gebeurd.

vondsten en datering

Plank H6 is door middel van dendrochronologisch onderzoek gedateerd in $160 \text{ na Chr.} \pm 6$. Omdat de kuil in de Middeleeuwen opnieuw is gebruikt, was in het spoor maar weinig pre-middeleeuws aardewerk aanwezig. Men kan zich bovendien afvragen of dit nog uit de oorspronkelijke putvulling afkomstig is. Het betreft één handgevormde scherf (418-20), twee gladwandige scherven (418-18) en één scherf van een middelgrote standamfoor (418-13).

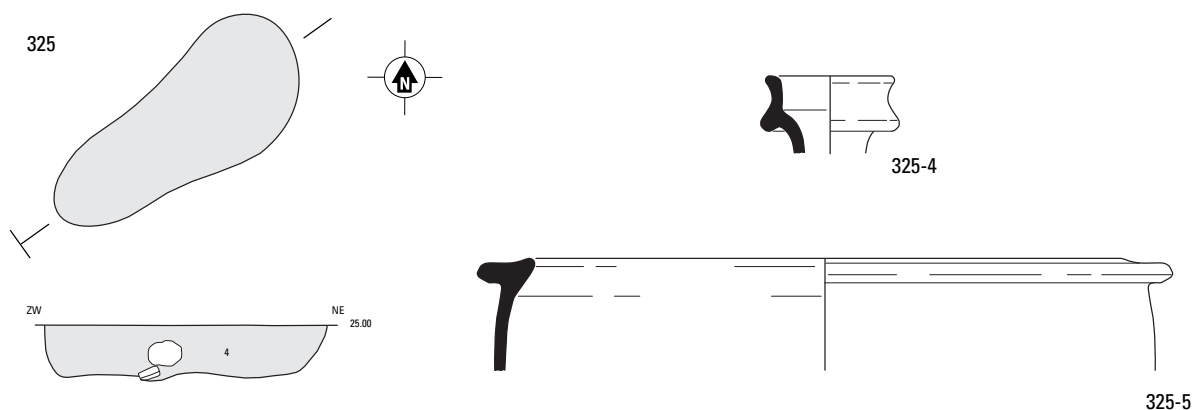

Fig. 12.18. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van kuil 325. Kuil schaal 1:30, aardewerk 1:3.

I 2.6 KUIL

KUIL 325 / spoor 107.107 (fig. 12.18)

Deze kuil bevindt zich vlak bij de westelijke grens van werkput 107 en ten westen van gebouw 307. Het spoor is zuidwest-noordoost georiënteerd en meet 114 bij 30 cm. Omdat tijdens het couperen relatief veel aardewerk is aangetroffen, heeft de kuil een eigen structuurnummer gekregen. De vulling bestaat uit blauwgrijs zand en de diepte bedraagt 22 cm. Het aardewerk omvat vijf scherven van een Gallo-Belgische beker Holwerda BW3 (325-3), een rand van een kruik Vanvinckenroye 71 (325-4; fig. 12.18), een rand van een grijze kom type F (325-5; fig. 12.18) en twee scherven van een *dolium* Stuart 147 (325-6). Het kruikfragment suggereert een datering rond het midden van de 2de eeuw of later.

I 2.7 ROMEINS MATERIAAL UIT ANDERE CONTEXTEN EN DE AANLEG VAN WERKPUTTEN

Niet alleen uit de sporen van de hierboven besproken structuren is vondstmateriaal uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd afkomstig, maar ook uit die van middeleeuwse en jongere structuren, uit 'witte sporen' van gebouwen, uit niet aan een periode toegewezen sporen en de aanleg van werkputten. Een selectie van dit materiaal is afgebeeld in figuur 12.19.

Het fragment van de handgevormde kom 424-1 komt uit een middeleeuwse greppel die randstructuur 304 en graf 321 (deels) oversnijdt. Op grond hiervan is een datering in de Late IJzertijd of de vroeg(st)e-Romeinse tijd denkbaar. Dergelijke randen zijn elders ook aangetroffen in contexten uit deze periode, zoals de grafvelden Weert-Molenakkerdreef en Nederweert-Rosveld 5/6.¹⁴⁶ Een vroeg-Romeinse vorm is de Gallo-Belgische beker in de trant van Holwerda BW 3, vertegenwoordigd door 110-1.

In de afbeelding zijn drie randen van de ruwwandige pot Niederbieber 89 te vinden: 103-2, 437-5 en 9103-1. Dergelijke potten dateren vooral vanaf 150 na Chr. (zie paragraaf 8.1.2). Ander gebruiksaardewerk is het grijze materiaal, vertegenwoordigd door de kommen 104-3 en 107-1, van de typen grijs G en E. Grijze aardewerk komt voor vanaf ca. 70 na Chr. Uit de laat-middeleeuwse greppel 602 komen onder meer 602-8 en 7, respectievelijk de rand van een middelgrote standamfoor Haalebos

¹⁴⁶ Bijvoorbeeld Weert vondst 81, 83 (Hiddink 2003, 394, fig. 151); Nederweert-Rosveld graf 708-1 en 709-1 (Hiddink 2006, 96-98, fig. 20.2-3).

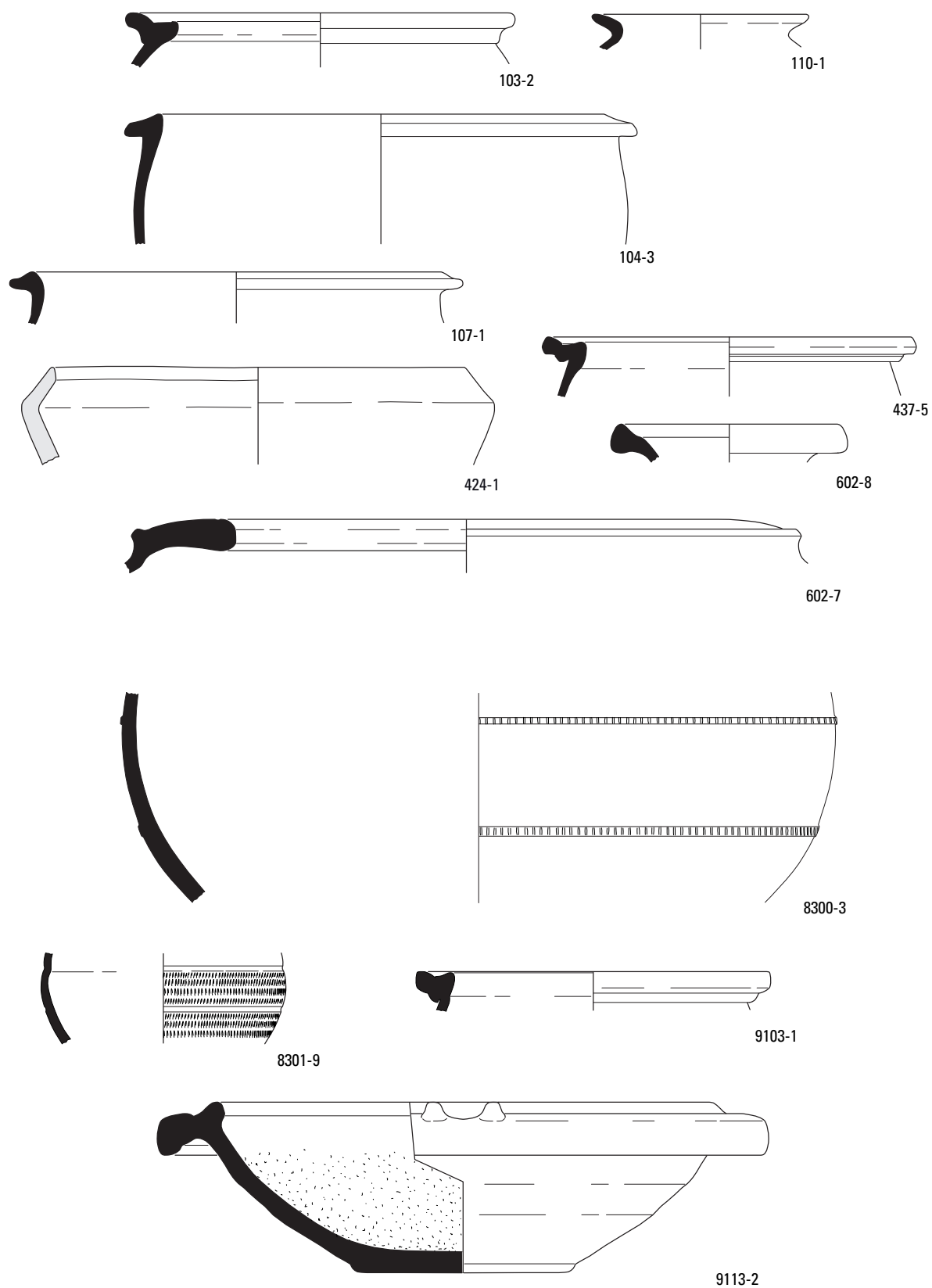

Fig. 12.19. Someren-Ter Hofstadlaan. Aardewerk uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd aangetroffen in middeleeuwse structuren, een laat-middeleeuwse greppel, 'witte sporen' en 'restsporen'. Schaal 1:3, 8300-3 schaal 1:4.

8052, die gemaakt is vanaf ca. 125 na Chr., en van een wat jonger gedraaid *dolium*. Van een zelfde soort *dolium* komt 8300-3.

Uit spoor 104.043 op de locatie van huis 301 komt een fragment van een Gallo-Belgische beker uit de vroeg-Romeinse tijd. Qua datering sluit deze vondst aan op die van enkele andere vondsten uit de sporen van dit gebouw (fig. 12.7), hoewel dit zelf wat jonger moet zijn.

Item 9113-2 tenslotte betreft een twintigtal fragmenten van een wrijfschaal uit de kleine paalkuil 113.043. Het exemplaar is toegewezen aan het type Stuart 149, maar de hoekige vorm van de bovenkant van de randkraag doet denken aan het laat 2de/3de-eeuwse type Vanvinckenroye 94.

I 3 STRUCTUREN EN SPOREN UIT DE MIDDELEEUWEN

Elbrich de Boer

paragraaf	aard	structuurnummers
13.1	gebouwen	407, 409, 411, 412, 413, 419, 420
13.2	grotere bijgebouwen	400, 405, 410
13.3	kleinere bijgebouwen en spiekers	404, 406, 414, 415, 416, 417, 421, 426, 429, 430, 435, 436
13.4	hooimijten	401, 402, 403, 408
13.5	waterputten en waterkuilen	418, 431, 437, 438, 439, 440, 441
13.6	greppels	422, 423, 424, 427, 620-623
13.7	sporenclusters	428, 432, 442
13.8	kuilen	425, 433, 434, 508, 509
13.9	mestkuilen	500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 510, 511, 512, 513, 514

Tabel 13.1 Someren Ter Hofstadlaan. Structuren uit de Middeleeuwen.

I 3 . I G E B O U W E N

GEBOUW 407 / werkput 103 (fig. 13.1; plaat 11A-B)

onderzoek

In mei 2006 zijn tijdens het proefsleuvenonderzoek enkele paalkuilen van deze oost-west georiënteerde plattegrond aangetroffen in werkput 8. Werkput 103 is zodanig uitgezet dat de structuur compleet in het vlak zou komen te liggen.

constructie

De kern van het gebouw bestaat uit vijf gebinten en meet 7 bij 14 m. De oostelijke zijde van het gebouw wordt gevormd door twee diepe paalkuilen in de kopse kant. Aan de andere korte zijde zijn geen zwaar gefundeerde palen aangetroffen maar wel enkele minder diep gefundeerde paalkuilen die in lijn liggen met de wandpalen. De structuur is in totaal 11 m breed en 21 m lang. De gebintpalen hebben een diepte tussen de 74 en 44 cm.

De gebintstijlen aan de zuidelijke kant vertoonden vrijwel allemaal een ingraving in de insteek. Dit zijn ondiepe paalkuilen die bij het gebouw moeten horen aangezien ze niet aan een andere structuur toegewezen kunnen worden. De functie van deze sporen is niet duidelijk geworden.

wanden

De palen van zowel de lange als korte wanden zijn teruggevonden. De noordwand bestaat uit acht palen en in de zuidelijke wand zijn zes paalkuilen aangetroffen. De ruimte tussen de paalsporen is enigszins regelmatig te noemen en bedraagt ca. 2.5 m. In de westelijke korte zijde is sprake van een verdichting van de palen en zijn zeven wandstijlen aanwezig terwijl bij de oostelijke kant slechts twee wandstijlen zijn aangetroffen.

De diepte van de wandpalen varieert sterk en ligt tussen 8 en 50 cm.

bijzondere elementen

Op de lengteas van het gebouw is ter hoogte van het eerste gebint een paalkuil aangetroffen. Gezien de betrekkelijk grote diepte en de positie vlak bij het uiteinde van het huis is het de vraag of dit paal P is.

verdwijnen van het gebouw

Bijna alle paalkuilen van de kernconstructie zijn uitgegraven. In de profielen van enkele wandstijlen en van een paalkuil van de kopse kant zijn kernen waargenomen.

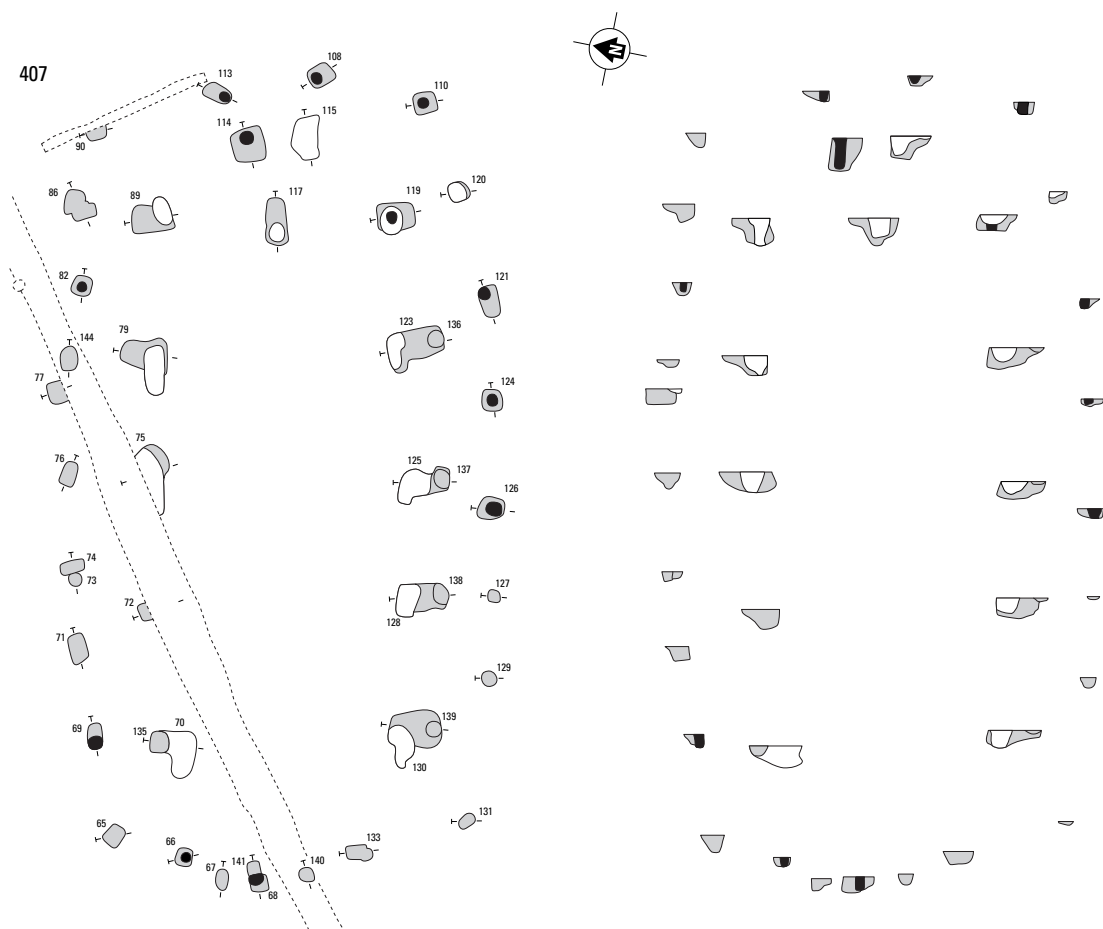

Fig. 13.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van gebouw 407. Schaal 1:200.

vondsten en datering

In totaal zijn uit de sporen van dit gebouw zeventien scherven aardewerk verzameld, die dertien items vormen. Het betreft voornamelijk blauwgrijs aardewerk (Elmpt en Elmpt2) en Pingsdorf (Zuid-Limburgs), maar ook één scherf Wit Maaslands en één scherf Zuidnederlands handgevormd aardewerk. Deze laatste vondst is relatief oud, maar afkomstig uit de uitgraafkuil van een paalspoor en heeft waarschijnlijk al langer op of rond het erf gelegen. Alleen het worstoor van item 407-6 kan nader gedateerd worden in periode II van de Zuid-Limburgse pottenbakkerijen, ofwel na 1200 na Chr. Naast het middeleeuwse materiaal zijn ook vier scherven prehistorisch en één fragment Romeins aardewerk aangetroffen. Op basis van de typologie en het aardewerk wordt gebouw 407 gedateerd in de periode 1150-1225 na Chr.

GEBOUW 409 / werkput 105, 110 (fig. 13.2)

onderzoek

Doordat de plattegrond in twee werkputten viel, kon deze niet in één keer onderzocht worden. Desondanks was het in werkput 105, door de vorm van de sporen en hun ligging, al wel meteen duidelijk dat we met een gebouwplattegrond te maken hadden en deze dus verder moesten bekijken in werkput 110.

constructie

De kern van het gebouw bestaat uit drie gebinten en meet 5.8 bij 6.6 m. Aan beide korte zijden

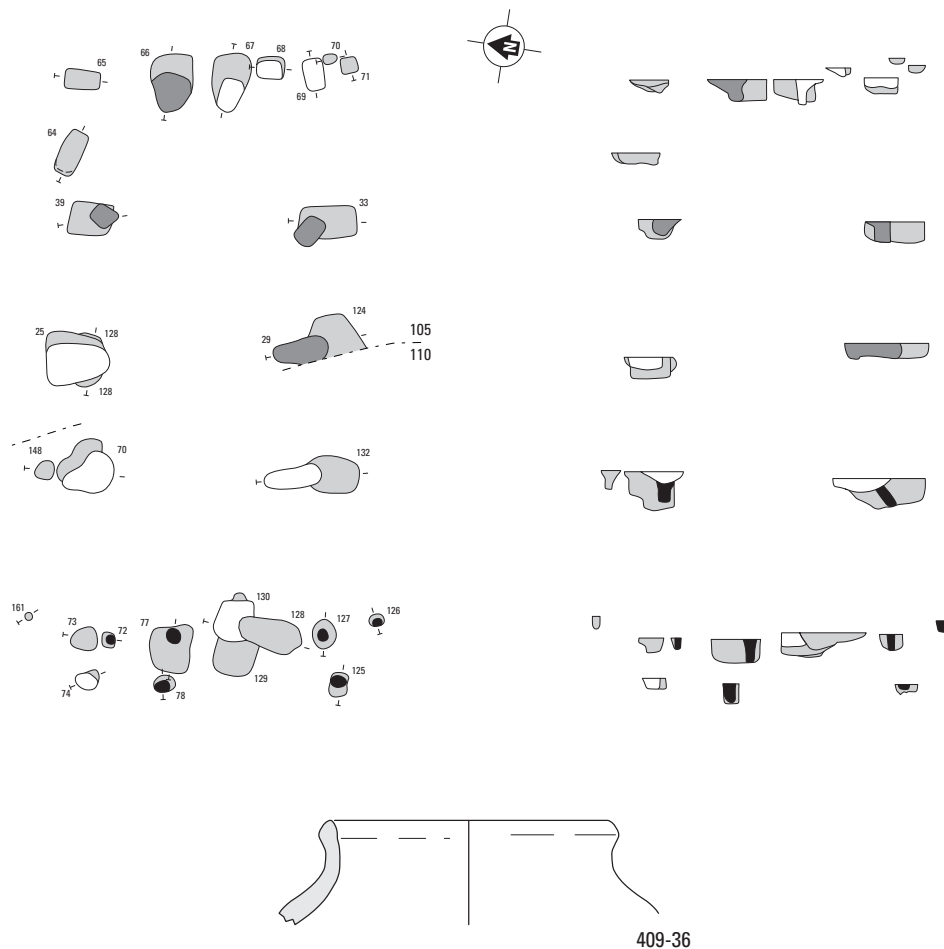

Fig. 13.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond en aardewerk van gebouw 409. De lagen met veel verbrande leem zijn donker gerasterd. Plattegrond schaal 1:200, aardewerk 1:3.

zijn twee kopse stijlen aanwezig. De totale lengte van het gebouw, inclusief de westelijke korte wand, bedraagt 16 m. De diepte van de gebintstijlen varieert van 42 tot 104 cm. De kopse palen zijn ongeveer even diep gefundeerd als de gebintstijlen, hun diepte ligt tussen de 58 en 66 cm. Aan de noordkant van het gebouw ligt tussen gebintstijl spoor 105.039 en de kopse stijl spoor 105.066 nog een spoor (105.064). Het betreft een paalkuil met een diepte van 32 cm. Of dit spoor bij het gebouw hoort, is niet met zekerheid vast te stellen. Wel is zeker dat de paalkuil niet bij een andere structuur lijkt te horen.

wanden

Aan beide kanten van het gebouw worden de kopse stijlen geflankeerd door hoekpalen en nog enkele mogelijke sporen van de korte wanden. De diepte van deze sporen varieert van 16 tot 38 cm. Aan de westkant van de plattegrond is sprake van drie sporen (110.074, 78 en 125), die buiten de achterwand zijn geplaatst. Mogelijk betreft dit een latere uitbouw, of is hier sprake van een variant op een wat jongere plattegrond, waarbij de korte wand zich buiten de kopse stijlen bevindt. De sporen 110.126 en 161 hebben waarschijnlijk deel uitgemaakt van de lange wanden, die aansluiten op deze latere aanbouw of achterwand. Hetzelfde geldt voor spoor 110.148, al ligt deze wel iets te ver naar binnen.

reparaties en verbouwingen

In de sporen 105.025, 128 en 110.128, 129, 130 is meer dan één fase aanwezig, de andere palen van het gebouw zijn blijkbaar niet vervangen.

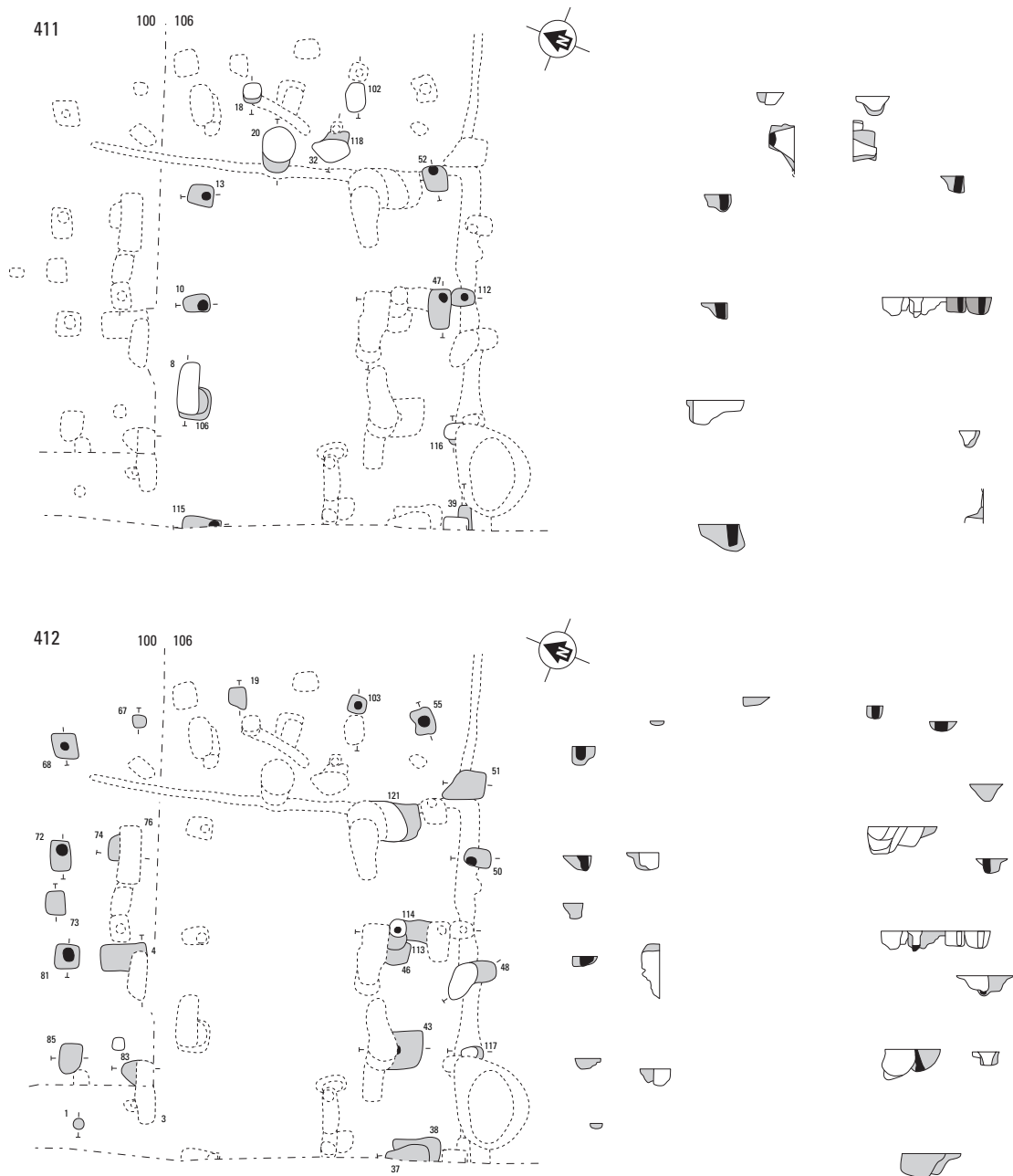

Fig. 13.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van gebouw 411 en 412. Schaal 1:200.

verdwijnen van het gebouw

Opvallend is dat in het westelijke deel van de plattegrond in bijna alle sporen nog een kern of een deel daarvan aanwezig was. Voor de oostkant geldt dat vrijwel alle palen zijn uitgegraven of -gewrikt, waarbij een grote hoeveelheid verbrande leem in de achtergebleven kuilen is terechtgekomen (donker gerasterd in figuur 13.2; plaat 14A-B). Mogelijk is het gebouw alleen aan de oostkant afgebroken om de stijlen te verwijderen.

vondsten en datering

Zoals hierboven al werd beschreven, is in de vulling van een aantal sporen een grote hoeveelheid verbrande leem aangetroffen (2783 g), waarin vaak takafdrukken zichtbaar zijn. Verder is ook tefriet, slak en een bronsdruppel verzameld. Het aardewerk uit deze structuur bestaat uit 27 items met 35 scherven. Twee scherven hiervan zijn Romeins; één betreft een wrijfschaal van het type Vanvinckenroye 94

en de ander is een ruwwandige kom Stuart 210. De rest van het materiaal is middeleeuws en betreft voornamelijk blauwgrijs en Pingsdorf aardewerk. In totaal zijn 17 blauwgrijze scherven aangetroffen, waarvan 10 als Elmpt zijn gedefinieerd, 4 als Elmpt2 en 3 als Elmpt3. Alle 15 Pingsdorf scherven zijn nader gedefinieerd als Zuid-Limburs. Hiervan is item 409-36 (fig. 13.2) een vroege variant van het type pi-kog-1 die wordt gedateerd in de periode 1125-1175 na Chr. De combinatie van het aardewerk en de typologie van het gebouw wijzen op een datering in de periode 1125-1175 na Chr.

GEBOUW 411 / werkput 106 (fig. 13.3)

onderzoek

De plattegrond is noordwest-zuidoost georiënteerd en valt aan de westkant buiten de opgraving. Vanwege de overlapping met de structuren 412 en 413, die beide deels in werkput 100 liggen, was in het veld niet meteen duidelijk welk spoor bij welke structuur hoorde. Dat het paalkuilen waren die onderdeel uitmaakten van één of meerdere structuren, was echter wel zeker. Uiteindelijk zijn de verschillende structuren wel tijdens de opgraving gereconstrueerd.

constructie

De kernconstructie van structuur 411 bestaat uit minimaal vier gebinten en meet 7 bij 9.8 m. De oostelijke kopse kant bestaat uit twee stijlen, met een diepte van 68 en 72 cm. De diepte van de gebintpalen varieert van 46 tot 78 cm, waarbij spoor 115 veruit de diepste is. Worden de wanden ook meegerekend, dan is het gebouw minimaal 12.4 m lang.

wanden

Van de wanden zijn alleen de sporen 18 en 102 aangetroffen, die de oostelijke kopse palen flankeren. De diepte van deze paalkuilen bedraagt respectievelijk 34 en 56 cm.

reparaties en verbouwingen

Opvallend is de aanwezigheid van de dubbel geplaatste sporen 47 en 112. Mogelijk is één van beide een keer door de ander vervangen. Uit de coupe is echter, door de zeer geringe oversnijding, niet met zekerheid op te maken welk spoor het oudste is.

verdwijnen van het gebouw

Drie van de acht gebinstijlen zijn uitgegraven of -gewrikt en niet herplaatst. In de andere sporen van de kernconstructie was nog een kern aanwezig. Voor de kopse kant geldt dat alle vier de sporen zijn uitgegraven of -gewrikt. Alleen in spoor 106.020 is het restant van de oorspronkelijke paal onderin de kuil achtergebleven.

vondsten en datering

Gebouw 411 heeft slechts drie items opgeleverd, met evenzoveel scherven. Twee scherven zijn blauwgrijs (Elmpt) en de derde betreft Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburs). Van de blauwgrijze scherven is er één afkomstig van de bodem van een kan, die vanaf het einde van de twaalfde eeuw te dateren is. Op basis van oversnijdingen tussen de sporen moet gebouw 411 het jongste zijn van de drie gebouwen die op deze plek liggen. Door de geringe hoeveelheid vondstmateriaal uit de sporen van de drie gebouwen is het niet mogelijk ze apart te dateren. Wel kan gesteld worden dat het erf als geheel waarschijnlijk in de periode 1150-1225 na Chr. in gebruik is geweest.

GEBOUW 412 / werkput 100, 106 (fig. 13.3)

onderzoek

De plattegrond is noordwest-zuidoost georiënteerd en valt aan de westkant buiten de opgraving. Vanwege de overlapping met de structuren 411 en 413, waarvan de laatste deels in werkput 100 ligt, was in het veld niet meteen duidelijk welk spoor bij welke structuur hoorde. Net als structuur 411 is de plattegrond wel gewoon tijdens het veldwerk gereconstrueerd.

constructie

De kernconstructie van structuur 412 bestaat uit minimaal vier gebinten en meet 7.6 bij 9.6 m. De diepte van de stijlen varieert van 50 tot 68 cm. Worden de wanden ook meegerekend, dan is het gebouw 11.8 m breed en minimaal 13.4 m lang. In tegenstelling tot de structuren 411 en 413 heeft dit gebouw geen kopse stijlen.

wanden

Van de wanden zijn rondom de kernconstructie sporen aangetroffen. Het betreft vier sporen aan de oostelijke korte kant en zes sporen van de lange wand aan de noordkant. Van de zuidelijke wand zijn slechts vier sporen aangetroffen, maar mogelijk heeft de waterput die ook spoor 106.117 oversnijdt een wandpaal verstoord. De diepte van de sporen ligt tussen 12 en 58 cm.

verdwijnen van het gebouw

Van de gebintstijlen zijn vier sporen uitgegraven en spoor 106.114 is uitgewrikt. Hierbij is een restant van de paal in de kuil achtergebleven. Eventueel zou ook spoor 106.037 een uitgraafkuil van spoor 38 kunnen zijn, maar in de coupe wijkt het spoor af van andere uitgegraven paalkuilen. Doordat het spoor dicht tegen de rand van de opgraving ligt, was dit moeilijk goed te onderzoeken. Opvallend is het feit dat de noordelijke gebintstijlen allemaal lijken te zijn uitgegraven voor de bouw van structuur 413. Aan de zuidkant worden de sporen van structuur 412 wel oversneden door gebouw 413, maar zijn ze niet uitgegraven met als doel de jongere structuur te kunnen plaatsen. Waarschijnlijk zijn deze palen dan afgekapt of uitgetrokken. In zes wandstijlen was nog een kern aanwezig, twee zijn uitgegraven. In de vulling van de overige sporen was geen functieonderscheid te maken.

vondsten en datering

Omdat spoor 106.114 wordt oversneden door spoor 106.047 is structuur 412 ouder dan structuur 411. Voor alle gebintstijlen geldt dat deze worden oversneden door sporen van structuur 413. Hieruit volgt dat gebouw 412 de oudste fase van de drie gebouwen moet zijn. Uit de sporen van het gebouw zijn slechts 6 scherven afkomstig die in twee bakselgroepen verdeeld kunnen worden; blauwgrijs (één scherf Elmpt en twee scherven Elmpt 2) en Pingsdorf (Zuid-Limburgs). Daarnaast is een fragment van een wetsteen aangetroffen (item 412-5, fig. 13.4). Net als voor gebouw 411 geldt dat deze structuur niet nader te dateren is dan in de periode 1150-1225 na Chr.

GEBOUW 413 / werkput 100, 106 (fig. 13.4)

onderzoek

Net als de structuren 411 en 412 is deze plattegrond noordwest-zuidoost georiënteerd en valt aan de westkant buiten de opgraving. Vanwege de overlapping met de structuren 411 en 412 is deze plattegrond niet in het veld herkend, maar tijdens de opgraving binnen 'opgelost'. Met name aan de noordzijde worden de gebintstijlen gevormd door de uitgraafkuilen van de gebintpalen van structuur 412. In deze uitgraafkuilen zijn echter geen nieuwe kernen herkend, wat het bestaan van structuur 413 tegenspreekt. Voor de zuidelijke sporen geldt daarentegen dat ze wat betreft vorm erg op hun tegenhangers lijken en alle drie uit één of twee fasen bestaan. Er wordt daarom toch van uitgegaan dat gebouw 413 werkelijk heeft bestaan.

constructie

De kernconstructie bestaat uit minimaal drie gebinten en meet 6.8 bij 6.6 m. De diepte van de stijlen varieert van 50 tot 102 cm. Worden de sporen van de korte wand ook meegerekend, dan is het gebouw minimaal 11 m lang. De oostelijke kopse kant bestaat uit de sporen 106.016 en 30, met een respectievelijke diepte van 56 en 44 cm.

wanden

Van de wanden zijn slechts vier sporen aangetroffen, aan de oostkant van de structuur. Het betreft de sporen 100.070, 106.017, 29 en 31. De diepte van deze sporen varieert van 29 tot 52 cm.

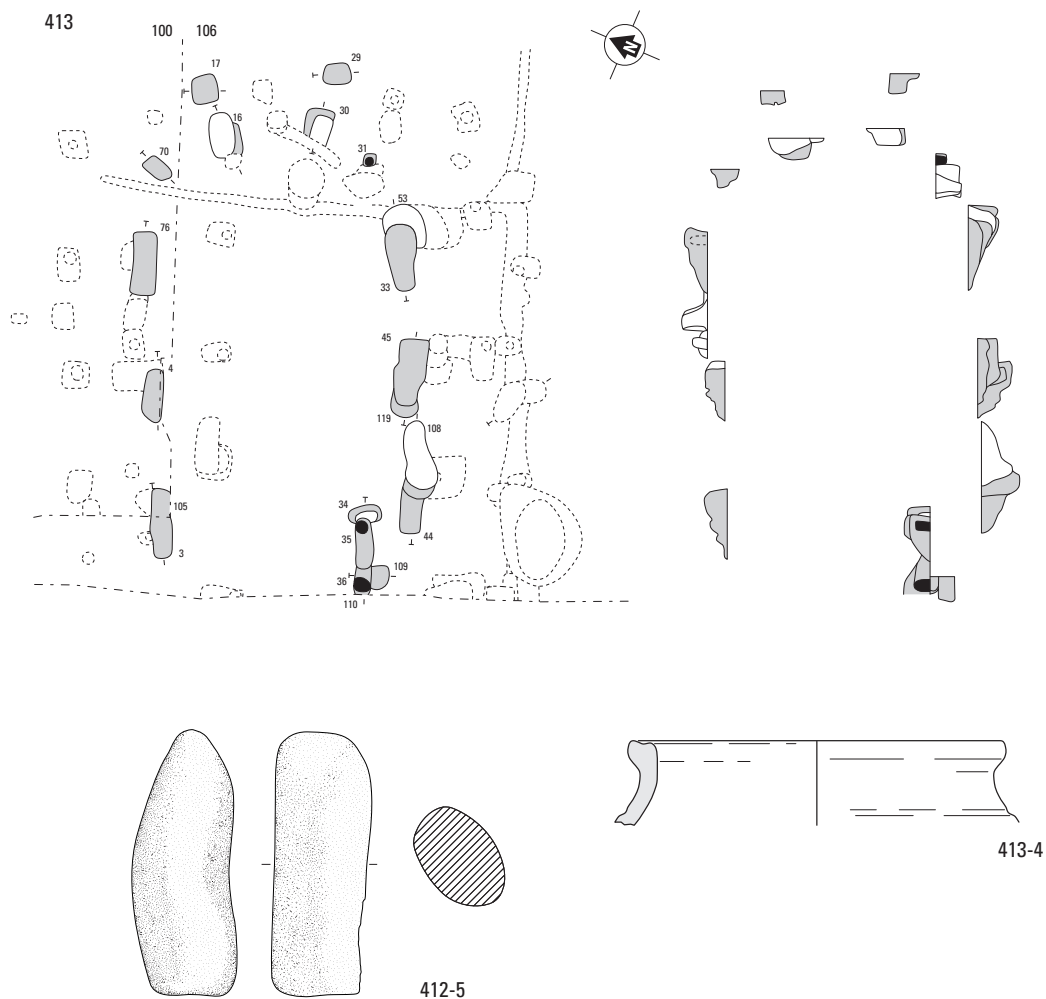

Fig. 13.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond en aardewerk van gebouw 413, alsmede natuursteen van 412. Plattegrond schaal 1:200, vondsten 1:3.

reparaties en verbouwingen

Voor de drie zuidelijke gebintstijlen geldt dat deze zijn uitgegraven en twee daarvan met zekerheid een keer zijn vervangen. Paalkuil 106.053 is een keer uitgegraven en dichtgegooid waarna spoor 107.108 op bijna dezelfde plaats is ingegraven. In dit laatste spoor zijn twee lagen onderscheiden, maar hiervan is de functie onduidelijk. Voor gebintstijl 106.119 geldt dat deze waarschijnlijk is uitgegraven door spoor 106.045, maar of hierbij de paal is vervangen is niet met zekerheid vast te stellen. Spoor 106.044 tenslotte, is een keer vergraven door gebintstijl 106.108 en daarna nogmaals uitgegraven. Deze paal is dus naar alle waarschijnlijkheid een keer vervangen.

bijzondere elementen

Tegen de westelijke putwand, vlakbij gebintstijl 106.044 bevinden zich paal M en N (106.035, 35, 36, 109 en 110). De diepte van deze sporen varieert van 42 tot 68 cm. Omdat er geen oversnijdingen zijn met sporen van de structuren 411, 412 en 413 is niet helemaal met zekerheid te zeggen bij welk gebouw deze stijlen horen. Echter, omdat ze het dichtste bij een gebintstijl van structuur 413 liggen is er voor gekozen de sporen aan dit gebouw toe te wijzen.

verdwijnen van het gebouw

Alleen van de kopse stijlen en van spoor 106.108 is vastgesteld dat deze in de laatste fase van het gebouw zijn uitgegraven.

Fig. 13.5. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van gebouw 419 en 420. Schaal 1:200.

vondsten en datering

Zoals bij structuur 411 en 412 ook al werd beschreven, oversnijdt structuur 413 sporen van structuur 412 en wordt deze op haar beurt oversneden door gebouw 411. Daarmee vertegenwoordigt gebouw 413 de middelste fase van de drie en valt eveneens in de periode 1150–1225 na Chr. (fig. 13.4). De vier scherven uit gebouw 413 zijn alle blauwgrijs (drie scherven Elmpt en één scherv Elmpt3). Twee randscherven (item 413-3 en -4) zijn afkomstig uit verschillende sporen, maar het is waarschijnlijk dat deze van dezelfde pot zijn. Het betreft een bg-pot- (fig. 13.4), die dateert van 1150–1225 na Chr.

GEBOUW 419-420 / werkput 103, 108 (fig. 13.5)

onderzoek

De gebouwen 419 en 420 worden gevormd door een sporencluster in de noordwesthoek van het opgravingsterrein, dat zowel aan de noord- als aan de westzijde buiten het plangebied doorloopt. Hierdoor was noch in het veld, noch tijdens de uitwerking niet duidelijk hoe de structuren in elkaar zaten, maar wel dat we te maken hadden met paalsporen van meerdere gebouwen. Daarom zijn twee structuurnummers uitgedeeld.

constructie

Voor de constructie van de verschillende gebouwen zijn meerdere opties mogelijk. Eén daarvan is dat we hier te maken hebben met drie rijen gebintstijlen van evenzoveel structuren. Deze zouden

zuidwest-noordoost georiënteerd zijn, net als de andere middeleeuwse gebouwplattegronden op de opgraving. De meest zuidelijke rij bestaat uit de sporen 108.031, 27, 19, 41, 10 en 103.003 en 4, met een diepte die varieert van 38 tot 80 cm. Het middelste gebouw zou uit minimaal zeven gebinten zijn opgebouwd, wat meteen betekent dat de kopse stijlen in lijn met de gebintstijlen zijn geplaatst. Van west naar oost bekeken, betreft het de sporen 108.038, 33, 34, 28, 21, 126, 43, 12 en 103.002. De diepte van deze paalsporen varieert van 45 tot 78 cm. De derde rij ligt tegen de noordelijke putwand en bestaat uit de sporen (van west naar oost), 108.037, 36, 35, 23, 22 en 17. De diepte van deze kuilen ligt tussen de 47 en 68 cm.

Een andere mogelijkheid is dat het om gebouwen gaat die een zuid-noord oriëntatie hebben, maar in dat geval is eveneens niet vast te stellen welke sporen samen een structuur vormen. Bovendien is deze optie minder waarschijnlijk in verband met de afwijkende richting ten opzichte van de overige structuren.

Opvallend is de aanwezigheid van spoor 108.008, iets ten zuiden van de overige paalkuilen. Met name door de diepte van de coupes valt op dat dit spoor wel eens samen met de sporen 108.010, 16, 19 en 43 een vier-palen spieker zou kunnen vormen. De sporen variëren in diepte van 45 tot 80 cm, waarbij spoor 108.016 het minst diep is. Deze oversnijdt echter spoor 108.043 en is mogelijk een reparatie of maakt deel uit van een andere structuur.

wanden

Tussen de dieper gefundeerde gebintstijlen bevinden zich kleinere sporen, die mogelijk wandstijlen kunnen zijn. Ook in deze sporen zijn diverse mogelijke lijnen te zien, die echter eveneens op verschillende manieren geïnterpreteerd kunnen worden. De diepte van de kleinere sporen varieert van 13 tot 40 cm.

reparaties en verbouwingen

Omdat de structuren niet met zekerheid zijn vast te stellen, is het lastig te zeggen of een spoor met meerdere fasen een reparatie betreft, of dat het onderdeel heeft uitgemaakt van verschillende (na elkaar gebouwde) structuren. In totaal zijn drie sporen aanwezig waarin twee fasen zijn herkend. Spoor 103.004 is vergraven en vervangen door spoor 103.003. Spoor 118.016 heeft spoor 43 vergraven en vervangen en ook spoor 23 lijkt een keer te zijn vervangen door spoor 22, dat zelfs nogmaals is uitgegraven. Tot slot zijn er nog oversnijdende en oversneden sporen, waarvan niet duidelijk is of het om vervangingen, of om sporen van verschillende structuren gaat. Dit geldt voor de paalkuilen 108.033 en 34, 35 en 36 en ook 21, 24 en 40.

verdwijnen van het gebouw

Opvallend is dat in de meeste sporen in de oostelijke helft van het cluster een kern is aangetroffen terwijl de westelijke merendeels zijn uitgegraven. In twee van deze sporen (108.021 en 39) was onderin nog wel een restant van de kern zichtbaar.

vondsten en datering

De vondsten uit structuur 419-420 zijn een scherf van een Romeinse wrijfschaal Stuart 149, vier scherven blauwgrijs en twee scherven Pingsdorf (Zuid-Limburgs). Van de blauwgrijze bakselgroep is één scherf als Elmpt3 gedetermineerd en drie als Elmpt (item 419-2 en -7), die alle afkomstig zijn van een voorraadpot. Dit materiaal komt overeen met het beeld dat van de rest van de nederzetting bestaat en daarom kunnen ook deze sporen in het tijdvak van ca. 1125 tot 1225 worden geplaatst.

BIJGEBOUW 400 / werkput 100 (fig. 13.6)

onderzoek

De plattegrond is zuidwest-noordoost georiënteerd en lag deels vrij in het vlak. Dat het een gebouw betrof was meteen duidelijk, maar door de oversnijdingen met structuur 403 en de directe omgeving van de structuren 402, 404 en 405, moest met name aan de zuidkant uit de coupes blijken welke sporen bij welke structuur hoorden.

constructie

De kern van het gebouw bestaat uit drie gebinten en meet 5.8 bij 7.1 m. Aan beide korte zijden zijn twee kopse stijlen aanwezig. De totale lengte van het gebouw bedraagt 12.8 m. De diepte van de gebintstijlen varieert van 68 tot 52 cm. De kopse palen zijn aan de ene kant beduidend dieper gefundeerd dan aan de andere kant; 62 en 76 cm aan de oostkant, tegen 32 en 56 cm aan de westkant.

wanden

In totaal zijn 12 wandstijlen aangetroffen, die niet helemaal regelmatig tegenover elkaar liggen. De diepte van deze sporen varieert van 15 tot 52 cm.

reparaties en verbouwingen

In de sporen 123, 141, 144 en 153 is een tweede fase herkend. Deze sporen zijn een keer uitgegraven en opnieuw geplaatst, waarbij de paal minder diep gefundeerd werd. Mogelijk geldt hetzelfde voor spoor 131, maar dit is niet met zekerheid vastgesteld. Voor de gebintpalen spoor 123 en 147 geldt dat zij een keer helemaal vervangen zijn, net iets naast de plaats van de oorspronkelijke kuil (spoor 124 en 146). Opvallend daarbij is wel dat in spoor 123 al een tweede fase was herkend en dat de vervanging spoor 146 is uitgegraven.

verdwijnen van het gebouw

In alle palen van de kernconstructie en die van de kopse kanten, met uitzondering van spoor 146, is een kern aangetroffen. Voor de wandpalen geldt dat dit alleen in de zuidwest hoek van het gebouw het geval is, maar er bestaan geen aanwijzingen dat de andere wandstijlen zouden zijn uitgegraven of -gewrikt.

vondsten en datering

In dit bijgebouw zijn naast enkele brokjes slak 10 scherven gevonden, die zijn opgedeeld in 8 items. Opvallend is dat 8 van de 10 scherven afkomstig zijn uit de kern van een paalkuil. Eén scherv is niet nader te determineren, de andere scherven zijn ofwel blauwgrijs (twee scherven Elmt en één Paf-frath), ofwel Pingsdorf (vijf keer Zuid-Limburgs) aardewerk. Alleen van de randscherv 400-6 kan het type worden bepaald; het betreft een bg-kog-2, die dateert van 1150-1225 na Chr.

BIJGEBOUW 405 / werkput 100 (fig. 13.6)

onderzoek

Dit bijgebouw ligt in een groot sporencluster in werkput 100 en is tijdens de aanleg van het vlak niet meteen herkend. De plattegrond is wel gedurende het veldonderzoek gereconstrueerd.

constructie

De kern van dit bijgebouw bestaat uit twee gebinten en meet 5 bij 4 m. Aan beide korte zijden zijn twee kopse stijlen aanwezig. De totale lengte van het gebouw is 9.25 m. De diepte van de gebintstijlen varieert van 18 tot 60 cm.

wanden

De lange wanden worden gevormd door zes tegenover elkaar gelegen paalkuilen. De ruimte tussen de paalkuilen meet 3 m en de gemiddelde diepte van de sporen is 29 cm.

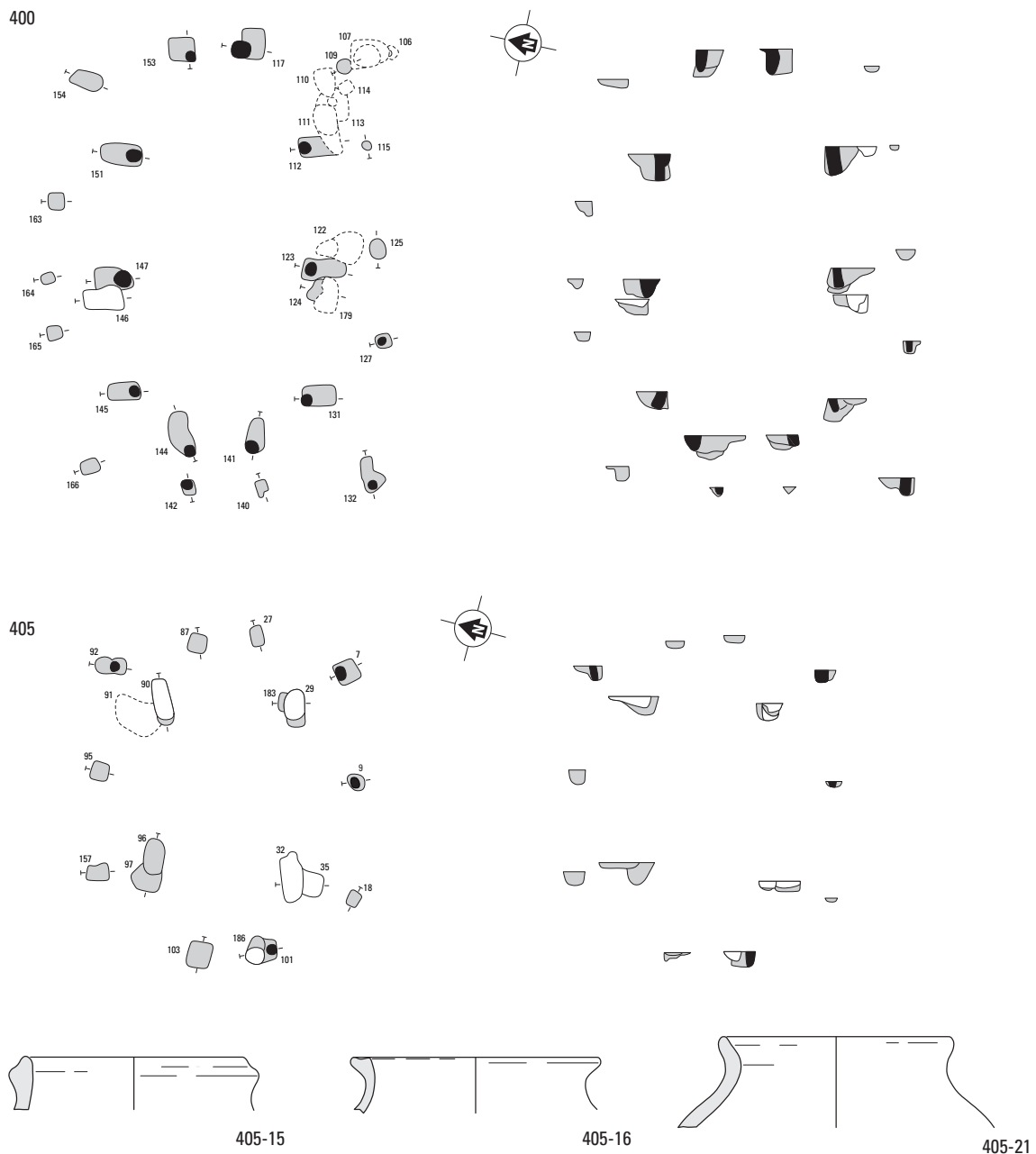

Fig. 13.6. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 400 en 405 en aardewerk van gebouw 405. Plattegrond schaal 1:200, aardewerk 1:3.

reparaties en verbouwingen

Drie gebintstijlen zijn een keer hersteld en hebben dus twee fasen. Spoor 183 is vervangen door spoor 29, spoor 35 door spoor 32 en spoor 96 is de tweede fase van spoor 97. Daarnaast is één van de kopse stijlen vervangen; spoor 101 is de voorganger van spoor 186.

verdwijnen van het gebouw

In drie wandstijlen en één kopse stijl is een kern aanwezig. Omdat dit laatste spoor is vervangen door kopse stijl 186 zou dit kunnen betekenen dat de paal blijven staan en hier dus uiteindelijk twee palen hebben gestaan. Het kan echter ook zijn dat de paal boven het maaiveld is afgekapt. Drie sporen van de kernconstructie en één kopse stijl zijn uitgegraven, waarbij het in drie gevallen om sporen gaat die al een keer waren vervangen.

Fig. 13.7. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond en aardewerk van bijgebouw 410. Plattegrond schaal 1:200, aardewerk 1:3.

vondsten en datering

Van de 31 scherven die in de sporen van dit bijgebouw zijn aangetroffen zijn er 23 als blauwgrijs (Elmpt, Elmpt2, Elmpt3 en Paffrath) gedetermineerd en 8 als Pingsdorf (waarvan 7 scherven Zuid-Limburgs). Vier randscherven kunnen nader gedetermineerd worden. Het betreft een bg-kog-2 (item 405-19), een bg-kog-3 (item 405-16), een bg-kog-6 (item 405-21) en een pi-kog-1 (item 405-15). De laatste drie randen zijn afgebeeld in figuur 13.6. De blauwgrijze kogelpotten dateren respectievelijk van 1150-1225, 1200-1250 en 1175-1250 na Chr. De randscherf van de Pingsdorf kogelpot is de oudste en een vroege overgangsvorm naar de voor type 1 typerende driehoekige rand (1125-1175 na Chr.) Het is goed mogelijk dat deze scherv al langer op het erf aanwezig is geweest en dus zwermateriaal betreft. Kijkend naar de overlap tussen de andere gedateerde items, moet gebouw 405 in de periode 1175-1225 na Chr. geplaatst worden.

BIJGEBOUW 410 / werkput 109 (fig. 13.7)

onderzoek

Dit noordoost-zuidwest georiënteerde bijgebouw ligt vrij in het vlak en is meteen herkend.

constructie

De kern van het gebouw omvat drie gebinten en meet 5 bij 5.25 m. De diepte van de gebintstijlen is gemiddeld 35 cm. De kopse kanten bestaan uit twee stijlen die een diepte hebben tussen 20 en 70 cm. De totale lengte van het gebouw is 11 m, met traveelengten van 2.8, 2.8, 2.2 en 3.2 m.

wanden

Naast de kopse stijlen aan de oostzijde zijn twee hoekstijlen aanwezig. Spoor 41 ligt buiten deze lijn, maar is wel tot de structuur gerekend en betreft mogelijk een wandpaal. Dit omdat er in de omgeving geen andere structuren aanwezig zijn en spoor 41 wel middeleeuws is. De korte wand loopt dan buiten de kopse stijlen. Van de westelijke korte wand is slechts één hoekpaal teruggevonden. De paalkuilen zijn tussen 10 en 17 cm diep.

verdwijnen van het gebouw

Vijf stijlen zijn uitgegraven en in zes sporen is een kern aanwezig. In de vulling van de drie hoekpalen is geen functieonderscheid zichtbaar.

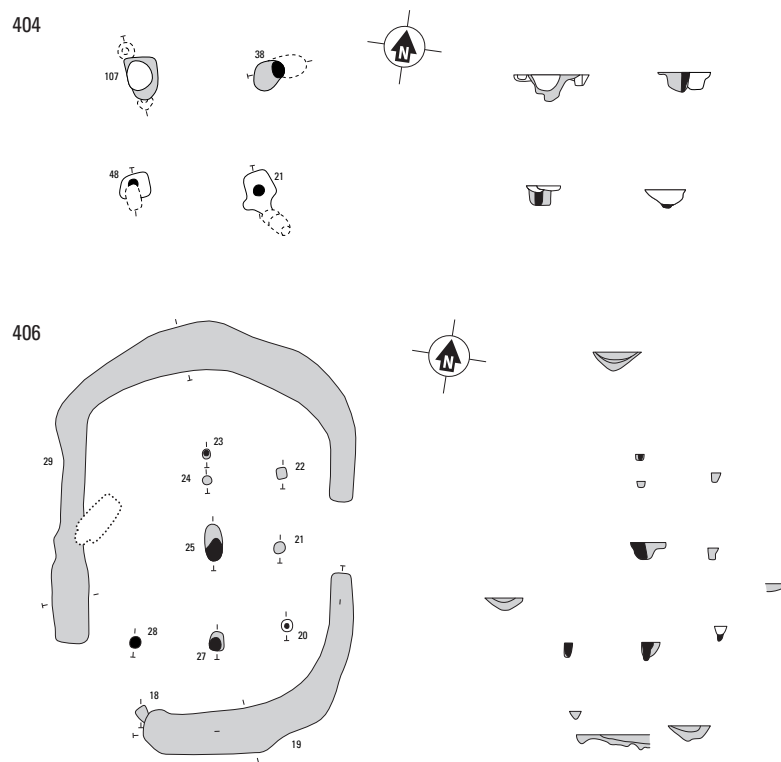

Fig. 13.8. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 404 en 406. Schaal 1:200.

vondsten en datering

Naast drie Romeinse fragmenten zijn zeven scherven Pingsdorf aardewerk (waarvan zes Zuid-Limburgs en één Pingsdorf) en 12 scherven blauwgrijs materiaal uit 11 items aangetroffen in de sporen van dit bijgebouw. De helft van de blauwgrijze scherven is van het Elmpt2 baksel, maar ook de baksels Elmpt en Elmpt 3 zijn vertegenwoordigd. Slechts één Pingsdorf scherf (410-10) is gedateerd en valt in Zuid-Limburgs periode A (1075-1125 na Chr.). Samen met scherf 410-6 van het 'echte' Pingsdorf baksel wijst dit op een mogelijk vroege datering voor het bijgebouw, wat dan zelfs een klein hoofdgebouw geweest kan zijn. In dit geval moet het relatief geïsoleerd liggende gebouw deel hebben uitgemaakt van een erf dat deels buiten de opgraving ligt en rond 1100 na Chr. gedateerd kan worden. Echter, het totaalbeeld van de scherven komt overeen met dat van het materiaal uit de andere structuren uit het opgegraven areaal. Dit ligt meer voor de hand en wijst erop dat toch sprake is van een bijgebouw uit de periode rond 1200 na Chr.

13.3 KLEINERE BIJGEBOUWEN EN SPIEKERS

SPIEKER 404 / werkput 100 (fig. 13.8)

onderzoek

Deze structuur is al in het veld herkend.

constructie

Het betreft een vier-palen spieker van 3 bij 3.25 m. De paalsporen hebben een gemiddelde diepte van 58 cm.

verdwijnen van het gebouw

In de profielen van drie paalkuilen is een uitgraafkuil herkend. Bij één spoor is een kern gezien.

vondsten en datering

Van de vijf scherven uit deze spieker, zijn er vier blauwgrijs (Elmpt en Elmpt2) en één van Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs). Item 404-1 is een blauwgrijze wandscherf van een voorraadpot in het Elmpt2 baksel.

BIJGEBOUW 406 / werkput 101 (fig. 13.8; plaat 11C)

onderzoek

Het bijgebouw ligt helemaal vrij in het vlak van werkput 101 en is daarom ook meteen als zodanig herkend. Het westelijke deel van de greppel spoor 29 is al gezien in werkput 4 van het proefsleuvenonderzoek en toen ook gecoupeerd. Deze coupe is opnieuw uitgegraven en getekend. Omdat de structuur binnen de greppels niet regelmatig van vorm is, is wel gezocht naar extra paalsporen, maar deze zijn niet aangetroffen.

constructie

Het bijgebouw bestaat uit acht paalsporen en wordt omringd door een afgerond rechthoekige greppelstructuur, die bestaat uit twee delen (spoor 19 en 29). De diepte van de paalsporen varieert van 16 tot 48 cm, waarbij opvalt dat de sporen aan de zuidkant dieper zijn ingegraven dan de noordelijke. De structuur doet denken aan een zes palen spieker van 4 bij 2 m. Door de aanwezigheid van spoor 28 rijst wel het vermoeden dat het ook om een negen palen spieker zou kunnen gaan. De positie van de sporen binnen de greppel ondersteunt dit vermoeden. Echter, het vlak is opgeschaafd en nieuwe sporen zijn niet aangetroffen. Wel bestaat de mogelijkheid dat de sporen aan deze kant van de structuur zo ondiep zijn geweest, dat ze in het opgravingsvlak niet meer aanwezig waren. De greppels rond de structuur vormen samen een afgeronde rechthoek, met daarin twee openingen. Mogelijk hebben deze gediend voor de afwatering van het terrein rond de spieker. Spoor 18 zou in gebruik geweest kunnen zijn als paalkuil van een afrastering of hek dat de openingen in de greppel afslot.

verdwijnen van het gebouw

Alleen spoor 20 lijkt een keer te zijn uitgegraven. In de andere sporen is in ongeveer de helft van de gevallen een kern aanwezig, terwijl in de rest geen lagen te onderscheiden zijn.

vondsten en datering

Juist in de sporen van deze bijzondere spieker is naast een brok natuursteen slechts één klein scherfje Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aangetroffen. Behalve dat de scherf het idee van een datering in de Volle Middeleeuwen bevestigt, is deze verder nietszeggend.

SPIEKER 414 / werkput 106 (fig. 13.9)

onderzoek

Deze structuur is tijdens het veldwerk herkend.

constructie

Het betreft een vier-palen spieker van 3 m in het vierkant. De diepte van de paalsporen varieert van 52 tot 72 cm.

verdwijnen van het gebouw

Alle stijlen zijn uitgegraven.

vondsten en datering

De sporen van deze spieker hebben geen vondsten opgeleverd.

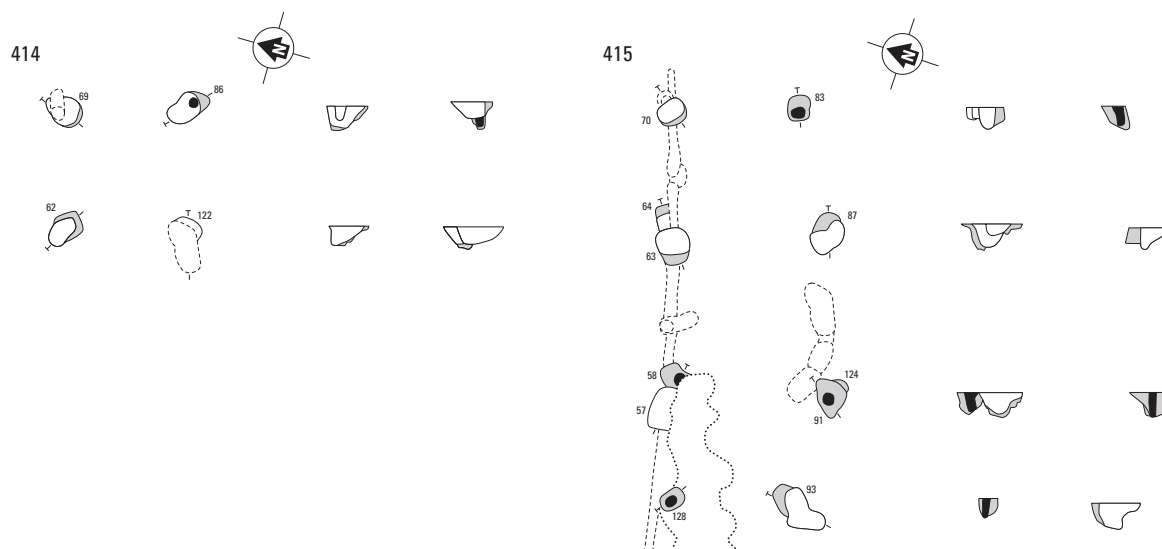

Fig. 13.9. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 414 en 415. Schaal 1:200.

BIJGEBOUW 415 / werkput 106 (fig. 13.9)

onderzoek

Tijdens de aanleg van het vlak van werkput 106 was meteen duidelijk dat hier één of meerdere structuren lagen. Gedurende het couperen is enig inzicht verkregen in welke sporen deel uitmaken van dezelfde structuur. De hier gepresenteerde plattegrond is tot stand gekomen bij het uitwerken. Na het verdiepen van een recente verstoring is één van de paalkuilen van de structuur teruggevonden.

constructie

Dit oost-west georiënteerde bijgebouw wordt gevormd door acht paalsporen en is maximaal 4.5 m en minimaal 3.5 m breed. De afstand tussen de stijlen die op de uiteinden staan is kleiner dan die van de palen in het midden. De structuur heeft een lengte van 10.5 m. De lengte van de traveeën bedraagt van oost naar west 3.5, 4.5 en 3 m. De dieptes van de paalkuilen liggen tussen 32 en 72 cm.

reparaties en verbouwingen

Een aantal palen is een keer vervangen en verplaatst. Spoor 124 betreft de oudste fase van spoor 91. Het tegenover deze paalkuil gelegen spoor 57 is eveneens een jongere fase van een ouder spoor (58). In dit laatste spoor is een kern aanwezig, wat zou kunnen betekenen dat hier ooit twee palen tegelijkertijd hebben gestaan of dat de paal van spoor 58 boven het maaiveld is afgekap. Spoor 64 tot slot, is de voorloper van spoor 63.

verdwijnen van het gebouw

Zes stijlen zijn uitgegraven, de overige sporen hebben een kern.

vondsten en datering

Er is geen materiaal aangetroffen in de sporen van dit bijgebouw.

BIJGEBOUW 416 / werkput 106 (fig. 13.10)

onderzoek

Dit bijgebouw is tijdens het veldwerk herkend.

constructie

De plattegrond wordt gevormd door drie rijen van drie paalkuilen en meet ca. 5.5 bij 6.5 m. De oost-west georiënteerde palenrijen liggen niet op dezelfde afstand van elkaar. Vanuit het noorden gezien, is de afstand tussen de rijen respectievelijk 4 en 2.2 m. De intervallen tussen de sporen binnen de rijen

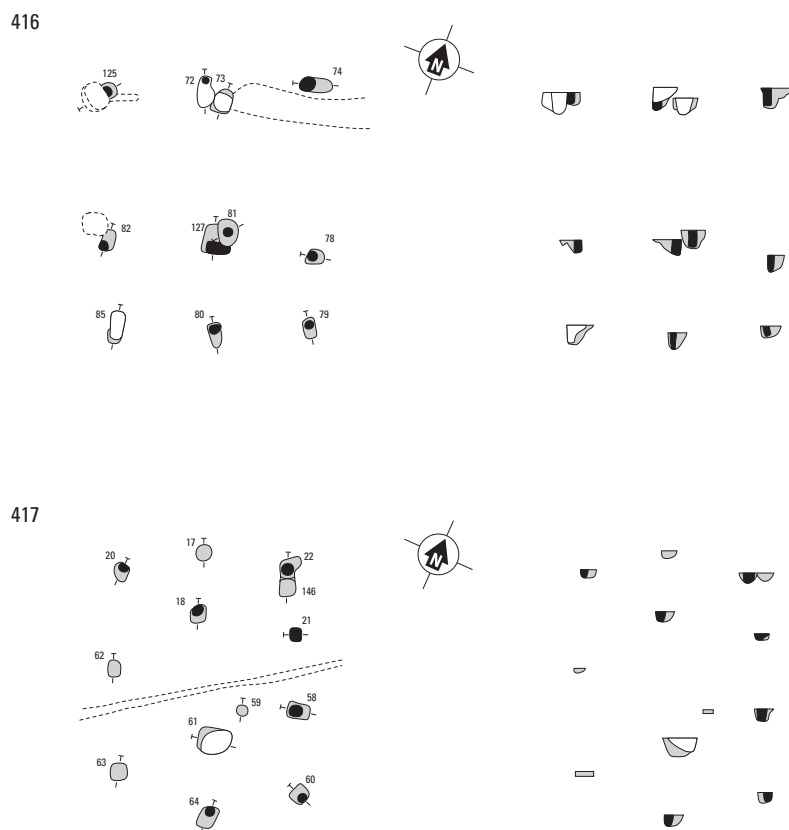

Fig. 13.10. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 416 en 417. Schaal 1:200.

zijn wel regelmatig en meten 2.5 tot 2.75 m. De paalkuilen zijn tussen 32 en 60 cm diep.

reparaties en verbouwingen

Twee paalkuilen hebben een tweede fase. Spoor 127 wordt oversneden door spoor 81 en hetzelfde geldt voor spoor 73 en 72. Deze laatste oversnijding is echter alleen in het vlak gezien en niet in de coupe onderzocht. Overigens is het in beide gevallen mogelijk dat de oorspronkelijke stijl is blijven staan en de tweede stijl een reparatie of versteviging vormt.

verdwijnen van het gebouw

Drie van de elf stijlen zijn uitgegraven en in de overige sporen is een kern aanwezig.

vondsten en datering

Dit bijgebouw heeft slechts één klein scherfje Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) opgeleverd.

BIJGEBOUW 417 / werkput 103 (fig. 13.10)

onderzoek

Bij de aanleg van werkput 103 is dit gebouw niet meteen als zodanig herkend, omdat de plattegrond onregelmatig is. Aangezien in werkput 108 geen bijbehorende sporen werden aangetroffen, was zeker dat de structuur een klein bijgebouw is en geen grotere structuur.

constructie

De plattegrond is noord-zuid georiënteerd en bestaat uit drie palenrijen op een oppervlak van ca. 7 bij 5 m. De westelijke zijde wordt gevormd door drie paalkuilen en de oostelijke door vier. Op de middenas zijn eveneens vier palen aanwezig, waarbij de uiterste palen iets naar buiten zijn geplaatst. Hierdoor krijgen de korte zijden een 'bol' verloop. De intervallen tussen de rijen zijn regelmatig en bedragen 2.5 m. Opvallend is dat één van de inpandige palen (spoor 61) een grotere diepte heeft dan

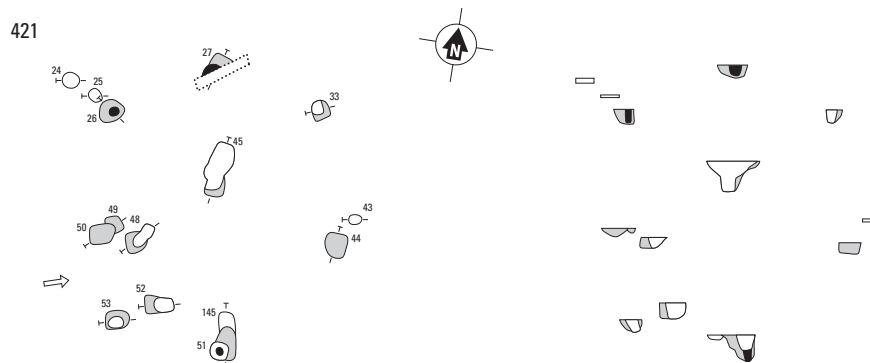

Fig. 13.11. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 421. Schaal 1:200.

de andere paalkuilen. De diepte van spoor 61 is 50 cm terwijl deze bij de overige sporen varieert van 10 tot 34 cm.

reparaties en verbouwingen

Spoor 22 is een tweede fase van spoor 146.

verdwijnen van het gebouw

Alleen spoor 61 is uitgegraven en in zeven van de dertien sporen is een kern aanwezig.

vondsten en datering

Net als bij structuur 416 is ook in de sporen van dit gebouw slechts een klein scherfje Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aangetroffen.

BIJGEBOUW 421 / werkput 103 (fig. 13.11)

onderzoek

In het veld was meteen duidelijk dat zich hier in werkput 103 een structuur bevond, maar de precieze uitleg ervan is niet in het veld opgelost. De plattegrond doet nog het meest aan een hooimijt denken, maar wijkt toch duidelijk af van deze karakteristieke vijfhoekige bijgebouwen.

constructie

De plattegrond is noord-zuid georiënteerd en is enigszins zeshoekig van vorm. De afmetingen bedragen 7.5 bij ca. 6 m en de sporen zijn 24 tot 80 cm diep. De middenas van de structuur wordt gevormd door drie redelijk diep gefundeerde palen (34, 80 en 70 cm). De afstanden tussen deze palen zijn 3 en 4.5 m. De oostkant bestaat uit drie palen waarbij niet zeker is of spoor 43 tot de structuur gerekend moet worden. De lengte van deze zijde van het gebouw is 3.50 m. De westkant bestaat uit drie stijlen en is 5.5 m lang.

ingang

De twee zuidelijke stijlen aan de westzijde gaan vergezeld van een extra spoor binnen de plattegrond. Dit kan te maken hebben met een ingang, of eventueel met een reparatie.

verdwijnen van het gebouw

Vijf sporen zijn uitgegraven, één stijl (spoor 51) is uitgewrikt en twee sporen hebben een kern.

vondsten en datering

Er is bij het opgraven van dit bijgebouw een fragment Romeins aardewerk gevonden.

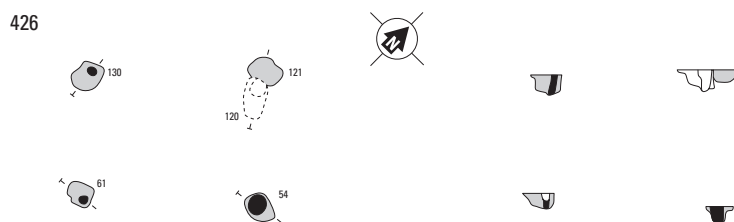

Fig. 13.12. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 426. Schaal 1:200.

SPIEKER 426 / werkput 100 (fig. 13.12)

onderzoek

Door de aanwezigheid van de structuren 400, 402, 403 en het sporencluster 428 is deze spieker in het veld niet herkend, maar tijdens de uitwerking gereconstrueerd.

constructie

Het betreft een vier-palen spieker van 4.5 bij 3.5 m. De diepte van de paalsporen varieert van 34 tot 54 cm.

verdwijnen van het gebouw

In drie van de vier sporen is een kern gezien. Alleen in de vulling van spoor 121 kon geen functieonderscheid worden gemaakt.

vondsten en datering

Omdat spoor 121 wordt oversneden door paalkuil 120 van structuur 402 is deze spieker ouder dan hooimijt 402. Wat betreft het aardewerk is slechts een scherp blauwgrijs materiaal (Elmpt) en een scherp Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aangetroffen. Op basis van deze vondsten en die uit hooimijt 402 kan de spieker niet nader gedateerd worden dan Volle Middeleeuwen.

SPIEKER 429 / werkput 100, 106 (fig. 13.13)

onderzoek

Ondanks dat deze spieker en structuur 430 elkaar overlappen is 429 direct in het veld herkend en gecoupeerd.

constructie

Deze spieker meet 3.6 bij 3.6 meter. De diepte van de sporen varieert van 26 tot 48 cm.

reparaties en verbouwingen

Spoor 100.004 is uitgegraven, 100.002 heeft een kern en in de andere twee sporen zijn geen lagen aanwezig.

vondsten en datering

In de sporen van de spieker zijn een fragment Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) en een fragment blauwgrijs (Elmpt) gevonden.

SPIEKER 430 / werkput 100, 106 (fig. 13.13)

onderzoek

Structuur 430 is pas tijdens de uitwerking herkend.

constructie

Deze spieker bestaat uit vier paalkuilen en heeft zijden van 4 m. De diepte van de sporen varieert van 34 tot 50 cm.

verdwijnen van het gebouw

In drie van de vier sporen is een kern aanwezig, alleen in spoor 106.026 is geen functieonderscheid te maken.

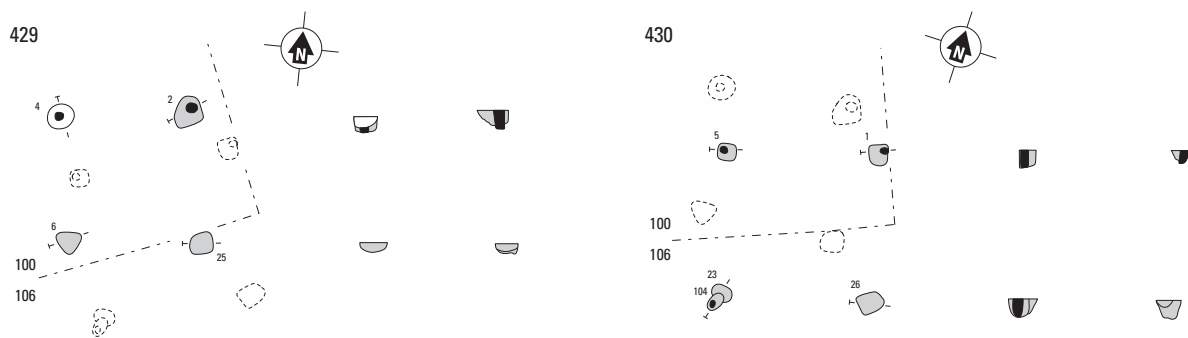

Fig. 13.13. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 429 en 430. Schaal 1:200.

vondsten en datering

Deze spieker heeft geen aardewerk of ander vondstmateriaal opgeleverd.

BIJGEBOUW 435 / werkput 100, 101 (fig. 13.14)

onderzoek

Deze structuur is door de aanwezigheid van de andere structuren in werkput 100 en de ligging in twee werkputten niet tijdens het veldwerk herkend.

constructie

De plattegrond is zuidwest-noordoost georiënteerd en enigszins zeshoekig van vorm. De afmetingen bedragen 5.5 bij 3.9 m. De structuur bestaat uit tenminste zes palen, die onregelmatig in twee rijen tegenover elkaar zijn geplaatst. De afstand tussen de sporen aan de oostkant (101.006 en 7) is kleiner (2 m) dan die tussen de andere twee paren (3.9 m). De diepte van de paalkuilen varieert van 6 tot 26 cm. Mogelijk behoort ook de noordelijke helft van spoor 100.092 tot de constructie, maar in de coupe was dit niet goed te zien. Daarom is het gehele spoor tot structuur 405 gerekend.

bijzondere elementen

Binnen de structuur liggen nog twee sporen (100.159 en 160), die mogelijk bij de structuur horen. Rondom het bijgebouw liggen verder geen losse sporen. De diepte van deze paalkuilen bedraagt respectievelijk 13 en 3 cm.

verdwijnen van het gebouw

In twee sporen was een kern aanwezig, bij de overige paalkuilen was in de vulling geen gelaagdheid waarneembaar.

vondsten en datering

Het gebouw heeft geen vondsten opgeleverd.

BIJGEBOUW 436 / werkput 100 (fig. 13.14)

onderzoek

Pas bij de uitwerking van sporencluster 428 is dit bijgebouw ontdekt. Door het vergelijken van de diepte van de sporen in het cluster viel op dat een aantal sporen beduidend dieper was en in een 'bootvormig patroon' lagen. Hoewel betrekkelijk onregelmatig, lijken deze sporen toch een bijgebouw te vormen.

constructie

De constructie is 6.4 m lang en maximaal 4 m breed. De twee rijen van vier stijlen lopen iets gebogen, waardoor de breedte aan de uiteinden slechts 2 en 3 m bedraagt. De diepte van de stijlen varieert van 40 tot 60 cm, met uitzondering van spoor 106, dat slechts 20 cm diep is.

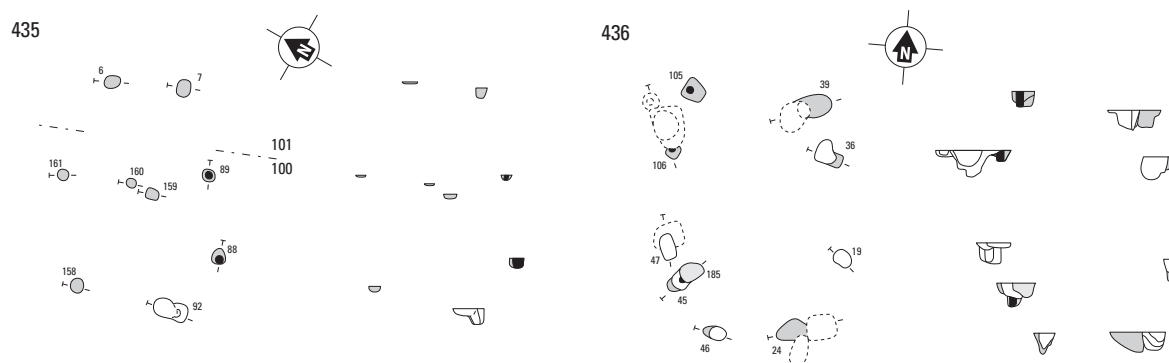

Fig. 13.14. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van bijgebouw 435 en 436. Schaal 1:200.

reparaties en verbouwingen

Mogelijk behoort spoor 185 ook tot de structuur en vertegenwoordigt deze een reparatiefase van spoor 45.

verdwijnen van het gebouw

In totaal zijn vier stijlen van het gebouw uitgegraven. In twee sporen is een kern waargenomen en in spoor 45 is onder de uitgraafkuil het restant van een kern gezien.

vondsten en datering

De structuur wordt oversneden door twee sporen van spieker 404 en daaruit volgt dat bijgebouw 436 ouder is dan spieker 404. Twee kleine scherfjes blauwgrijs aardewerk (Paffrath en Elmpt) en een brokje tefriet zijn te weinig significant om hier echt iets aan toe te voegen, al komt het Paffrath baksel na 1175 na Chr. niet meer voor.

I 3 . 4 H O O I M I J T E N

HOOIMIJT 401 / werkput 100 (fig. 13.15)

onderzoek

Deze structuur is al tijdens het veldwerk herkend.

constructie

De dragende constructie van de structuur bestaat uit vijf paalkuilen die in een vijfhoek geplaatst zijn. De diameter van de hooimijt is 5.5 m, de zijden zijn 3 tot 3.5 m lang. De gemiddelde diepte van de paalkuilen is 36 cm.

verdwijnen van het gebouw

Eén stijl is uitgegraven en in twee sporen is een kern aanwezig.

vondsten en datering

In de sporen van deze structuur is één blauwgrijze randscherf (Elmpt) van een bg-kog-2 aangetroffen. Dit type valt in de periode 1150-1225 na Chr.

HOOIMIJT 402 / werkput 100 (fig. 13.15)

onderzoek

Deze structuur is niet meteen herkend maar wel tijdens het veldwerk opgelost.

constructie

De structuur bestaat uit vijf paalkuilen en is vijfhoekig van vorm. De diameter is 6 m, de zijden zijn ca. 4 m lang. De paalkuilen hebben een gemiddelde diepte van 61 cm.

Fig. 13.15. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van hooimijt 401 en 402. Schaal 1:200.

verdwijnen van het gebouw

In drie sporen is een kern aangetroffen en één stijl is geheel uitgegraven. Spoor 50 is gedeeltelijk uitgegraven; onderin het spoor is nog een restant van de kern aanwezig.

datering

De vijf aardewerkfragmenten uit de sporen van dit gebouw betreffen vier scherven blauwgrijs (Elmpt en Elmpt3) en één scherf Wit Maaslands. Deze laatste komt uit de kern van een spoor en komt voor tot 1225 na Chr.

HOOIMIJT 403 / werkput 100 (fig. 13.16)

onderzoek

Deze structuur is bij de aanleg van het vlak niet meteen herkend, maar wel tijdens het veldwerk.

constructie

Vijf paalkuilen vormen het grondplan van deze vijfhoekige hooimijt. De zijden van de structuur meten 3 tot 3.5 en de doorsnede is 5.5 m is. De paalkuilen zijn tussen 60 en 76 cm diep.

verdwijnen van het gebouw

Vier paalkuilen hebben een uitgraafkuil en één een kern.

vondsten en datering

Alle drie scherven uit deze hooimijt zijn blauwgrijs; twee zijn van het Elmpt-baksel en één is uitgevoerd in Elmpt3. Een fragment van het eerstgenoemde baksel is afkomstig van een voorraadpot.

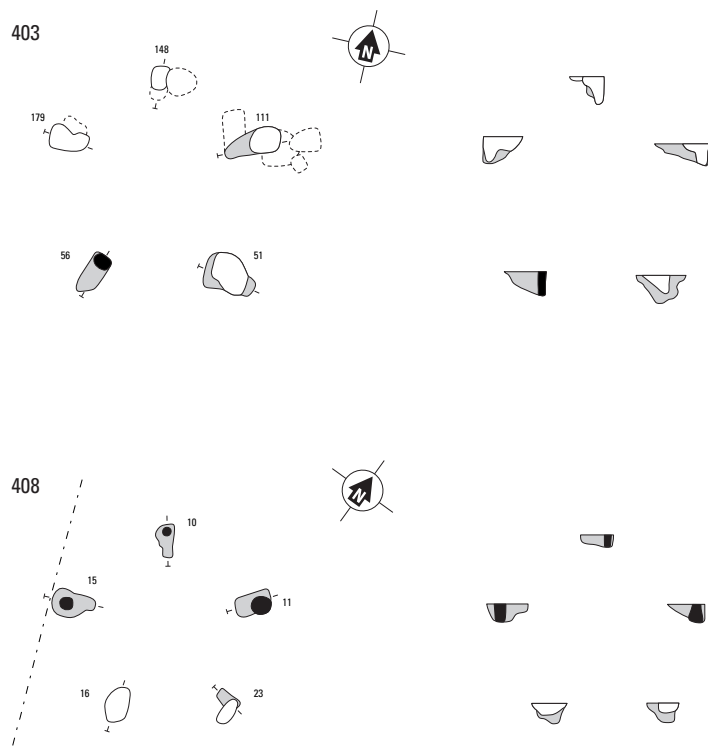

Fig. 13.16. Someren-Ter Hofstadlaan. Plattegrond van hooimijt 403 en 408. Schaal 1:200.

HOOIMIJT 408 / werkput 103 (fig. 13.16; plaat 11B)

onderzoek

De structuur ligt vrij in het vlak van werkput 103, al zorgden de sporen van de nabijgelegen structuur 417 er in eerste instantie voor dat de structuur niet meteen werd herkend. De structuur is vervolgens wel als hooimijt gecoupeerd.

constructie

De hooimijt bestaat uit 5 dragende stijlen, die in een vijfhoek zijn geplaatst. De afstand tussen de palen varieert van 2.8 tot 3.2 m. De afstand tussen de tegen over elkaar gelegen palen bedraagt minimaal 4.6 en maximaal 5 m.

verdwijnen van het gebouw

In drie van de vijf sporen is een kern aangetroffen; voor de sporen 16 en 23 geldt dat zij een keer zijn uitgegraven.

vondsten en datering

Er is in dit gebouw slechts een scherf Romeins aardewerk aangetroffen.

13.5 WATERPUTTEN EN WATERKUILEN

WATERPUT 418 / spoor 112.014 (fig. 13.17; plaat 12B-C)

onderzoek

Deze put is in twee fasen onderzocht, in verband met de open dag die tijdens de opgraving is georganiseerd. In eerste instantie is een coupe gezet tot net boven het niveau waar het hout van de putkist begint. Dit profiel is wel meteen getekend en gefotografeerd. Na de open dag is de coupe afgemaakt. Het hout van de waterput bleek zich iets ten zuidoosten van het midden van de kuil te bevinden. Dit is opgelost door de coupelijn iets naar het zuiden te verplaatsen. Omdat in de kuil een boomst-

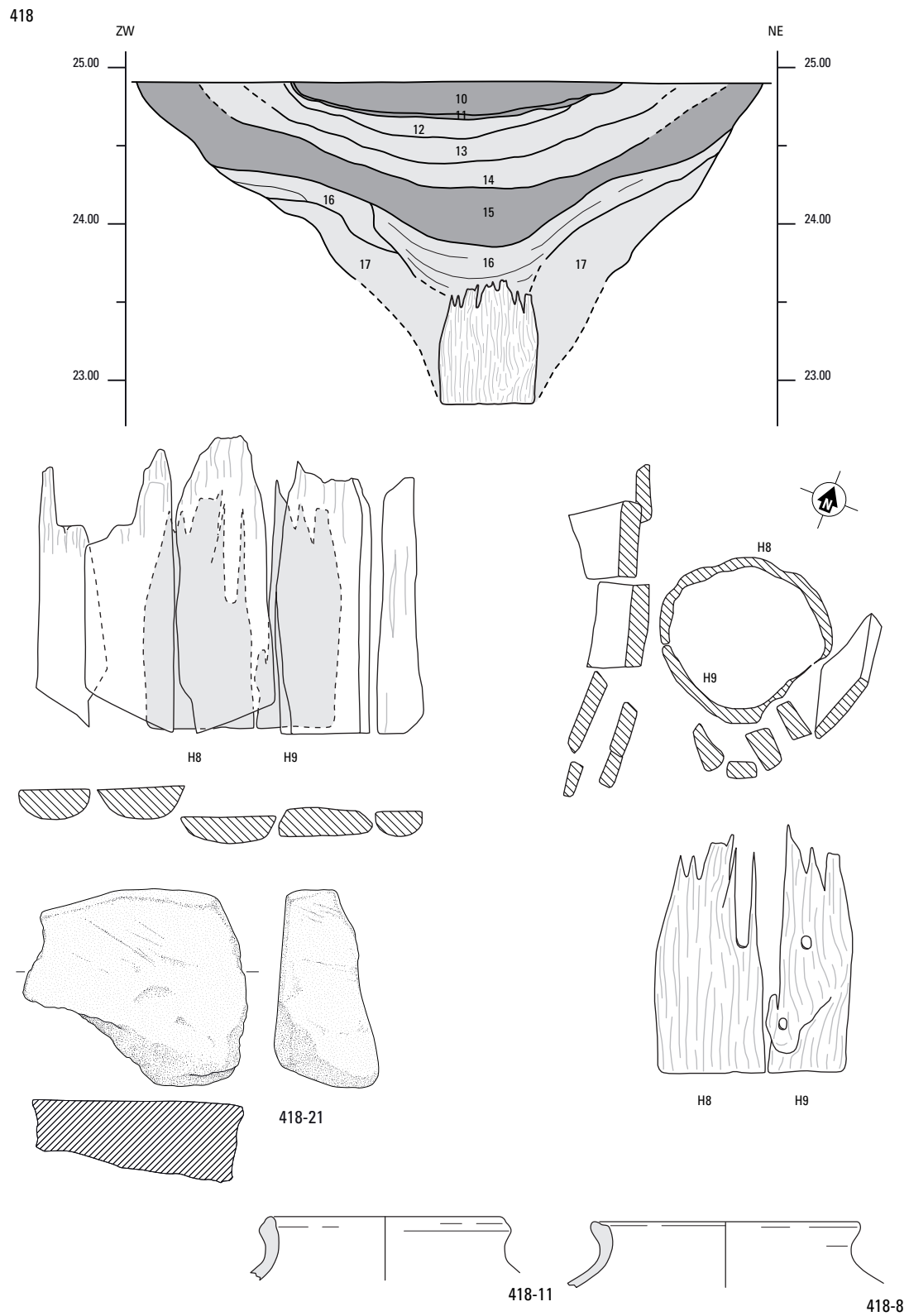

Fig. 13.17. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel, houten bekisting, natuursteen en aardewerk van waterput 418 en 320. Profiel schaal 1:40, houten bekisting 1:20, vondsten 1:3.

amput en houten planken zijn aangetroffen, werd al in het veld vermoed dat deze middeleeuwse put in een Romeinse waterput (structuur 320) is ingegraven. De dendrochronologische datering van H6 bevestigt dit vermoeden.

kuil

De kuil van de waterput was in het vlak (24.90 m NAP) rond-ovaal van vorm, met een diameter van ca. 4 m. In de coupe versmalt de kuil heel regelmatig, tot een breedte van ca. 60 cm ter hoogte van de onderkant van het hout (op 22.84 m). De vulling van de kuil bestaat geheel bovenin uit een nazakking/opvullaag van bruin zand (laag 10). Daaronder bevindt zich een dun, humeus, donker gekleurd bandje (laag 11), dat weer wordt opgevolgd door drie lichtbruinere lagen (12, 13 en 14). De eerste hiervan is vrij homogeen, terwijl de andere twee een meer gebrokte vulling hebben. Laag 15 is donkerbruin van kleur en bestaat uit humeus materiaal. Waarschijnlijk is deze laag op natuurlijke wijze ontstaan en heeft de kuil op dit niveau een tijd open gelegen. Laag 16 bestaat uit donkergrijs wit gebrokt materiaal, terwijl de onderste vullaag (17) door geelgrijs zand is gevormd. Omdat we te maken hebben met een boomstamp uit de Volle Middeleeuwen en planken uit de Romeinse tijd, moet de waterput een keer opnieuw zijn gegraven. In de verschillende lagen van de vulling van de put is dit echter niet terug te zien.

constructie

Op 23.60 m NAP werd het eerste hout van de constructie zichtbaar; de onderzijde bevond zich op 22.84 m. De put bleek te bestaan uit een eiken boomstam (H8 en 9), met daarbuiten aan de west- en zuidzijde rechtop geplaatste eikenhouten planken. Deze horen bij de oudere waterput 320. De uitgeholde boomstam had nog een hoogte van 80 cm en een diameter van 62 cm. Op een niveau van 22.40 m NAP waren twee gaten aanwezig, waar door middel van een pen-gat constructie de twee delen van de boomstam aan elkaar bevestigd zijn geweest. In H9 bevond zich op een lager niveau, in een knoest, nog een gat, maar hiervoor is in H8 geen tegenhanger aanwezig.

verdwijnen van de constructie

Het relatief horizontale verloop van de lagen en de humositeit van laag 15 doen vermoeden dat het onderste deel van de kuil op natuurlijke wijze is dichtgeraakt. De brokken in enkele van de hogere lagen wijzen op het dichtgooien van de rest van de kuil.

vondsten en datering

Plank H6 is door middel van dendrochronologisch onderzoek gedateerd in 160 na Chr. $\pm$ 6 (fig. 13.17); het dendrochronologisch onderzoek van de boomstam heeft geen resultaten opgeleverd. Het vondstmateriaal bestaat uit enkele brokjes tefriet, een brok zandsteen, een fragment van een slijpsteen (item 418-21, fig. 13.17) en natuurlijk aardewerk. Dit laatste loopt wat betreft datering behoorlijk uiteen en is in het veld niet aan de verschillende lagen van de waterput toegeschreven. Buiten een Romeinse scherf van een middelgrote standamfoor en twee gladwandige scherven is in de waterput alleen middeleeuws aardewerk aangetroffen. De oudste vondst hiervan betreft een pi-pot (Zuid-Limburgs) uit periode A, die loopt van 1075 tot 1125 na Chr. De jongste vondst dateert echter van 1200-1250 en is een bg-kog-3 (Elmpt2, fig. 13.17). Uit de periode hiertussen is een pi-kog-1 (1125-1175 na Chr, fig. 13.17), een bg-kog-2 uit 1150-1225 en een pi-kan uit periode II (na 1200) aanwezig. In totaal zijn 28 scherven uit 16 items aangetroffen, waarvan 17 stuks blauwgrijs (Elmpt en Elmpt2) en 11 Pingsdorf aardewerk (alle Zuid-Limburgs). Vijf van de Elmpt scherven zijn afkomstig van een voorraadpot. Het grote verschil in datering van de vondsten samen met het vermoeden dat de kuil langzaam is dichtgeraakt, duiden erop dat het aangetroffen materiaal zwerfpuil van de nederzetting als geheel betreft en niet de waterput zelf dateert.

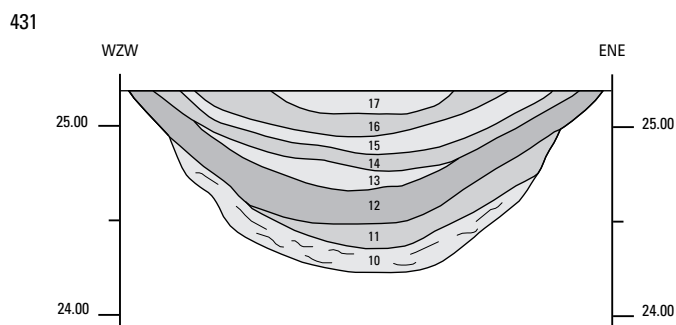

Fig. 13.18. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van waterkuil 431. Schaal 1:40.

WATERKUIL 431 / spoor 106.041 (fig. 13.18)

onderzoek

Deze waterkuil is direct in het vlak herkend. De zuidelijke helft van de kuil is met de kraan verdiept. Er is geen tweede vlak getekend.

kuil

De kuil is ovaal van vorm en heeft een maximale diameter van 2.5 m. De diepte van de kuil is 99 cm.

Onderin de kuil is een lichte laag (10) aanwezig waarin spoelbandjes zichtbaar zijn. Ook de laag erboven is gelaagd. Van laag 12 is niet helemaal duidelijk of hierin plaggen aanwezig zijn of louter humeuze banden. De lagen 13 en 15 bevatten veel lichtbruine leem, in de bovenste laag ook verbrande leem. De lagen 14 en 16 lijken evenwel weer wat spoelbandjes te bevatten.

- 17 bruingrijs gevlekt met verbrande leem
- 16 bruingrijs
- 15 lichtbruin/oranje met verbrande leem
- 14 grijs/lichtgrijs gevlekt
- 13 lichtbruin gevlekt
- 12 donkergrijs humeus gelaagd met wat wit
- 11 donkergrijs/lichtbruin gevlekt/gelaagd
- 10 lichtbruingrijs gevlekt met spoelbanden

vondsten en datering

In het vlak van deze kuil (laag 0) zijn drie blauwgrijze scherven gevonden, waarvan twee van het Elmpt baksel. Omdat de waterkuil sporen van de gebouwen 411 en 412 oversnijdt, moet deze jonger zijn.

WATERKUIL 437 / spoor 107.137 (fig. 13.19; plaat 15C)

onderzoek

De waterkuil ligt op de grens van de werkputten 104 en 107 en is uiteindelijk om praktische redenen in werkput 107 machinaal gecoupeerd. De coupe is laagsgewijs tot op de bodem van het spoor gezet. Het profiel is gefotografeerd en getekend en vervolgens is de tweede helft van het spoor machinaal afgewerkt.

kuil

Het spoor is in het vlak vrijwel rond van vorm en heeft een maximale diameter van 3.4 m. De diepte van de kuil bedraagt 126 cm. In de vulling zijn 5 lagen onderscheiden, met bovenin een nazakking (laag 3). De twee lagen daaronder bevatten beide plaggen, maar laag 10 is iets donkerder gekleurd dan laag 11. Daaronder is over de hele breedte van het spoor laag 12 zichtbaar, een vrij homogene

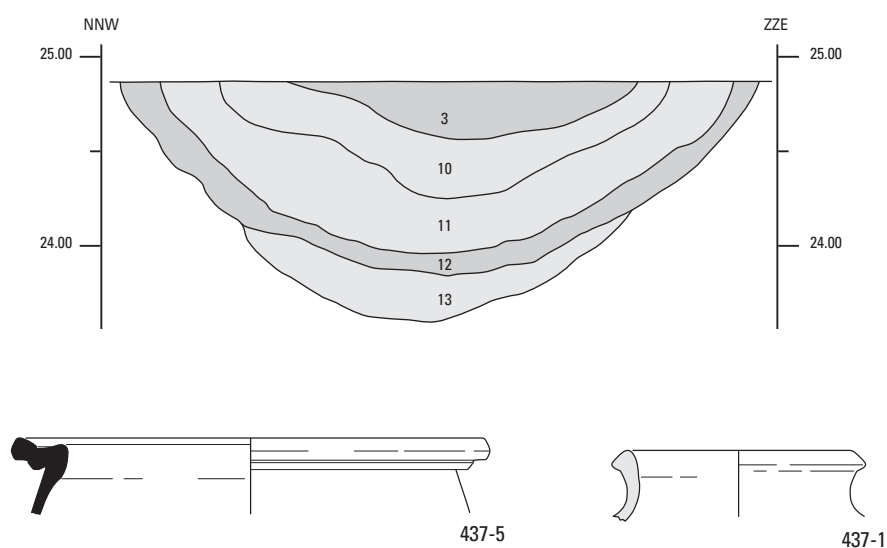

Fig. 13.19. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel en aardewerk van waterkuil 437. Profiel schaal 1:40, aardewerk 1:3.

bruinigrijze vullaag. Mogelijk heeft de kuil op dit niveau een tijdje open gelegen. Laag 13 vormt de onderste laag van het spoor en bestaat uit oranjegeel grijs materiaal met spoelbandjes. Aan de hand van de vullagen ontstaat het vermoeden dat het onderste deel van het spoor op natuurlijke wijze is dichtgeraakt, terwijl bovenin door mensenhanden plaggen vermengd met zand zijn gedeponneerd.

- 3 donkergrijs egaal
- 10 geel met donkergrijs zwarte plaggen
- 11 geel met donkergrijs bruine plaggen
- 12 grijs bruin egaal
- 13 oranje geel grijs met spoelbanden

vondsten en datering

In deze waterkuil zijn naast drie middeleeuwse ook twee Romeinse scherven aangetroffen, waarvan één randscherf van een Niederbieber 89 (fig. 13.19). De middeleeuwse fragmenten zijn een randscherf van een pi-kog-1 (Zuid-Limburgs, fig. 13.19), een blauwgrijze scherf en een niet nader te determineren scherfje. De kogelpot dateert tussen 1125 en 1175 na Chr., maar zegt (net als de Romeinse scherven) niet veel over de datering van de kuil zelf.

WATERKUIL 438 / spoor 110.039 (fig. 13.20)

onderzoek

Deze waterkuil bevindt zich in het zuidwestelijke deel van een Romeins huis (structuur 302) en oversnijdt een vierkante natuurlijk vlek. Daardoor is nog heel even gedacht dat beide sporen samen een potstal vormden, maar dit idee is snel terzijde geschoven. Nadat het huis was opgegraven, is de kuil machinaal tot op de bodem gecoupeerd. Het profiel is gefotografeerd en getekend en de tweede helft is machinaal afgewerkt.

kuil

Het spoor is in het vlak vrijwel rond van vorm en heeft een maximale diameter van 3.1 m. De diepte van de kuil bedraagt 118 cm en het spoor is opgevuld met 5 lagen. Bovenin kan een nazakking (laag 3) onderscheiden worden, die net als laag 11 wat donkerder gekleurd is dan de andere lagen. Deze laatstgenoemde laag bevindt zich aan beide zijden van de coupe tegen de wand van het spoor en is

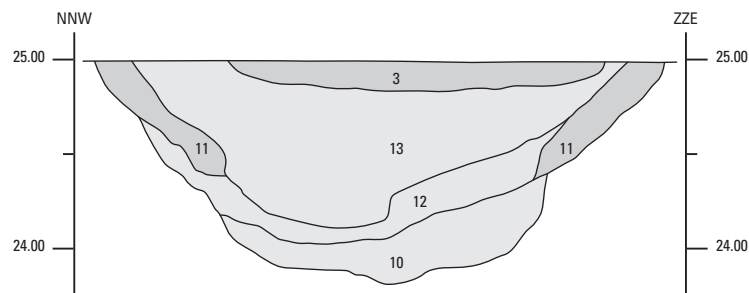

Fig. 13.20. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van waterkuil 438. Schaal 1:40.

waarschijnlijk ontstaan door het langzaam afkalven van de wanden. Onder de nazak is laag 13 onderscheiden, die bestaat uit geel zand vermengd met bodembrokken of plaggen. De vullaag daar weer onder (12) bestaat uit vrijwel hetzelfde materiaal, maar is iets grijzer van de kleur. De onderste laag van de kuil wordt gevormd door geel lichtgrijs zand, met spoelbandjes. Ook voor deze kuil geldt derhalve dat het grootste deel van het spoor handmatig is dichtgegooid met zand vermengd met bodembrokken of plaggen.

- 3 bruin grijs egaal
- 13 geel met bodembrokken
- 12 geel grijs met bodembrokken
- 11 bruingrijs egaal
- 10 geelgrijs met spoelbanden

vondsten en datering

De kuil heeft slechts één randscherf van een blauwgrijze kogelpot (Elmpt), een brokje slak en twee indeterminabele fragmenten opgeleverd.

WATERKUIL 439 / spoor 111.010 (fig. 13.21)

onderzoek

Deze waterkuil ligt in een depressie in werkput 111 en oversnijdt greppel 608. Op basis van de oriëntatie, de kleur van het spoor en de oversnijding met greppel 603 is structuur 608 in het veld laat middeleeuws of jonger gedateerd. Echter, omdat de waterkuil (die niet als laat middeleeuws of later is geïnterpreteerd) duidelijk over de greppel gaat en de oversnijdingen tussen de greppels onderling niet goed onderzocht zijn, wordt nu aan deze datering getwijfeld. Net als bij de andere waterkuilen is machinaal de ene helft van het spoor verwijderd, waarna het profiel is gefotografeerd en getekend. Daarna is de andere helft van het spoor machinaal afgewerkt.

kuil

Het spoor is in het vlak onregelmatig rond van vorm, met een kleine uitstulping aan de zuidwestzijde. De diameter van de kuil bedraagt 4.4 m en de diepte is 1.9 m. Ook bij deze kuil is boven in het spoor een nazakking zichtbaar (laag 3). Door de donkere kleur van de bodem rondom de waterkuil zijn ook de nazak en de andere lagen in de kuil donkerder gekleurd dan bij de andere waterkuilen. Laag 14 bestaat uit bruin geel zand, vermengd met bodembrokken. Daaronder bevindt zich een heel dun humeus laagje (13), dat bijna zwart van kleur is. Mogelijk heeft het spoor op dit niveau een tijdje opengelegen. Laag 12 bestaat weer uit bruin geel zand, maar in plaats van duidelijke bodembrokken is het materiaal hier iets meer gelaagd. Daaronder bevindt zich laag 11, die bestaat uit bruingeel gebrokt zand, met spoelbandjes. De onderste laag (10) is bruin lichtbruin gevlekt met spoelbandjes en bevat

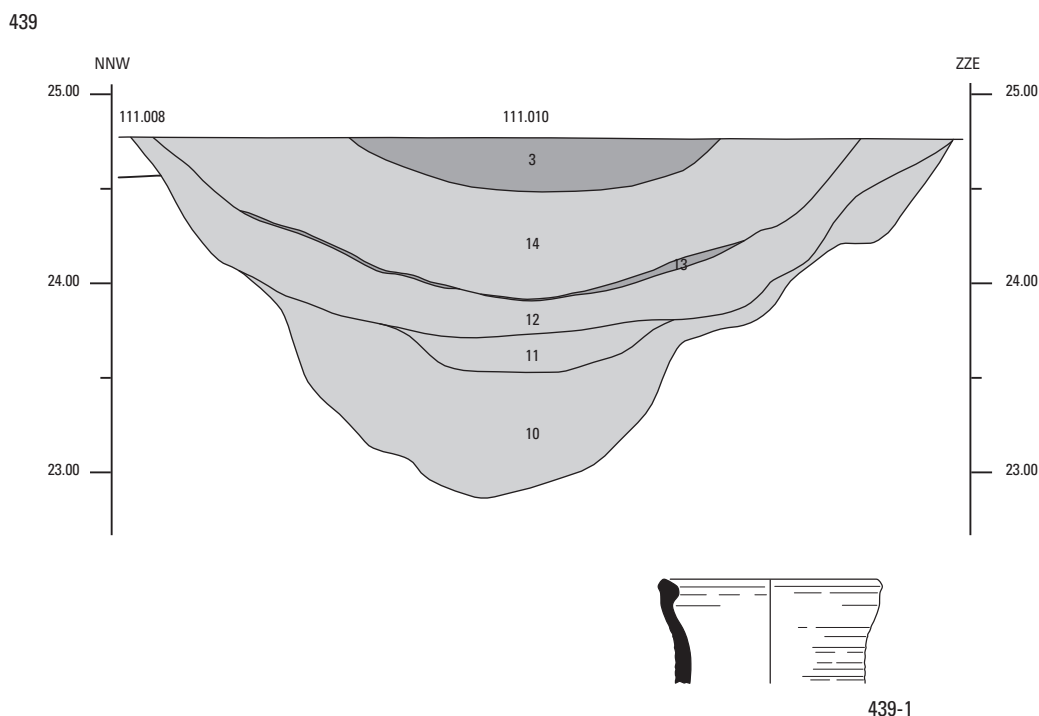

Fig. 13.21. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel en aardewerk van waterkuil 439. Profiel schaal 1:40, aardewerk 1:3.

takkenmateriaal. Mogelijk is ook bij deze kuil het bovenste deel handmatig dichtgegooid.

- 3 donkerbruin grijs homogeen (B-achtig)
- 14 bruin geel, bodembrokken
- 13 donkerbruin grijs gebrokt, bodembrokken
- 12 grijs donkergrijs gelaagd
- 11 bruin geel gelaagd, spoelbanden
- 10 bruin lichtbruin gevlekt met takken

vondsten en datering

Alle aardewerkvondsten in deze kuil zijn afkomstig uit laag 14 direct onder de nazakking. Het betreft twee scherven van blauwgrijze kannen (Elmpt), waarvan er één gedetermineerd kan worden als een bg-kan-3, die voorkomt van 1200-1250 na Chr. (fig. 13.21). Daarnaast is één fragment proto-steengoed verzameld, dat voorkomt in de eerste helft van de 13de eeuw. Deze aardewerkvondsten suggereren dus een datering na 1200 na Chr. voor het dichtmaken van de waterkuil. Wanneer de kuil is gegraven blijkt niet uit de vondsten.

WATERPUT 440 / spoor 112.104 (fig. 13.22)

onderzoek

Doordat het spoor grotendeels wordt oversneden door de greppel 602 en op de kruising van vier werkputten ligt, was in eerste instantie niet duidelijk waar we hier mee te maken hadden. In het vlak manifesteert de waterput zich als een uitstulping van de hierboven genoemde greppel, die echter wel doet vermoeden dat er mogelijk een spoor onder de greppel aanwezig is. In eerste instantie is besloten handmatig een kwart van het spoor te couperen, maar door de grote diepte is al snel besloten de coupe machinaal af te maken.

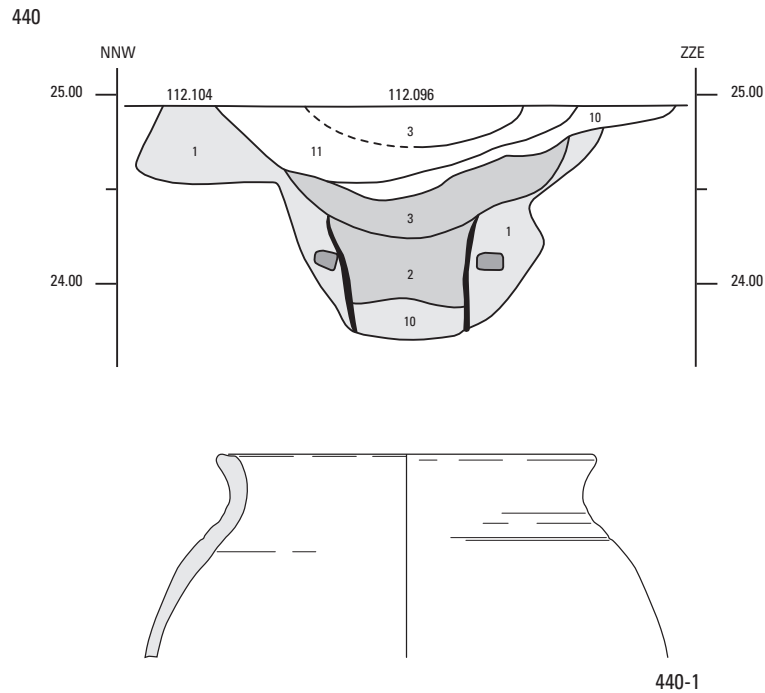

Fig. 13.22. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel en aardewerk van waterput 440. Profiel schaal 1:40, aardewerk 1:3.

kuil

In het vlak (25.06 m NAP) is het spoor alleen zichtbaar aan de noordkant van de greppel spoor 112.096 en lijkt daar vrij rond van vorm te zijn. In de coupe heeft de kuil een diameter van 2.5 m en een diepte 124 cm. Opvallend is dat het bovenste deel van de kuil vrij breed is opgezet, maar dat op een diepte van ca. 24.50 m NAP de diameter al is afgenomen tot 1.4 m. Vervolgens wordt het spoor heel geleidelijk smaller, totdat op de bodem de insteek gelijk loopt met de putconstructie. Het spoor bestaat uit een insteek (laag 1), een nazak (3), de kern (2), houtmoolm van de waterput zelf en onderin een laag welzand (10). Zowel de nazak als de kern zijn duidelijk donkerder van kleur dan overige lagen en bestaan uit gelaagd materiaal. De insteek is geelgrijs gebrokt en het welzand is grijs.

constructie

Waarschijnlijk is de put zelf van een boomstam gemaakt, maar hier is alleen dun restje houtmoolm van over gebleven. Dit begint meteen onder de nazak en loopt door tot de bodem van het spoor, over een lengte van ca. 60 cm. Opvallend is dat aan beide zijden van de boomstam een duidelijke plag aanwezig is, op ongeveer 30 cm van de bodem. Na enig onderzoek bleek dat er waarschijnlijk rondom de boomstam op dit niveau een band van plaggen aanwezig is geweest. Het doel hiervan is niet geheel duidelijk.

verdwijnen van de constructie

Door de lagen in de vulling van de kern lijkt het erop dat het spoor op natuurlijke wijze langzaam is dichtgeraakt.

vondsten en datering

Omdat de waterput onder greppel 602 ligt, moet deze ouder zijn dan de greppel. In de vulling van de kern zijn twee fragmenten blauwgrijs aardewerk aangetroffen (beide Elmpt), waarvan één afkomstig is van een bg-kog-3 (fig. 13.22). Kogelpotten van dit type dateren tussen 1200 en 1250 na Chr., en de kern van de waterput zal dan ook in of na deze periode zijn dichtgeraakt. Tot wanneer de waterput in gebruik is geweest, is echter niet duidelijk.

WATERPUT 441 / spoor 103.103, 112.082

onderzoek

Deze mogelijke waterput bevindt zich in de hoek van de werkputten 103 en 112 en wordt oversneden door de greppel spoor 112.096. Net als bij structuur 440 is het spoor in het vlak vooral zichtbaar als een uitstulping aan beide zijden van deze greppel. Hoewel het spoor verder niet is onderzocht, doen de uiterlijke overeenkomsten in het vlak met structuur 440 achteraf vermoeden dat we ook hier met een relatief ondiepe waterput te maken hebben.

vondsten en datering

Bij de aanleg is één fragment blauwgrijs aardewerk (Elmpt) verzameld.

13.6 GREPPELS

GREPPEL 422 / spoor 104.031, 112.046, 113.051, 79, 80, 81 (fig. 13.23)

Op basis van de oriëntatie valt deze greppel in drie segmenten uiteen. De eerste 15 m hebben een oriëntatie van 145° , de volgende 20 m hebben een richting van 5° en het laatste deel van de greppel heeft een oriëntatie van 123° . Net voor de scheiding van werkput 113 en 102 verdwijnt de greppel uit het vlak. Omdat het meest zuidelijke deel van de greppel erg ondiep is, is het zeer goed mogelijk dat het spoor hier tijdens de aanleg op een hoger niveau aanwezig was, maar niet is opgemerkt. De maximale diepte van de greppel is 20 cm en op het breedste punt is deze 50 cm breed. De greppel is in aanleg waarschijnlijk middeleeuws, wat wordt bevestigd door de vondst van zes blauwgrijze (Elmpt) en vier Pingsdorf (Zuid-Limburgs) scherven. Hier is één klein randscherfje van een bg-kog-2 bij (item 422-1), die gedateerd wordt tussen 1150 en 1225 na Chr. Naast het middeleeuwse aardewerk zijn ook enkele brokjes natuursteen, slak en een Romeinse scherf verzameld.

spoor 104.031

4 donkergrijsbruin gevlekt

spoor 113.081

4 donkergrijs/zwart humeus

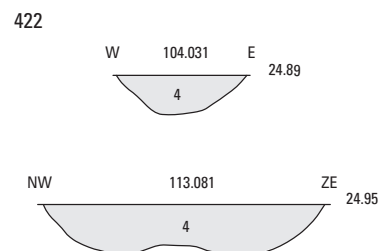

Fig. 13.23. Someren-Ter Hofstadlaan. Profielen van greppel 422. Schaal 1:30.

GREPPEL 423 / spoor 110.006, 49, 51, 92, 93, 94, 101 (fig. 13.24)

De greppel is in het vlak aanwezig over een lengte van 15 m. Vanuit het noorden gezien heeft het spoor de eerste 10 m een richting van 166° . Vervolgens maakt de greppel een knik naar het zuid-oosten en heeft deze een richting van 144° . In het verlengde van de greppel liggen enkele diepe paalkuilen die zeer waarschijnlijk met de structuur te maken hebben omdat deze niet toegeschreven kunnen worden aan een andere structuur. De functie van deze sporen is echter onduidelijk. De maximale diepte van de greppel is 52 cm en er zijn drie lagen in het profiel aanwezig. Bovenin is sprake van twee voornamelijk donkere humeuze lagen (11 en 12) en onderin een laag bestaande uit spoelbandjes (laag 10).

Tijdens het couperen is in het zuiden van de greppel een grote concentratie tefriet en aardewerk aangetroffen, deze heeft spoornummer 49 meegekregen (plaat 14C). Vier van de vijf paalkuilen zijn uitgegraven en in de vulling van spoor 95 kan geen functieonderscheid gemaakt worden.

Al het vondstmateriaal is afkomstig uit de greppel en de vondstconcentratie daarbinnen (sporen 6 en 49). In totaal is 89.065 g natuursteen verzameld, waarvan 2193 g uit tefriet bestaat. Naast natuur-

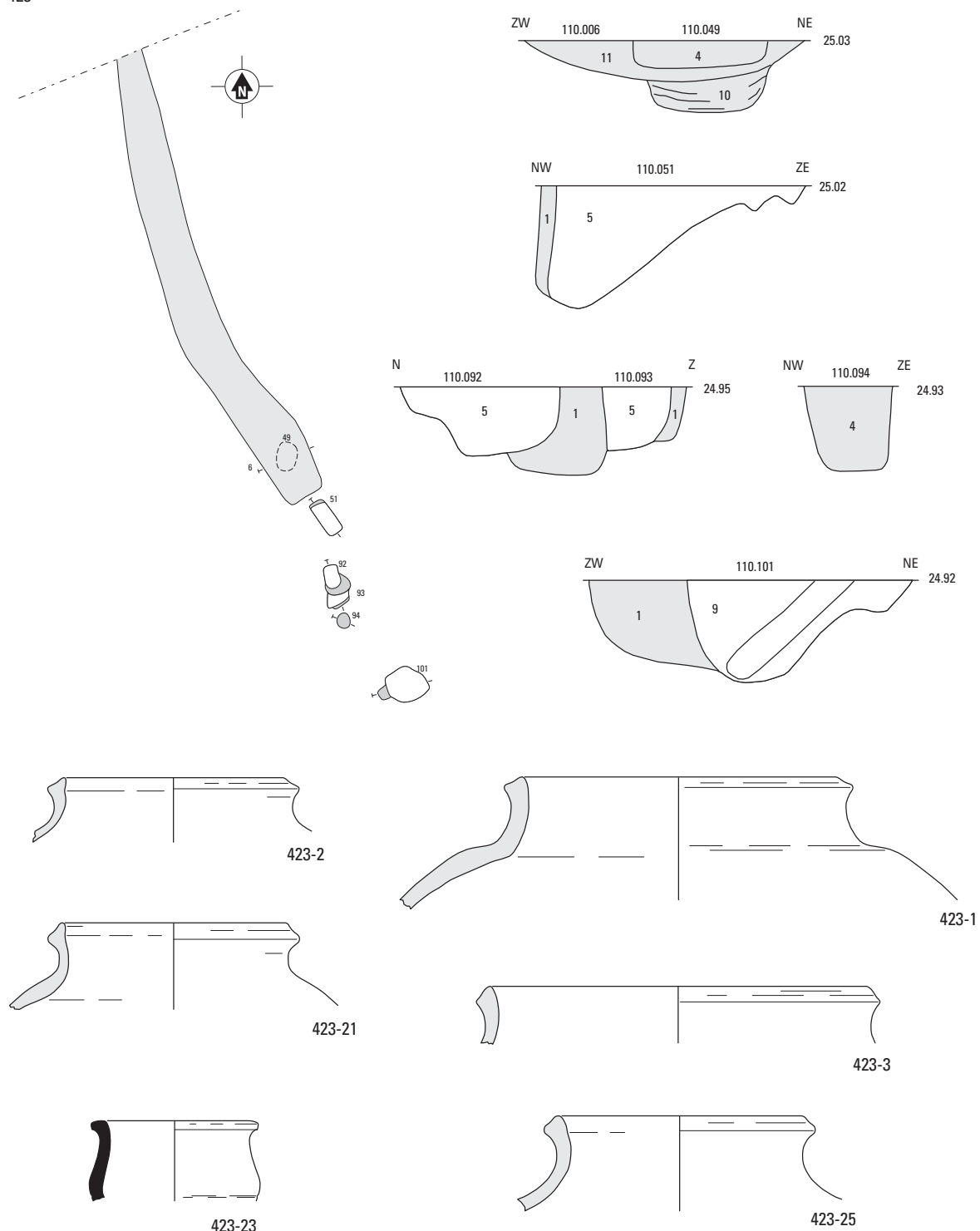

Fig. 13.24. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van greppel 423. Vlak schaal 1:200, profiel 1:30, aardewerk 1:3.

steen is ook verbande leem, slak en natuurlijk aardewerk aangetroffen. De laatste categorie bestaat voornamelijk uit blauwgrijs en Pingsdorf materiaal, maar er zijn ook vier Romeinse scherven (waarvan één randscherf van een Niederbieber 87) en zes scherven Wit Maaslands aangetroffen. Van het laatstgenoemde baksel zijn vier scherven (item 423-23) afkomstig van een wm-pot- (fig. 13.24) die voorkomt in de periode 1125-1175 na Chr. In totaal zijn 153 blauwgrijze fragmenten verzameld, die samen 1716 g wegen. Het merendeel hiervan is vervaardigd in het Elmpt baksel, maar ook Elmpt2 is vertegenwoordigd (20 scherven). Zes randscherven zijn aan vier exemplaren van een bg-kog-2 toe te wijzen (items 423-3, -4, -25 en -26, fig. 13.24), uit de periode 1150-1225 na Chr. Tot slot is van dit baksel een randscherf van een voorraadpot verzameld, die van 1150 tot 1225 dateert (item 423-1, bg-pot-4a, fig. 13.24). Het Pingsdorf aardewerk is vertegenwoordigd met 20 scherven (192 g), waarvan 19 Zuid-Limburgs zijn. Drie randscherven (423-2, -21 en -27) zijn afkomstig van twee kogelpotten van het type pi-kog-1, dat in dezelfde periode voorkomt als de wm-pot-, namelijk 1125-1175 na Chr. Door de vrij grote hoeveelheid materiaal die in de greppel is aangetroffen en het ontbreken van materiaal dat na 1225 dateert, kan in ieder geval worden gesteld dat de greppel in dezelfde periode in gebruik is geweest als de nederzetting. Op basis van de overlap in de datering van het aardewerk in de periode 1150-1175 na Chr. lijkt het zelfs mogelijk de greppel aan gebouw 409 te koppelen en als onderdeel van dit erf te zien. Op basis van het aardewerk is echter, zoals bij alle greppels, moeilijk vast te stellen wanneer het spoor in eerste instantie is gegraven en hoe lang deze precies heeft open gelegen.

spoor 110.006

- 11 donkergrijs gevlekt
- 10 grijs speelbanden

GREPPEL 424 / spoor 105.083 (fig. 13.25)

Deze greppel begint aan de zuidkant met een oriëntatie van 138°, om na ca. 12 m iets af te buigen naar het noorden en verder te gaan met een oriëntatie van 160°. Na nog eens 6.8 m verdwijnt het spoor onder de noordelijke putwand van werkput 105. De breedte van de greppel varieert van 78 tot 130 cm, maar ligt vooral rond de 100 cm. Met name het zuidelijke uiteinde is breder dan de rest van het spoor. In het midden, bij coupe A, is de greppel 52 cm diep, terwijl verder naar het zuiden de diepte nog maar 28 cm bedraagt (coupe B). De greppel oversnijdt een Romeinse randstructuur (304) en ter hoogte van het zuidelijke uiteinde ook een aantal kuilen (spoor 95, 96, 97 en 126). Deze zijn waarschijnlijk niet Romeins, maar of zij verband houden met de greppel is niet met zekerheid vast te stellen. In het vlak waren binnen de greppel een aantal concentraties met houtskool en ook verbrande leem zichtbaar. De mogelijkheid is geopperd dat dit het gevolg is geweest van het vergraven van het centrale graf dat binnen de Romeinse randstructuur zal hebben gelegen. Tijdens het verdiepen van het vlak voor het opgraven van de randstructuur is in de vulling van de noordelijke helft van greppel 424 een mogelijke onderbreking waargenomen, alsof het spoor in segmenten is gegraven. De vorm van de greppel in het vlak doet denken aan een erf- of omheiningsgreppel van een middeleeuws erf, zoals bijvoorbeeld ook structuur 427. Echter, een eventueel erf valt dan buiten het plangebied en dit blijft daarom slechts een vermoeden. Het aangetroffen aardewerk versterkt dit beeld echter wel. Buiten vier fragmenten prehistorisch handgevormd aardewerk en een brok natuursteen is al het aardewerk vol-middeleeuws. Er zijn drie randscherven van een bg-kog 2 (waaronder item 424-5, fig. 13.25) verzameld uit de periode 1150-1225 na Chr, alsmede een fragment van een bg-kog-3 (item 424-18), die net iets later dateert; 1200-1250 na Chr. Twee van deze vier scherven zijn van het Elmpt2 baksel. Verder zijn 19 blauwgrijze fragmenten aangetroffen (Elmpt en Elmpt2), waarvan één Paffrath aardewerk betreft, en zeven Pingsdorf scherven (alle Zuid-Limburgs). De greppel is dus zeker vol-middeleeuws en is gedurende - of waarschijnlijker na - de periode 1200-1225 na Chr. dichtgeraakt.

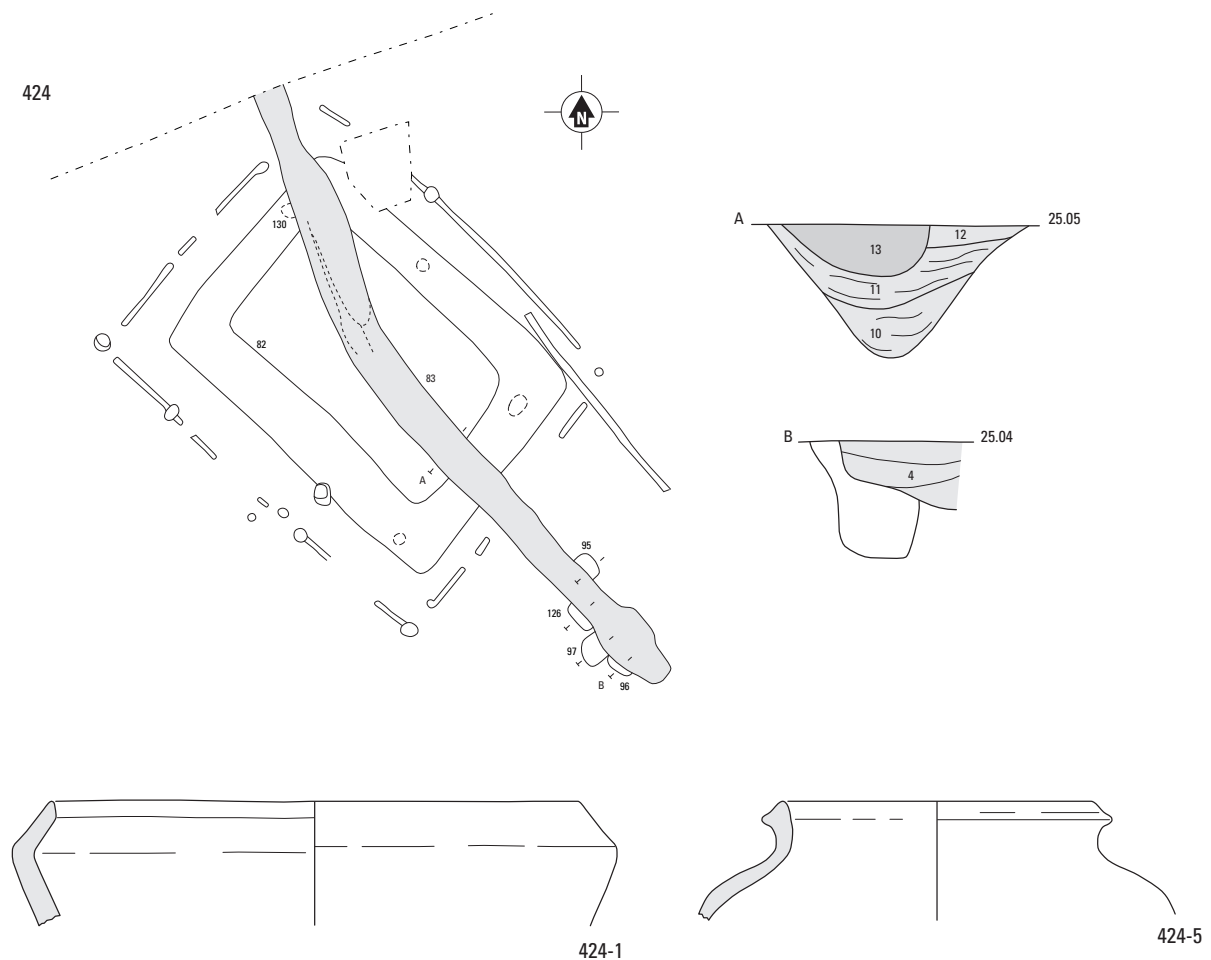

Fig. 13.25. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van greppel 424. Vlak schaal 1:200, profiel 1:30, aardewerk 1:3.

- 4 grijs gevlekt, met houtskool, af en toe afgewisseld met lagen verbrande leem
- 10 geelgrijs wit gevlekt met spoelbanden
- 11 grijs met spoelbanden
- 12 grijs
- 13 donkergrijs met houtskool

GREPPEL 427 / spoor 100.008, 10, 71, 139, 101.001, 17, 106.014, 22, 40, 42, 49, 56, 59, 61, 65, 67, 71, 109.001 (fig. 13.26)

Structuur 427 is een rechthoekige greppel die over een afstand van 113 strekkende m is blootgelegd. Ondanks dat hij uit diverse losse delen bestaat, liggen deze zo duidelijk in elkaars verlengde dat ze tot één structuur gerekend worden. Het volledige tracé van de greppel is niet bekend omdat de greppel aan de westkant buiten de opgraving valt. Spoor 100.139 heeft twee verschillende oriëntaties. De eerste 12 m hebben een oriëntatie van 17°, de volgende 39 m een van 67°. De richting van spoor 101.001, 17 en spoor 109.001 is 151°. De sporen 100.010, 106.014 en 22 hebben respectievelijk een oriëntatie van 154, 161 en 14°. De overige sporen in werkput 106 hebben dezelfde oriëntatie als spoor 100.139. Uit de coupes blijkt dat de diepte van de greppel varieert tussen 6 en 40 cm. Op sommige plaatsen is slechts een 'schaduw' van het spoor aanwezig in het vlak. Binnen de greppel zijn diverse gebouwplattegronden aanwezig, die bij drie fasen van hetzelfde erf horen. Daarom wordt greppel

Fig. 13.26. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van greppel 427. Vlak schaal 1:350, profiel 1:30, aardewerk 1:3.

427 geïnterpreteerd als erfgreppel. Omdat de structuren 411 en 412 de greppel oversnijden, lijkt het logisch dat de erfgreppel tijdens de gebruiksfase van deze gebouwen niet als zodanig en op deze plaats in gebruik is geweest. Het terrein dat door de greppel wordt omsloten meet 31 bij 49,5 m en een aantal van de onderbrekingen lijkt intentioneel, om toegang tot het erf te krijgen. In de vulling van de greppel zijn slechts vijf scherven aangetroffen, waarvan één van een ruwwandig bord Stuart 210, twee blauwgrijs (Elmpt) en twee Pingsdorf (Zuid-Limburgs). Eén randscherf blauwgrijs (item 427-2, fig. 13.26) is nader gedetermineerd als een bg-kog-3, die voorkomt van 1200-1250. Dat de greppel in de Volle Middeleeuwen in gebruik is geweest, blijkt echter vooral uit het feit dat het spoor een erf uit deze periode omsluit.

coupe A / spoor 100.139

- 13 bruingeel gebrokt
- 12 donkerbruin
- 11 grijs met spoelbandjes
- 10 geel gebrokt

coupe B / spoor 101.001

- 11 donkergrijs
- 10 grijs wit gevlekt

coupe C / spoor 106.042

- 11 bruin-lichtbruin gebrokt
- 10 bruin wit gelaagd

GREPPEL 620 / spoor 102.030, 116.001

Greppel 620 begint in werkput 102 en loopt van daaruit met een oriëntatie van 68° via werkput 116 in oostelijke richting uit de opgraving. Tussen deze twee werkputten is een deel niet opgegraven, maar op basis van de oriëntatie van de sporen kunnen zij zeker tot één structuur worden gerekend. De greppel is in beide werkputten gecoupeerd en de diepte varieert van 20 cm tot 28 cm. De breedte ligt tussen 50 en 100 cm. Hoewel de greppel in het veld als betrekkelijk jong werd geschat, wordt nu gedacht dat de greppel toch relatief oud kan zijn. Dit op basis van de richting, die overeenkomt met die van structuur 622, welke in de Volle Middeleeuwen wordt geplaatst. Op de kadasterkaart van 1832 komt deze oriëntatie niet voor. Vondstmateriaal om deze gedachte mee te ondersteunen is niet aanwezig.

spoor 102.030

- 10 donkergrijs
- 11 geelgrijs gelaagd

spoor 116.001

- 11 bruingrijs
- 10 bruin

GREPPEL 621 / spoor 116.003, 8 (fig. 13.27)

Deze greppel bevindt zich aan de oostkant van werkput 116 en heeft een gebogen verloop. Hierdoor verdwijnt het spoor zowel aan de noord- als de zuidkant uit de opgraving. Aan de noordkant heeft de greppel over een lengte van 3,9 m een oriëntatie van 31°. Vervolgens wordt de greppel oversneden door structuur 623 en buigt deze af naar het zuiden. Over een lengte van 16,3 m is de oriëntatie 167°. In het zuiden laat het spoor nogmaals een flauwe bocht zien, richting het oosten, waardoor 4,4 m van het spoor een oriëntatie van 152° heeft. Zowel de oversnijding met greppel 623 als het spoor zelf is gecoupeerd. Hieruit blijkt dat de diepte varieert van 40 cm tot 50 cm en dat in het ene profiel twee

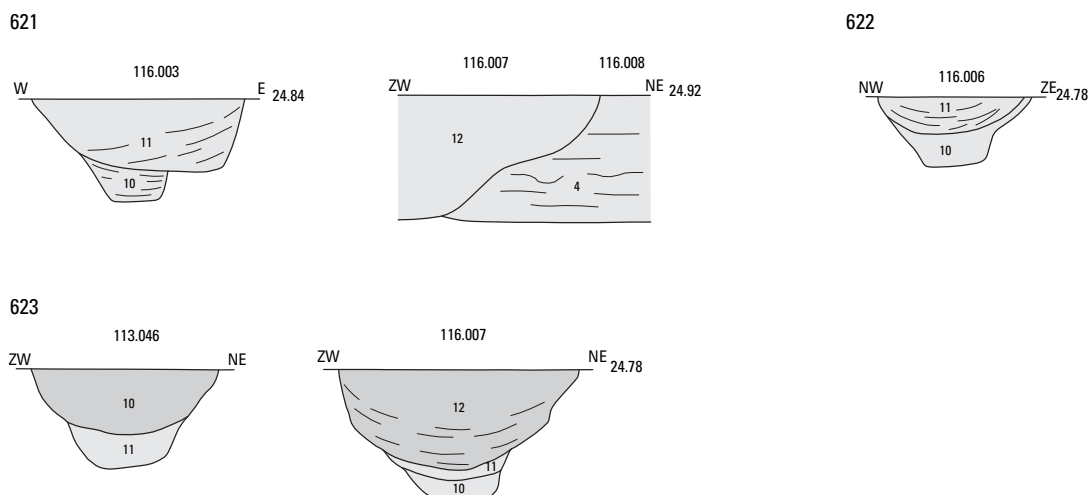

Fig. 13.27. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van greppel 621, 622 en 623. Schaal 1:30.

lagen (10 en 11) zijn onderscheiden en in het andere slechts één (4). Omdat laag 10 duidelijk onder laag 11 hangt en smaller is, betreft dit mogelijk een eerste fase van de greppel. Uit de coupe over de oversnijding is tevens op te maken dat spoor 3 onder greppel 623 doorloopt en dat de sporen 3 en 8 dus één greppel vormen. Op basis van de vorm en de kleur van het spoor in het vlak en in de coupe is de indruk ontstaan dat we hier te maken hebben met een greppel die in de Volle Middeleeuwen dateert. Mogelijk gaat het zelfs om een erfgreppel, maar de bijbehorende plattegronden bevinden zich dan buiten de opgraving. Uit het spoor zijn twee brokken slak en een stukje blauwgrijs aardewerk afkomstig.

spoor 116.003

11 bruingrijs spoelbanden

10 grijswit gevlekt spoelbanden

spoor 116.008

4 bruingrijsgeel gevlekt spoelbanden

GREPPEL 622 / spoor 113.044, 116.006 (fig. 13.27)

Het westelijke uiteinde van deze greppel bevindt zich in werkput 113. Van hieruit loopt het spoor over een lengte van 20 m met een oriëntatie van 69° in oostelijke richting. Hier wordt de greppel oversneden door structuur 623. De breedte van het spoor varieert van 20 cm tot 85 cm en de diepte van 14 tot 28 cm. In beide coupes vertoont de vulling van het spoor twee lagen (10 en 11). Omdat de structuren 621 en 623 op basis van hun kleur en vorm in de Volle Middeleeuwen worden gedateerd, geldt vanwege de oversnijding met greppel 623 voor structuur 622 dat deze in dezelfde periode of ouder gedateerd kan worden. Echter, in het veld is gedacht dat de greppel jonger is en mogelijk deel uitmaakt van het percelingsstelsel zoals dat bekend is van de kadastrakaart uit 1832. De oriëntatie van 69°, die overeenkomt met die van greppel 620, komt op deze kaart echter niet voor en een oudere datering lijkt dus zeer waarschijnlijk. Er is geen vondstmateriaal in het spoor aangetroffen.

spoor 113.044

11 donkergrijs

10 grijswit gevlekt spoelbanden

spoor 116.006

11 bruingrijs spoelbanden

10 bruin

GREPPEL 623 / spoor 105.032, 113.046, 116.007 (fig. 13.27)

Greppel 623 bevindt zich op de grens van drie werkputten en heeft, net als structuur 621 een gebogen verloop. In het noorden is de oriëntatie over een lengte van 3.7 m 166°, waarna een bocht naar het zuidoosten volgt. De volgende 7 m is de richting 121° en de laatste 9.1 m verlopen onder een hoek van 75°. De totale lengte komt daarmee op 19.8 m. De greppel is in alle werkputten gecoupeerd en de diepte ligt tussen de 39 en 50 cm. Zowel in werkput 105 als in 116 zijn drie lagen in de vulling onderscheiden, terwijl in spoor 113.046 de vulling uit twee lagen bestaat. De breedte in het vlak is minimaal 65 cm en maximaal 1.2 m. In het veld is eerst gedacht dat deze greppel laat middeleeuws of jonger is, maar op basis van de kleur en de vorm in het vlak wordt greppel 623 nu toch gedateerd in de Volle Middeleeuwen. Ten noorden van de structuur bevindt zich sporencluster 442, waarvan de sporen mogelijk deel hebben uitgemaakt van een huisplattegrond. Dit sterkt het vermoeden dat greppel 623 wel eens een erfgreppel kan zijn geweest, zoals bijvoorbeeld ook structuur 427. Het aardewerk uit de greppel spreekt deze gedachtegang in elk geval niet tegen; het betreft vier scherven blauwgrijs materiaal van hetzelfde exemplaar, een fragment Wit Maaslands en een fragment Pingsdorf. Tot slot is er een scherv verzameld die niet nader gedetermineerd kan worden dan als middeleeuws.

spoor 105.032

- 12 grijs
- 11 geel
- 10 geelgrijs gevlekt

spoor 113.046

- 10 donkergrijsbruin iets geel
- 11 bruin lichtbruin gevlekt

spoor 116.007

- 12 donkergrijs spoelbanden
- 11 bruin
- 10 grijs geel gebrokt

13.7 SPORENCLUSTERS

SPORENCLUSTER 428 / werkput 100, 106 (fig. 13.28)

Ten zuiden van en tussen de structuren 400, 402, 403, 404, 405 en 436 in werkput 100 resteert een aantal sporen dat niet bij een gebouw lijkt te horen. Deze paalkuilen worden samen structuur 428 genoemd. Op grond van de kleur van de vulling kunnen de sporen in de Volle Middeleeuwen gedateerd worden. In het westen is een aantal grotere sporen aanwezig, terwijl de oostkant voornamelijk bestaat uit iets kleinere sporen. Het vermoeden bestaat dat deze paalkuilen samen nog één of zelfs meerdere structuren vormen, maar deze zijn niet te herkennen. De diepte van de sporen varieert van 14 tot 54 cm, met uitzondering van de sporen 122 en 128, die respectievelijk 72 en 68 cm diep zijn. De vol-middeleeuwse datering van de sporen op basis van de kleur en hun ligging op het erf van de gebouwen 411, 412 en 413, wordt bevestigd door het aangetroffen vondstmateriaal. Het betreft acht blauwgrijze scherven (Elmpt en Elmpt2) en zes Pingsdorf fragmenten (alle Zuid-Limburgs). Van de eerste categorie zijn drie randscherven afkomstig van evenzoveel exemplaren van een bg-kog-2 (1150-1225 na Chr.) Deze datering komt overeen met die van de andere structuren op het erf. Naast de scherven is ook een groot brok tefriet van ruim 500 g aangetroffen.

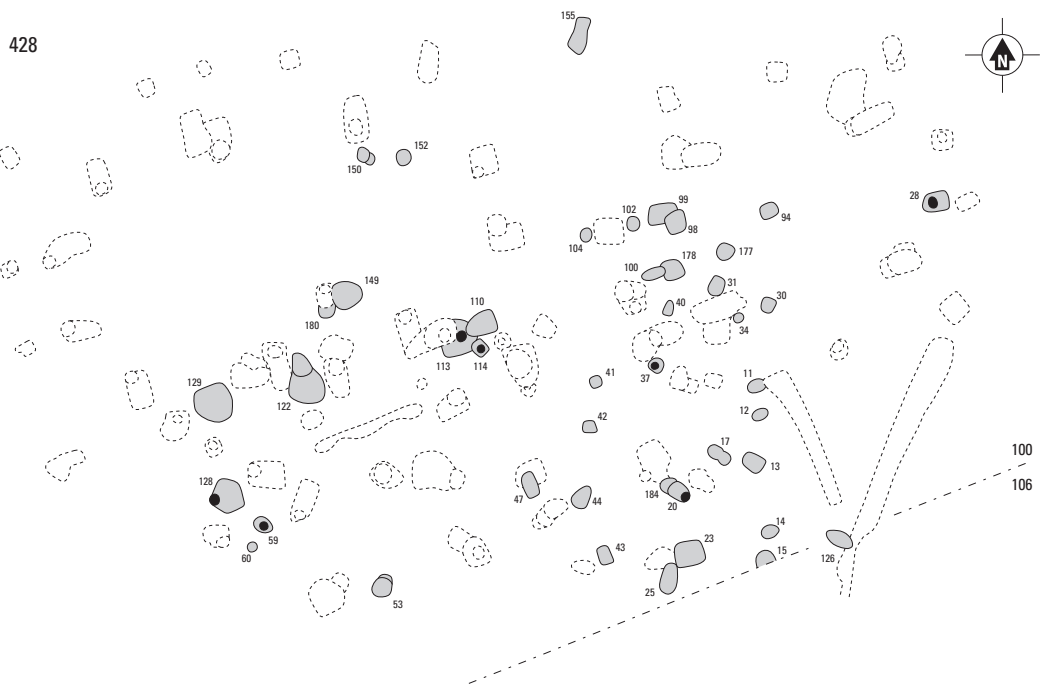

Fig. 13.28. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak van sporencluster 428. Schaal 1:200.

SPORENCLUSTER 432 / werkput 110, 113 (fig. 13.29)

In het zuidelijke deel van werkput 110 en het noordelijke van werkput 113 is een aantal paalkuilen opgegraven dat niet aan een structuur toegewezen kan worden. In het vlak, dat niet dieper lag dan normaal, zijn geen verstoringen gezien en er lijken dan ook geen sporen te ontbreken. De kleur en structuur van de vulling wijzen op een datering in de Volle Middeleeuwen. Opvallend is de ligging in een depressie, mogelijk heeft dit iets te maken met de functie van de paalkuilen. De diepste paalkuil is 84 cm, de minst diepe is slechts 8 cm. Voor zeven sporen geldt dat ze zijn uitgegraven, waarbij in de sporen 110.112 en 113.037 nog een restant van de kern zichtbaar is. In drie paalkuilen is een kern aanwezig.

Het aardewerk, dat uit één Pingsdorf (Zuid-Limburgs) en vijf blauwgrijze scherven (Elmpt en Elmpt3) bestaat, bevestigt het beeld dat de sporen in de Volle Middeleeuwen zijn gegraven. Alleen de randscherf 432-1 (fig. 13.29) is te determineren als een pi-kog-1, die voorkomt van 1125-1175 na Chr. Omdat echter niet vaststaat of alle sporen binnen het cluster daadwerkelijk gelijktijdig zijn, zegt dit niets over een nadere datering van het cluster als geheel.

SPORENCLUSTER 442 / werkput 105, 116 (fig. 13.30)

In de zuidoosthoek van werkput 105 en het noordelijke puntje van werkput 116 bevindt zich sporencluster 442. Dit cluster bestaat uit een aantal paalkuilen en kuilen ten oosten van gebouw 409 en grenst aan de oostelijke grens van de opgraving. Binnen het cluster liggen ook de structuren 425, 433 en 434. Dit zijn respectievelijk een diepe (paal)kuil van 118 cm en twee paalkuilen waarin zeer veel vondstmateriaal is aangetroffen. De mogelijkheid bestaat dat deze structuren samen met de sporen 105.077, 105, 118 en 116.010 en 11 het westelijke deel van een gebouw vormen. De kleinere sporen 105.77, 78, 105 en 116.011 zouden dan zelfs wandstijlen kunnen zijn. Echter, door de ligging tegen de rand van de opgraving is de relatie van de sporen onderling niet met zekerheid vast te stellen. Er is daarom besloten de sporen als een cluster te behandelen. Dit bestaat uit dertien sporen, waarvan de diepte tussen de 4 en 82 cm ligt. In vijf sporen is een uitgraafkuil aanwezig en alleen in 105.101 is een kern waargenomen.

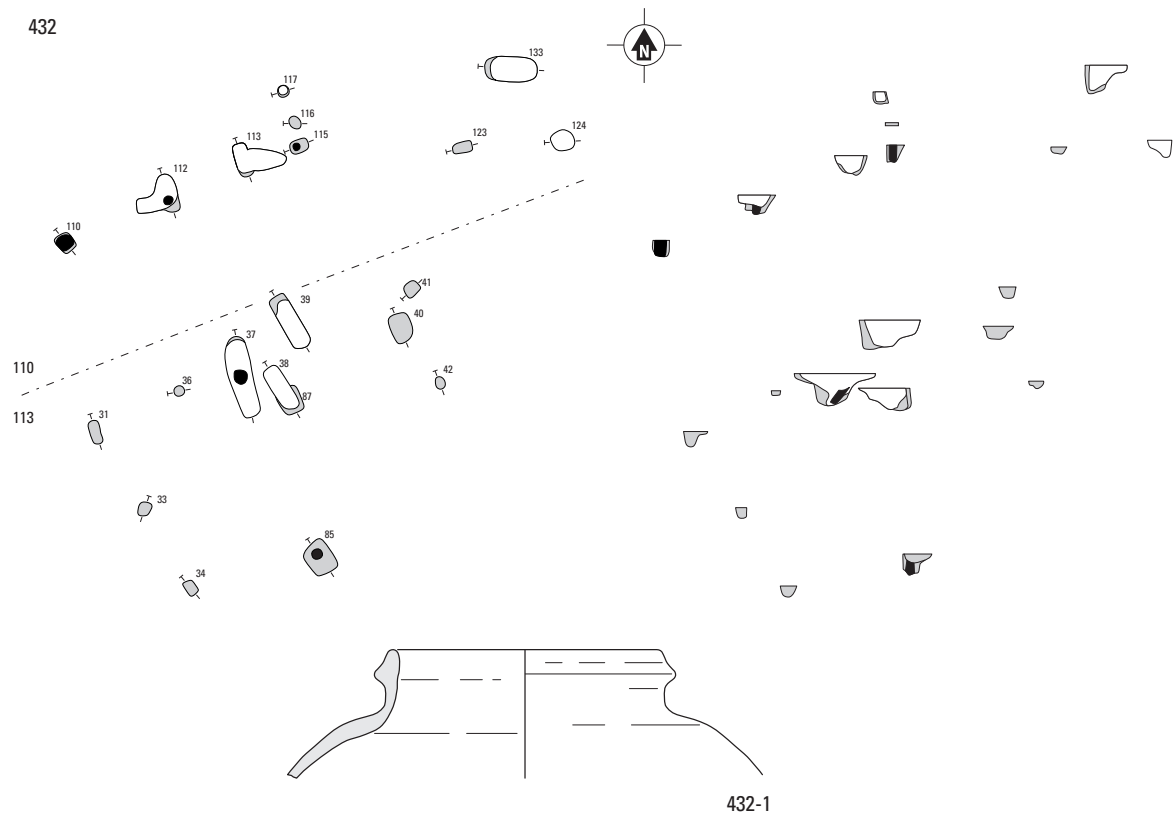

Fig. 13.29. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van sporencluster 432. Vlak en profiel schaal 1:200, aardewerk 1:3.

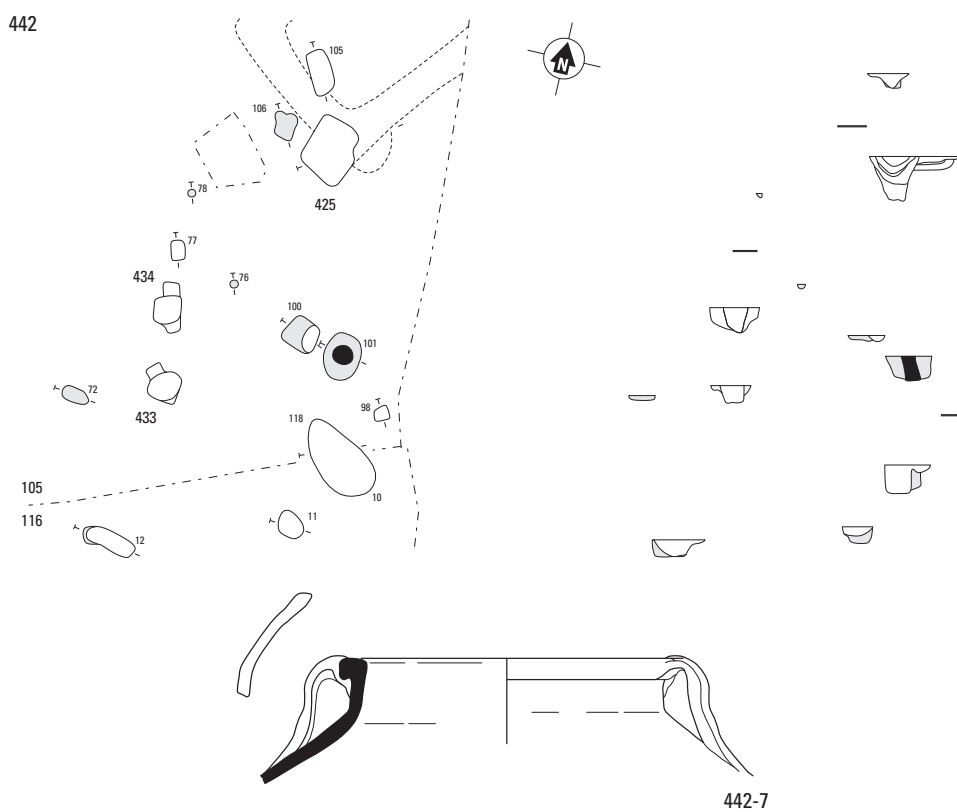

Fig. 13.30. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van sporencluster 442. Vlak en profiel schaal 1:200, aardewerk 1:3.

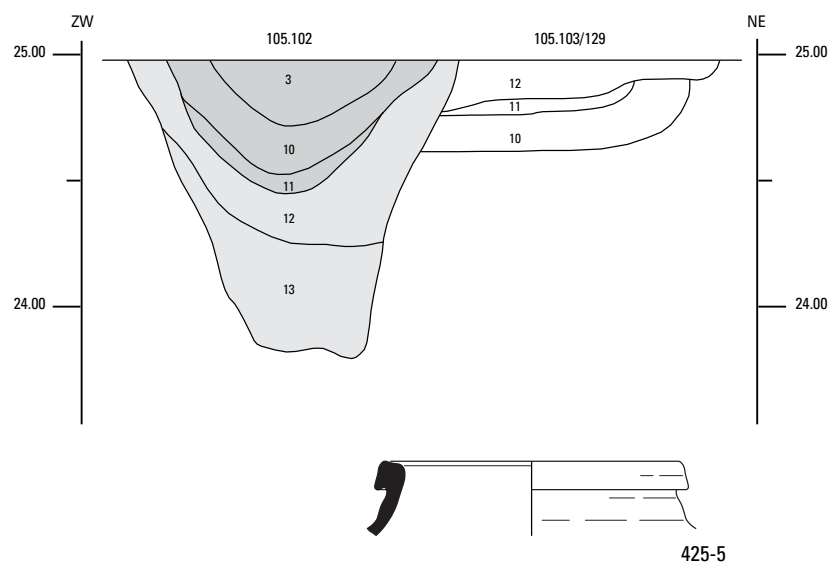

Fig. 13.31. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel en aardewerk van kuil 425. Profiel schaal 1:30, aardewerk 1:3.

Op basis van de kleur van de sporen en daarbij de plaats binnen het erf van gebouw 409 staat een datering in de Volle Middeleeuwen wel vast. Het voorkomen van een pi-pot-4 (item 442-7, fig. 13.30) uit de periode 1050–1125 na Chr. en een Wit Maaslandse scherf (vanaf 1050 na Chr.) wijzen mogelijk zelfs in de richting van een datering in het begin van dit tijdvak. Dit komt overeen met een mogelijk vroege datering van gebouw 409, al kan het materiaal ook afkomstig zijn van een ander vroeg erf, dat buiten de grenzen van de opgraving valt.

13.8 KUILEN

KUIL 425 / spoor 105.102 (fig. 13.31)

Door de relatief geringe omvang in het vlak is pas tijdens het couperen gebleken dat we hier te maken hebben met een diepe kuil. In het veld is de mogelijkheid geopperd dat het een kleine waterput betreft en daarom heeft het spoor een eigen structuurnummer gekregen. Er zijn echter geen restanten van een bekisting of vlechtwerk aangetroffen. Het is ook mogelijk dat de kuil samen met de structuren 433, 434 en 442 het westelijke uiteinde vormt van een gebouwplattegrond. Vanwege de positie tegen de oostelijke grens van de opgraving is dit echter niet zeker. De kuil is ingegraven in de hoek van de Romeinse randstructuur 305. In het vlak tekende het spoor zich af als een rechthoek met afgeronde hoeken van 1.3 bij 1.5 m. Het bovenste deel van de vulling bestaat uit een nazak. Deze nazak en de onderste vullingslagen van de kuil worden van elkaar gescheiden door een laag verbrande leem (11). De totale diepte van het spoor is 118 cm. Er is relatief veel aardewerk (42 scherven) in de kuil aangetroffen, waarvan het merendeel afkomstig is uit laag 10. Hierin is onder andere een scherf van een pi-pot-4 gevonden (item 425-5, fig. 13.31), uit het begin van de Volle Middeleeuwen (1050–1125 na Chr.). Ook zijn twee blauwgrijze fragmenten van het Paffrath baksel (1000–1175 na Chr.) bovenin de kuil aangetroffen. Dieper in de kuil, in laag 13 is echter een scherf van bg-kog-2 verzameld, (item 425-6), die pas voorkomt vanaf 1150 na Chr. Ook is een scherf van een blauwgrijze voorraadpot uit laag 13 afkomstig. In totaal zijn 10 Pingsdorf scherven (Zuid-Limburgs) en 31 blauwgrijze fragmenten aangetroffen. Het vroege materiaal bovenin de kuil lijkt nederzettingsafval te betreffen, dat bij het dichtraken of -gooien in de kuil terecht is gekomen. Omdat er in de kuil ook een laag verbrande

leem en houtskool aanwezig is, rijst het vermoeden dat het dichtgooien is gebeurd op het moment dat ook gebouw 409 is afgebroken. In elk geval moet dit, op basis van de aanwezigheid van de bg-kog-2 onderin de kuil, na 1150 na Chr. gebeurd zijn.

- 3 donkergrijs egaal
- 10 donkergrijs met brokken houtskool
- 11 verbrande leem
- 12 grijs geel gevlekt
- 13 donkergrijs egaal

KUIL 433 en 434 / spoor 105.074, 75 (fig. 13.32)

De twee kuilen liggen naast elkaar, direct ten oosten van structuur 409. Mogelijk betreft het twee paalkuilen die bij dit gebouw horen, of samen met de structuren 425 en 442 een apart gebouw vormen. Door de positie van de sporen tegen de oostelijke grens van de opgraving, kon dit echter niet worden gecontroleerd. Beide sporen hebben het uiterlijk van een paalkuil die is uitgegraven of uitgetrokken. Opvallend is de grote hoeveelheid aardewerk alsmede natuursteen en verbrande klei die in de uitgraaf/wrik kuilen van de sporen is aangetroffen. In kuil 433 gaat het om in totaal 5.732 g, waarvan 652 g uit natuursteen en verbrande klei bestaat. Kuil 434 bevatte in totaal 17.875 g vondstmateriaal, waarvan 472 g uit natuursteen bestond. Voor beide sporen geldt dat Pingsdorf (Zuid Limburgs) en blauwgrijs (Elmpt) aardewerk in de vondstconcentratie overheerst.

433 (spoor 105.074)

In het vlak is de kuil ovaal van vorm, met zowel aan de zuidwest als aan de noordoost kant een uitstulping. Dit zijn de restanten van de insteek die na het uitgraven van de paal zichtbaar zijn gebleven. De kuil meet 114 bij 94 cm en heeft een diepte van 44 cm. In de vulling van de uitgraafkuil zijn naast verbrande leem en een brok natuursteen de resten gevonden van in elk geval acht verschillende potten. In totaal zijn dit 261 fragmenten die in 12 items zijn verdeeld. Van de 41 scherven blauwgrijs (Elmpt) zijn 17 fragmenten (item 433-9, fig. 13.33) van dezelfde voorraadpot en mogelijk geldt dit ook voor de andere 27 scherven. Zelfs fragmenten uit kuil 434 (item 434-6, fig. 13.33) lijken bij de pot te horen, al passen de delen niet aan elkaar. Het betreft een bg-pot-4a uit de periode 1150-1225 na Chr. Verder zijn 186 scherven Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aanwezig, waarvan twee items (433-3 en -4, fig. 13.32) tot dezelfde pi-pot-4 behoren. Dergelijke potten komen voor van 1050-1125 na Chr. Tot slot zijn 34 scherven Wit Maaslands aardewerk aangetroffen, waarvan zes met spatglazuur. Van 26 fragmenten bestaat het vermoeden dat ze één exemplaar vormen en bij de rand van wm-pot-2 item 433-2 horen (1125-1200 na Chr.). De dateringen van de verschillende potten lopen uiteen van de tweede helft van de 11de eeuw tot de eerste helft van de 13de eeuw en hieruit blijkt al dat het materiaal langere tijd heeft rondgezworven voordat het in de kuil terecht is gekomen. Vanwege de grote hoeveelheid lijkt dit echter wel intentioneel te zijn gebeurd. Op basis van de jongst voorkomende begindatering moet dit na 1150 na Chr. zijn gebeurd.

- 1 donkergrijs geel gevlekt
- 5 geel donkergrijs gevlekt met veel aardewerk

434 (spoor 105.075)

Deze kuil is afgerond vierkant van vorm met aan de west- en oostzijde een zelfde uitstulping als bij kuil 433. Ook hier betreft het de oorspronkelijke kuil die later is doorgraven voor het uittrekken van de paal. Het spoor meet 132 bij 75 cm en is 66 cm diep. In dit spoor is in de uitgraafkuil eveneens een grote hoeveelheid aardewerk aangetroffen; 413 fragmenten. Het merendeel hiervan (387) is blauwgrijs, waarvan 349 fragmenten Elmpt2. Van het gewone Elmpt baksel (item 434-6) zijn 38 scherven en deze

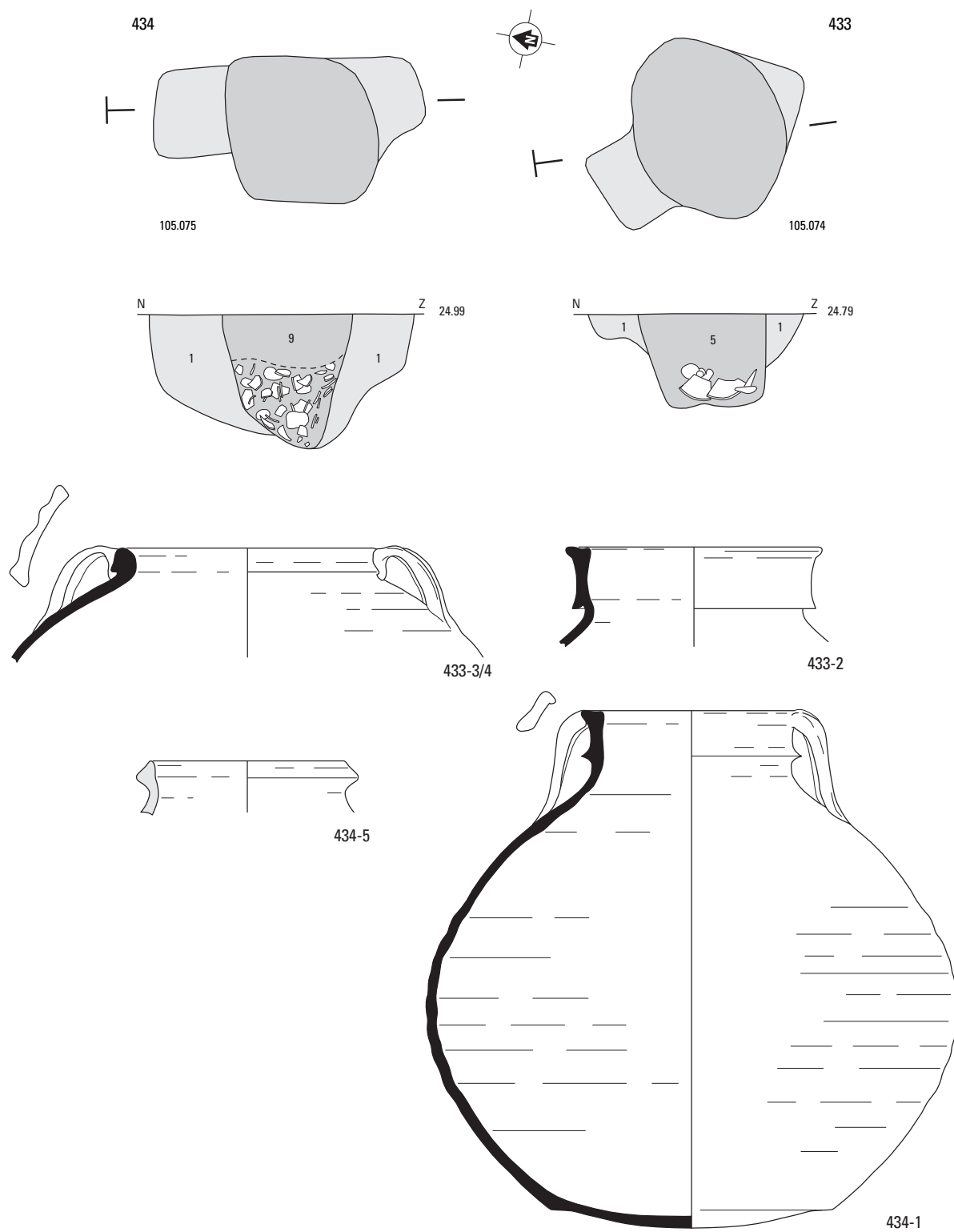

Fig. 13.32. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak, profiel en aardewerk van kuil 433 en 434. Vlak en profiel schaal 1:30, aardewerk 1:3.

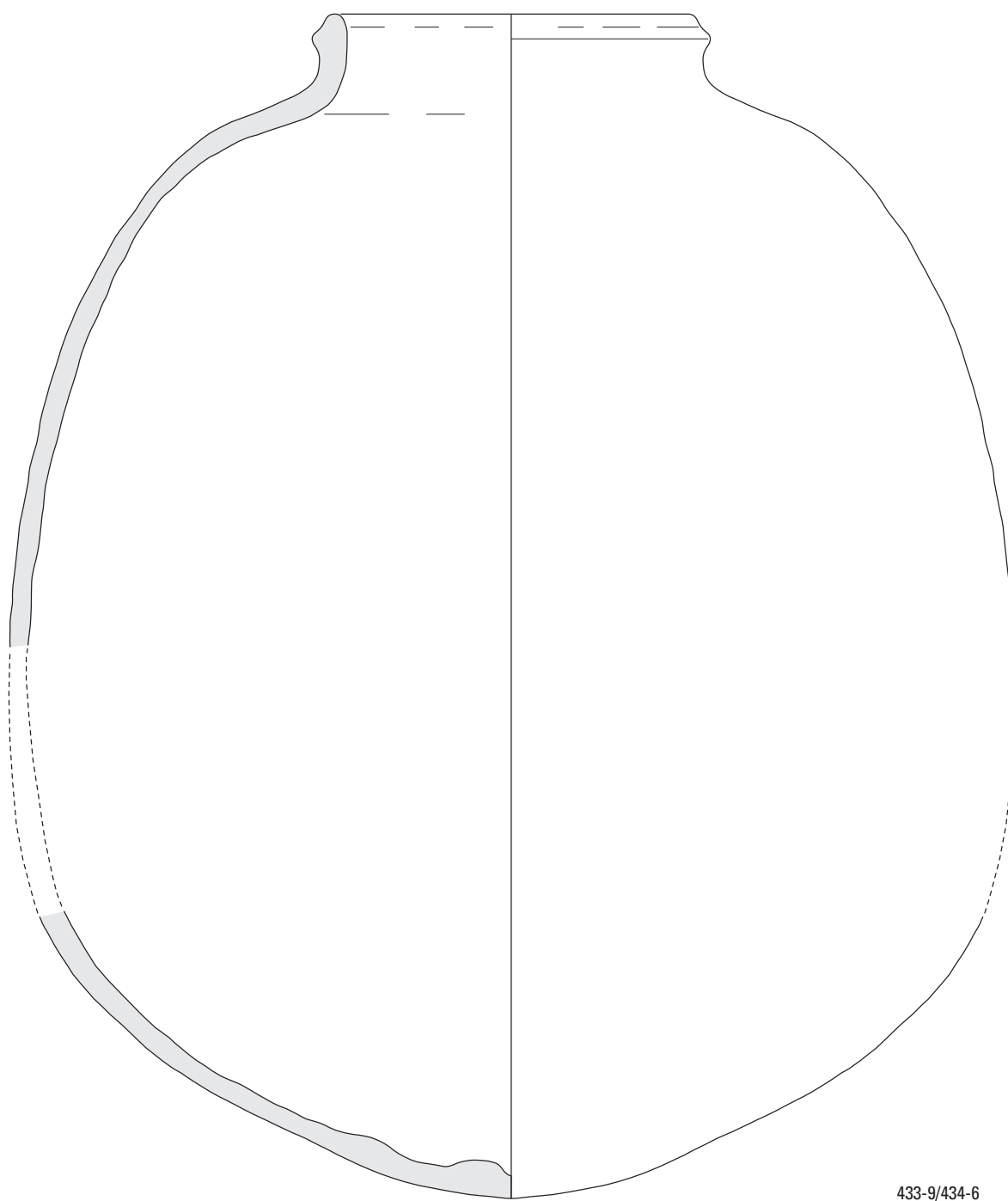

Fig. 13.33. Someren-Ter Hofstadlaan. Aardewerk van kuil 433 en 434. Schaal 1:3.

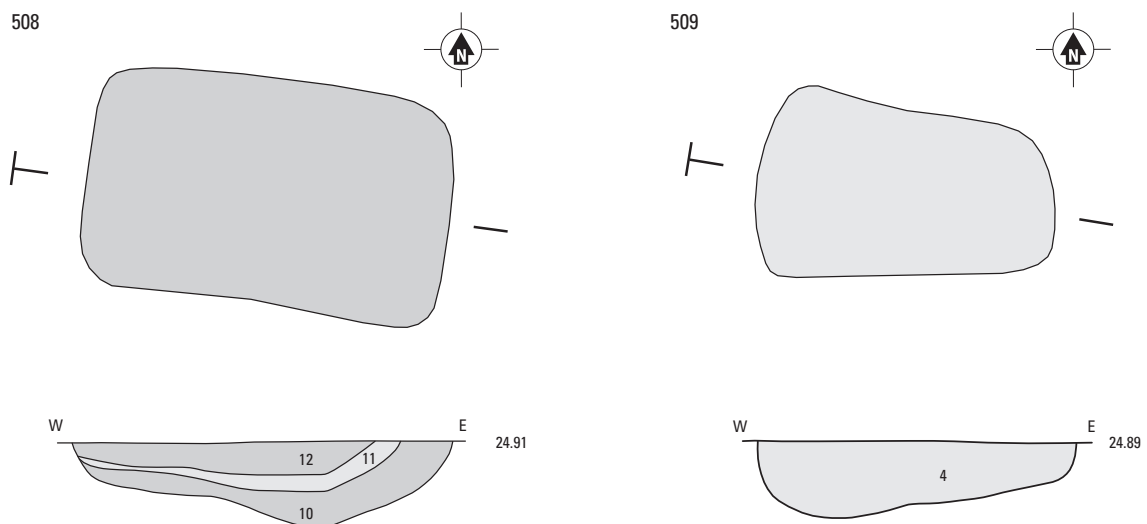

Fig. 13.34. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak en profiel van kuil 508 en 509. Schaal 1:30.

horen mogelijk bij de bg-pot-4a uit kuil 433 (item 433-9). Omdat de randen niet aan elkaar passen is dit echter niet zeker. De voorraadpot dateert van de tweede helft van de 12de eeuw tot het eerste kwart van de 13de eeuw. Verder zijn zes bodemscherven van een voorraadpot aanwezig en nog eens 342 fragmenten van eenzelfde vorm, maar mogelijk zijn de laatste van een ander exemplaar (het baksel wijkt af en lijkt meer op Elmpt2). Er zijn zeven fragmenten Pingsdorf aardewerk (alle Zuid-Limburgs) verzameld, waarvan één afkomstig van een beker en één van een pi-kog-1 (item 434-5, fig. 13.32), uit de periode 1125-1175 na Chr. Tot slot is Wit Maaslands aardewerk aanwezig, dat allemaal tot dezelfde wm-pot-2 (item 434-1, fig. 13.32) behoort en dateert in de laatste drie kwarten van de 12de eeuw. De datering van het aardewerk loopt uiteen van 1125 tot 1225 na Chr. en op basis van de jongste begindatering kan, net als voor kuil 433, gezegd worden dat het spoor moet zijn dichtgegooid na 1150 na Chr.

- 1 grijsgeel gevlekt
- 9 geel donkergrijs gevlekt met veel aardewerk.

KUIL 508 / spoor 110.105 (fig. 13.34)

De kuil is west-oost georiënteerd en ligt vrij in het vlak van werkput 110, direct ten zuidwesten van kuil 509. In eerste instantie is de kuil als mestkuil geïnterpreteerd en heeft structuurnummer 508 gekregen. Bij nader inzien is op basis van het ontbreken van de voor mestkuilen karakteristieke donkere en zeer humeuze laag toch besloten dat het een gewone kuil betreft. Het is waarschijnlijk dat het spoor, hoewel vondstmateriaal ontbreekt, op basis van de kleur in de Volle Middeleeuwen dateert. Het spoor meet 144 bij 88 cm en is 36 cm diep. De kuil is opgevuld met drie lagen en heeft schuin aflopende wanden.

- 12 bruingrijs
- 11 geelbruin
- 10 grijs lichtgrijs gevlekt

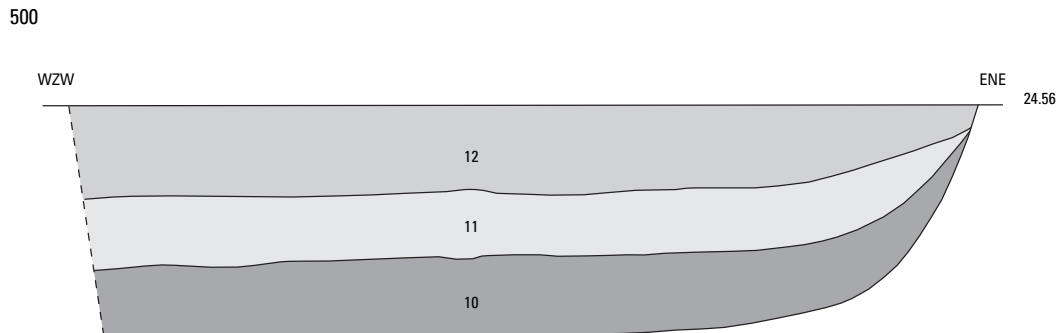

Fig. 13.35. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van mestkuil 500. Schaal 1:30.

KUIL 509 / spoor 110.106 (fig. 13.34)

Deze kuil is west-oost georiënteerd en ligt direct ten noordoosten van structuur 508. Ook voor dit spoor geldt dat het, net als kuil 508, in eerste instantie tot de mestkuilen is gerekend en daarom structuurnummer 509 heeft gekregen. Echter, omdat de kuil slechts één vullaag heeft (van bruingrijs gevlekt zand), is bij nader inzien besloten dat het een gewone kuil betreft. De kuil meet 120 bij 63 cm en is aan de westkant iets breder dan aan de oostkant. Het spoor is 30 cm diep. Net als bij kuil 508 is er geen vondstmateriaal aangetroffen, maar op basis van de kleur van de vulling wordt het spoor in de Volle Middeleeuwen gedateerd.

13.9 MESTKUILEN

MESTKUIL 500 / spoor 100.068 (fig. 13.35)

Deze structuur ligt in het noordwesten van werkput 100. Het spoor is rechthoekig van vorm en zuidwest noordoost georiënteerd. Het westelijke deel van de kuil ligt buiten de opgraving, waardoor de werkelijke omvang niet bekend is. Het opgegraven deel is 3.9 m lang en heeft een breedte van 3.2 m; de diepte bedraagt 90 cm. De zuidkant van deze mestkuil is met de kraan verdiept. Hierbij werd onderin een donkere humeuze laag aangetroffen. Zowel in deze laag, als in laag 11 erboven zijn delen van plaggen zichtbaar. Het bovenste deel van de kuil is opgevuld met vuil grijs/geel zand. Bij de aanleg is één scherp blauwgrijs aardewerk verzameld.

- 12 vuil grijs/geel
- 11 geelbruin met plaggen
- 10 donkerbruin humeus

MESTKUIL 501, 502, 504 en 505 / spoor 107.151-155 (fig. 13.36)

Dit cluster van mestkuilen ligt in een soort u-vorm op de grens van de werkputten 103 en 107 en de kuilen zijn gelijktijdig, handmatig, onderzocht. De structuren 501 en 504 zijn vanwege hun grote lengte slechts deels gecoupeerd. Opvallend is dat de kuilen zich binnen een kleine ronde depressie bevinden, die zich in het vlak van de werkput manifesteerde als een B-horizont.

501 (spoor 107.151)

Deze kuil is noordwest-zuidoost georiënteerd en afgerond rechthoekig van vorm. De lengte van het spoor bedraagt 235 cm, terwijl de breedte varieert van 56 tot 84 cm. De kuil heeft een diepte van 36 cm en is opgebouwd uit vier lagen. De bij mestkuilen vaak voorkomende rechte wanden zijn bij dit exemplaar minder strak gegraven. Aan de ondergrens van laag 10 zijn spitsporen zichtbaar.

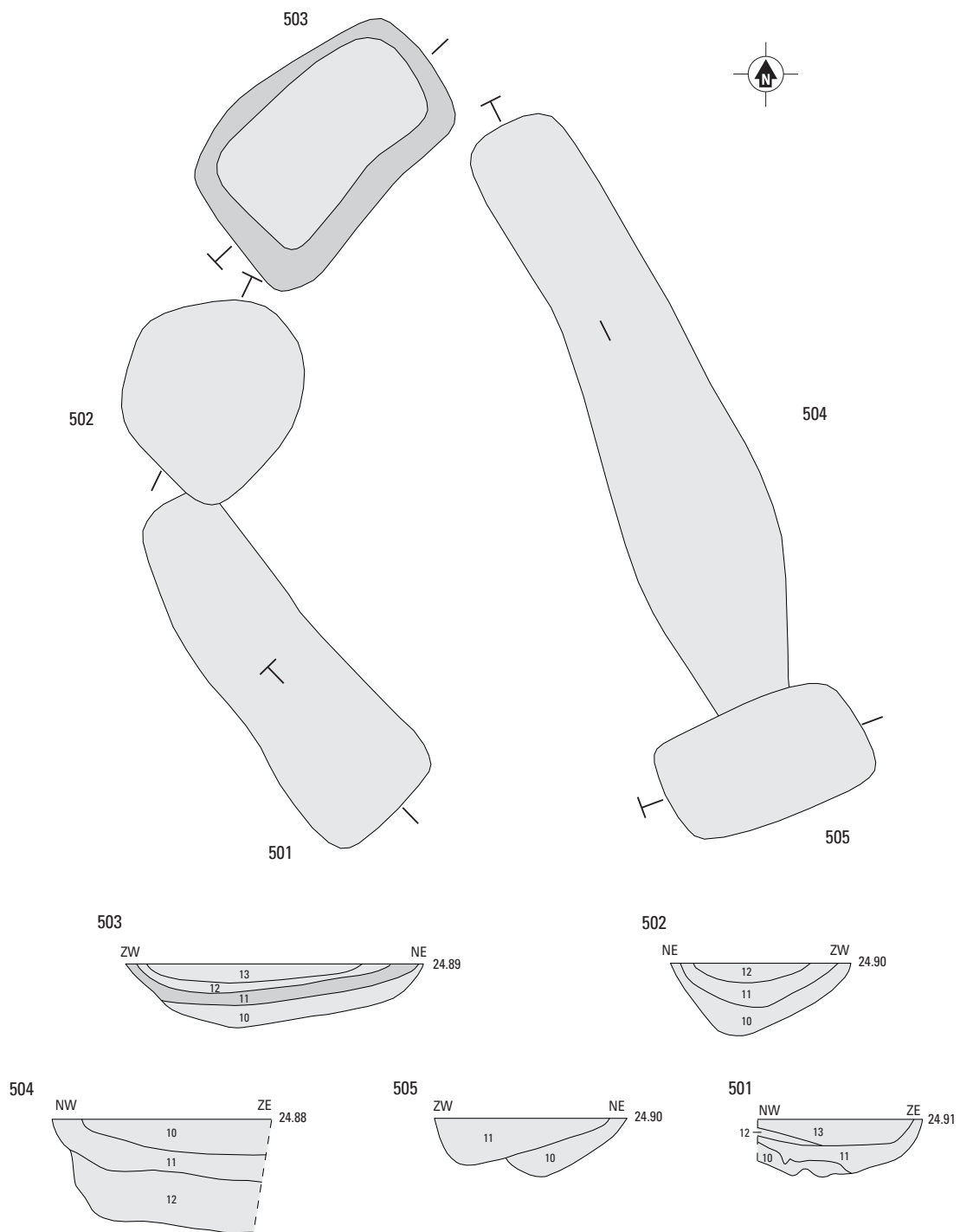

Fig. 13.36. Someren-Ter Hofstadlaan. Vlak en profiel van mestkuil 501, 502, 504 en 505. Schaal 1:40.

- 13 grijs bruin homogeen
- 12 grijs
- 11 donkergrijs zwart gevlekt humeus
- 10 lichtgrijs geel gevlekt

502 (spoor 107.152)

Deze kuil is onregelmatig rond van vorm en heeft een grootste diameter van 124 cm. De diepte bedraagt 44 cm. Ook hier lopen de wanden van de kuil schuin en onregelmatig naar beneden. Bij de aanleg is een stuk tefriet verzameld.

- 12 bruingrijs
- 11 grijs wit geel gevlekt
- 10 zwart grijs

503 (spoor 107.153)

De derde mestkuil van het cluster is zuidwest-noordoost georiënteerd en is afgerond rechthoekig van vorm. De lengte bedraagt 160 cm en de breedte 104 cm. Het spoor heeft een diepte van 40 cm en is opgebouwd uit vier lagen. De wanden tonen wederom een vrij schuin verloop.

- 13 donkergrijs
- 12 grijsgeel
- 11 zwartgrijs
- 10 grijs geel wit gevlekt

504 (spoor 107.154)

Dit is de langste van de mestkuilen in het cluster, met een lengte van 3.8 m. De breedte varieert van 64 tot 92 cm en de diepte bedraagt 70 cm. Het spoor is noordwest-zuidoost georiënteerd en aan de zuidkant wordt het spoor oversneden door structuur 505. Ook deze kuil is opgebouwd uit (drie) karakteristieke lagen en daarnaast zijn nu de wanden van het spoor wel vrij recht naar beneden gegraven.

- 10 donkerbruin iets geel gevlekt
- 11 donkergrijs zwart iets gelaagd
- 12 donkergrijs egaal

505 (spoor 107.155)

De laatste kuil van het cluster is zuidwest-noordoost georiënteerd en is afgerond rechthoekig van vorm. Het spoor oversnijdt het zuidelijke uiteinde van structuur 504. De kuil meet 126 bij 74 cm en is 36 cm diep. Wat betreft vulling en opbouw van de lagen wijkt het spoor af van de andere kuilen in het cluster. Dit spoor is opgebouwd uit twee lagen, waarbij de bovenste laag (11) verder naar het westen uitsteekt dan de onderkant van de kuil (laag 10). Het lijkt hier derhalve eerder om een gewone kuil, dan om een mestkuil te gaan.

- 11 bruingrijs
- 10 donkergrijs bruin gevlekt

MESTKUIL 506 / spoor 109.008 (fig. 13.37; plaat 15B)

Deze structuur ligt centraal in werkput 109 ten westen van gebouw 410. De oriëntatie van de kuil is zuidwest-noordoost. De kuil is rechthoekig met afgeronde hoeken en meet 4.5 bij 0.6 m; de maximale diepte is 80 cm. Uit de vulling van de kuil zijn twee pollenmonsters genomen (P1 en P2). Bovenin het spoor, in laag 12, is één scherp blauwgrijs aardewerk aangetroffen.

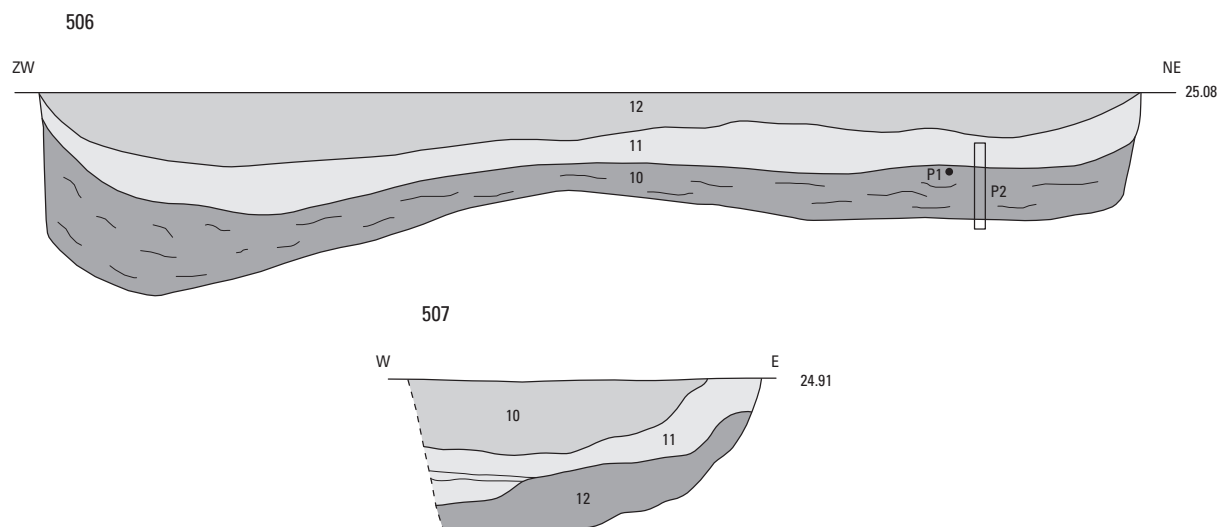

Fig. 13.37. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van mestkuil 506 en 507. Schaal 1:30.

- 12 bruینگrijs
- 11 gebrokt wit/geel zand
- 10 donkergrijsbruin humeus met plaggen

MESTKUIL 507 / spoor 110.085 (fig. 13.37)

De mestkuil is west-oost georiënteerd en oversnijdt het Romeinse bijgebouw 312. De kuil is afgerond rechthoekig van vorm, waarbij het oostelijke uiteinde minder breed is dan de rest van het spoor. De lengte van de kuil bedraagt 5.8 m, terwijl de breedte aan de westkant 116 cm is en aan de oostkant slechts 88 cm. De mestkuil is 60 cm diep en is opgebouwd uit drie lagen. Uit de bovenste laag zijn tien scherven middeleeuws aardewerk afkomstig. Het betreft negen fragmenten blauwgrijs aardewerk, waarvan acht van het Elmpt baksel en één in Elmpt2. Ook is een fragment Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aanwezig.

- 10 donkergrijs egaal, met iets houtskool
- 11 grijs geel gevlekt met een donkergrijs bandje in het midden
- 12 donker grijs zwart humeus

MESTKUIL 510 / spoor 111.007 (fig. 13.38; plaat 15D; 16A)

De mestkuil is noordwest-zuidoost georiënteerd en wordt aan de oostkant oversneden door twee greppels (structuur 608 en 609). De kuil meet 6.2 bij 3.9 m en is afgerond rechthoekig van vorm. Het spoor is machinaal over de hele lengte gecoupeerd en bleek 116 cm diep. In de vulling zijn zes lagen onderscheiden en van laag 13 is een pollenmonster genomen. Er zijn geen vondsten aangetroffen. De wanden van de kuil zijn vrij recht, zoals vaak het geval is bij mestkuilen.

- 3 donkerbruin iets wit gevlekt
- 10 bruin egaal, met bovenin een donkerder laag, mogelijk bodemvorming
- 11 geel bruin grijs bodembrokken
- 12 donkergrijs zwart gelaagd (plaggen), met ook gele brokken
- 13 zwart lichtgrijs gelaagd (plaggen) en humeus
- 14 bruینگrijs gebrokt

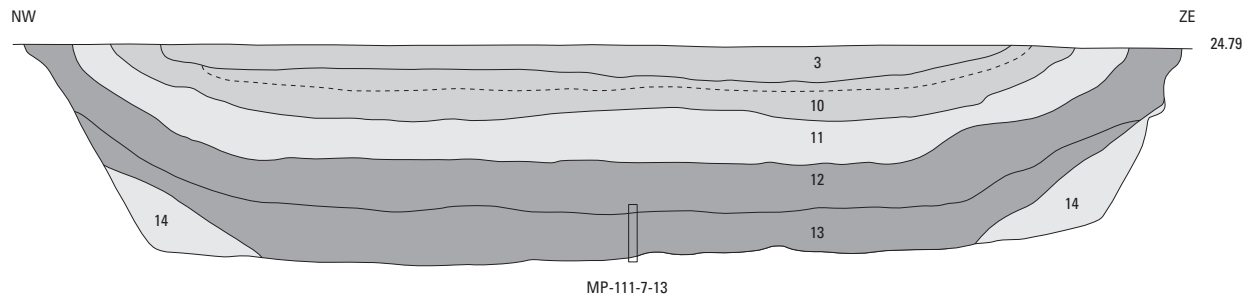

Fig. 13.38. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van mestkuil 510. Schaal 1:40.

MESTKUIL 511 / spoor 113.045 (fig. 13.39)

De mestkuil is noordwest-zuidoost georiënteerd en wordt aan de noordkant oversneden door greppel 622. Daarnaast bevindt het spoor zich direct ten noorden van mestkuil 513 en vlak bij de mestkuilen 512 en 514. Dit cluster kuilen ligt in een depressie, die zich in het vlak van werkput 113 manifesteert als een B-horizont. Het spoor meet 168 bij 84 cm en is afgerond rechthoekig van vorm. De mestkuil is 38 cm diep en heeft een vulling die bestaat uit drie lagen. De wanden zijn schuin aflopend. In de kuil zijn geen vondsten aangetroffen.

- 3 donkergrijs
- 11 donkergrijs met zwarte vlekken
- 10 witbruin gebrokt (bodembrokken)

MESTKUIL 512 / spoor 113.047 (fig. 13.39; plaat 15A)

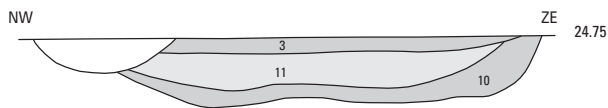
De mestkuil is noordwest-zuidoost georiënteerd en oversnijdt aan de noordoostkant een greppel (spoor 113.048). Direct ten zuiden de kuil bevindt zich mestkuil 514 en iets naar het westen liggen nog twee mestkuilen (511 en 513). In het vlak is het spoor afgerond rechthoekig van vorm, in de coupe zijn de wanden schuin aflopend. Wel is de bodem vrij vlak. Het spoor meet 6.2 bij 2.1 m en is 54 cm diep. De vulling bestaat uit zes lagen, waarbij de onderste lagen wel donkergrijs van kleur zijn, maar niet erg humeus. Van laag 12 zijn twee pollenmonsters genomen. In de kuil is één blauwgrijze scherf aangetroffen.

- 15 donkergrijs en iets geel gebrokt
- 14 donkergrijs geel gebrokt
- 13 donkergrijs wit gebrokt
- 12 donkergrijs homogeen compact
- 11 donkergrijs homogeen compact
- 10 grijs homogeen compact

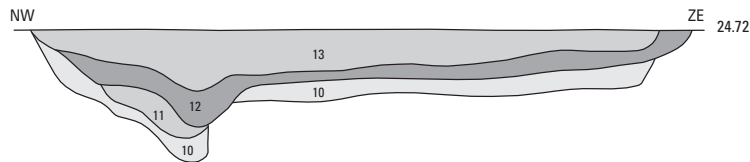
MESTKUIL 513 / spoor 113.049 (fig. 13.39)

De mestkuil is noordwest-zuidoost georiënteerd en ligt vlak bij de mestkuilen 511, 512 en 514. In het vlak is het spoor afgerond rechthoekig tot ovaal van vorm en meet 2.7 bij 1.1 m. In de coupe is de kuil aan de noordkant beduidend dieper dan aan de oostkant; 52 tegen 26 cm. De vulling bestaat uit vier lagen, waarbij de onderste laag een erg verspit en verrommeld uiterlijk heeft. Uit de bovenste laag is een scherf zeer verweerde Romeinse *terra sigillata* verzameld.

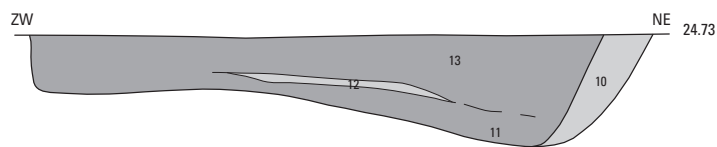
511

513

514

512

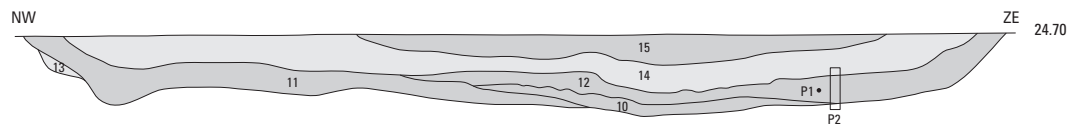

Fig. 13.39. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van mestkuil 511, 512, 513 en 514. Schaal 1:30, mestkuil 512 schaal 1:50.

- 13 grijsbruin gevlekt
- 12 bruin grijs humeus
- 11 grijsbruin
- 10 geelwit donkergrijs gebrokt (spitsporen)

MESTKUIL 514 / spoor 113.056 (fig. 13.39)

Ook deze mestkuil bevindt zich in het cluster van de kuilen 511, 512 en 513 en is zuidwest-noordoost georiënteerd. Het spoor is onregelmatig ovaal van vorm, met aan de noordkant een uitstulping. Dit is in eerste instantie als een apart spoor gezien, maar bleek toch bij de kuil te horen. De mestkuil meet 3.2 bij 1.3 m en heeft een diepte van 44 cm. De noordelijke helft van het spoor is dieper dan de zuidkant. De vulling bestaat uit vier lagen, waarbij de karakteristieke zwarte humeuze laag ontbreekt. Laag 12 bevindt zich niet over de hele lengte van de kuil tussen de lagen 11 en 13. Het lijkt alsof deze laag is ontstaan doordat bij het dichtgooien van de kuil even gebruik is gemaakt van anders gekleurd zand.

- 13 donkergrijs humeus.
- 12 donkergrijs geel gebrokt
- 11 donkergrijs humeus
- 10 donkergrijs geel gebrokt

Alle structuren die in dit hoofdstuk worden beschreven zijn greppels, met uitzondering van weg 605.

GREPPEL 600 - 604 (fig. 14.1)

In de westelijke helft van het onderzochte terrein bevindt zich een vijftal vrijwel evenwijdig verlopende greppelstructuren. De oriëntatie van deze greppels ligt tussen de 54 en 59°; dit komt vrijwel overeen met de oriëntatie van (perceels)greppels zoals die te zien zijn op de kadasterkaart van 1832. Reeds in het veld was op basis van de kleur van de sporen in het vlak en de coupe duidelijk dat de greppels pas na de Middeleeuwen gegraven zijn. Van de structuren 600, 601 en 603 is slechts nog de onderkant aanwezig, in de vorm van een spitsporenbaan. De andere twee greppels zijn dieper en mogelijk breder geweest en daarvan is dan ook meer bewaard gebleven.

600 / spoor 103.031, 32, 54, 56, 57, 108.006

Deze structuur bestaat uit zes evenwijdig verlopende, ondiepe, smalle greppeltjes (ca. 20 cm), die over een lengte van 41 m zichtbaar zijn in het vlak. Alle sporen zijn gecoupeerd en de diepte varieert van 2 tot 12 cm. De vulling bestaat uit grijsbruin zand. Spoor 108.005 is niet tot de structuur gerekend, omdat deze afwijkt in zowel vorm als kleur en ook duidelijk spoor 108.006 oversnijdt. Waarschijnlijk is dit spoor dus van een latere datum. Uit de greppel zijn geen vondsten afkomstig.

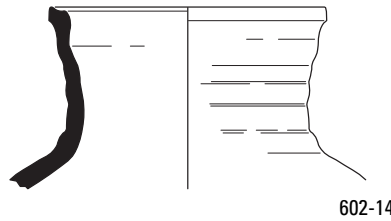
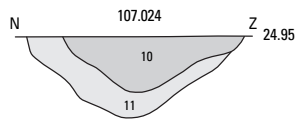
601 / spoor 103.93, 104.013, 126, 107.122, 108.003

Structuur 601 begint in werkput 103 en loopt met drie kleine onderbrekingen door tot de grens van de opgraving in werkput 108. De totale lengte bedraagt 98 m en de breedte varieert van 75 cm tot 125 cm. De maximale diepte is 10 cm. In het vlak manifesteert de structuur zich als een spitsporenbaan en de kleur van de vulling is grijsgeel gevlekt. In werkput 107 wordt spoor 122 oversneden door het noordwest-zuidoost georiënteerde deel van structuur 602. Deze sporen hebben geen vondsten opgeleverd.

602 / spoor 107.024, 111.002, 3, 15, 46, 112.096

Als enige van de vijf greppelstructuren buigt deze greppel na 80.95 m af naar het noordwesten en heeft dan over een lengte van 24.5 m een oriëntatie van 149°. Hier loopt het spoor aan de noordkant uit werkput 107. In werkput 111 bevindt zich parallel aan spoor 3 over een lengte van 10 m een greppelrestant, spoor 15. Het spoor is 40 cm breed, maar slechts 5 cm diep. Op basis van de oriëntatie en de ligging vlakbij spoor 111.003 wordt ook dit spoor tot structuur 602 gerekend. In werkput 112 oversnijdt de greppel de waterputten 440 en 441 en vertoont hier in het vlak duidelijke uitstulpingen. Iets verder naar het oosten worden in werkput 107 de Romeinse gebouwen 300 en 307 en de hierboven beschreven greppel 601 oversneden. De breedte van de greppel varieert van 50 cm tot twee m en de diepte loopt uiteen van 22 tot 50 cm. De structuur is op vier verschillende plaatsen gecoupeerd en dit heeft ook vier verschillend opgebouwde vullingen opgeleverd. Wel is duidelijk geworden dat de onderste laag (10) steeds het lichtst van kleur is en ook hier en daar spoelbanden bevat. Bovenin de greppel is de vulling duidelijk donkerder van kleur (zie ook fig. 13.22, structuur 440). Uit de vulling van de greppel is zowel slak en tefriet als aardewerk afkomstig. Dit laatste bestaat uit 23 Romeinse fragmenten uit 8 items, waaronder delen van een kruik, een gladwandig *dolium* en een standamfoor van het type Haalebos 8052. Daarnaast zijn 31 scherven vol-middeleeuws materiaal aanwezig, waarvan 15 scherven blauwgrijs (Elmpt en Elmpt2), 12 fragmenten Pingsdorf (Zuid-Limburgs en één scherf proto-steengoed) en 3 fragmenten Wit Maaslands. Onder het blauwgrijs is onder andere een bg-kan-3 (item 602-14, fig. 14.1) en een bg-kog-2 (item 602-17) aanwezig. De eerstgenoemde dateert van

602

602-14

604

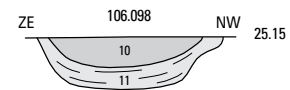

Fig. 14.1. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel en aardewerk van greppel 602, profiel van greppel 604. Profiel schaal 1:30, aardewerk 1:3.

1200-1250 na Chr. en de tweede van 1150-1225 na Chr. Tot slot is er nog sprake van een scherv die als mogelijk grijs aardewerk is gedetermineerd. Het voorkomen van zowel Romeins als middeleeuws materiaal in de greppel wordt verklaard door het feit dat er een of meerdere erven uit beide perioden worden doorsneden. Het materiaal geeft dan ook uitsluitend een datering *post quem*.

- 10 witgrijs met spoelbanden
- 11 vuilgrijs/donkerbruin
- 12 vuilgrijs met wit
- 13 vuilgrijs

603 / spoor 100.169, 111.019, 112.002, 57, 113.024

Deze structuur bestaat uit drie segmenten, die op basis van hun oriëntatie en ligging in het vlak zeker deel hebben uitgemaakt van dezelfde greppel. De totale lengte bedraagt 103 m en de diepte is maximaal 7 cm. De sporen hebben een maximale breedte van 1.3 m en zijn donkerbruin van kleur. We hebben hier derhalve te maken met de onderkant van een greppel waarvan slechts nog een spitsporenbaan resteert. De greppel heeft dan ook niets aan vondsten opgeleverd.

604 / spoor 106.098, 109.012, 114.003 (fig. 14.1)

Deze greppel is de meest zuidelijke van de 5 structuren en is vanaf de westkant van werkput 114 in het vlak aanwezig over een lengte van 62 m. De diepte van de greppel varieert van 10 tot 38 cm en de breedte ligt over de hele lengte van de greppel rond de 85 cm. In de vulling zijn twee lagen onderscheiden, waaruit geen vondstmateriaal afkomstig is.

- 10 donkerbruinigrijs met hier en daar witte brokken
- 11 grijs met spoelbanden

WEG 605 / spoor 109.030, 35-38, 114.006, 7, 8, 9, 11, 15, 16, 115.007, 9, 10, 12

De weg 605 bevindt zich helemaal in het zuiden van het opgravingsterrein en is aangetroffen in de werkputten 109, 114 en 115. De oriëntatie van de weg komt met 57° overeen met die van de eerder beschreven greppels 600 - 604. Het is daarom waarschijnlijk dat de weg en de (perceels)greppels uit dezelfde periode stammen en deel uitmaken van dezelfde landschapsinrichting. De weg is bekeken in het oostprofiel van werkput 115 en, zoals ook al in het vlak zichtbaar is, bestaat deze uit twee evenwijdig lopende greppels, met daartussen een zone met karrensporen. De twee greppels manifesteren zich in het vlak als spitsporenbanen en ook tussen de karrensporen is de ongeroerde bodem zichtbaar. In het profiel is echter duidelijk dat zowel de greppels als het pakket met karrensporen enkel tientallen centimeters diep zijn. De hoogte van de karrensporen ten opzichte van de bovenkant van de greppels suggereert dat de weg hoger heeft gelopen dan nu nog in het profiel zichtbaar is. De bovenkant

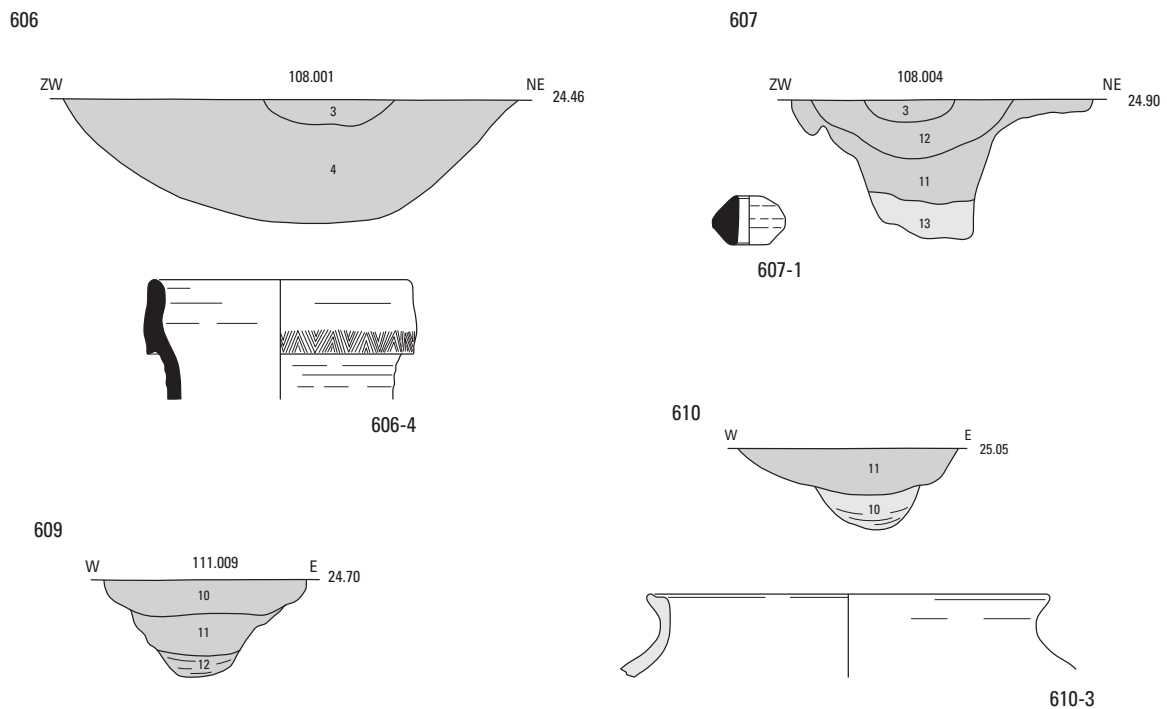

Fig. 14.2. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van greppel 606, 607, 609 en 610. Aardewerk van greppel 606, 607 en 610. Profiel schaal 1:30, aardewerk 1:3.

van de weg is echter in het plaggendek opgenomen bij het ompsitten hiervan. Uit de sporen van de weg is slak, baksteen en aardewerk verzameld. De laatste categorie bestaat uit één fragment blauwgrijs aardewerk en drie scherven steengoed, waarvan één fragment afkomstig is van een kan.

GREPPEL 606 / spoor 108.001, 111.001 (fig. 14.2)

Greppel 606 bevindt zich in de noordwesthoek van de opgraving en wordt zowel aan de noord- als aan de zuidkant afgesneden door de werkputgrenzen. In werkput 108 heeft de greppel over een lengte van 26.5 m een oriëntatie van 146° , waarna het spoor in werkput 111 in westelijke richting afbuigt. Hier is het spoor nog over een lengte van 7.75 m zichtbaar, voordat de grens van de opgraving wordt bereikt. De greppel heeft hier een oriëntatie van 46° . In werkput 111 oversnijdt de greppel structuur 602. Echter, op basis van de oriëntatie zou greppel 606 deel kunnen uitmaken van hetzelfde perceelstelsel als de greppels 600 tot en met 604. Het spoor is in beide werkputten gecoupeerd en de vulling, die homogeen grijsbruin van kleur is, wijst erop dat de greppel in de Late Middeleeuwen of later gedateerd kan worden. De breedte varieert van 1.5 m tot 2.2 m en het spoor is 54 cm diep. In het profiel van de werkput is waargenomen dat de bovenkant van de greppel zich halverwege in het esdek bevindt. Uit de vulling van de sporen is bijna vier kilo baksteen afkomstig, alsmede een fragment daklei, een fragment van een vloertegel, slak en aardewerk. Het aardewerk is voornamelijk laat- of post-middeleeuws: een fragment van faience bord, drie scherven roodbakkend aardewerk en twee scherven steengoed. Onder de laatste categorie is een S2-kan-23 uit het begin van de 14de eeuw (item 606-4, fig. 14.2). Er is echter ook één scherv Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aangetroffen.

3 lichtbruingrijs

4 bruindonkergrijs homogeen

GREPPEL 607 / spoor 103.132, 108.004, 111.005 (fig. 14.2)

Greppel 607 loopt van de westelijke werkputgrens van werkput 108 over een lengte van 35 m in zuidoostelijke richting (120°). In werkput 111 wordt de greppel oversneden door greppel 602. Dit is tevens het einde van de structuur. Op basis van de oriëntatie, de kleur van het spoor en de oversnijding met greppel 603 is structuur 607 in het veld als laat middeleeuws of later gedateerd. Echter, omdat waterkuil 439 duidelijk over de greppel gaat en de oversnijdingen tussen de greppels onderling niet goed onderzocht zijn, wordt nu aan deze interpretatie getwijfeld. De breedte van de greppel varieert van 45 cm tot 1.5 m en de diepte van 19 tot 56 cm. De greppel is zowel in werkput 108 als in werkput 111 gecoupeerd en hieruit blijkt dat de vulling van het spoor niet overal hetzelfde is. In werkput 108 bestaat deze uit 4 lagen, terwijl in werkput 111 slechts twee lagen kunnen worden onderscheiden. Wel is onderin steeds sprake van een laag met spoelbanden (zowel laag 10 als 13). Uit de lagen 11 en 12 zijn drie items aardewerk verzameld. Het betreft drie fragmenten Pingsdorf en een compleet Wit Maaslands spinklosje; wm-spi-1 (item 607-1, fig. 14.2). Deze komen voor van 1100-1200 na Chr. De aanwezigheid van dit materiaal in de greppel versterkt het vermoeden dat deze al in de Volle Middeleeuwen in gebruik geweest kan zijn, maar bevestigt dit uiteraard allerminst.

spoor 108.004

- 3 bruin
- 12 donkergrijsbruin
- 11 donkergrijs wit, hier en daar spoelbanden
- 13 wit donkergrijs spoelbanden

spoor 111.005

- 11 wit (E-horizont) spoelbanden
- 10 brokjes B-horizont spoelbanden

GREPPEL 608 / spoor 100.171, 111.008

Greppel 608 bevindt zich in de werkputten 100 en 111 en ontstaat in het noorden vanuit een splitsing of oversnijding met greppel 609. Over een lengte van 3.9 m heeft het spoor een oriëntatie van 55°. Vervolgens buigt de greppel af naar het zuiden en volgt over een lengte van 28 m een oriëntatie van 167°. In de bocht oversnijdt structuur 608 mestkuil 510 en verder naar het zuiden wordt de greppel zelf oversneden door waterkuil 439. Greppel 608 is in beide werkputten gecoupeerd en heeft een maximale diepte van 13 cm. De breedte varieert van 25 cm tot 1.8 m. In de vulling is steeds één laag herkend, maar deze verschilt wel erg van kleur. Dit omdat de greppel in werkput 111 door een depressie loopt en is opgevuld met materiaal uit de E-horizont. In werkput 110 heeft de greppel een donkerbruine vulling. Op basis van de oriëntatie, de kleur van het spoor en de oversnijding met greppel 603 is structuur 608 in het veld als laat middeleeuws of later gedateerd. Echter, omdat de waterkuil 439 duidelijk over de greppel gaat en de oversnijdingen tussen de greppels onderling niet goed onderzocht zijn, wordt nu aan deze interpretatie getwijfeld. Er is in het spoor geen vondstmateriaal aangetroffen.

GREPPEL 609 / spoor 100.172, 111.006, 9 (fig. 14.2)

Greppel 609 ontstaat aan de noordkant uit een splitsing of oversnijding met greppel 602 en heeft een lengte van 24.8 m. De oriëntatie van 167° komt overeen met het zuidelijke deel van structuur 608. Of deze twee greppels elkaar oversnijden of dat er sprake is van een splitsing, is niet met zekerheid vastgesteld. In het vlak van werkput 100 is gezien dat de greppel structuur 603 oversnijdt, maar ook dit is in de coupe niet duidelijk geworden. De greppel is in beide werkputten gecoupeerd en de diepte varieert van 28 tot 38 cm. Er zijn uit het spoor geen vondsten afkomstig.

- 10 donkergrijs bruin met bodembrokken (B-horizont)
- 11 donkerbruin lichtbruin omgewoeld
- 12 donkerbruin lichtgrijs spoelbanden

GREPPEL 610 / spoor 101.005, 8, 9, 107.061, 109.002, 9, 13, 14, 112.001 (fig. 14.2)

Deze greppel begint in werkput 107 en komt onder structuur 602 vandaan. Vervolgens loopt de greppel door drie werkputten over een lengte van 86.4 m in zuidelijke richting, met een oriëntatie van 155°. De breedte van het spoor varieert van 45 tot 110 cm. De greppel oversnijdt het Romeinse bijgebouw 316 en wordt zelf in werkput 109 oversneden door mestkuil 506. Iets ten zuiden hiervan heeft de greppel een uitstulping in de vorm van kuil 109.009. Omdat in de coupe geen oversnijding zichtbaar was, is deze kuil tot structuur 610 gerekend. Ook de oversnijding met structuur 604, nog iets verder naar het zuiden, leek in het vlak vrij duidelijk, maar kon in de coupe niet worden vastgesteld. In het zuiden zijn de sporen 109.013 en 14 eveneens tot de structuur gerekend. Deze hebben een lengte van respectievelijk 11.5 en 15.2 m en de dieptes bedragen 14 en 4 cm. Deze greppels kunnen deel geweest zijn van een andere fase van structuur 610. Mogelijk behoren de greppels 610 en 600 tot en met 604 tot hetzelfde greppelstelsel, al komt op de kadasterkaart van 1832 geen greppel met een dergelijke oriëntatie voor. Opvallend is dat in het vlak van werkput 101 twee fasen in de structuur zijn onderscheiden. Spoor 101.005 wordt hier oversneden door spoor 101.009. Op basis van de vorm van laatstgenoemde greppel in het vlak, is dit duidelijk het uiteinde van de greppel. De oversnijding tussen deze twee sporen is niet onderzocht. Greppel 610 is in elke werkput gecoupeerd, waarbij de diepte varieert van 16 tot 40 cm. In de vulling zijn steeds twee lagen onderscheiden. Naast één fragment laat-middeleeuws rood aardewerk is eveneens één scherp proto-steengoed verzameld. Het overige aardewerk betreft blauwgrijs materiaal, waaronder 2 scherven van twee voorraadpotten in het Elmpt2 baksel en vier scherven van twee kogelpotten van het type bg-kog-2 (item 610-2 en -3, fig. 14.2). Deze potten dateren in de periode 1200-1250 na Chr. Ook zijn drie scherven Pingsdorf (zuid-Limburgs) en één fragment Wit Maaslands aangetroffen. Net als bij de andere greppel 602 betreft het waarschijnlijk verspit materiaal van de vol middeleeuwse nederzetting waar de structuur over heen loopt.

- 10 donkergrijs
- 11 grijsbruin lichtgrijs spoelbanden

GREPPEL 611 / spoor 102.003, 104.098, 109.039, 40, 113.018, 115.001 (fig. 14.3)

Het noordelijke uiteinde van deze greppel bevindt zich in werkput 104. Hier vandaan loopt de greppel over een lengte van 96.4 m in zuidelijke richting, met een oriëntatie van 165°. In werkput 109 oversnijdt weg 605 de greppel terwijl in het noorden de structuren 319, 603 en 613 worden oversneden. Ongeveer halverwege de greppel, in werkput 102, splitst het spoor zich in tweeën. De splitsing is gecoupeerd en in de coupe is duidelijk te zien dat structuur 612 oversneden wordt. Mogelijk is dit een eerdere fase van greppel 611, of hebben de greppels samen deel uit gemaakt van een weg die zich met de tijd iets heeft verplaatst. Ook structuur 616 kan op basis van de oriëntatie iets met deze weg te maken hebben gehad. Structuur 611 is in alle werkputten gecoupeerd en de diepte varieert van 45 tot 66 cm. In de vulling zijn minimaal twee en maximaal vijf lagen onderscheiden, waarbij de onderste laag (10) steeds spoelbanden laat zien. In werkput 109 bestaat het spoor uit twee fasen (spoor 109.039 en 40), waarbij de oudste fase dieper was en bovenin is vergraven door de tweede fase. De breedte van de greppel varieert van 95 tot 120 cm. In de greppel is één klein fragmentje vuursteen aangetroffen, alsmede een paar brokjes tefriet. Het aardewerk bestaat uit zes blauwgrijze scherven (alle Elmpt2), waarvan vijf deel uitmaken van een bg-kog-2 (115-1225 na Chr.). Tot slot is nog een

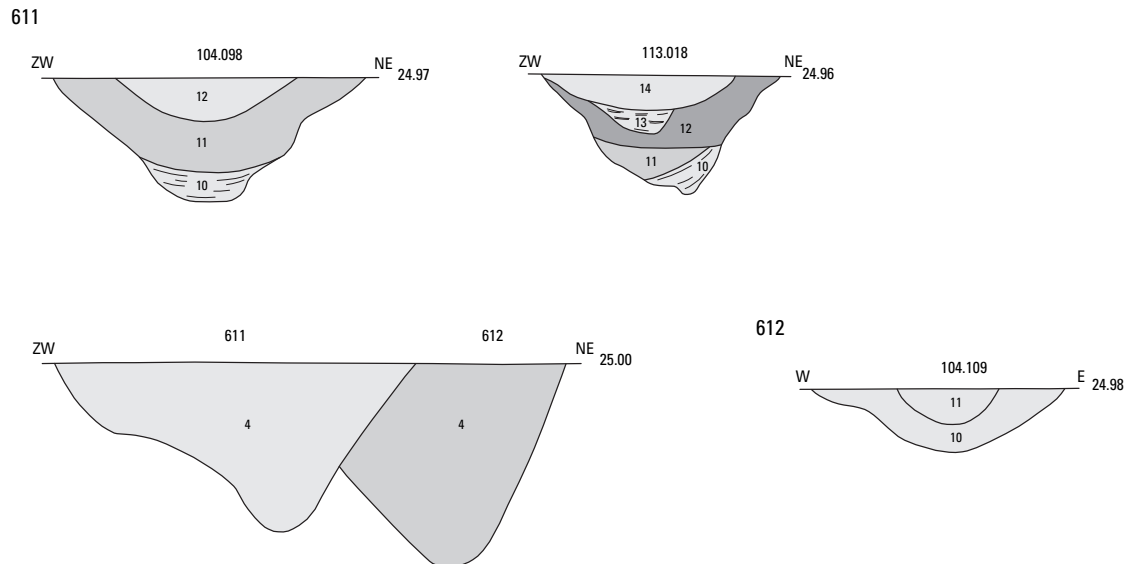

Fig. 14.3. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van greppel 611 en 612. Schaal 1:30.

fragment Pingsdorf aardewerk (Zuid-Limburgs) aangetroffen.

spoor 102.003, 104.098, 109.039, 40, 115.001

3/12 grijsbruingeel gevlekt

11 grijs donkergrijs gevlekt

10 lichtgrijs donkergrijs spoelbanden

spoor 113.018

14 grijsbruingeel gevlekt

13 pluggen met spoelbanden

12 donkergrijs humeus

11 donkergrijs donkerbruin

10 lichtgrijs donkergrijs spoelbanden

GREPPEL 612 / spoor 102.004, 104.109, 113.023 (fig. 14.3)

Deze greppel, waarvan het noordelijke uiteinde zich in werkput 104 bevindt, is ook tijdens het proefsleuvenonderzoek aangetroffen en gecoupeerd. Vanuit werkput 104 loopt de greppel over een lengte van 56 m in zuidelijke richting, met een oriëntatie van 169°. Hier voegt de greppel zich bij structuur 611, waarbij de laatste oversnijdt. Mogelijk hebben de structuren samen deel uitgemaakt van een weg die zich met de tijd iets heeft verplaatst. Ook structuur 616 kan op basis van de oriëntatie iets met deze weg te maken hebben gehad.

De greppel is in alle werkputten gecoupeerd en de diepte varieert van 16 tot 80 cm. De breedte van het spoor ligt tussen de 50 en 90 cm. Er zijn geen vondsten aangetroffen.

spoor 104.109

11 grijsbruin geelgevekt

10 grijs gevlekt spoelbanden

spoor 102.004, 113.023

4 donkergrijs bruin gevlekt

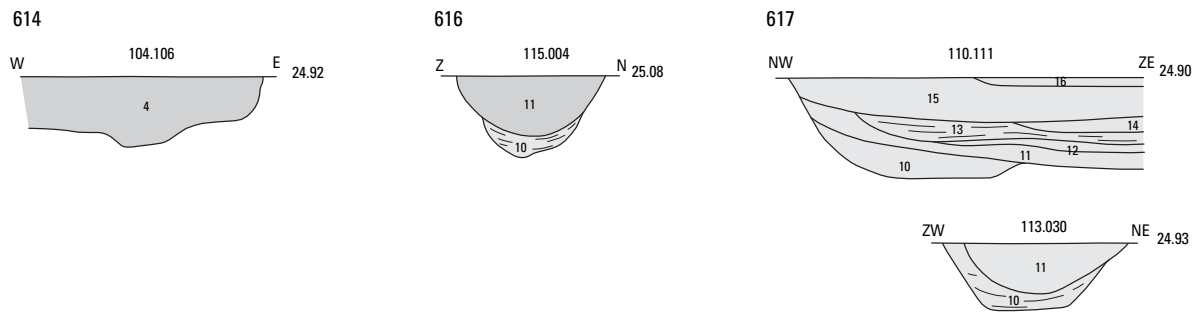

Fig. 14.4. Someren-Ter Hofstadlaan. Profiel van greppel 614, 616 en 617. Schaal 1:30.

GREPPEL 613 / spoor 113.020

Greppel 613 bevindt zich in werkput 113 en vormt een verbinding tussen de structuren 611 en 612, waarbij 613 wordt oversneden. De greppel heeft een lengte van 4.5 m en de oriëntatie is 74° . Het spoor is gecoupeerd en bleek slechts 12 cm diep. In het vlak lijkt structuur 603 te worden oversneden, maar omdat beide sporen ondiep zijn, is dit niet helemaal zeker. Een blauwgrijze scherf is de enige vondst uit deze structuur.

GREPPEL 614 / spoor 104.101, 113.002 (fig. 14.4)

De greppels 104.101 en 113.002 zijn op basis van hun oriëntatie, respectievelijk 120° en 115° , tot dezelfde structuur gerekend. Deze wijkt af van de andere greppels in de omgeving, al zou spoor 104.101 een afsplitsing van structuur 612 kunnen zijn. De functie van de sporen is onduidelijk. Beide greppels zijn gecoupeerd en de diepte van spoor 104.101 bedraagt 10 cm, die van 113.002 slechts 2 cm. De eerstgenoemde greppel heeft een lengte van 6 m en de breedte is 45 cm. Greppel 113.002 is 4.6 m lang en gemiddeld 35 cm breed. Er zijn geen vondsten in deze sporen aanwezig.

GREPPEL 615 / spoor 104.106

Greppel 615 bevindt zich tussen de noordelijke uiteinden van de greppels 611 en 612 en is met 75° haaks op deze structuren georiënteerd. Of de greppels ook daadwerkelijk iets met elkaar te maken hebben, is niet zeker. De lengte van het spoor bedraagt 3.7 m en de diepte is 28 cm. De breedte varieert van 40 tot 70 cm en de vulling is grijsbruingeel gevlekt. Uit de coupe blijkt dat het spoor aan de oostkant echt ophoudt en niet door een geringe diepte uit het vlak loopt. Hoe het westelijke uiteinde van de greppel er uit ziet is niet duidelijk, doordat hier een meeteiland is blijven staan. In de vulling van de greppel is een stukje slak en een fragment Pingsdorf aardewerk aangetroffen.

GREPPEL 616 / spoor 102.031, 110.111, 113.030, 115.005 (fig. 14.4)

Greppel 616 begint in werkput 110 en loopt van daaruit over een lengte van 91.5 m in zuidelijke richting met een oriëntatie van 169° . Hier loopt de greppel uit de opgraving. De richting is vrijwel gelijk aan die van structuur 611 en het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de greppels een gezamenlijke functie hebben gehad. Mogelijk hebben ze, samen met structuur 612, deel uit gemaakt van een weg, die in het zuiden kruist met weg 605. De greppel is in alle werkputten gecoupeerd en de diepte varieert van 26 tot 40 cm, waarbij de opbouw van de vulling verschilt van één tot zeven lagen. Voor de breedte geldt dat die ligt tussen 20 en 135 cm. De fragmenten aardewerk die uit de greppel afkomstig zijn, zijn met uitzondering van één Romeinse scherf, alle vol-middeleeuws. Hiervan zijn twee scherven blauwgrijs en zeven zijn uitgevoerd in het Pingsdorf baksel.

spoor 102.031

- 10 donkergrijs
- 11 geelgrijs gelaagd

spoor 110.111

- 16 geel bruینگrijs
- 15 bruینگrijs
- 14 bruینگrijs met verbrande klei
- 13 grijsbruin spoelbandjes
- 12 witgrijs
- 11 bruینگrijs
- 10 geelgrijs fijn

spoor 113.030

- 11 donkergrijs bruingeel
- 10 bruینگrijs met houtskool

spoor 115.005

- 4 donkergrijs spoelbanden

GREPPEL 617 / spoor 115.004 (fig. 14.4)

Greppel 617 ligt tussen de greppels 611 en 616 en is met een oriëntatie van 74° vrijwel haaks hierop gegraven. Aan de westkant komt het spoor onder greppel 611 vandaan en loopt vervolgens over een lengte van 11.6 m in oostelijke richting. De oversnijding met greppel 611 is niet onderzocht. Aan de oostkant lijkt de greppel in het vlak oversneden te worden door structuur 616. Deze oversnijding is wel met coupes onderzocht, maar hierdoor niet duidelijker geworden. Mogelijk zijn deze greppels gelijktijdig gegraven. De oriëntatie van greppel 617 komt overeen met die van 613 en 615, maar wat de functie van de functie van de sporen is geweest, is niet duidelijk.

De greppel is 75 cm breed en 32 cm diep. Er is geen vondstmateriaal uit het spoor afkomstig.

- 11 donkergrijs
- 10 lichtgrijs spoelbanden

GREPPEL 618 / spoor 102.023

Greppel 618 bevindt zich in het zuidoosten van de opgraving en de noordkant van het spoor begint direct ten zuiden van greppel 619. Het spoor is over een lengte van 10.8 m te volgen voordat het aan de zuidkant uit de werkput loopt. De oriëntatie bedraagt 129°. Het spoor is gecoupeerd en bleek slechts 2 cm diep. De breedte van het spoor varieert van 65 cm tot 70 cm. Ook voor greppel 618 geldt dat de functie niet duidelijk is en dat er geen vondsten zijn gedaan.

GREPPEL 619 / spoor 102.022

Greppel 619 bevindt zich in het zuidoosten van de opgraving en loopt met een oriëntatie van 57° aan de oostkant uit werkput 102. De greppel is aanwezig over een lengte van 27.6 m en de breedte varieert van 45 cm tot 90 cm. De diepte bedraagt 30 cm en in de vulling is slechts één donkergrijze laag onderscheiden. De richting van greppel 619 komt overeen met die van de greppels 600 - 604 en 606, wat duidt op een verband met de percelering van ca. 1832. Vondsten zijn in de structuur niet aangetroffen.

GREPPEL 624 / spoor 103.091, 107.035, 36

Structuur 624 bestaat uit drie losse delen, die zich tussen de greppels 601 en 602 bevinden. Op basis van hun positie en de oriëntatie worden ze gerekend tot hetzelfde percelingsstelsel als de greppels 600 tot en met 604. Mogelijk hebben ze een onderverdeling binnen dit systeem gevormd. Spoor 103.091 is met een richting van 144° haaks georiënteerd op deze greppels. De lengte bedraagt 4.7 m en de diepte is slechts 5 cm. Voor de sporen 107.035 en 36 geldt dat ze waarschijnlijk één spoor hebben gevormd dat, door de geringe diepte van 2 tot 4 cm, gedeeltelijk niet meer in het vlak te zien is. De oriëntatie van dit deel van de structuur is met 56° gelijk aan die van de greppels 600 tot en met 604. De lengte bedraagt 8.7 m. Vondstmateriaal is niet aangetroffen in de sporen.

GREPPEL 625 / spoor 109.034

Greppel 625 bevindt zich in het zuiden van de opgraving, in de zuidoosthoek van werkput 109. Op basis van de kleur en de oriëntatie is het spoor in de Late Middeleeuwen of een jongere periode geplaatst. De richting van 154° komt overeen met die van greppel 610. Het spoor heeft een lengte van 10 m en is slechts 10 cm diep. De breedte is aan de zuidkant 30 cm en naar het noorden loopt het spoor uit tot een breedte van 90 cm. Uit de vulling van het spoor zijn twee scherven van een Wit Maaslandse lensbodem afkomstig.

REFERENTIES

K A A R T E N

- Bodemkaart 51O: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 51 oost Eindhoven*, Wageningen.
- Geologische kaart 51O: Geologische kaart van Nederland 1:50.000. Blad Eindhoven 51 Oost (51O), Haarlem (zie ook Bisschops 1973).
- Someren, sectie A2: Gemeente Someren. Sectie A, genaamd Slieven. Tweede blad. Schaal 1:2500.
- Someren, sectie B1: Gemeente Someren. Sectie B, genaamd Someren. Eerste blad. Schaal 1:2500.
- Someren, sectie B2: Gemeente Someren. Sectie B, genaamd Someren. Tweede blad. Schaal 1:2500.
- Topografische kaart 1:25000, blad 181C: N° 181C. Geldrop (Historische topografische atlas...2008).
- Topografische kaart 1:25000, blad 181D: N° 181D. Asten.
- Topografische kaart 1:25000, blad 191A: N° 191A. Heeze.
- Topografische kaart 1:25000, blad 181C: N° 191B. Someren.

L I T E R A T U U R

- Anderberg, A.-L., 1994: *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species 4. Resedaceae-Umbelliferae*, Stockholm.
- S. Arnoldussen (ed.), *Middeleeuwse bewoning te Bakel-Achter de Molen (Brabant)*, Leiden (Archol-rapport 16).
- Arnoldussen, S., 2003: Bouwmateriaal, in S. Arnoldussen (ed.), 161-166.
- Arnoldussen, S./R. Hulst, 2003: Sporen en structuren uit de Volle Middeleeuwen, in S. Arnoldussen (ed.), 53-107.
- Behre, K.E./D. Kučan, 1986: Die reflektion archäologisch bekannter Siedlungen in Pollendiagrammen verschiedener Entfernung. Beispiele aus der Siedlungskamer Flögeln, Nordwest Deutschland, in K.E. Behre (ed.), *Anthropogenic indicators in pollendiagrams*, Rotterdam, 95-114.
- Bender, H., 1975: *Römischer Reiseverkehr. Cursus publicus und Privatreisen*, Aalen (Kleine Schriften zur Kenntnis der römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschlands 20).
- Bender, H., 2000: Transport und Verkehr, in L. Wamser (ed.), *Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht*, Mainz, 255-263.
- Berendsen, J. (ed.), 1902: *Dioscorides. De Materia Medica*, s.l.
- Berggren, G., 1969: *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species 2. Cyperaceae*, Stockholm.
- Berggren, G., 1981: *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species 3. Salicaceae-Cruciferae*, Stockholm.
- Beug, H.-J., 2004: *Leitfaden der Pollenbestimmung für Mitteleuropa und angrenzende Gebiete*, München.
- Bieleman, J., 1992: *Geschiedenis van de landbouw in Nederland 1500-1950*, Meppel.
- Bisschops, J.H., 1973: *Toelichtingen bij de geologische kaart van Nederland 1:50.000. Blad Eindhoven Oost (51O)*, Haarlem.
- Boer, E. de, 2007: *Draaiboek Someren-Ter Hofstadlaan*, Amsterdam (02-03-2007).
- Boer, E. de/H.A. Hiddink, in voorbereiding: *Opgravingen in Someren-Waterdael III 2. Bewoning uit de Late Bronstijd, IJzertijd, Vroege en Volle Middeleeuwen*, Amsterdam (ZAR).
- Broström, A./S. Sugita/M.-J. Gaillard/P. Pillesjö, 2005: Estimating the spatial scale of pollen dispersal in the cultural landscape of southern Sweden, *The Holocene* 15, 252-262.
- Bruijn, A., 1962/63: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlimburg, *BROB* 12/13, 357-459.
- Bruijn, A., 1966: Een middeleeuwse pottenbakkersoven te Nieuwenhagen, Limburg, *BROB* 15/16, 169-183.

- Cappers, R.T.J./R.M. Bekker/J.E.A. Jans, 2006: *Digitale zadenatlas van Nederland*, Groningen.
- Coenen, J., 2001: *Hertog Jan en de Zummerse mens. Een overzicht van de geschiedenis van Someren en Lierop*, Someren.
- Dewilde, B., 1984: *20 eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt.
- Diepenbeek, A. van, 1999: *Veldgids diersporen, sporen van gewervelde landdieren*, Utrecht.
- Dort, K. van/C. Buter/P. van Wielink, 1998, *Veldgids mossen*, Utrecht.
- Dufour, F.C., 1998: *Grondwater in Nederland. Onzichtbaar water waarop wij lopen*, Delft (Geologie van Nederland 3).
- Enckevort, H. van, 2000: Een rurale nederzetting uit het begin van de derde eeuw te Venray-Hoogrieboek, in H. Stoepker (ed.), *Venray-Hoogrieboek en Venray-Loobeek. Nederzettingen uit de prehistorie, Romeinse tijd en late Middeleeuwen*, Amersfoort (RAM 46), 33-166.
- Erdtman, G., 1960: The Acetolysis Method, *Svensk Botanisk Tidskrift* 54, 561-564.
- Es, W.A. van/W.J.H. Verwers, 1980: *Excavations at Dorestad 1. The harbour: Hoogstraat I*, Amersfoort (Nederlandse Oudheden 9).
- Fægri, K./P.E. Kaland/K. Krzywinski, 1989⁺: *Textbook of Pollen Analysis*, Chichester.
- Gerritsen, F., 2003: *Local identities. Landscape and community in the late prehistoric Meuse-Demer-Scheldt region*, Amsterdam (AAS 9).
- Groenman-van Waateringe, W., 1986: Grazing Possibilities in the Neolithic of the Netherlands based on Palynological Data, in K.-E. Behre (ed.), *Anthropogenic Indicators in Pollen Diagrams*, Rotterdam, 187-202.
- Groot, T. de, 2001: *Brandend zand. Een inheems-Romeinse nederzetting te Brandevoort (gemeente Helmond)*, Amsterdam (doctoraalscriptie VU).
- Haaster, H. van, 2005: De onderkant van de Huzarenwei. Resultaten van het archeobotanisch onderzoek op de Huzarenwei te Goirle, *BLAXiaal* 214, Zaandam.
- Haslinghuis, E.J., 1986: *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der Westerse architectuurgeschiedenis*, Utrecht/Antwerpen.
- Hiddink, H.A. (ed.), 2003: Een grafveld uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd aan de Molenakkerdreef in Weert (provincie Limburg, Nederland), in H.A. Hiddink, *Het grafritueel in de Late IJzertijd en de Romeinse tijd in het Maas-Demer-Schelde-gebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert*, Amsterdam (ZAR 11), 77-404.
- Hiddink, H.A., 2005a: *Archeologisch onderzoek aan de Beekseweg te Lieshout (Gemeente Laarbeek, Noord-Brabant)*, Amsterdam (ZAR 18).
- Hiddink, H.A., 2005b: *Opgravingen op het Rosveld bij Nederweert 1. Landschap en bewoning in de IJzertijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen*, Amsterdam (ZAR 22).
- Hiddink, H.A., 2006: *Opgravingen op het Rosveld bij Nederweert 2. Graven en grafvelden uit de IJzertijd en Romeinse tijd*, Amsterdam (ZAR 28).
- Hiddink, H.A., 2007a: *Bijlage 8. Someren-Ter Hofstadlaan DAO. Plan van Aanpak*, Amsterdam (09-01-2007).
- Hiddink, H.A., 2007b: *Een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in het plangebied Someren-Waterdael III*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Notities 86).
- Hiddink, H.A., 2008a: *Bewoningssporen uit de Vroege IJzertijd en een grafveld uit de Late IJzertijd te Panningen-Stokx, gemeente Helden*, Amsterdam (ZAR 32).
- Hiddink, H.A., 2008b: *Archeologisch onderzoek op de Groot Bottelsche Akker bij Deurne. Bewoning uit de Steentijd, IJzertijd, Romeinse tijd, Vroege en Volle Middeleeuwen op de Groot Bottelsche Akker bij Deurne*, Amsterdam (ZAR 33).
- Hiddink, H.A., 2009: Glaswerk, in H.A. Hiddink, 70.
- Hiddink, H.A., 2009: *Bewoningssporen uit de Volle Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd op de Beekse Akkers bij Beek en Donk, gemeente Laarbeek*, Amsterdam (ZAR 36).

- Hiddink, H.A./J. Renes, 2007: De oude akkercomplexen in de oostelijke helft van Noord-Brabant en het noorden en midden van Limburg, in J. van Doesburg *et al.* (eds), *Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid*, Amersfoort (NAR 34), 129-159.
- Hillman, G.C., 1981: Reconstructing Crop Husbandry Practices from Charred Remains of Crops, in R. Mercer (ed.), *Farming Practice. British Prehistory*, Edinburgh, 123-166.
- Hillman, G., 1984: Interpretation of Archaeological Plant Remains. The Application of Ethnographic Models from Turkey, in W. van Zeist/W.A. Casparie (eds), *Plants and Ancient Man*, Rotterdam, 1-41.
- Historische topografische atlas Noord-Brabant, 2008: *Historische topografische atlas Noord-Brabant ± 1836-1843 1:25000*, Tilburg.
- Huijbers, A., 2007: *Metaforisering in beweging. Boeren en hun gebouwde omgeving in de Völle Middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Amsterdam (dissertatie UvA).
- Huijts, C.S.T.J., 1992: *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe. Reconstructiemodellen van 1300 vóór tot 1300 na Chr.*, Arnhem (dissertatie Groningen).
- Janssen, C.R., 1974: *Verkenningen in de palynologie*, Utrecht.
- KNA 2006: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Versie 3.1*, Gouda.
- Kooi, P.B., 1991/92: Project Peelo. Het onderzoek in de jaren 1977, 1978 en 1979 op de es, *Palaeohistoria* 33/34, 165-285.
- Kooistra, L.I., 2004: De landbouwgeschiedenis van Breda-West in de vroeg-historische tijd, in C.W. Koot/R.H.L.M. Berkvens (eds), *Bredase akkers eeuwenoud. 4000 jaar bewoningsgeschiedenis op de rand van zand en klei*, Breda, (RAM 102 / Erfgoedstudies Breda 1), 382-387.
- Kortlang, F.P., 2006: *Programma van Eisen. Someren-Ter Hofstadlaan, nieuwbouw Huize Witven. Opgraving (Definitief Archeologisch Onderzoek)*, Eindhoven (definitieve versie 16-10-2006).
- Kortlang, F.P./M. Wesdorp, 2003: Someren Ripsvelden, in S. Hakvoort/F.P. Kortlang/M. Wesdorp, *Archeologisch onderzoek op de Hoge Akkers en de Ripsvelden bij Someren. Bewoning uit de IJzertijd en de Romeinse tijd*, Amsterdam (ZAR 15), 5-23.
- Künzl, E., 1993: Schlösser und Fesseln (J25-50), in E. Künzl (ed.), 365-378.
- Künzl, E. (ed.), 1993: *Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz. Plünderungsgut aus dem römischen Gallien 1. Untersuchungen*, Mainz (Monographien Römisch-Germanisches Zentralmuseum 34/1).
- Lindemans, P., 1952: *Geschiedenis van de landbouw in België*, Antwerpen.
- Luijten, H., 1990: Plantenresten uit Geldrop, in J. Bazelmans/F. Theuws (eds), *Tussen zes gehuchten. De laat-Romeinse en middeleeuwse bewoning van Geldrop*, Amsterdam (SPP 5), 58-64.
- Meer, W. van der/M. van der Linden, 2008: *Someren-Ter Hofstadlaan. Archeobotanisch en palynologisch onderzoek aan sporen uit de Romeinse tijd en Middeleeuwen*, Zaandam (BIAXiaal 350).
- Meijlink, B.H.F.M./P. Alders, 2006: *Someren-Ter Hofstadlaan, nieuwbouw Huize Witven. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*, Amersfoort (ADC-rapport 698).
- Moore, P.D./J.A. Webb/M.E. Collinson, 1991: *Pollen Analysis*, Oxford.
- Ostkamp, S./H.A. Hiddink, 2009: Aardewerk, in H.A. Hiddink, 63-69.
- Ostkamp, S./R. Roedema/R. van Wilgen, 2001: *Gebruikt en gebroken. Archeologisch onderzoek naar drie vondstlocaties in het oostelijk stadsdeel*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 10).
- Pals, J.-P., 1987: Reconstruction of Landscape and Plant Husbandry, in W. Groenman-van Waateringe/L.H. van Wijngaarden-Bakker (eds), *Farm Life in a Carolingian Village*, Assen (SPP 1), 52-96.

- Pals, J.-P./M.C. van Dierendonck, 1988: Between Flax and Fabric. Cultivation and Processing of Flax in a Medieval Peat Reclamation Settlement near Midwoud (Prov. Noord Holland), *Journal of Archaeological Science* 15, 237-251.
- Renswoude, J. van, 2002: *De bewoningsgeschiedenis van de Vroege Middeleeuwen te Someren. De resultaten van het archeologisch onderzoek op het terrein Waterdael*, Amsterdam (onuitgegeven doctoraalscriptie UvA).
- Roymans, J.A.M., 2007; *Herinrichting en sanering Tungelroyse Beek fase 2, gemeente Weert. Archeologische begeleiding van de grondwerkzaamheden*, Amsterdam (RAAP-rapport 1401).
- Roymans, N., 1991: Late Urnfield societies in the Northwest European Plain and the expanding networks of Central European Hallstatt groups, in N. Roymans/F.Theuws (eds), *Studies on ancient societies in northwestern Europe*, Amsterdam (Studies in pre- en protohistorie 7), 9-89.
- Roymans, N./F. Gerritsen, 2002: Landschap, ecologie en mentalités. Het Maas-Demer-Scheldegebied in een langetermijnperspectief, in H. Fokkens/R. Jansen (eds), *2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Leiden, 371-406.
- Schabink, M., 1999: In geen velden of wegen. Een verdwenen middeleeuws gehucht in Someren, *BH* 51/4, 129-139.
- Schabink, M., 2004: De weg terug. De structuur van het middeleeuwse en pre-moderne landschap van Someren, in F. Gerritsen/E. Rensink (eds), *Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg*, Amersfoort (NAR 28), 121-132.
- Schokker, J., 2001: *Sediments and stratigraphy of the Nuenen Group in the Roer Valley Graben. A literature review*, Nuenen (TNO-report NITG 01-105-A).
- Schokker, J., 2003: *Patterns and processes in a Pleistocene fluvio-aeolian environment. Roer Valley Graben, south-eastern Netherlands*, Utrecht (Nederlandse geografische studies 314; dissertatie Utrecht).
- Siebel, H./H. During, 2006: *Beknopte mosflora van Nederland en België*, Utrecht.
- Slofstra, J., 1987: Een nederzetting uit de Romeinse tijd bij Hoogeloon, in W.C.M. van Nuenen/T. van der Aalst/M.M.G.J. Bakermans (eds), *Drie dorpen één gemeente. Een bijdrage tot de geschiedenis van Hoogeloon, Hapert en Casteren*, Hapert.
- Spek, Th., 1993: Milieudynamiek en locatiekeuze op het Drents Plateau (3400 v.Chr.-1850 na Chr.), in J.N.H. Elerie (ed.), *Landschapsgeschiedenis van De Strubben/Kniphorstbos. Archeologische en historisch-ecologische studies van een natuurgebied op de Hondsrug, s.l.* (Regio- en landschapsstudies 1), 169-236.
- Spek, Th., 1996: Die bodenkundliche und landschaftliche Lage von Siedlungen, Äckern und Gräberfeldern in Drenthe (nördliche Niederlande). Eine Studie zur Standortwahl in vorgeschichtlicher, frühgeschichtlicher und mittelalterlicher Zeit (3400 v.C-1500 n.Chr.), *Siedlungsforschung* 14, 95-193.
- Spek, T., 2004: *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*, Utrecht.
- Stockmarr, J., 1971: Tablets with Spores used in Absolute Pollen Analysis, *Pollen et Spores* 14/4, 615-621.
- Tamis, W.L.M./R. van der Meijden/J. Runhaar/R.M. Bekker/W.A. Ozinga/B. Odé/I. Hoste, 2004: Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003, *Gorteria* 30/4-5, 101-195.
- Theuws, F., 1999: The archaeology and history of the *curia* of the abbey of Saint-Trond at Hulsel (province of North Brabant) (c. AD 700-1300), in F.Theuws/N. Roymans (eds), *Land and ancestors. Cultural dynamics in the Urnfield period and the Middle Ages in the Southern Netherlands*, Amsterdam (AAS 4), 241-308.
- Theuws, F./A. Verhoeven/H.H. van Regteren Altena, 1988: Medieval settlement at Dommelen. 1 Introduction, environment and history. 2 The stream-valley settlement, *BROB* 38, 229-430.
- Verhoeven, A.A.A., 1988: Finds, in F.Theuws *et al.*, 312-347.
- Verhoeven, A.A.A., 1993: Vroeg-middeleeuws aardewerk in de Kempen, *BH* 45, 62-80.

- Verwers, W.J.H., 1998/99: North Brabant in Roman and early medieval times 5. Habitation history, *BROB* 43, 199-359.
- Visy, G., 1993: Wagen und Wagenteile, in E. Künzl (ed.), 257-327.
- Weeda, E.J./R. Westra/Ch. Westra/T. Westra, 1985: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties* 1, Deventer.
- Weeda, E.J./R. Westra/Ch. Westra/T. Westra, 1987: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties* 2, Deventer.
- Weeda, E.J./R. Westra/Ch. Westra/T. Westra, 1988: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties* 3, Deventer.
- Weeda, E.J./R. Westra/Ch. Westra/T. Westra, 1994: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties* 5, Deventer.
- Werf, S. van der, 1991: *Bosgemeenschappen*, Wageningen (Natuurbeheer in Nederland 5).
- Westerhoff, W.E./M.C. Geluk/E.F.J. de Mulder, 2003: Geschiedenis van de ondergrond, in E.F.J. de Mulder (et al., eds), *De ondergrond van Nederland*, Groningen/Houten, 119-246.
- Zeist, W. van, 1980: Prehistorische cultuurplanten, ontstaan, verspreiding, verbouw, in M. Chamalaun/H.T. Waterbolk (eds), *Voltooid verleden tijd? Een hedendaagse kijk op de prehistorie*, Amsterdam, 147-165.
- Zimmermann, W.H., 1992: *Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen. Die Bauformen und ihre Funktionen*, Hildesheim (Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 19).
- Zondervan, A., 1994: *Erts, ijzer en vuur. De ijzerwinning, ijzerproductie en het smeden van ijzeren voorwerpen in de inheems-Romeinse nederzetting op de Kerkakkers bij Hoogeloon (N.-Br.)*, Amsterdam (onuitgegeven doctoraalscriptie VU).

BIJLAGE I OVERZICHT VAN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

begin	einde	periode
1750 na Chr. -	heden	Nieuwste Tijd
1500 na Chr. -	1750 na Chr.	Nieuwe Tijd
1300 na Chr. -	1500 na Chr.	Late Middeleeuwen
1000 na Chr. -	1300 na Chr.	Volle Middeleeuwen
900 na Chr. -	1000 na Chr.	10de eeuw
700 na Chr. -	900 na Chr.	Karolingische tijd
450 na Chr. -	700 na Chr.	Merovingische tijd
270 na Chr. -	450 na Chr.	laat-Romeinse tijd
70 na Chr. -	270 na Chr.	midden-Romeinse tijd
12 voor Chr. -	70 na Chr.	vroeg-Romeinse tijd
250 voor Chr. -	12 voor Chr.	Late IJzertijd
500 voor Chr. -	250 voor Chr.	Midden IJzertijd
775 voor Chr. -	500 voor Chr.	Vroege IJzertijd
2000 voor Chr. -	775 voor Chr.	Bronstijd
5300 voor Chr. -	2000 voor Chr.	Neolithicum
9200 voor Chr. -	5300/4400 voor Chr.	Mesolithicum
	9200 voor Chr.	Paleolithicum

BIJLAGE 2 ONDERZOEKSVRAGEN UIT HET PROGRAMMA VAN EISEN

In het onderstaande worden de onderzoeksvragen uit het PvE (Kortlang 2006, 7-8) weergegeven, samen met een beknopte beantwoording en eventueel een verwijzing naar de hoofdstukken en paragrafen waar uitgebreider op de betreffende thema's wordt ingegaan.

1 Wat is de aard, omvang, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten, grondsporen en structuren? Wat kan in dit verband gezegd worden over de archeologische verwachting in de ruimere omgeving van het plangebied?

De opgraving heeft gebouwen en graven opgeleverd uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd, gebouwen uit de Volle Middeleeuwen en greppels/karrensporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. De conservering van deze resten onder een plaggendek is goed en alle vindplaatsen/fenomenen lopen tot buiten het opgegraven areaal door. Derhalve kunnen onder de omringende akkers eveneens goed geconserveerde vindplaatsen uit de genoemde en andere perioden worden verwacht.

2 Wat is de ruimtelijke spreiding van de archeologische resten, zowel horizontaal als verticaal/stratigrafisch?

De resten bevinden zich overal in het opgegraven areaal en worden aangetroffen op hetzelfde niveau, in het ongestoorde dekzand onder het plaggendek.

3 Wat voor een type sites en off site patronen kunnen worden onderscheiden en hoe laten deze zich ruimtelijk begrenzen?

Binnen het opgegraven areaal is sprake van een grafveld uit de Late IJzertijd en (vroeg-)Romeinse tijd; hiervan is alleen de zuidwestelijke rand aangesneden en het grafveld zet zich zeker tientallen en mogelijk meer dan honderd meter naar het noordoosten voort (onder de Ter Hofstadlaan en de aangrenzende akkers). Van de bijbehorende nederzetting uit de Late IJzertijd en vooral de Romeinse tijd is de zuidelijke randzone gevonden. De bewoningssporen lopen door onder de akkers ten noorden van het opgegraven areaal.

Bewoningssporen c.q. erven uit de Volle Middeleeuwen zijn overal in het onderzochte gebied aangetroffen en zijn in alle windrichtingen rond de opgraving ook te verwachten. In de nabije omgeving van het onderzochte terrein, vermoedelijk vooral in het oosten, zijn ook vroeg-middeleeuwse resten te verwachten.

De *off-site* verschijnselen bestaan uit perceelsgreppels en karrensporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. De greppels liggen overal in het opgegraven areaal, de karrensporen/zandweg loopt langs de zuidgrens hiervan.

Zie verder respectievelijk hoofdstuk 5 en 12, 6 en 13, alsmede 7 en 14.

4 Wat is de geologische/bodemkundige opbouw van het onderzoeksgebied?

Het opgegraven areaal ligt dicht bij de noordelijke randzone van een grote dekzandrug die zich tot ver ten zuiden van de bebouwde kom van Someren voortzet. De ondergrond bestaat uit lemig dekzand. Zowel aan de west- als oostzijde van de opgraving ligt een depressie waar het oorspronkelijke bodemprofiel grotendeels bewaard is gebleven. Over het terrein ligt een plaggendek. Zie verder hoofdstuk 3.

5 In welke mate hebben het oudtijds en recente agrarisch gebruik van het gebied invloed gehad op de conserveringstoestand van de verschillende sites?

Ten gevolge van het spitten en ploegen in perioden tot en met de Volle Middeleeuwen, zijn het oorspronkelijke loopvlak en ondiepe sporen (waaronder een deel van de graven) op de dekzandrug buiten de depressies geheel verdwenen, evenals de bovenzijde van de diepere sporen. De conservering van de

sporen is precies hetzelfde als op de terreinen Waterdael I-III/Hoge Akkers ten zuiden van Someren. Vanaf de Late Middeleeuwen is op het terrein een plaggendek opgebracht en heeft alleen de onderzijde van perceelsgreppels en karrensporen de ondergrond nog geraakt. Hierdoor is echter nauwelijks schade aan de oudere sporen toegebracht.

6 Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid per site en hoe is de conserveringstoestand van de diverse vondstcategorieën?

Tijdens het onderzoek zijn de materiaalcategorieën aangetroffen als weergegeven in de onderstaande tabel. Daarnaast is sprake van categorieën waarvan de aantallen niet zijn weergegeven: verbrand menselijk bot, verbrand dierlijk bot, hout van putbekistingen, pollen, dierlijke mest, onverkoelde zaden en verkoelde zaden. De vondstdichtheid per vindplaats is niet berekend – maar vergelijkbaar met die elders in Someren – omdat de verschillende vindplaatsen elkaar overlappen en omdat ze alle slechts voor een (beperkt) deel konden worden opgegraven. De conserveringstoestand van de categorieën is gemiddeld in vergelijking met vindplaatsen elders op de zandgronden.

hoofdcategorie	n	% totaal	materiaalcategorie	n	% cat.
aardewerk	1650	60.3	handgevormd	146	8.8
			Romeins gedraaid	81	4.9
			middeleeuws	1381	83.7
			laat- en post-middeleeuws	42	2.5
metaal	21	0.8	brons	6	28.6
			ijzer	15	71.4
glas	4	0.1	La Tène	2	
			laat-middeleeuws	2	
natuursteen	956	35.0	natuursteen	15	1.6
			tefriet	941	98.4
slak (met limoniet/ovenwand)	35	1.3			
huttenleem	47	1.7			
bouwmateriaal	22	0.8			
totaal	2735	100.0			

7 Wat is de fysieke kwaliteit van sporen en vondsten per site.

Deze is goed, dat wil zeggen: vergelijkbaar met die elders op de dekzandruggen rond Someren en met de meeste terreinen onder plaggendekken elders in het Zuidnederlandse dekzandgebied. Er zijn geen noemenswaardige (sub)recente verstoringen aangetroffen.

8 Wat kan gezegd worden van het (micro)reliëf op basis van de NAP-waarden en bodemkundige fenomenen in de opgravingsvlakken en profielen?

Binnen het gedeelte van de Somerense dekzandrug waarop het opgravingsterrein ligt, is sprake van een kleine dekzandkop, ingeklemd tussen twee depressies. Zie verder paragraaf 3.2.

9 Wat kan op basis van de bodemprofielen, sporen en vondsten gezegd worden over de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis van het gebied?

De sporen en vondsten tonen dat in het onderzochte areaal gewoond en geakkerd is in de Late IJzer-tijd, Romeinse tijd, waarschijnlijk de Vroege en zeker de Volle Middeleeuwen. Zeker tot in de laatste

periode, maar mogelijk nog enkele eeuwen daarna, zijn de depressies open blijven liggen en toegankelijk geweest voor verschillende activiteiten. Afgaande op het algemene beeld over Zuid-Nederland, moet het terrein vanaf de 14de/15de eeuw zijn afgedekt door een plaggendek.

10 Welke structuren zijn op de vindplaats aanwezig (huizen, bijgebouwen, greppels, waterputten)? Het grafveld heeft randstructuren en enkele crematiegraven opgeleverd; zie hoofdstuk 5 en 12.

De bewoning uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd omvat woonstalhuizen, kleine schuren, een zogenaamde spiekerrij, waterputten, losse paalkuilen en kuilen; zie hoofdstuk 5 en 12.

Aan de Volle Middeleeuwen toegeschreven zijn hoofdgebouwen, bootvormige bijgebouwen, recht-hoekige schuurtjes en/of spiekers, vijfhoekige hooimijten, waterputten en -kuilen, (erf)greppels, 'mest-kuilen', kuilen en paalkuilen. Deze structuren worden besproken in hoofdstuk 6 en 13.

11 Gaat het hier om complete erven?

Wat betreft de Romeinse tijd zijn de erven compleet, omdat een erf in principe alleen een woonstal-huis hoeft te omvatten; waterputten werden doorgaans door meerdere huishoudens gedeeld. Net als in andere nederzettingen is het moeilijk te zeggen welk schuurtje bij welk huis hoort. Dit komt door de afzijdige ligging van de bijgebouwen en doordat in Someren slechts een klein deel van de nederzetting is onderzocht.

Van de (minimaal) drie aangesneden erven uit de Volle Middeleeuwen is geen enkel echt compleet. Rond gebouw 409 liggen greppels en kuilen, maar missen op zijn minst een waterput en mogelijk enkele bijgebouwen. Bij huis 407 liggen enkele bijgebouwen en hooimijten, maar het is onzeker of in de incomplete structuur 419-420 misschien ook een hoofdgebouw schuilgaat. Indien dit zo is, kunnen enkele bijgebouwen bij dit gebouw horen. Het meest interessante erf uit de Volle Middeleeuwen is dat van gebouw 411-413, omdat hier sprake lijkt van een karakteristieke uitleg van een erf volgens het model van Huijbers. Hier is namelijk sprake van een hoofdgebouw met op het achtererf aan de oostzijde twee rijen van bijgebouwen. De waterput mag verwacht worden in het westen, net buiten de opgravingsgrens. Zie verder hoofdstuk 6.

12 Wat is de datering van de structuren op basis van vondsten, de typologie van de structuren en/of dendrochronologische data van hout uit waterputten?

Het grafveld begint in de Late IJzertijd en zou – naar analogie met andere grafvelden in Zuidoost-Brabant en Limburg – al vanaf ca. 200 in gebruik kunnen zijn. Het nu onderzochte deel is zeker in gebruik tot in de vroeg-Romeinse tijd en de vindplaats als geheel zal vermoedelijk tot in de 3de eeuw zijn gebruikt.

De bewoning begint tegelijkertijd, blijkens een Oss-Ussen 5 huis (324) en fragmenten La Tène-glas. De uitvoering van de Alphen-Ekerenhuizen en twee dendrodateringen van twee waterputten rond 160 na Chr. wijzen op een continue bewoning tot ver in de 2de eeuw. Structuren en vondsten uit de 3de eeuw zijn niet aangetoond, maar een deel van het aardewerk past zeker in die periode.

De middeleeuwse structuren binnen de opgraving zijn individueel moeilijk precies te dateren, maar op basis van de gebouwtypen en het aardewerk is duidelijk dat de bewoning vooral de periode 1125-1225 na Chr. omvat. In de directe omgeving (naar het oosten) lijkt een erf uit de 11de of vroege 12de eeuw aanwezig en ook mag buiten de opgraving vroeg-middeleeuwse bewoning worden verwacht.

13 Wat is op basis van vondsten en sporen de functie van (de gebouwen op) het erf?

Er is geen vondstmateriaal dat de functie van gebouwen of erven aanduidt. De hoofdgebouwen uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd mogen als hoofdgebouwen worden geïnterpreteerd op grond van de lengte die ruimte laat voor een stal (elders wel aangetroffen). Het is een intrigerende vraag waarvoor de

schuurtjes zijn gebruikt, maar buiten de vaststelling dat ze enigszins afzijdig liggen van de huizen – zoals ook in Deurne-Groot Bottelsche Akker – is hierover vooralsnog weinig te zeggen.

De toewijzing van functies aan de middeleeuwse gebouwen is problematisch. De grote gebouwen kunnen naast de woonfunctie ook gebruikt zijn voor stalling van vee en opslag. Gezien het grote aantal bijgebouwen zijn de laatste functies waarschijnlijk vaak buiten de hoofdgebouwen ondergebracht. De precieze functie van de verschillende bijgebouwtypen is onbekend, maar wel valt aan te nemen dat de hooimijten een soort kleine hooibergen zijn geweest.

14 Hoeveel fasen kunnen worden onderscheiden?

In principe lijken alle hoofdgebouwen éénfasig, met uitzondering van huis 411-413, dat twee maal compleet is herbouwd op precies dezelfde locatie. Ook het grote aantal overlappende bijgebouwplattengronden op het achtererf wijst op een lang gebruik van dit erf.

15 Wat is de indeling van het erf?

Zie het antwoord op vraag 11.

16 Zijn er aanwijzingen voor wegen binnen, of grenzend aan de nederzetting (karresporen, parallelle greppels, lege zones)?

Aan de zuidzijde van het opgegraven terrein loopt een oost-west georiënteerde zandweg en het is goed mogelijk dat ook de noord-zuid lopende greppels 611 en 616 een weg flankeerden. Deze (veronderstelde) wegen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd vallen niet samen met structuren uit de Volle Middeleeuwen en het is daarom zeer wel denkbaar dat ze teruggaan op laatstgenoemde periode.

17 Welke activiteitenzones zijn te onderscheiden?

Er zijn – afgezien van erven in de zin van agrarische bedrijven – geen activiteitenzones met zekerheid te onderscheiden omdat de precieze functie van de meeste structuren onbekend is en de vondsten weinig specifiek zijn. Wel moet worden gewezen op de afzijdige ligging van de Romeinse schuurtjes (vraag 13), de ligging van de vol-middeleeuwse hoofdgebouwen ten opzichte van huis 411-413 (vraag 11) en de situering van de meeste ‘mestkuilen’ in de drie depressies op het terrein. De laatste locaties liggen echter niet erg ver van de huizen verwijderd. De enige bijzondere vondsten die iets met een specifieke activiteit te maken zouden kunnen hebben zijn ijzeren voetboeien en wagenonderdelen uit een hoekstijl van het Romeinse gebouw 300. Het wagenbeslag lijkt gebruikt en hoeft dus niet in de nederzetting te zijn gesmeed. Wel is het mogelijk dat de ijzeren voorwerpen zijn verzameld om te hergebruiken of om te smeden. Een alternatief is dat we met een rituele depositie te maken hebben.

18 Welke cultuurgewassen en wilde planten zijn aangetroffen in de geanalyseerde zadenmonsters.

Voor de uitgebreide lijst, zie hoofdstuk 9.

19 Welke aanwijzingen zijn er voor verbouwingen van gebouwen?

Er zijn weinig aanwijzingen voor reparaties of verbouwingen; wel is huis 411-413 twee maal compleet herbouwd.

20 Maken de erven deel uit van een grotere nederzetting.

Ja, zie vraag 3. Dit geldt zeker voor de Romeinse nederzetting. Het plakken van het begrip nederzetting op de middeleeuwse erven is wat moeilijk, omdat inmiddels blijkt dat het hele dekzandplateau van Someren bezaaid is met erven, die echter merendeels niet werkelijk plaatsvast zijn.

21 Op welke wijze zijn de erven/is de bewoning in te passen in een nederzettingsmodel van de micro-regio?

Voor wat betreft de Late IJzertijd en Romeinse tijd bestaat nog geen eenduidig beeld van het bewoningspatroon en een eventuele, al dan niet functionele, nederzettingshiërarchie op de dekzandrug(gen) van Someren. De oorzaak hiervoor is mede het feit dat verschillende nederzettingen onvolledig (Ter Hofstadlaan, Ripsvelden) of oppervlakkig (SRV-terrein) zijn onderzocht, dan wel hoogstwaarschijnlijk geheel verloren zijn gegaan (veronderstelde nederzetting bij het grafveld van Waterdael III). Uit de (vroeg-) 1ste eeuw na Chr. kennen we enkele verspreid liggende huizen van Waterdael I/II, maar het is onduidelijk in hoeverre deze het 'normale' bewoningspatroon uit deze periode vertegenwoordigen. Het is namelijk onbekend of de bewoning van de andere reeds genoemde nederzettingen in de vroeg-Romeinse tijd al plaatsvast was. Naar analogie van de situatie elders is dit wel te verwachten. Het valt wel op dat de tot nog toe bekende grotere Romeinse nederzettingen – SRV-terrein, Ter Hofstadlaan en het hypothetische Waterdael III – op de flanken van de dekzandrug(gen) liggen, terwijl de 30 ha vlakdekkende opgraving midden op de grote rug niet meer dan wat losse boerderijen hebben opgeleverd. Waar we in de toekomst hopelijk ook meer over te weten komen, is de relatie tussen nederzettingen en grafvelden (qua datering, omvang en dergelijke). De terreinen rond Ter Hofstadlaan hebben wat dit betreft een groot potentieel.

De middeleeuwse resten van de Ter Hofstadlaan suggereren dat ook buiten het areaal van Waterdael I-III overal erven uit de Volle Middeleeuwen te vinden zijn. De nu door ons gevonden structuren en erven kunnen de beeldvorming over de structuur van de bewoning niet preciseren, maar wijzen wel op de waarschijnlijkheid dat de bewoningsomvang en -dichtheid van het middeleeuwse Someren nog veel groter is dan altijd is gedacht.

22 Sluiten de onderzoeksresultaten aan bij het actuele beeld van het bewoningspatroon van het dekzandplateau in de Middeleeuwen?

Ja, dit is het geval. Zoals onder vraag 20 al opgemerkt, lijkt het er op dat het hele plateau in de Volle Middeleeuwen bezaaid is met erven. Meer plaatsvasten erven liggen vooral bij splitsingen van zandwegen, maar het is door de schaal van de opgraving niet duidelijk of dit ook voor huis 411-413 geldt. Wel is aan de Ter Hofstadlaan duidelijk dat de erven net als in Waterdael langs de banen van de jongere zandwegen liggen en er dus al vroeg sprake is van een grootschalige verkaveling op het plateau. Waar de veronderstelde vroeg-middeleeuwse bewoning in de omgeving precies ligt (op tientallen of pas honderden meters afstand), is onduidelijk en derhalve zijn geen uitspraken te doen over de juistheid van Schabbink's model van de verschillende bewoningskernen op het dekzandplateau. Op basis van de recente onderzoeken in Waterdael III is het wel duidelijk dat het aantal van vier veronderstelde kernen wellicht veel te laag is.

BIJLAGE 3 OVERZICHT VAN DE OVERSNIJDINGEN

oversnijdende structuur	oversnijdende sporen	oversneden sporen	oversneden structuur	opmerkingen
439	111.010	111.008	608	op basis vlaktekening, in werkelijkheid waarschijnlijk andersom
606	111.001	111.003	602	
611	102.003	102.004	612	
611	115.001	115.004	617	
616	115.004	115.005	617	
616	113.030	113.063	318	
623	116.007	116.006	622	
623	116.007	116.003	621	
600	103.031	103.026	421	
600	103.031	103.027	421	
608	111.008	111.009	609	kunnen gelijktijdig zijn
608	111.008	111.007	510	
604	109.012	109.002	610	
602	107.024	107.021	610	
604	112.096	112.104	440	
604	112.096	112.082	441	
612	113.023	113.020	613	
612	104.109	104.101	614	
609	100.172	100.169	603	
610	112.001	112.002	603	
602	107.024	107.122	601	kunnen gelijktijdig zijn
601	108.003	108.004	607	
610	109.002	109.008	506	
601	103.093	103.072	407	
601	103.093	103.075	407	
601	103.093	103.093	407	
601	103.093	103.140	407	
601	103.093	103.144	407	
602	107.024	107.054	300	
602	107.024	107.103	300	
602	107.024	107.121	307	niet opgetekend, wel op foto zichtbaar
601	107.122	107.116	307	
601	107.122	107.139/143	307	
611	113.018	113.051	422	
622	113.044	113.045	511	
423	110.006	110.146	301	
422	104.031	104.060/61	301	
422	104.031	104.122	301	
422	104.031	104.123	301	
422	112.043	112.051	317	
424	105.083	105.130	321	

oversnijdende structuur	oversnijdende sporen	oversneden sporen	oversneden structuur	opmerkingen v
424	105.083	105.082	304	
507	110.085	110.---	311	
507	110.085	110.086	312	
507	110.085	110.157	312	
425	105.102	105.103	305	
431	106.041	106.039	411	
431	106.041	106.116	411	
411	106.047	106.114	412	
413	106.105	100.084	412	
413	100.076	100.074	412	
413	106.108	106.043	412	
413	106.045	106.046	412	
413	106.053	106.121	412	
411	106.020	106.014	427	
413	106.051	106.056	427	
413	106.053	106.014	427	
415	106.083	106.082	416	
416	106.073	106.075	427	
402	100.120	100.121	426	
403	100.179	100.124	400	
404	100.107	100.106	436	
404	100.038	100.039	436	

BIJLAGE 4 RESULTATEN VAN HET ANALYSEREND MACRO- RESTENONDERZOEK

Verklaring gebruikte afkortingen: o = onverkoold, v = verkoold, (+) = 1-10, + = 11-50, ++ = 51-100, +++ = 101-1000, ++++ = 1001-10.000, x = aanwezig.

structuur	409	409	425	314	418	
put	105	105	105	111	112	
spoor	33	66	102	4	14	
vondstnummer	9	9	10	8	8	
volume	2,5	4	5,5	4	5,5	
fracties	5	5	5	5	5	
nat/droog	d	d	d	n	n	
Granen						
Avena (v)	1	3	.	.	.	Haver
Hordeum vulgare var. vulgare (v)	.	18	2	.	.	Bedekte gerst
Hordeum vulgare var. vulgare, kroonkafbasis (v)	.	6	.	.	.	Bedekte vierrijige gerst
Hordeum vulgare, aarspilfragment (o)	.	.	.	3	.	Gerst
Hordeum vulgare, aarspilfragment (v)	1	.	.	.	.	Gerst
Panicum miliaceum, kaf (o)	.	.	.	+++	.	Pluimgierst
Secale cereale (v)	15	3	10	.	.	Rogge
Secale cereale, aarspilfragment (o)	.	.	.	.	+	Rogge
Secale cereale, aarspilfragment (v)	4	3	1	.	.	Rogge
Secale cereale, kafnaald (v)	+++	.	.	.	.	Rogge
Secale cereale, onrijpe graanvrucht (v)	.	1	.	.	.	Rogge
Secale/Triticum (v)	.	.	1	.	.	Rogge/Tarwe
Triticum (o)	.	.	.	1	.	Rogge
Triticum aestivum (v)	6	.	.	.	.	Tarwe
Triticum dicoccon, aartjesvork (o)	.	.	.	1	.	Emmer
Triticum dicoccon, kafbasis (o)	.	.	.	1	.	Emmer
Triticum spelta, aartjesvork (o)	.	.	.	1	.	Spelt
Triticum, kafnaald (v)	++	.	.	.	.	Tarwe
Noten en fruit						
Corylus avellana, dopfragment (o)	.	.	.	1	.	Hazelnoot
Corylus avellana, dopfragment (v)	.	1	.	.	.	Hazelnoot
Prunus avium/cerasus, fragment (o)	.	.	.	.	2	Zoete kers/Zure kers
Prunus spinosa, fragment (o)	.	.	.	2	.	Sleedoorn
Rosa, fragment (o)	.	.	.	2	.	Roos
Rubus fruticosus (o)	.	.	.	2	1	Gewone braam
Sambucus nigra (o)	.	.	.	.	1	Gewone vlier
Olie- en vezelgewassen						
Linum usitatissimum (o)	.	.	.	9	.	Vlas
Linum usitatissimum (v)	1	.	.	.	.	Vlas
Linum usitatissimum, kapselfragment (o)	.	.	.	.	1	Vlas
Planten van akker en erf						
Anagallis arvensis (o)	.	.	.	.	1	Guichelheil
Aphanes microcarpa (o)	.	.	.	1	1	Kleine leeuwenklauw
Atriplex patula/prostrata (o)	.	.	.	2	.	Uitstaande melde/ Spiesmelde

structuur	409	409	425	314	418	
put	105	105	105	111	112	
spoor	33	66	102	4	14	
vondstnummer	9	9	10	8	8	
volume	2,5	4	5,5	4	5,5	
fracties	5	5	5	5	5	
nat/droog	d	d	d	n	n	
Capsella bursa-pastoris (o)	.	.	.	13	.	Gewoon herderstasje
Chenopodium album (o)	.	.	.	5	3	Melganzenvoet
Chenopodium album (v)	4	.	.	.	.	Melganzenvoet
Cuscuta epilinum (o)	.	.	.	1	.	Vlaswarkruid
Echinochloa crus-galli, kaf (o)	.	.	.	5	25	Hanenpoot
Elytrigia repens (v)	1	.	.	.	.	Kweek
Erodium cicutarium (v)	1	.	.	.	.	Gewone reigersbek
Fallopia convolvulus (v)	2	.	.	.	.	Zwaluw tong
Hypochaeris glabra/radicata (o)	.	.	.	.	12	Glad/Gewoon biggenkruid
Hypochaeris glabra/radicata (v)	3	.	.	.	.	Glad/Gewoon biggenkruid
Lolium remotum/temulentum (v)	2	.	.	.	.	Vlasdolik/Dolik
Marrubium vulgare (o)	.	.	.	2	.	Malrove
Persicaria lapathifolia (o)	.	.	.	15	14	Beklierde duizendknoop
Persicaria lapathifolia (v)	9	13	.	.	.	Beklierde duizendknoop
Plantago major (o)	.	.	.	57	31	Grote en Getande
weegbree						
Poa annua (o)	.	.	.	+++	.	Straatgras
Polygonum aviculare (o)	.	.	.	168	+	Gewoon varkensgras
Polygonum aviculare (v)	.	2	.	.	.	Gewoon varkensgras
Raphanus raphanistrum (o)	.	.	.	1	.	Knopherik
Raphanus raphanistrum, vruchtfragment (o)	.	.	.	8	.	Knopherik
Scleranthus annuus (o)	.	.	.	.	1	Eenjarige hardbloem
Solanum nigrum (o)	.	.	.	1	.	Zwarte/Beklierde
nachtschade						
Spergula arvensis (o)	.	.	.	7	+	Gewone spurrie
Stellaria media (o)	.	.	.	2	2	Vogelmuur
Urtica dioica (o)	.	.	.	1	.	Grote brandnetel
Vicia tetrasperma (v)	1	1	.	.	.	Vierzadige en Slanke
wikke						
Planten van storingsmilieus						
Agrostis stolonifera (o)	.	.	.	++	.	Fioringras
Alopecurus geniculatus (o)	.	.	.	12	.	Geknikte vossenstaart
Carex ovalis (o)	.	.	.	3	+++	Hazenegge
Hydrocotyle vulgaris (o)	.	.	.	81	48	Gewone waternavel
Leontodon autumnalis (o)	.	.	.	.	7	Vertakte leeuwentand
Ranunculus sardous (o)	.	.	.	1	.	Behaarde boterbloem
Trifolium repens (v)	2	.	.	.	.	Witte klaver
Trifolium repens, bloemblad (o)	.	.	.	1	1	Witte klaver

structuur	409	409	425	314	418	
put	105	105	105	111	112	
spoor	33	66	102	4	14	
vondstnummer	9	9	10	8	8	
volume	2,5	4	5,5	4	5,5	
fracties	5	5	5	5	5	
nat/droog	d	d	d	n	n	
<i>Planten van natte, voedselrijke bodem</i>						
Bidens tripartita (o)	.	.	.	.	46	Veerdelig tandzaad
Juncus bufonius (o)	.	.	.	+++	.	Greppelrus
Juncus bufonius (v)	+++	.	.	.	.	Greppelrus
Leersia oryzoides (v)	12	.	.	.	.	Rijstgras
Leersia oryzoides, kaf (v)	1	.	.	.	.	Rijstgras
Persicaria hydropiper (o)	.	.	.	9	++++	Waterpeper
<i>Planten van vochtige, voedselarme bodem</i>						
Isolepis setacea (o)	.	.	.	1	.	Borstelbies
Lythrum portula (o)	.	.	.	+++	.	Waterpostelein
<i>Planten van voedselrijke oevers en moerassen</i>						
Alisma lanceolatum/plantago-aquatica (o)	.	.	.	.	1	Slanke- /Grote
waterweegbree						
Alisma/Damasonium (o)	.	.	.	.	2	Waterweegbree
Carex acuta/elata (o)	.	.	.	.	2	Scherpe-/Stijve zegge
Carex pseudocyperus (o)	.	.	.	.	18	Hoge cyperzegge
Carex pseudocyperus, urntje (o)	.	.	.	.	3	Hoge cyperzegge
Eleocharis palustris/uniglumis (o)	.	.	.	3	1	Gewone/Slanke waterbies
Galium palustre (o)	.	.	.	.	23	Moeraswalstro
Glyceria fluitans (o)	.	.	.	1	1	Mannagras
Lycopus europaeus (o)	.	.	.	2	.	Wolfspoot
Mentha aquatica/arvensis (o)	.	.	.	1	3	Watermunt/Akkermunt
<i>Planten van graslanden</i>						
Carex caryophylla (o)	.	.	.	4	.	Voorjaarszegge
Carex tomentosa (o)	.	.	.	1	.	Viltzegge
Festuca pratensis (o)	.	.	.	.	3	Beemdlangbloem
Plantago lanceolata (o)	.	.	.	.	1	Smalle weegbree
Poa pratensis/trivialis (o)	.	.	.	.	+	Veld-/Ruw beemdgras
Potentilla argentea (o)	.	.	.	.	1	Viltganzerik
Prunella vulgaris (o)	.	.	.	2	+++	Gewone brunel
Prunella vulgaris (v)	1	.	.	.	.	Gewone brunel
Ranunculus acris/repens (o)	.	.	.	6	18	Scherpe-/Kruipende
boterbloem						
Ranunculus flammula (o)	.	.	.	3	.	Egelboterbloem
Rumex acetosella (o)	.	.	.	77	(+)	Schapenzuring
Rumex acetosella (v)	72	27	1	.	.	Schapenzuring
Rumex acetosella, bloemdek (o)	.	.	.	3	.	Schapenzuring
<i>Planten van natte en droge heiden</i>						
Calluna vulgaris, bloem (o)	.	.	.	4	(+)	Struikhei
Calluna vulgaris, bloem (v)	.	.	5	1	.	Struikhei
Calluna vulgaris, twijgje (o)	.	.	.	+++	.	Struikhei

structuur	409	409	425	314	418	
put	105	105	105	111	112	
spoor	33	66	102	4	14	
vondstnummer	9	9	10	8	8	
volume	2,5	4	5,5	4	5,5	
fracties	5	5	5	5	5	
nat/droog	d	d	d	n	n	
Calluna vulgaris, twijgje (v)	.	.	+++	.	.	Struikhei
Calluna/Erica, bloem (o)	.	.	.	1	.	Struikhei/Dophei
Carex pilulifera (o)	.	.	.	.	32	Pilzegge
Danthonia decumbens (o)	.	.	.	1	.	Tandjesgras
Erica tetralix, blad (o)	.	.	.	1	1	Gewone dophei
Erica tetralix, blad (v)	.	1	.	.	.	Gewone dophei
Eriophorum vaginatum, sklerenchymspoeltje (v)	1	1	+	.	.	Eenarig wollegras
Juncus squarrosus (o)	.	.	.	.	+	Trekrus
Molinia caerulea (o)	.	.	.	.	+++	Pijpenstrootje
Potentilla erecta (o)	.	.	.	97	+++	Tormentil
Planten van bossen						
Pteridium aquilinum, bladfragment (o)	.	.	.	(+)	.	Adelaarsvaren
Quercus (o)	.	.	.	.	1	Eik
Quercus, bladfragment (o)	.	.	.	.	++	Eik
Quercus, knop (o)	.	.	.	.	+	Eik
Varia						
Agrostis (o)	.	.	.	+	+	Struisgras
Agrostis/Poa (v)	1	.	.	.	.	Struisgras/Beemdgras
Bromus (v)	.	1	.	.	.	Dravik
Callitriche (o)	.	.	.	1	3	Sterrenkroos
Carduus/Cirsium (o)	.	.	.	.	1	Distel/Vederdistel
Carex, driezijdig (o)	.	.	.	.	1	Zegge
Carex, driezijdig (v)	.	.	1	.	.	Zegge
Carex, urntje (o)	.	.	.	.	5	Zegge
Cerastium (o)	.	.	.	3	++++	Hoornbloem
Cerealia indet, fragment (v)	4	.	.	.	.	Graan
cf. Arabis arenosa (o)	.	.	.	1	.	Rozetsteekers
Cyperaceae (v)	1	.	.	.	.	Cypergrassenfamilie
Cyperaceae, stengelbasis (o)	.	.	.	+	1	Cypergrassenfamilie
Galeopsis bifida-type (o)	.	.	.	2	.	Gespleten hennepnetel
Juncaceae (o)	.	.	.	.	++	Russenfamilie
Juncus articulatus-type (o)	.	.	.	+	.	Zomprustype
Juncus effusus-type (o)	.	.	.	.	+++	Pitruustype
Juncus, vrucht (o)	.	.	.	.	2	Rus
Luzula (o)	.	.	.	2	.	Veldbies
Luzula (v)	1	.	.	.	.	Veldbies
Poaceae (v)	2	.	.	.	.	Grassenfamilie
Poaceae, mogelijk Cerealia, halmfragment (o)	.	.	.	1	.	Grassenfamilie
Poaceae, mogelijk Cerealia, halmfragment (v)	1	1	1	.	.	Grassenfamilie
Poaceae, niet Phragmites, stengelbasis (o)	.	.	.	+++	1	Grassenfamilie
Poaceae, stengelbasis (v)	1	1	.	.	.	Grassenfamilie

structuur	409	409	425	314	418	
put	105	105	105	111	112	
spoor	33	66	102	4	14	
vondstnummer	9	9	10	8	8	
volume	2,5	4	5,5	4	5,5	
fracties	5	5	5	5	5	
nat/droog	d	d	d	n	n	
Rumex crispus-type (o)	.	.	.	.	2	Krulzuring
Rumex crispus-type (v)	1	.	.	.	.	Krulzuring
Sagina (o)	.	.	.	+++	2	Vetmuur
Salix, knop (v)	1	.	.	.	.	Wilg
Trifolium, bloemkelk (o)	.	.	.	.	1	Klaver
Veronica officinalis/scutellata (o)	.	.	.	.	10	Mannetjes-/Schildereprijs
	.	.	.	.	.	
indet (v)	2	.	.	.	.	niet determineerbaar
indet, knop (v)	.	1	.	.	.	niet determineerbaar
	.	.	.	.	.	
overig						
aardewerk	x	x	x	.	.	
baksteen	.	.	x	.	.	
bot	.	x	x	.	.	
hout	.	.	x	.	x	
houtschool	x	x	x	x	x	
huttenleem	x	.	.	.	.	
verbrande aarde	+++	.	.	.	.	
Insecta	.	.	.	x	x	
Acari	.	.	.	x	.	
Cladocera	.	.	.	x	x	Watervlooien
Cenococcum	x	.	x	.	.	
Bryophyta excl. Sphagnum	.	.	.	.	x	
Diaptomus castor	.	.	.	x	x	
Schapenkeutels	.	.	.	x	.	
Ericaceae (v), wortels	.	.	x	(+)	.	
Schietmot	.	.	.	x	.	

BIJLAGE 5 RESULTATEN VAN DE POLLENANALYSES
(PERCENTAGES)

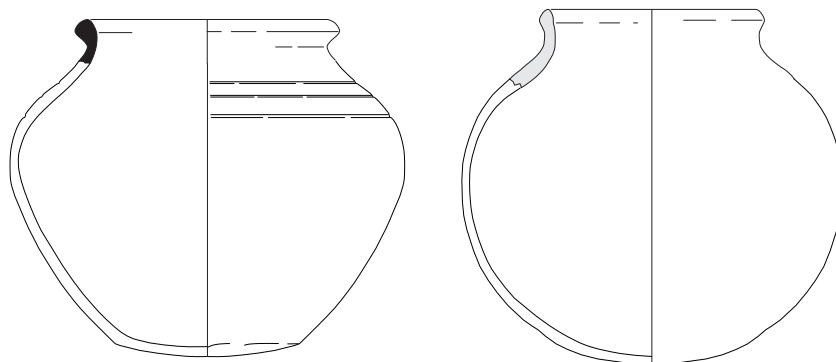
Structuurnummer	506	512	510	510	
Vondstnummer	109-7-10	113-47-12	111-7-13	111-7-13	
BXnummer	3474	3475	3476	3479	
Hoogte in m NAP			23,70	23,76	
Diepte in cm			5 cm	11 cm	
ΣAP	36,6	40,2	35,2	42,7	Som boompollen
ΣNAP	63,4	59,8	64,8	57,3	Som niet-boompollen
Bomen (drogere gronden)	15,8	19,2	22,6	26,7	Bomen (drogere gronden)
Bomen (nattere gronden)	20,8	21,0	12,6	16,0	Bomen (nattere gronden)
Cultuurgewassen	4,6	12,3	7,3	0,7	Cultuurgewassen
Akkeronkruiden en ruderalen	0,7	1,7	3,4	0,7	Akkeronkruiden en ruderalen
Kruiden (algemeen)	12,0	8,8	13,9	14,0	Kruiden (algemeen)
Ruigtekruiden	0,1	0,1	0,1	0,0	Ruigtekruiden
Planten uit verlandingsvegetatie	1,8	1,0	2,2	0,7	Planten uit
verlandingsvegetatie					
Waterplanten	0,0	0,0	0,1	0,0	Waterplanten
Heide en hoogveenplanten	42,1	34,0	37,2	40,8	Heide en hoogveenplanten
Sporenplanten	2,1	1,9	0,6	0,4	Sporenplanten
Pollenconcentratie	577826,1	740306,5	184783,9	906179,3	Pollenconcentratie
ΣAPnum	603,0	592,0	528,5	749,5	Som boompollen numeriek
ΣNAPnum	1045,0	882,0	973,0	1006,0	Som niet-boompollen
numeriek					
Bomen (drogere gronden)					
Betula	1,8	4,6	4,3	6,9	Berk
Carpinus	1,3	1,8	0,2	0,6	Haagbeuk
Corylus avellana	9,5	6,3	3,3	4,4	Hazelaar
Fagus sylvatica	1,0	2,7	7,1	4,4	Beuk
Picea	.	0,1	+	.	Spar
Pinus	.	0,1	1,0	0,8	Den
Quercus	1,3	3,0	5,9	8,3	Eik
Tilia	0,5	0,5	0,5	0,9	Linde
Ulmus	0,2	0,2	0,4	0,3	Iep
Bomen (nattere gronden)					
Alnus	20,8	21,0	12,6	16,0	Els
Cultuurgewassen					
Cerealia type	0,5	1,3	0,5	0,3	Granen type
Linum usitatissimum	0,1	.	2,1	0,1	Vlas
Secale cereale	4,1	11,1	4,8	0,3	Rogge
Akkeronkruiden en ruderalen					
Anthemis type	0,1	0,2	0,1	0,1	Schubkamille type
Artemisia	0,1	0,3	,	0,2	Alsem
Brassicaceae	0,1	0,1	0,3	0,1	Kruisbloemenfamilie
Centaurea cyanus	.	.	0,1	.	Korenbloem
Chenopodiaceae	.	.	0,1	0,1	Ganzenvoetfamilie
Persicaria maculosa type	.	0,3	0,1	.	Perzikkruid type

Structuurnummer	506	512	510	510	
Vondstnummer	109-7-10	113-47-12	111-7-13	111-7-13	
BXnummer	3474	3475	3476	3479	
Hoogte in m NAP			23,70	23,76	
Diepte in cm			5 cm	11 cm	
Plantago lanceolata	0,3	0,5	0,2	0,2	Smalle weegbree
Polygonum aviculare type	0,1	0,1	0,1	.	Gewoon varkensgras type
Rumex acetosa type	0,1	0,1	0,1	+	Veldzuring type
Anthoceros punctatus	.	.	1,8	0,1	Zwart hauwmos
Riccia	.	.	0,5	.	Land-/Watervorkje
Kruiden (algemeen)					
Apiaceae	.	.	0,1	0,1	Schermbloemenfamilie
Asteraceae liguliflorae	0,2	0,1	0,4	0,4	Composietenfamilie
lintbloemig					
Asteraceae tubuliflorae	0,4	0,4	0,4	0,2	Composietenfamilie
					buisbloemig
Caryophyllaceae	.	+	0,1	0,1	Anjerfamilie
Circaea lutetiana type	0,1	.	.	.	Groot heksenkruid type
Fabaceae	.	.	0,1	.	Vlinderbloemenfamilie
Hydrocotyle vulgaris	.	.	.	0,1	Gewone waternavel
Jasione montana	.	.	0,1	.	Zandblauwtje
Plantago media/major	0,2	.	0,0	.	Ruige weegbree
Poaceae	10,9	8,2	11,7	13,0	Grassenfamilie
Potentilla type	.	.	0,2	0,1	Ganzerik type
Ranunculaceae	.	.	.	+	Ranonkelfamilie
Rhinanthus type	.	0,1	.	.	Ratelaar type
Rosaceae	.	.	0,1	0,1	Rozenfamilie
Sinapis type	0,1	.	0,7	.	Mosterd type
Succisa pratensis	.	.	0,2	.	Blauwe knoop
Trifolium type	0,1	.	.	.	Klaver type
					Ruigtekruiden
Filipendula	.	.	0,1	+	Spirea
Lythrum salicaria	0,1	.	.	.	Grote kattenstaart
Mentha type	.	0,1	.	.	Munt type
Planten uit verlandingsvegetatie					
Cyperaceae	1,1	0,5	2,1	0,7	Cypergrassenfamilie
Sparganium erectum type	0,1	0,1	0,1	.	Grote en Blonde egelskop
					type
Typha angustifolia	0,2	0,1	.	0,1	Kleine lisdodde
Typha latifolia	0,4	0,3	.	.	Grote lisdodde
Waterplanten					
Myriophyllum alterniflorum	.	.	0,1	.	Teer vederkruid
Heide en hoogveenplanten					
Calluna vulgaris type	39,7	32,8	33,5	39,9	Struikhei type
Ericaceae (overig)	.	0,3	.	.	Heifamilie (overig)
Sphagnum	2,4	0,9	3,7	0,9	Veenmos
Sporenplanten					
Dryopteris type	1,9	1,6	0,3	0,1	Niervaren type

Structuurnummer	506	512	510	510	
Vondstnummer	109-7-10	113-47-12	111-7-13	111-7-13	
BXnummer	3474	3475	3476	3479	
Hoogte in m NAP			23,70	23,76	
Diepte in cm			5 cm	11 cm	
Lycopodium inundatum	.	.	0,1	.	Moeraswolfsklauw
Ophioglossum vulgatum	.	0,1	.	.	Addertong
Osmunda regalis	.	.	0,1	0,1	Koningsvaren
Polypodium	0,2	0,1	.	0,2	Eikvaren
Pteridium aquilinum	.	0,1	0,1	+	Adelaarsvaren
Microfossielen					
Botryococcus	.	.	0,1	.	Groenwier-genus
					Botryococcus
Type 128A	.	.	0,1	.	Watertype (T.128A)
Type 128B	0,2	.	0,1	0,1	Watertype (T.128B)
Zygnemataceae	1,1	0,7	0,3	0,1	Groenwier-familie
					Zygnemataceae
Sordaria type (T.55B)	.	.	+	.	(Mest-)Schimmel Sordaria
					type
Sporormiella type (T.113)	.	.	0,1	.	(Mest-)Schimmel
					Sporormiella type
Type 18	.	.	0,1	.	Type 18
Tilletia sphagni (T.27)	.	.	0,1	.	Veenmos type (T.27)
ΣAP + ΣNAP	1648,0	1474,0	1501,5	1755,5	Som AP + som NAP

BIJLAGE 6 CATALOGUS VAN HET MIDDELEEUWS AARDEWERK SOMEREN - TER HOFSTADLAAN

Henk Hiddink/Sebastiaan Ostkamp

Opbouw van de catalogusblokjes (alle afbeeldingen in deze catalogus zijn schaal 1:4)

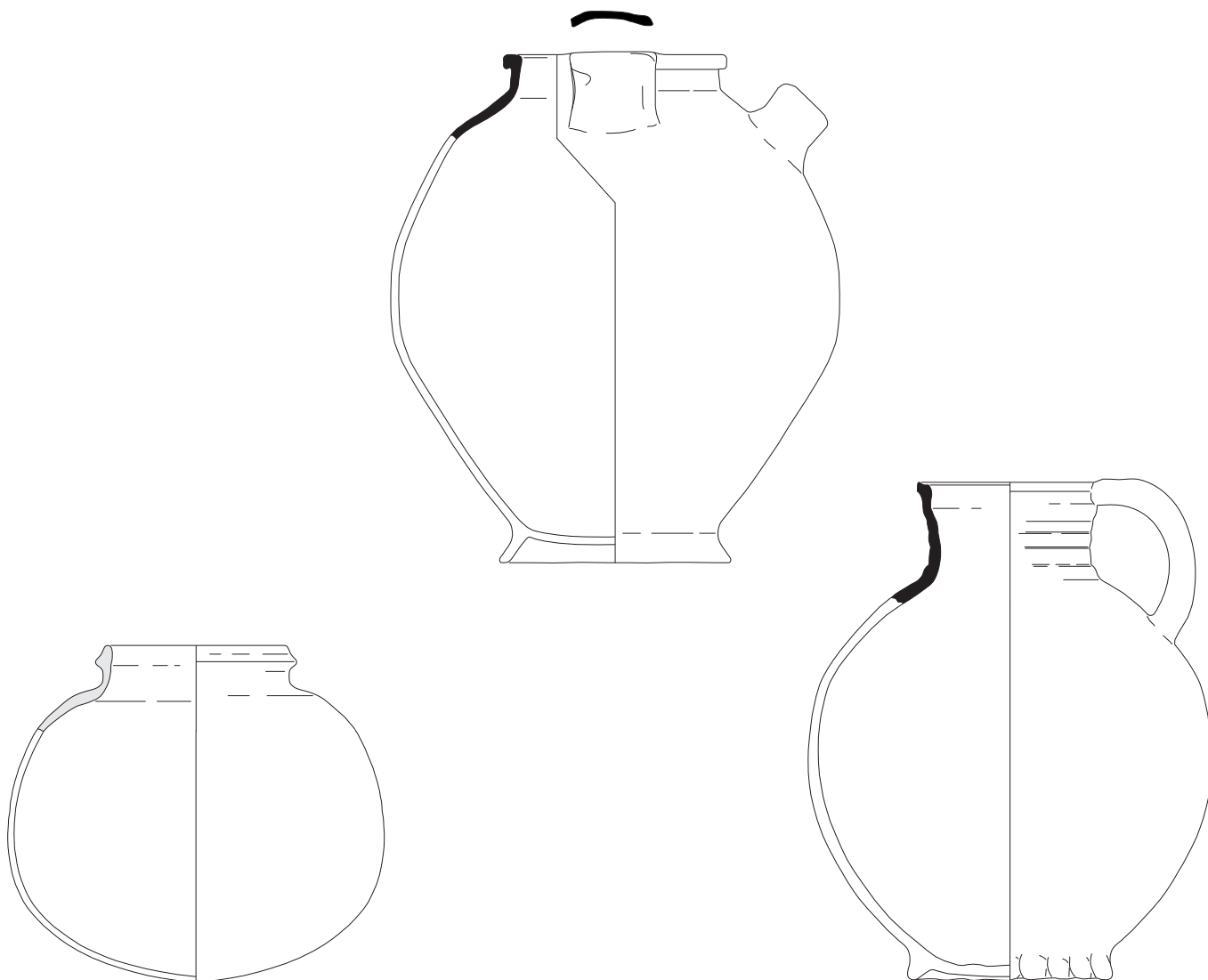
1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste diameter / hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel
5b	kleur / glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor / steel
6c	compleetheid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

cat. 1

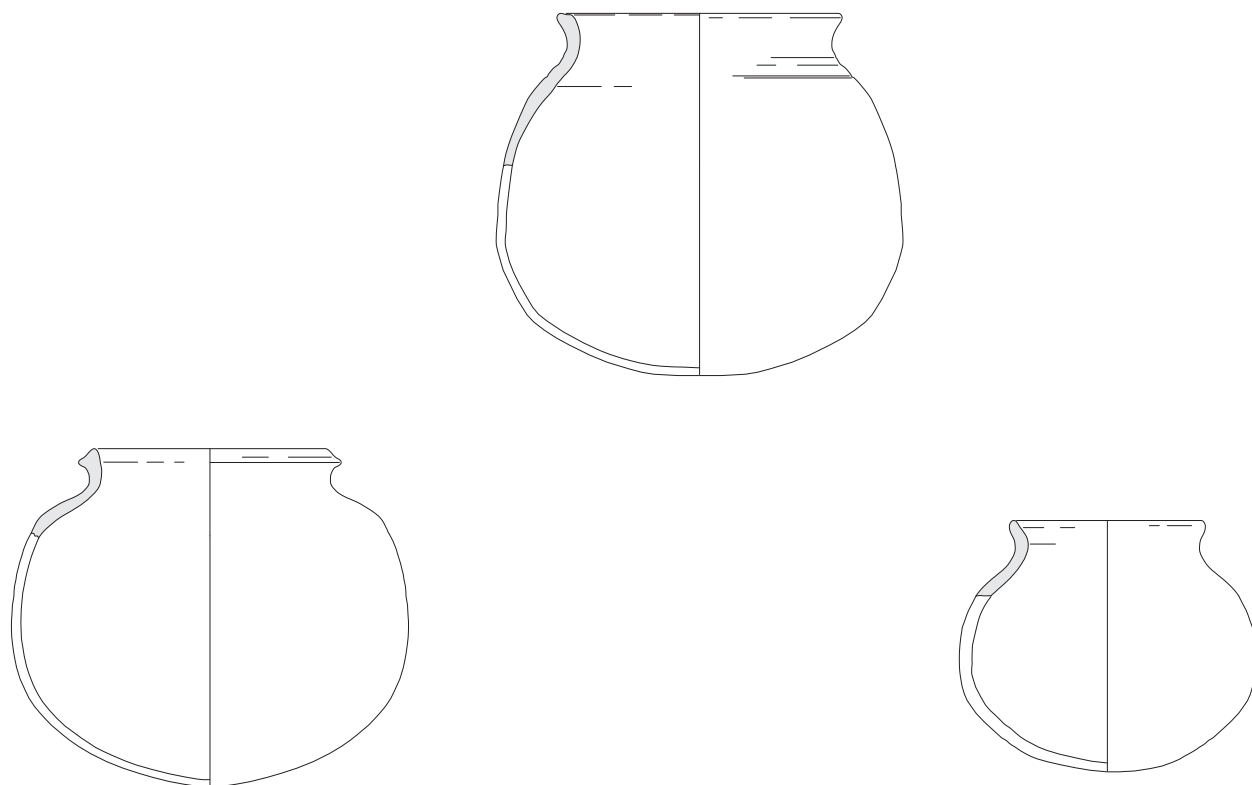
1a	smr-th-07 - 105-3
1b	aanlegvondst wp 105
2	ba-pot-1
3	800-925
4a	-/-
4b	bolle pot met afgeronde rand en lensbodem
5a	Badorf aardewerk
5b	
5c	
5d	
6a	lensbodem (ontbreekt)
6b	
6c	fragment, gereconstrueerd profiel (bol)pot
7	
8	Rijnland, Badorf
9	Verwers & Van Es 1980, 81-84 (type W IIIa)

cat. 2

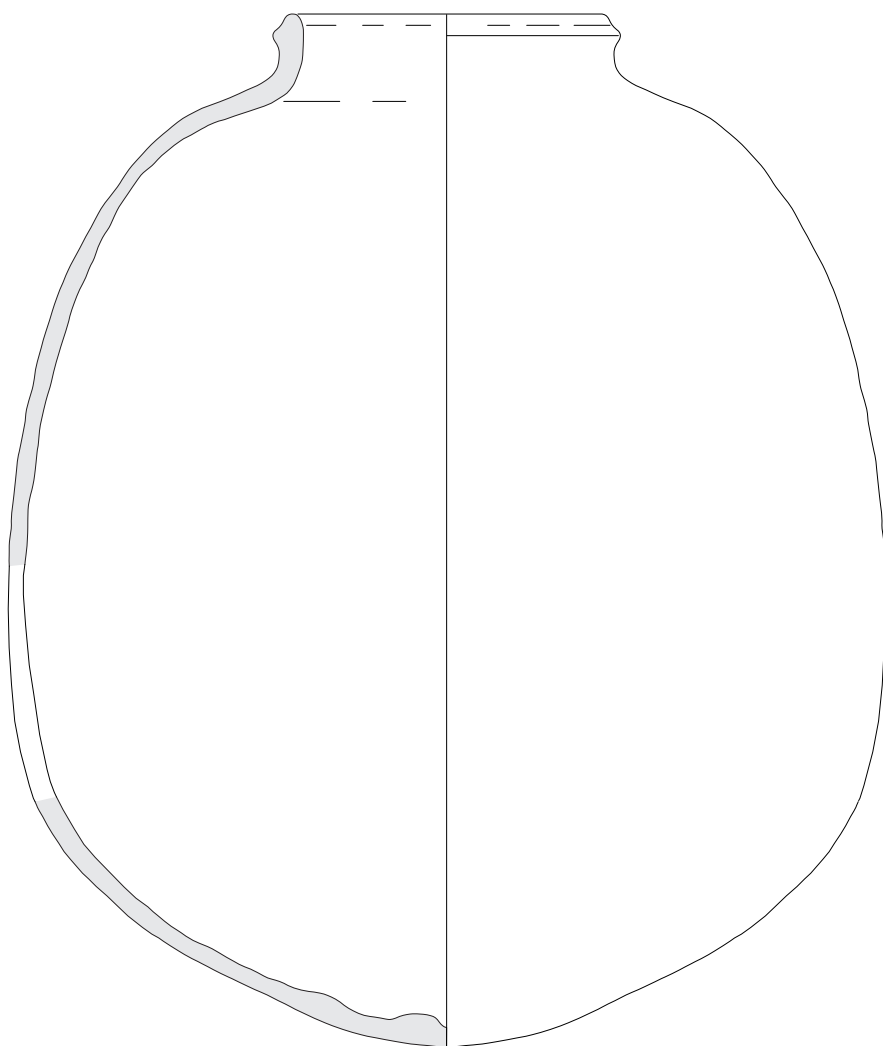
1a	smr-th-07 - 409-36
1b	hoofdgebouw (1125-1225)
2	pi-kog-1
3	1125-1175
4a	-/-
4b	kogelpot met driehoekige rand
5a	Pingsdorf-type aardewerk, Zuid-Limburg baksel
5b	
5c	
5d	
6a	
6b	
6c	fragment, gereconstrueerd profiel kogelpot
7	
8	Zuid-Limburg, Brunssum/Schinveld
9	Brujin 1962/63, 359 (periode I midden)

cat. 3		cat. 4		cat. 5	
1a	smr-th-07 - 432-1	1a	smr-th-07 - 442-7	1a	smr-th-07 - 602-14
1b	sporencluster (1125-1225)	1b	sporencluster (1125-1225)	1b	greppel (late middeleeuwen)
2	pi-kog-1	2	pi-pot-4	2	bg-kan-3
3	1125-1175	3	1050-1125	3	1200-1250
4a	-/-	4a	-/-	4a	-/-
4b	kogelpot met driehoekige rand	4b	gedraaide bolle pot met een blok- vormige rand, op standring	4b	kan met gedraaide cilindrische hals en handgevormde bolle buik, op standring
5a	Pingsdorf-type aardewerk, Zuid-Limburg baksel	5a	Pingsdorf-type aardewerk, Zuid-Limburg baksel	5a	blauwgrijs aardewerk, Elmpt baksel
5b		5b		5b	
5c		5c		5c	
5d		5d		5d	
6a		6a	standring (ontbreekt)	6a	standring (ontbreekt)
6b		6b	twee lintoren	6b	lintoor
6c	fragment, gereconstrueerd profiel	6c	fragment, gereconstrueerd profiel	6c	fragment, gereconstrueerd profiel
7	kogelpot	7	pot, tuitpot	7	kan
8	Zuid-Limburg, Brunssum/Schinveld	8	Zuid-Limburg, Brunssum/Schinveld	8	Elmpt
9	Bruijn 1962/63, 359 (periode I midden)	9	Bruijn 1966, 178 (periode A)	9	

cat. 6		cat. 7		cat. 8	
1a	smr-th-07 - 424-5	1a	smr-th-07 - 440-1	1a	smr-th-07 - 405-21
1b	greppel (1125-1225)	1b	waterput (1125-1225)	1b	bijgebouw (1125-1225)
2	bg-kog-2	2	bg-kog-3	2	bg-kog-6
3	1150-1225	3	1200-1250	3	1175-1250
4a	-/-	4a	-/-	4a	-/-
4b	kogelpot met driehoekige rand	4b	kogelpot met afgeplatte rand met groef	4b	kogelpot met afgeronde rand met lip aan de binnenzijde
5a	blauwgrijs aardewerk, Elmpt baksel	5a	blauwgrijs aardewerk, Elmpt baksel	5a	blauwgrijs aardewerk, Elmpt baksel
5b		5b	ribbels op schouder	5b	
5c		5c		5c	
5d		5d		5d	
6a		6a		6a	
6b		6b		6b	
6c	fragment, gereconstrueerd profiel	6c	fragment, gereconstrueerd profiel	6c	fragment, gereconstrueerd profiel
7	kogelpot	7	kogelpot	7	kogelpot
8	Elmpt	8	Elmpt	8	Elmpt
9		9		9	

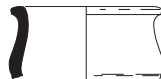
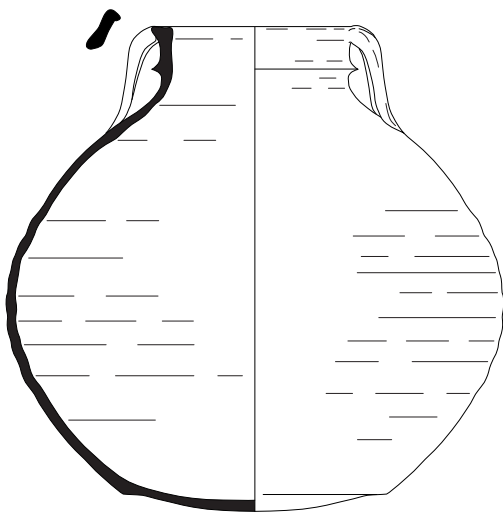

cat. 9

- 1a smr-th-07 - 433-9 / 434-6
- 1b sporencluster (1125-1225)
- 2 bg-pot-4a
- 3 1150-1225
- 4a -/-
- 4b handgevormde eivormige voorraadpot met driehoekig verdiktee rand, met bolle bodem (a) of standing (b)
- 5a blauwgrijs aardewerk, Elmpt baksel
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 voorraadpot
- 8 Elmpt
- 9

cat. 10

- 1a smr-th-07 - 413-4
- 1b hoofdgebouw (1125-1225)
- 2 bg-pot-
- 3 1150-1225
- 4a -/-
- 4b
- 5a blauwgrijs aardewerk, Elmpt baksel
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c fragment, fragment
- 7 voorraadpot
- 8 Elmpt
- 9

cat. 11

- 1a smr-th-07 - 434-1
- 1b kuil (1125-1225)
- 2 wm-pot-2
- 3 1125-1200
- 4a -/-
- 4b bolle pot met lensbodem en
manchetrand
- 5a witbakkend Maaslands aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur op schouder
- 5c
- 5d
- 6a lensbodem
- 6b twee bandoren
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 (tuit)pot
- 8 Maasland
- 9

cat. 12

- 1a smr-th-07 - 423-23
- 1b greppel (1125-1225)
- 2 wm-pot-
- 3 1125-1175
- 4a -/-
- 4b
- 5a witbakkend Maaslands aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c fragment
- 7 pot
- 8 Maasland
- 9

cat. 13

- 1a smr-th-07 - 607-1
- 1b greppel (late middeleeuwen)
- 2 wm-spi-1
- 3 1100-1200
- 4a -/-
- 4b dubbelconische spinsteen
- 5a witbakkend Maaslands aardewerk
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c compleet
- 7 spinsteen
- 8 Maasland
- 9

